

३११३१

॥ श्रीः ॥

॥ श्रीमद्दाल्मीकिरामायणम् ॥

मपुटः ६.

सुन्दरकाण्डः ॥

THE KUPPUSWAMI SASTRI
RESEARCH INSTITUTE
MILNEVIE MEMORIAL 4

भारतस्य

श्रावणीविलासमुद्रायम्भालये

समुद्रितम् ।

१९२०.

॥ श्री. ॥

॥ विषयानुक्रमिका ॥

श्रीमद्रामायणपारायणोपक्रम [१]

प्रथम सर्ग १—२९

सागरमुल्लिखयिषतः श्रीहनुमतो महन्नर्पर्वताप्रादुर्लभ
वनम् १

तदात्वे पर्वताप्रादुत्पत्तता सिद्धचारजादीनां सविस्म
यानां माहतिवेष्टावलोकनम् २६

सागरान्बन्धायबहुमानिन सागरस्य मैनाकद्वारा धीराय
वसदेसहारणे हनुमत आतप्यविकीर्षापूर्वको व्यव-
साय ९२

सागरनिदेशमनुकथानस्य मैनाकस्य सपक्षस्य माहति
पूजनार्थं समुद्रसलिलादुत्थानम् १०६

माहतिना प्रथम प्रस्यूहसङ्ख्या पातितस्त्रापि पन्थास्माह
ति प्रति मैनाकस्य श्रवणा ११५

हनुमद्वक्त्रपराक्रमविजिह्वासायबहुवैर्ष्याणांदिनि प्रेरि-
तावा भास्ते पन्थाममाहृष्यात्वं स्वादाय च तिष्ठन्त्या

स्फुल्लहराणि पुटसंक्राम्, सुभाहराणि आरम्भकोरु-
कंठ्यां च योत्सवन्ति ॥

तत्समीपे वीणादिवादित्रपरिष्कारपराणामेव क्वचितानां	
रक्षोमत्तकशिनीनामबलोकनम्	३७
तत्रैकान्ते शयानां सवाङ्गसुन्दरं मन्दोदरीमवलोक्य	
सैव सीतेति भ्रान्तस्य कपेस्तदनु रूपेष्टाकलाप	५०
एकादश सर्ग	८४—९०
तदवस्थाया जानक्यास्तत्रावस्थानासंभव निश्चित्यान्वत्र	
गतस्य तस्यापानभूमिदर्शनम्	१
तत्र बह्वीना पानमत्तानां प्रमदानामबलोकनेनाप्यविकृ	
तचित्तस्य प्रवगप्रवेकस्य मीताविचयायान्यत्र गमनम्	३६
द्वादश सर्ग	९१—९४
चतुरङ्गलमाश्रमप्यविहाय तत्प्रदेश विचितवत् कपि	
शिक्षामणेस्तत्कालप्रवृत्त निर्वेद विनिधूय विमानाद्	
तन्नुत्य प्राकारमाख्यस्य प्रविशन्तिनम्	१
त्रयोदश सर्ग	९५—१०४
प्राकारस्थस्य तस्य बहुधा मीतात्ययाशङ्कनम्	१
तत एव दूरादबलोकितायामशोकवनिकाया सीतां	
विचिचीषत कपिप्रवस्य ब्रह्मार्दीनुद्दिश्य प्राथना	५९
चतुर्दश सर्ग	१०४—११०
नानाविधवृक्षप्रकाण्डैर्विहगमगन्धसमुष्टैरतिमनोहरामशो	
कवनिकां प्रस्तुतवचनम्	१
अशोकवनिकावर्णनम्	५
माकते सिन्धुपावृक्षाधिरण्डुलम्	४१
पञ्चदश सर्ग	१११—११७
ततो विचिन्वता कपिदरेण क्वचिन्मनोहरे प्रवेक्षे राक्ष-	

- सीगणमध्यगताया जनकराजनन्दिन्या अवलोकनम् १
 पांसुगुण्ठितसर्वाङ्गत्वादिभिरुपपादिताभि कारणकलापै
 रियमेव सीतेति मारुतेर्मेनसि विधोरणम् ४०
- षोडश सर्ग** ११८—१२२
- अथ तां सम्यद् निरूप्य सीतारामयोरनितरसाधारण
 मानुरूप्यमनुबिन्द्यानन्यसाध्यमानमनः सागरलङ्घन
 सकल भन्वानस्य हनुमत शिशुपाउक्षाप्युपवचनम् १
- सप्तदश सर्ग** १२२—१२६
- अथ तामतिविकृतराक्षसीजनमध्यावम्बित्यनर्हामपि सौ
 शीस्यसौन्दर्यादेभि प्रकाशमानां निरूपयतो मारु
 तेर्हर्षप्रकर्ष १
- अष्टादश सर्ग** १२७—१३१
- तदा राक्षसीभि साक तत्रागत रावणमवलोक्य धीर
 स्वापि समीरसुतस्य पत्रबन्धे निलीयावस्थानम् १
- एकोनविंश सर्ग** १३१—१३४
- तत्र सीतानिकटमागतस्य रावणस्य तत्प्रलोभनारम्भ १
- विंश सर्ग** १३४—१३९
- सीतां प्रति रावणप्रलोभनप्रवचनम् १
- एकविंश सर्ग** १३९—१४४
- ततस्तृणमन्तरत कृत्वा 'मां रामसमीपगां विभेद्य
 न्यथा दाक्षरथिसायकैस्त्वं निहनिष्यसे' इति वैदेह्या
 राक्षसराजं प्रति बहुधा हितोपदेश १

द्वाविंश सर्ग १४४—१५१

तदा सीतां प्रत्यतीव किल कुहस्य रावणस्य मासद्वय-
मेष मर्षयामि ततोऽप्यननुकूला चेस्स्यास्तर्हि प्रातरा
शार्थं स्वामुपयोक्ष्यामीति निर्भर्त्सनम् .

सामाणुपायैर्यथाकथञ्चित्सीतामनुकूलयितुं प्रयतध्वमि
त्यारक्षकराक्षसी प्रत्याज्ञा विधाय राक्षसेश्वरस्य स्वभ-
वनं प्रति निवर्तनम् ३

त्रयोविंश सर्ग १५०—१५१

ततो रावणनिदेशेन मैथिलीं प्रति राक्षसीजनतजनम्

चतुर्विंश सर्ग १५३—१५४

राक्षसाधिपवैभववर्णनपरायणा राक्षसीऽदृश्य पतिव्रता
या राघवैकचित्ताया सीताया आत्मन एकपत्नीत्वोप-
पादनपूर्वकं तद्वचनप्रहणप्रत्याख्यानम्

ततोऽतकुहमी राक्षसीभिर्बिनतादिभिः प्रथकपृथग्जा-
नकीर्त्तनम् ३

तार्त्तमस्तर्जनमतिभयकरं सोढुमपारयन्त्या सीताया
परिदेवनम् ४८

पञ्चविंश सर्ग १५९—१६२

राक्षसीभिस्तर्जिताया सीतावास्ता प्रति ' काम खादत
मां सर्वा न करिष्यामि को वच ' इत्यादि प्रलपन्त्या
अधुविमोचनम्

अथ सीताया आत्मनैवात्मनो बन्धुजनस्मरणपूर्वकमस-

- अद्भुतकालिदायकथनम् ११
 अष्टविंश सर्ग १६०—१६८
 श्रीराघवस्यनितरसाधारण विक्रमादिकमनुभूयमानम-
 तिदुःसहमात्मनो दुःखवानुचिन्तयन्त्या जनकनन्दि-
 म्या साभिक्षेपम् 'चरणेनापि सव्येन न स्पृशेय नि-
 शाचरम्' इत्यादिभाषणम् १
 अथ बहु किल विलपन्त्या सीताया निजजीविताशा-
 निरास ३०
 सप्तविंश सर्ग १६९—१७९
 जनकनन्दिनी निर्भस्सयन्तीघोररूपा निशाचरी प्रति
 स्वप्नदर्शनात्प्रतिबुद्धाया भाविभयशङ्किन्याञ्जिजटाया
 निवारणम् १
 तदा त्रिजटया रावणादिराक्षसजनारिष्ट श्रीरामलक्ष्म-
 णसीताभ्युदय च सूचयत स्वप्नस्य विस्तरतो वर्णनम् १
 अष्टाविंश सर्ग १७९—१८०
 आत्मदुःखमसहमानाया अशाकतदशास्त्रायां वेणुद्वय-
 नेन मतुकामाया सीताया शुभोर्दकसूचकनिमित्तदर्शनम् १
 एकोविंश सर्ग १८१—१८३
 तदा स्ववामाक्षिभुजोदस्फुरणादीनि सुानमित्तानि पश्य-
 न्त्या संफुल्लारविन्दनेत्रावा सीताया प्रहर्षातिशयवर्णनम् १
 त्रिंश सर्ग १८३—१८९
 कामरूपिणा रावणेन राक्षसीजनमध्यमिदृश्यायै जनकन-

(८)

- न्दिन्यै स्वमात्मान प्रदर्शयितु हनुमतो बहुधा विचारप्रकार
नत सीताप्रत्यवार्थं श्रीरघुकुलतिलकस्य रामस्य गुण-
गणाऽश्रावयिष्यतो हनुमत इत्याकुवशावलिकथनारम्भ ४१
- एकत्रिंशत् सर्ग** १८९—१९२
अथ दशरथोद्वेगमारभ्य सीतादर्शनपर्यन्त रामचरित
सुस्वर गायतो हनुमत श्रुत्वा परितो वीक्षमाणाया
सीताया शिशुपापादपोपरि मासतिदर्शनम् १
- द्वात्रिंशत् सर्ग** १९०—१९४
तदा पत्रघण्टे निलीन कपिसुद्वीक्ष्य विमोहताया सी
ताया मया श्रुतमिदं रामलक्ष्मणादीनां भद्रतराय मा
भूदिति वाचस्पत्यादीन्देवान्प्रति प्रार्थना २
- त्रयस्त्रिंशत् सर्ग** १९५—१९८
अथ चाप्रनातनयेन कासि त्व वरवर्णिनीति पृष्टाया
रामैकप्रवणचित्ताया सीताया स्वोदन्तनिषेदनपुं मय
तदानीमनुभूयमान रक्षोहरणञ्ज विषादमनश्चरमावेद्य
न्या मामद्ब्रह्मात्रावधिनिजप्रीवितकृतान्नकथनम् १
- चतुस्त्रिंशत् सर्ग** १९९—२०४
अथ हनुमता सीतां प्रति रामलक्ष्मणयोः कुशलकथनेन
देव्यास्तस्याः सतोपणम् १
ततो हनुमता जनकनन्दिनीषण्डनाय तन्समीपगमनम् ८
जननारमय बानररूपपरिच्छन्नो रावण इति मत्वा प्र
त्याकृत्वानपुरात्तर यदि त्व रामदूतस्त्वर्हि रामगुणान्क

अथेति पुन सदेहदोलाधिकरूढया जानक्या तन्निबोजनम् १९
 नतो हनुमता राघवगुणवर्णनेन वैदेही प्रहर्षितां विधाय
 तां प्रति स्ववचने श्रदाभ्यर्चनम् २८

पञ्चत्रिंश सर्ग २०४—२१५

अथ हनुमता श्रावणवगुणगणनिरूपणपूर्वक तद्विष्य-
 मङ्गलविग्रहनिर्हकचनम् १

राघवेण माक सप्त्यमुपगतस्य वानरराजस्य सुप्रीवस्था-
 ज्ञया सवासु दिक्षु प्रेषितेषु तत्रापि दक्षिणा दिश प्र-
 स्थितेष्वङ्गदादिषु वानरवीरेष्वन्यतमस्य मागरमुह
 ष्टपागतस्य मारुतेरात्मन उत्पत्त्यादिकथनेन मीताया
 प्रस्ययोत्पादनम् २१

षट्त्रिंश सर्ग २१६—२२०

अथ हनुमता मीतादेव्यै रामाहुलीयकप्रदानेन तत्कुश-
 लोदन्तवणनेन च हृषप्रकर्षं प्रापितया तथा तच्छ्लोचनम् १
 श्रीरामस्य सीताशोकपारवश्येऽपि तन्स्थानानुपलम्भेन
 केवल तत्प्रत्याहरणविलम्ब इति हनुमन्निवेदितायास्त-
 स्या प्रमोद् १२

सप्तत्रिंश सर्ग २२३—२३१

सीतया मारुतये स्वस्या रावणविहितमासद्वयात्मकात्म
 जीवितकालावधिनिवेदनम् १

तत आत्मानं पृष्ठमारोप्य राघवसकाशं निर्वाहता हनु-
 मता तदभ्यर्चनम् १९

अथ देव्या जानक्या श्रीराजेभ्यश्च रावणविष्वङ्गनपूर्वक

- स्नानवन कतुमुनितमिति हनुमते प्रतिवचनदानम् १
- अष्टारिंश सर्ग २३२—२४
- हनुमता देवी प्रति श्रीरघुनन्दनाय प्रत्यभिज्ञानप्राथर्ना
अथ देव्या हनुमते काकासुरकथनपूर्वक चूडामणि-
प्रदानम् १
- एकोनचत्वारिंश सर्ग २४१—२४
- देव्या हनुमन्त प्रति वानरमैत्र्यस्य रामलक्ष्मणयोश्च समु-
द्वलङ्घन कथ सुकरमिति प्रश्नकरणम्
ततस्तत्र पृष्टेन हनुमता तस्यै वानरवीराणां सवत्राप्रति-
हतगमनकथनम्
स्वस्कन्धमारुह्य लङ्कापुरमागत सलक्ष्मणो रामा रावणा
दीनराक्षसा इत्वा तत्र भवतीमादाया शोभा यास्यती
ति तत्प्रमाधानम् ४
- चत्वारिंश सर्ग २४२—२५
- हनुमद्वचनश्रवणन सतुशान्तरङ्गया सीतया तस्मै पुन
कदाचिच्छूरासुराणोन्मृष्टतिलकाया स्वस्या गण्डपार्श्वे
मन शिलया तिरुक्कनिमाणकरुणानिवदन १
स्वोत्तारणत्वरकरणप्रार्थनपुर सर प्रतिगमनाथमभ्यनु
ज्ञां जानक्या लब्धवतो हनुमत स्वकतव्यकायशेषप
र्यालाचनम् २
- एकचत्वारिंश सर्ग २४२—२५
- रावणहृदयपरिजहासया तत्समीपगमनभावनादिक्रमपे-
क्ष्य हनुमत्कृत तदीपविक्रमसोकवनिकावृक्षवच्छमज्जमम्

- द्विचत्वारिंश सर्ग २५६—२६१
 रावण प्रति राक्षसीजनैः शोकवनिकाभङ्गोदन्तनिवेदनम् १
 अनन्तरमेव तेन प्रेषितानामशीतिसहस्रपल्याकानां किं-
 करारक्षराक्षसानां हनुमता विश्वभनम् २५
- त्रिचत्वारिंश सर्ग २६२—२६५
 अथ हनुमता पुनरागताथत्यपालानपि प्रमथ्य रामल
 क्ष्मणसुग्रीवादीनां प्रभावप्रशसनम् १
- चतुश्चत्वारिंश सर्ग २६६—२६८
 किंकरचैत्यपालादहननश्रवणकुपितेन दशकधरेण प्रेष
 तस्य जम्बुमांठनो हनुमता विश्वसनम् १
- पञ्चचत्वारिंश सर्ग २६९—२७१
 रावणेन पुनरपि प्रेषितानां मत्तानां मन्त्रिपुत्राणां हननम् १
- षट्चत्वारिंश सर्ग २७१—२७६
 ततो मन्त्रपुत्रसप्तकनिधनकुट्टेन दशप्रविणं प्राषनाना
 स्वारमवधायामभवावतां विरूपाक्षादीनां सायुधाना
 पञ्चानां मेनानां कानां माहात्मना प्रमापणम् १
- सप्तचत्वारिंश सर्ग २७६—२८१
 अथ विरूपाक्षादिवधजानेतकोपेन राक्षमराजेनाङ्गमस्य
 रणधीरस्याक्षकुमारस्य महता बलेन सार्धं मार्कति
 प्रति युद्धायार्थभगममम् १
 सुवर्णालकृतं दिव्य रथमधिरूढस्याप्रतिद्वन्द्वस्य पुण्य
 मानस्याक्षकुमारस्य पवनसुतेन हननम् १६

अष्टाध्यायिणि सर्ग

२८६—२९

अक्षकुमारराधकुपितेन कोणपाधिपतिना श्लाघापूर्वक
प्रेषितस्य सोत्साहस्य सिंहयुक्त काष्मनरथमधिरुद्ध
युद्धोन्मुखस्येन्द्रजितो मासति प्रत्यभियानम्

अनन्तर तदवप्यतां विमृशतेन्द्रजिता प्रमुक्तेन ब्रह्माक्षेण
हनुमतो बन्धनम्

५

तत पितामहानुग्रहेण निषेष्टस्य मामर्षे राक्षसगणै
शणवत्कलरज्जुभि सनत्त रावणनिष्कटमानीतस्य प्र-
हस्तादिभि सचिवै कस्त्वमिति पृष्ठस्य च हनुमत
भारमन सुप्रीवसकाशाहृतत्येनागमनप्रख्यापनम्

४१

एकौनपञ्चाश मग

२९८ ३००

अथ राक्षसराजस्य तजाविशेषादिक निरीक्षमाणस्याज
नेयस्य विस्मयजननम्

१

पञ्चाश सर्ग

३०१—३०३

रावणेन बहुधा पृष्ठक हनुमतस्त प्रति सुधीवैज बद्ध
सकृमक राधवस्य दूततयारमन प्रख्यापनम्

१

एकपञ्चाश सर्ग

३०३—३०९

ततो भार्मिकस्य सकृमणस्य पत्न्या सह साकेतनगरा
त्प्रस्थितस्य रघुकुलतिसकस्य धीरामस्य दण्डकारण्य
वासात्प्रभृते स्वागमपरेन्द्रतान्तरुधनपूर्वको रामाय
सीताप्रस्यर्पण तव ध्रेयोनिदानमिति रावण प्रति
हनुमत उपदेश

१

अथ सीताप्रस्यर्पणे त्ववानङ्गीकृते रामसावकात्तव प्रा

(१३)

णत्राणमतीव दुःशक्यमिति राक्षसराज प्रति वदतो
हनुमतो रावणेन वधादेश २८

द्विपञ्चास्र सर्ग ३१०—३१५

दूतवधस्य गर्हितस्वप्रतिपादनपुर सर तरुल्लभन्या-
व्यमुपपादयत स्वानुजस्य महारमना विभीषणस्य
रावण प्रति दूतो न वध्य इति शास्त्रागारा निषेधनम् १
ततो दूताना वैरूप्यकरणमुचिनतया प्रदर्शयतो विभी-
षणस्य वचनास्तीकरणम् २०

त्रिपञ्चाश सर्ग ३१६—३२१

ततो रावणाज्ञया जीणपटादिभिः सवेष्टिते बालधीं तै-
लनिषेचनापिसयोजनपूर्वकं राक्षसैलङ्काया हनुमत-
सर्वतो नयनम् १

अथ राक्षसीभ्यो हनुमद्भूतान्त विदिनवत्या देव्या
सीताया हनुमद्दाहाभावायान्युपासनम् २५

अनन्तरं प्रदीप्तमपि बालस्थमग्निपारमन पीठामकुर्व-
न्तमालोच्य सीतारामया प्रभावाद्ग्रे शीतलतेत्यध-
वसितवता लङ्कापुरीं विषक्षुणा हनुमता शरीरस्या-
त्यन्तसङ्कोचनेन विगलितबन्धनतया उत्पाटितेन नग-
रद्वारपरिवेण प्रहस्य निजनेतृहननम् ३४

चतुःपञ्चास्र सर्ग ३२२—३३१

अथ हनुमता स्वलाङ्गलापे प्रज्वलितानलेन विभीषण-
निक्षेपनमन्तरा प्रहस्तगृहादारभ्य रावणप्रासादपर्वन्त-
शककराक्षुषगृहानां भस्मीकरणम् १

ततो रक्षसां हाहाकारश्रवणेन विद्यति समिलितानां दे-
वादीनां हर्षातिशयवर्षनम्

षष्ठपञ्चाश सर्ग ३३१—३।

अथ लङ्कायामात्मोद्दीपितेनाग्निना देवी जानक्यपि
दग्धेति विचिन्थान्तदह्यमानेन हनुमता विद्यति सच
रता चारणाना वचनैर्देवात्तस्या सुखावस्थितिपरिज्ञानम्
ततो वैदहा प्रत्यक्षता वीक्ष्यानन्तर प्रातप्रयास्यामीति
हनुमत सकल्प

षट्पञ्चाश सर्ग ३३६—३४

अथ शिशुभामूले सीतामभिवाद्य तदनुमतेन हनुमता
स्वन्दरणनिर्णीडितमरिशस्य शल धरणीतलसममात्
न्वतोत्सुल्य वियत्सरण्या गमनम्

सप्तपञ्चाश सर्ग ३४०—३४।

महता घोषेण सागर सतीय गगनान्महेन्द्रपर्वतमापतता
हनुमता स्वोरुवेगपरिज्ञानगजनश्रवणादिसमोदितेभ्यो
निक्षिलेभ्यो वानरेभ्यो दृष्टा सीतेत्युच कथनम्
ततो हनुमन्त फलदानादिभिर्भयपूज्य सबहुमानमङ्ग
दजाम्बवत्प्रभृतीना त प्रति तत्समुद्रतरणप्रवृत्ति स-
कलहृतान्तकथनाभ्यथनम् ३१

अष्टपञ्चाश सर्ग ३४७—३६८

अथ ते परिपुष्टेन हनुमता वानरगणकौतुकसफलीकरण-
व स्वकृतसमुद्रकङ्कनादिदृष्टान्तस्थासिक्तस्य विवेचनम् १

एकोनषष्टितम सर्ग ३६८—३७३

अथ जाम्बवदादीना वानरात्तमाना विक्रमश्लाघनपूर्वक
हनुमता पातिप्रत्यशौशील्यादिगुणगणमण्डिताया सी
तादेव्या दुर्दशावर्णनम् १

द्वष्टितम सर्ग ३७३—३७४

सर्वेऽपि वय लब्धा गत्वा रावण निहृत्य सीतादेवीमा
दायानन्तर रामलक्ष्मणौ दश्याम इति वदन्तमङ्गद
प्रति राघवाज्ञामनुसृत्यैव कर्तव्य कर्तुमुचितमिति
जाम्बवत समाधानवचनम् १

एकषष्टितम सर्ग ३७४—३७८

अथ श्रीरामसमीपमुपगन्तु प्रस्थितानां वानरश्रेष्ठानां मध्ये
सर्ग मधुवनप्रवेश १
ततो युवराजमङ्गद प्रति मधु याचितवता वानरबीराणा
तदभ्यनुज्ञया यथेष्ट मधुपानम् ११
निर्विशङ्क मधु पिबता वानराणां तद्हनपालकेन दधि-
मुत्तन प्रत्याख्यानम् १९

द्वेषष्टितम सर्ग ३७८—३८३

अथाङ्गदहनुमन्नां दत्ताबलम्बैर्वानरपुंगवैर्मधुवनमञ्जनम् १
पुनर्निवारयतोऽप दधिमुखस्व तैर्वानरबीरैस्तावितस्व
वनपालैः सहागस्य मुग्धीवचरणबीर्निपतनम् ११

त्रेषष्टितम सर्ग ३८४—३८७

अथ दधिमुखमुखाज्ज्ञातवृत्तान्तेन रामलक्ष्मणयो का-

- र्यसिद्धिमुत्प्रेक्षितवता च वानरराजेन सुग्रीवेण सत्व
 रमङ्गदादीनानेतु तस्यैव दधिमुखस्य प्रेषणम् १
- षतु षष्टितम सर्ग ३८८—३९२
 अथ पुनरागतेन दधिमुखेन वनपालनाङ्गदादीन्वानरा
 न्प्रति सुग्रीववचनविज्ञापनम् १
 तत सुग्रीवसर्षापमुपगम्य रामादिबन्दनपूर्वक दृष्टा श्री
 तेति कथयता वानराणा श्रीरामण सखहुमानमबलो
 क्तन सर्वेषामानन्दनिर्भरश्च २९
- पञ्चषष्टितम सर्ग ३९३—३९६
 अथ राघवेण विस्तरेणारुथातु नियोजितवानरैर्निर्दिष्टस्य
 हनूमतो मुक्तास्तीताया सुस्थितिर्माभिज्ञाय हनूमता
 दत्त सीतादेव्याश्चूडामणिमबलाक्य रामस्य विलाप १
- षट्षष्टितम सर्ग ३९६—३९८
 चूडामणिस्पर्शनादिना प्रवृत्तशोकस्य पुन प्रेषसावृता
 न्त धातुकामस्य रामस्य हनूमन्त प्रति पुन प्रश्नप्रकार १
- सप्तषष्टितम सर्ग ३९९—४०३
 वायसे तृणरूप ब्रह्माक्ष प्रमुक्तवतस्तव किमुपक्षेति हनू-
 मता सीतानुतापानुबदनम् १
- अष्टषष्टितम सर्ग ४०४—४०७
 अथ सगर्भ राघव निहृद्यैव मत्प्रतिनयन रामस्य यत्न-
 स्करमिति सीतोत्तेर्हनूमतानुवाद १

॥ श्री० ॥

॥ श्रीमद्रामायणपूजाविधिः ॥

["पूजयंश्च पठंश्चेममितिहामं पुरातनम् ।
सर्वपापैः प्रमुच्येत दीर्घमायुरवाप्नुयात् ॥"]

श्रीवाल्मीकिवचनेन पूजापूर्वक श्रीमद्रामायणपारायण-
र आदौ वक्ष्यमाणप्रकारेण पुस्तके श्रीरामचन्द्रपूजा कृत्वा
[३५५ श्लोकान् पठित्वा ततः पारायणं कुर्यात् ।]

ॐ अरुणाय नमः । अनन्ताय नमः । गोविन्दाय
। केशव । नारायण । माधव । गोविन्द । विष्णो ।
। त्रिविक्रम । वामन । श्रीधर । हृषीकेश ।
। दामोदर । (इति आचम्य)

शुक्लाम्बरधरं विष्णुं शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।
प्रसन्नवदनं ध्यायेत् सर्वविघ्नोपशान्तये ॥

ॐ भूः । भूर्भुवःसुषरोम । ममोपात्तसमस्त-
विघ्नोपशान्तये श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं शुभे शोभने मुहूर्ते अथ

ब्रह्मण. द्वितीयपरार्धे श्वेतवराहकल्पे वैवस्वतमन्वन्तरे अष्टा-
 विंशतितमे कलियुगे प्रथमे पादे जम्बूद्वीपे मारुतवर्षे भरत
 स्वर्णे मेरोः दक्षिणे पार्श्वे शकाब्दे अस्मिन् वर्तमाने क्याष
 हारिके प्रभवादीना वष्टयाः सबत्सराणा मध्ये .. नाम-
 संवत्सरे .. अयने .. ऋतौ .. मासे . पक्षे ... शुभ-
 तिथौ . वासरयुक्ताया ... नक्षत्रयुक्ताया शुभयोगशुभ-
 करण एवंगुणविशेषणविशिष्टाया अस्या वर्तमानाया ..
 शुभतिथौ ममोपात्त प्रीत्यर्थं श्रीसीतालक्ष्मणभरत-
 शत्रुघ्नहनुमत्समेत श्रीरामचन्द्रप्रसादसिद्धयर्थं श्रीरामचन्द्र-
 प्रसादेन धर्मार्थकाममोक्षचतुर्विधफलपुरुषार्थसिद्धयर्थं दीर्घा-
 युष्यसिद्धयर्थं अरोगदृढगात्रतासिद्धयर्थं सर्वारिष्टनिवृत्त्यर्थं
 सर्वाभीष्टसिद्धयर्थं श्रीमद्द्वाल्मीकिरामायणे * सुन्दरकाण्ड-
 पारायण करिष्ये । तदङ्गं यथाशक्ति ध्यानावाहनादि-
 षोडशोपचारैः अस्मिन् पुस्तके श्रीरामचन्द्रपूजा करिष्ये ।
 तदङ्गं कलशपूजा करिष्ये । (इति संकल्प्य कलशपूजा
 कुर्यात्) (कलशं गन्धपुष्पाक्षतैरलङ्क्य, कलशं स्पृष्ट्वा जपेत्)

* इतरकाण्डपारायणे तत्तत्काण्डनाम श्रूयात् ।

कलशस्य मुखे त्रिष्णुः कण्ठे रुद्रः समाश्रितः ।
मूले तत्र स्थितो ब्रह्मा मध्ये मातृगणाः स्मृताः ॥

कुक्षौ तु सागराः सर्वे सप्तद्वीपा वसुन्धरा ।
ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदोऽप्यथर्वणः ॥

अङ्गैश्च सहिताः सर्वे कलशाम्बु समाश्रिताः ।
आयान्तु रामपूजार्थं दुरितक्षयकारकाः ॥

गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति ।
नर्मदे सिन्धुकावेरि जलेऽस्मिन् संनिधिं कुरु ॥

(पूजोपकरणानि आत्मान च प्रोक्ष्य, पुष्पा-
हतान् गृहीत्वा)

।।मे भूमिसुता पुरश्च हनुमान् पश्चात् सुमित्रासुतः
शत्रुघ्नो भरतश्च पार्श्वदलयोर्वाय्वादिकोणेषु च ।
पुत्रीवश्च विभीषणश्च युवराट् तारासुतो जाम्बवान्
मध्ये नीलसरोजकोमलरुषिं रामं भजे श्यामलम् ॥

अस्मिन् पुस्तके श्रीसीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेत-
रिरामचन्द्रं ध्यायामि । आवाहयामि ।

श्रीसीता...स्वामिने नमः आसन	समर्पय
” पाद्य	”
” अर्घ्य	”
” आचमनीय	”
” मधुपर्क	”
” ज्ञान	”
” स्नानानन्तरं आचमनीय	”
” वस्त्रार्थं अक्षतान्	”
” उपवीगार्थं अक्षतान्	”
” आभरणार्थं अक्षतान्	”
” गन्धान् धारयामि	”
” गन्धस्योपरि हरिद्राकुंकुमं	”
” अक्षतान्	”
” पुष्पाणि	”
श्रीं केशवाय नमः	मधुसूदनाय नमः
नारायणाय नमः	त्रिविक्रमाय नमः
माधवाय नमः	वामनाय नमः
गोविन्दाय नमः	श्रीधराय नमः
विष्णवे नमः	हृषीकेशाय नमः

तौ पद्मनाभाय नमः	रामचन्द्राय नमः ।
दामोदराय नमः	बेधसे नमः
राघवाय नमः	रघुनाथाय नमः
श्रीरामाय नमः	नाथाय नमः
रामभद्राय नमः	सीतापतये नमः

श्रीसीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेतश्रीरामचन्द्र पर-
ब्रह्मणे नमः नानाविधपद्मपुष्पाणि समर्पयामि ।

श्रीरामचन्द्राय नमः धूपं आग्रापयामि ।

,, दीपं दर्शयामि ।

ओं भूर्भुवस्सुवः । तत्सवितु + ब्रह्मणे स्वाहा
श्रीरामचन्द्रस्वामिने नमः .. .. निवेदयामि । नैवेद्या-
न्तर आचमनीयं समर्पयामि । कर्पूरताम्यूल समर्पयामि ।
पूरनीराजनं दर्शयामि । मन्त्रपुष्पं समर्पयामि । अनेक-
।टिप्रदक्षिणनमस्कारान् समर्पयामि । छत्र समर्पयामि ।
।मर समर्पयामि । नृत्तं समर्पयामि । गीत समर्पयामि ।
शं समर्पयामि । आम्बोष्ठिकां समर्पयामि । समस्त-
जोषचारोद्देवोपचारपूजाः समर्पयामि ॥

अनया पूजया श्रीरामचन्द्रः प्रीयताम् ॥

इति श्रीरामायणपूजाविधिः ।

॥ श्री ॥

॥ श्रीमद्रामायणपारायणोपक्रमः ॥

॥ स्मार्तसंप्रदायः ॥

—*—

शुक्लाम्बरधरं विष्णु शशिषर्णं चतुर्भुजम् ।
प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये ॥ १ ॥

वागीशाद्या सुमनसः सर्वार्थानामुपक्रमे ।
य नत्वा कृतकृत्या स्युस्तं नमामि राजाननम् ॥२॥

दामैर्युक्ता चतुर्भिः स्फटिकमणिमयी-

मक्षमालां बधना

हस्तेनैकेन पद्म सिद्धमपि च शुक पुस्तकं घापरेण ।

भासा कुन्देन्दुशङ्खस्फटिकमणिनिभा

भासमानासमाना

सा मे वाग्देशतेय निवसतु वदने सर्वदा सुप्रसन्ना ॥

कूजन्त राम रामेति मधुर मधुराक्षरम् ।

आवृण्व कविताद्याक्षां वन्द्ये वल्मीकिकोकिलम् ॥

वल्मीकेर्मुनिसिंहस्य कवितावनचारिणः ।

शुभमरामकथानाद् को न याति परां गतिम् ॥ ५ ॥

वः पिबन्सतत रामचरितामृतसागरम् ।
 अमृतस्त मुनि वन्दे प्राञ्चेतसमकल्मषम् ॥ ६ ॥
 गोप्यदीकृतवाराशि मघाकीकृतराक्षसम् ।
 रामायणमहामालारत्न वन्देऽनिलारमजम् ॥ ७ ॥
 अञ्जनानन्दन वीर जानकीशोकनाशनम् ।
 कपीशमक्षहन्तार वन्दे लङ्काभयङ्करम् ॥ ८ ॥
 बल्लङ्ग्य सिन्धोः सलिलं सलील
 य शोकवर्हि जनकात्मजाया ।
 भावाय तेनेव ददाह लङ्का
 नमामि त प्राञ्जलिराञ्जनेयम् ॥ ९ ॥
 आञ्जनेयमतिपाटलानन
 काञ्चनाद्रिकमनीयधिग्रहम् ।
 पारिजाततरुमूलवासिन
 भाषयामि पवमाननन्दनम् ॥ १० ॥
 यत्र यत्र रघुनाथकीर्तन
 तत्र तत्र कृतमस्तकाञ्जलिम् ।
 बाष्पधारिपरिपूर्णलोचन
 मारुतिं नमत राक्षसान्तकम् ॥ ११ ॥
 मनोज्ञं मारुततुङ्ग्यवेग
 जितेन्द्रिय बुद्धिमतां धरिष्ठम् ।

वातात्मजं वानरयूथमुच्यं

भीरामवृत्त शिरसा नमामि ॥ १२ ॥

य कर्णाञ्जलिसपुटेरहरहः सम्यक्पिबत्प्रावरा-
ह्वाल्मीकेर्वदनारविम्बगलितं रामायणाख्यं मधु ।

जन्मव्याधिजराविपत्तिमरणैरत्यन्तसोषद्वयं

ससार स विहाय गच्छति पुमांश्चिष्यो. एवं

शाश्वतम् ॥ १३ ॥

तदुपगतसमाससंधिवोगं

सममधुरापनतार्थवाक्यबद्धम् ।

रघुवरचरित मुनिप्रणीत

दशशिरसश्च षष्ठ निशामयस्वम् ॥ १४ ॥

वाल्मीकिगिरिसभूता रामसागरनामिनी ।

पुनातु भुवन पुण्या रामायणमहानदी ॥ १५ ॥

श्लोकसारसमाकीर्णं सर्गकल्लोलसंकुलम् ।

काण्डप्राहमहामीनं वन्दे रामायणार्णवम् ॥

वेदवेद्ये परे पुंसि जाते दशरथात्मजे ।

वेदः प्राचेतसाशसीत्साक्षाद्रामायणात्मना ॥१७॥

वैदेहीसदितं सुरद्रुमतले हेमे महामण्डपे

मध्ये पुष्पकमामने मणिमये वीरासने सुस्थितम् ।

अग्रे वाचयति प्रमञ्जनसुत तत्त्वं मुनिभ्यः परं

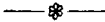
व्याख्यास्त भटनाविमि परिप्लुतं रामं भजे श्यामलम् ॥

THE KUPPLISWAMI SASTRI

RESEARCH INSTITUTE

बामे भूमिसुता पुरश्च हनुमान्पद्मात्सुमित्रासुतः
 शत्रुघ्नो भरतश्च पार्श्वद्वयोर्वाप्यादिकोणेषु च ।
 सुग्रीवश्च विभीषणश्च युधराट् तारासुतो जाम्बवा-
 न्मध्ये नीलसरोजकोमलरुचिं रामं मञ्जे श्यामलम् ॥

नमोऽस्तु रामाय सलक्ष्मणाय
 देव्यै च तस्यै जनकात्मजायै ।
 नमोऽस्तु रुद्रेन्द्रयमानिलेभ्यो
 नमोऽस्तु चन्द्रार्कमरुद्गणेभ्यः ॥ २० ॥

॥ श्रीवैष्णवसंप्रदायः ॥

कूजन्त राम रामेति मधुर मधुराक्षरम् ।
 भारुह्य कविताशाखां वन्दे घाल्मीकिकोकिलम् ॥

घाल्मीकेर्मुनिसिंहस्य कवितावनधारिणः ।
 शृण्वन्रामकथानाद् को न याति परां गतिम् ॥

य पिबन्सतत रामचरितामृतमागरम् ।
 भवन्तस्त मुनि वन्दे प्राचेतसमकल्मषम् ॥ ३ ॥

गोध्पदीकृतचारार्शि मशकीकृतराक्षसम् ।
 रामायणमहामालारक्षं वन्देऽमिलात्मजम् ॥ ४ ॥

अञ्जनानन्दन वीर जानकीशोकनाशनम् ।
कपीशमक्षहन्तार वन्दे लङ्काभयंकरम् ॥

मनोजव मादततुल्यवेग
जितेन्द्रिय बुद्धिमता वरिष्ठम् ।
वातात्मजं वानरयूथमुख्य
धीरामदूत शिरसा नमामि ॥ ६ ॥
उल्लङ्घय सिन्धो सलिल सलील
य शोकवर्हि जनकात्मजाया ।
आदाय तेनैष वदाह लङ्कां
नमामि तं प्राञ्जलिराञ्जनेयम् ॥ ७ ॥

आञ्जनेयमतिपाटलानन
काञ्चनाद्रिकमनीयधिग्रहम् ।
परिजाततरुमूलवासिन
भाषयामि पवमानतन्दनम् ॥ ८ ॥

यत्र यत्र रघुनाथकीर्तन
तत्र तत्र कृतमस्तकाञ्जलिम् ।
वाष्पवारिपरिपूर्णलोचन
मादति नमत राक्षसास्तकम् ॥ ९ ॥

वेदवेद्ये परे पुंसि जाते वशरथात्मजे ।
वेदः प्राचेतसादासीत्साक्षाद्रामायणात्मना ॥ १० ॥

तदुपगतसमाससंधियोगं
सममधुरोपनतार्थवाक्यबद्धम् ।

रघुवरचरित मुनिप्रणीतं

दशशिरसश्च वध निशामयिष्वन् ॥ ११ ॥

श्रीराघव दशरथात्मजमप्रमेयं

सीतापतिं रघुकुलाश्वयरत्नदीपम् ।

भाजानुबाहुमरविन्ददलायताक्षं

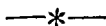
राम निशाचरविनाशकरं नमामि ॥ १२ ॥

वैदेहीसहित सुरद्रुमतले हैमे महामण्डपे

मध्येपुष्पकमासने मणिमये वीरासने सुखितम् ।

अग्रे बाह्वयति प्रभञ्जनसुते तस्व मुनिभ्य पर

व्याख्यान्त भरतादिभिः परिवृत्त राम भजे श्यामलम् ॥

॥ माधवसंप्रदायः ॥

शुक्लाम्बरधर विष्णु शशिचर्णे चतुर्भुजम् ।

प्रसन्नवदन ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये ॥ १ ॥

लक्ष्मीनारायण वन्दे तद्भक्तप्रथरो हि यः ।

श्रीमदानन्दतीर्थाख्यो गुरुस्त च नमाम्यहम् ॥ २ ॥

वेदे रामायणे चैव पुराणे भारते तथा ।

आदावन्ते च मध्ये च विष्णु सर्वत्र गीयते ॥ ३ ॥

सर्वविघ्नप्रशमन सर्वसिद्धिकर परम् ।

सर्वजीवप्रणेतार वन्दे विजयद हरिम् ॥ ४ ॥

सर्वाभीष्टप्रदं रामं सर्वारिष्टनिवारकम् ।
 जानकीजानिमनिषां वन्दे मद्गुरुवन्दितम् ॥ ५ ॥
 भङ्गमं भङ्गरहितमजडं विमलं सदा ।
 भानन्दतीर्थमतुलं मजे तापत्रयापहम् ॥ ६ ॥
 भवति यदनुभाषादेहमूकोऽपि चाग्नी
 जडमतिरपि जन्तुर्जायते प्राङ्मौलि ।
 सकलवचनचेतो देवता भारती सा
 मम वचसि विधत्तां सनिधिं मानसे च ॥ ७ ॥
 मिथ्यासिद्धान्तदुर्धान्तविध्वसनविचक्षणः ।
 जयतीर्थाख्यतरणिर्भासतां नो हृदम्बरे ॥ ८ ॥
 चित्रैः पदैश्च गम्भीरैर्वाक्यैर्मानैरखण्डितैः ।
 गुरुभाव व्यञ्जयन्ती भाति धीजयतीर्थवाक् ॥ ९ ॥
 कूजन्त राम रामेति मधुर मधुराक्षरम् ।
 आरुह्य कथिताशाखां वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् ॥
 वाल्मीकेर्मुनिसिंहस्य कथितावनचारिणः ।
 शृण्वन् रामकथामाद्य को न याति परां गतिम् ॥
 यः पिबन्सतत रामचरितामृतसागरम् ।
 अतृप्तस्तं मुनिं वन्दे प्राचेतसमकल्मषम् ॥ १२ ॥
 गोप्यदीकृतधारार्शि मशकीकृतराक्षसम् ।
 रामावणमहामाकारञ्च वन्देऽनिलात्मजम् ॥ १३ ॥

सुखप्राणाय भीमाय नमो वस्य भुजास्तरम् ।
नागावीरसुवर्णानां निकषाश्मायित वभौ ॥ २६ ॥

स्वान्तस्थानस्तशय्याय पूर्णहानमहार्णसे ।
उत्तुङ्गवाक्तरङ्गाय मध्वतुग्धाब्धये नम ॥ २७ ॥

वालमीकेर्गौ पुनीयाप्तो महीधरपदाश्रया ।
यद्गुग्धमुपजीवन्ति कवयस्तर्णका इव ॥ २८ ॥

सूक्तिरत्नाकरे रम्ये मूलरामायणार्णवे ।
विहरन्तो महीयांस प्रीयन्ता गुरवो मम ॥ २९ ॥

हयग्रीष हयग्रीष हयग्रीवेति यो वदेत् ।
तस्य नि सरते वाणी जद्गुकन्याप्रवाहवत् ॥ ३० ॥

॥ श्री ॥

॥ श्रीमद्वाल्मीकिरामायणम् ॥

॥ सुन्दरकाण्डः ॥

ततो रावणनीतायाः सीतायाः स्रक्तुर्कर्मणः ।

इयेष षडमन्वेष्टुं चारणाचरिते पथि ॥ १ ॥

दुष्करं निष्पतिद्वन्द्वं चिकीर्षन्कर्म कानरः ।

समुदग्रशिरोऽग्नीवो गवां पतिस्त्रिवाक्थौ ॥ २ ॥

अथ वैश्वर्यवर्णेषु शाल्लेषु महाबलः ।
 धीरः सलिलकल्पेषु विश्वचार ययासुस्वम् ॥
 ह्रिजान्वित्रासयन्धीमानुरसा पादपान्हरन् ।
 मृगांश्च सुबहूभिर्न्यमवृद्ध इव केसरी ॥ ४ ॥
 नीललोहितमास्त्रिष्टुपत्रवर्णैः सितासितैः ।
 स्वभावविहितैश्चिर्बर्धातुभिः समलकृतम् ॥ ५ ॥
 कामरूपिभिरानिष्टमभीक्ष्णं सपरिच्छदैः ।
 यक्षकिंनरगन्धर्वैर्देवकल्पैश्च पन्नगैः ॥ ६ ॥
 स तस्य गिरिवर्यस्य तले नागवरायुते ।
 तिष्ठन्कपिवरस्तत्र हृदे नाग इवावभौ ॥ ७ ॥
 स सूर्याय महेन्द्राय पवनाय स्वयंभुवे ।
 भूतेभ्यश्चाञ्जलिं कृत्वा चकार गमने पतिम् ॥
 अञ्जलिं प्राञ्जुस्वः कुर्वन्पवनायात्मयोनये ।
 तताऽभिवहृषे गन्तु दक्षिणो दक्षिणां दिशम्
 पुवङ्गपथैरैहः पुवने कुतनिधयः
 बहृषे रामहृत्स्वर्षे समुद्र इव पर्वसु ॥ १० ॥

निष्प्रमाणशरीरः सँल्लिङ्गहृदिपुरर्णवम् ।
बाहुभ्यां पीडयामास चरणाभ्यां च पर्वतम् ॥

स चचालाचलश्चापि मुहूर्तं कपिपीडितः ।
तरुणां पुष्पिताग्राणां सर्वं पुष्पमञ्जातयत् ॥

तेन पादपद्भुक्तेन पुष्पौषेण सुगन्धिना ।
सर्वतः संवृतः शैलो बभौ पुष्पमयो यथा ॥

तेन चांशुमवीर्येण पीड्यमानः स पर्वतः ।
सलिलं संपसुञ्जाव मदं मत्त इव द्विपः ॥१४॥

पीड्यमानस्तु बलिना महेन्द्रस्तेन पर्वतः ।
रीतीर्निर्वर्तयामास काञ्चनाञ्जनराज्रतीः ॥१५॥

मुमोच च शिलाः शैलो विशालाः ममनःशिलाः ।
मध्यमेनार्चिषा जुष्टो धूमराजीरिवानलः ॥

गिगिणा पीड्यमानेन पीड्यमानानि सर्वतः ।
गुहाविष्टानि भूतानि विनेदुर्विकृतैः स्वरैः ॥

स महान्सस्वसंनादः शैलपीटानिमिच्छजः ।
पृथिवीं पूरयामास दिग्बोधोपवनानि च ॥१८॥

श्विरोभिः पृथुभिः सर्पा व्यक्तस्वस्तिकलक्षणैः
वपन्तः पावकं घोरं ददंश्चूर्द्धनैः शिलाः ॥

तास्तदा सविषैर्दृष्टाः कुपितैस्तैर्महाशिलाः ।
जज्वलुः पावकोदीप्ता विभिदुश्च सहस्रधा ॥

यानि चैषधजालानि तस्मिञ्जातानि पर्वते ।
विषघ्नान्यपि नागानां न श्रेकुः शमितुं विषम् ।

अपरे तु महाकाया वपन्तोऽग्निं स्वतेजसा ।
कन्दरेभ्यो विनिष्पेतुः कपिपादनिपीहिताः ॥

गिरेराक्रम्यमाणस्य तरवस्तरुणाङ्कुराः ।
मुमुक्षुः पुष्पवर्षाणि रक्तोत्पलसुगन्धिनः ॥

यैरिकाञ्चनसंजुष्टा हरितालसमावृताः ।
व्यदीर्यन्त गिरेस्तस्य शिलास्ताः समनःशिलाः

सुवन्दनरसस्तस्यश्चित्रकाञ्चनधातुभिः ।
सितैः शिखरनिर्भेददीप्तैर्मैरिक्थातुभिः ॥२५॥

भिद्मतेऽकं मिश्रितैरिति मन्वा तपस्विभ्यः ।
अस्तः विषाधरास्तस्माद्दुत्पेतुः स्त्रीगणैः सह

पानभूमिगतं हित्वा हेममासवभाजनम् ।
 पात्राणि च महार्हाणि करकाश्च हिरण्मयान् ॥
 लेखानुष्ठावधान्भक्ष्यान्मांसानि विविधानि च ।
 आर्षभाणि च चर्माणि स्वर्गांश्च कनकत्सरून् ॥
 कृतकष्ठगुणाः स्तीषा रक्तमान्दानुलेपनाः ।
 रक्ताक्षाः पुष्कराक्षाश्च गगनं प्रतिपेदिरे ॥
 हारनूपुरकेयूरपारिहार्यधराः स्त्रियः ।
 विस्मिताः सस्मितास्तस्थुराकाशे रमणैः सह ॥
 दर्शयन्तो महाविद्यां विद्याभरमहर्षयः ।
 विस्मितास्तस्थुराकाशे बीसांचक्रुश्च पर्वतम् ॥
 श्शुशुबुध तदा शब्दमृषीणां भावितात्मनाम् ।
 चारणानां च सिद्धानां स्थितानां विमलेऽम्बरे ॥
 एष पर्वतसंकाशो हनूमान्मारुतात्मजः ।
 तित्तीर्षन्ति महावेगः सागर मकरालयम् ॥३३॥
 रामार्थं वानरार्थं च चिकीर्षन्कर्म दुष्करम् ।
 समुद्रस्य परं पारं दुष्प्रापं प्राप्नुमिच्छति ॥

इति विद्याधराः भुत्वा वचस्तेषां = ३५ =
 तत्रप्रयेयं ददधुः पर्वते मानरर्षभम् ॥ ३५ ॥

दुधुवे च स रोमाणि चकम्पे चाचछोपमः ।
 ननाद सुमहानादं स महानिव तोयदः ॥ ३६ ॥

भानुपूर्व्येण वृत्तं च लाङ्गुलं लोमभिधितम् ।
 उत्पतिष्यन्विचिक्षेप पक्षिराज इवारगम् ॥

तस्य लाङ्गुलमाविद्धपतिवेगस्य पृष्ठतः ।
 ददधे गदधेनेव द्वियमाणो महोरगः ॥ ३८ ॥

बाहू संस्तम्भयामास महापरिघमनिभौ ।
 ससाद च कपिः कठ्यां चरणौ संशुकोच च

संहृत्य च भुजौ श्रीमांस्तथैव च शिरोधराम्
 तेजः सख्यं तथा वीर्यमाविशे च स वीर्यवान्

मार्गमालोकयन्दूरादूर्ध्वं प्रणिहितेक्षणः ।
 करोध हृदये प्राणानाकाशमवलोकयन् ॥ ४० ॥

पद्भ्यां दृढमवस्थानं कृत्वा स कपिकुञ्जरः ।
 निकुञ्च्य कर्जौ हनुमानुत्पतिष्यन्महाबलः ॥

वानरान्वानरभेष्ट इदं वचनमब्रवीत् ।

यथा राघवनिर्मुक्तः क्षरः श्वसनविक्रमः ॥४३॥

गच्छेत्तद्गमिष्यामि लङ्कां रावणपालिताम् ।

न हि द्रक्ष्यामि यदि तां लङ्कायां जनकात्मजाम् ॥

अनेनैव हि वेगेन गमिष्यामि सुरालयम् ।

यदि वा त्रिदिवे सीतां न द्रक्ष्यामि कुतश्चमः ॥

बद्धा राक्षसराजानमानयिष्यामि रावणम् ।

सर्वथा कुतकार्योऽहमेष्यामि सह सीतया ॥

आनयिष्यामि वा लङ्कां समुत्पात्र्य सरावणाम् ।

एषमुक्त्वा तु हनुमान्वानरान्वानरोत्तमः ॥४७॥

उत्पपाताथ वेगेन वेगवानविचारयन् ।

सुपर्णमिव चात्मान येने स कपिकुञ्जरः ॥४८॥

समुत्पतति तस्मिस्तु वेगात्ते नगरोहिणः ।

संहृत्य विटपान्सर्वान्समुत्पेतुः समन्ततः ॥४९॥

समस्तकोयष्टिमकान्पादपान्पुष्पञ्चालिनः ।

उद्गहन्नूबवेगेन अगाम विमलेऽम्बरे ॥ ५० ॥

ऊरुवेगोद्धता वृक्षा ह्यूर्ध्वं कपिमन्मयुः ।
 प्रस्थितं दीर्घमध्वान स्वबन्धुमिव बान्धवाः ॥
 तद्गुरुवेगोन्मयिताः सालाश्चान्ये नमोत्तमाः ।
 अनुजगर्गुर्नमन्त सैन्या इव महीपतिम् ॥५२॥
 सुपुष्पितात्रैर्बहुभिः पादपैरन्वितः कपिः ।
 हसमान्यर्वताकारो बभूवाद्भुतदर्शनः ॥ ५३ ॥
 सारबन्तोऽथ ये वृक्षा न्यमञ्जल्लवणाम्भसि ।
 भयादिव महेन्द्रस्य पूर्वता बहणालये ॥ ५४ ॥
 स नानाकृसुपैः कीर्णः कपिः साङ्कुरकोरकैः ।
 ह्यधुभे मेघसकाशः स्वद्योतैरिव पर्वतः ॥५५॥
 विमुक्तास्तस्य वेगंन मुक्त्वा पुष्पाणि ते द्रुमाः
 अवशीर्यन्त सलिले निवृत्ताः सुहृदो यथा ॥
 लघुत्वेनोपपन्न तद्विचित्र सागरेऽपतत् ।
 द्रुमाणां विविधं पुष्पं कपिवायुसमीरितम् ॥
 ताराश्रतमिवाकाशं पवभौ स महार्णवः ।
 शुष्पौघेणामुविद्धेन नानाघर्णेन वानरः ॥५६॥

बभौ भेष इवाकाशं विद्युद्गणविभूषितः ।
 तस्य बेमममाधूतैः पुष्पैस्तोयमदृश्यत ॥ ५९ ॥
 ताराभिरभिरामाभिरुदिताभिरिवाम्बरम् ।
 तस्वाम्बरगतौ बाहू ददृशाते प्रसारितौ ॥ ६० ॥
 पर्वताग्राद्विनिष्क्रान्तौ पश्चास्याषिव पद्मगौ ।
 पिषाभिव बभौ श्रीमान्सोर्मिमालं महार्णवम् ॥
 विपासुरिव चाकाशं ददृशे स महाकपिः ।
 तस्य विद्युत्प्रभाकारे वायुमार्गानुसारिणः ॥
 नयने संप्रकाशेते पर्वतस्थाविवानली ।
 पिङ्गे पिङ्गाक्षमुख्यस्य बृहती परिमण्डले ॥ ६३ ॥
 चक्षुषी संप्रकाशेते चन्द्रसूर्याविवाम्बरे ।
 मुख नासिकया तस्य ताम्रया ताम्रमाबभौ ॥
 सध्यया समभिस्पृष्ट यथा सूर्यस्य पण्डलम् ।
 काङ्गूलं च समाविद्धं पुत्रमानस्य शोभते ॥
 यम्बरे वायुपुत्रस्य शक्रध्वज इवोद्विद्धतः ।
 काङ्गूलचक्रेण महाङ्गुलकदम्बोऽनिकात्मजः ॥

व्यरोचत महाप्राङ्गः परिवेषीव भास्करः ।
 स्फिन्देन्नेनाभिताम्रेण रराज स महाकपिः ॥
 महता दारितेनेव गिरिगैरिकधातुना ।
 तस्य वानरसिंहस्य पुत्रमानस्य सागरम् ॥
 कक्षान्तरगतो वायुर्जीमूत इव गर्जति ।
 स्त्रे यथा निपतन्त्युल्का क्षुत्तरान्तार्द्विनिःसृता ॥
 दृश्यते सानुबन्धा च तथा स कपिकुञ्जरः ।
 पतत्पतङ्गसकाशो व्यायतः शुशुभे कपिः ॥
 प्रवृद्ध इव मातङ्गः कक्ष्यया बध्यमानया ।
 उपरिह्वच्छरीरेण च्छायया चावगाहया ॥
 सागरे मारुताविष्टा नौरिवासीत्तदा कपिः ।
 यं यं देशं समुद्रस्य जगाम स महाकपिः ॥
 स स तस्योरुवेगेन सोन्माठ इव लक्ष्यते ।
 सागरस्योर्मिपालानि उरमा क्षैलवर्ष्मणा ॥
 अभिघ्नंस्तु महावेगः पुप्लुवे स महाकपिः ।
 कपिवातश्च बलवान्प्रेषवातश्च निःसृतः ॥ ७४ ॥

सागरं भीमनिर्घोष कम्पयामासतुर्भृशम् ।
विकर्षन्नुर्मिजालानि बृहन्ति लवणाम्भसि ॥
पुष्पुषे कपिशार्दूलो विकिरन्निव रोदसी ।
मेरुमन्दरसकाञ्चानुद्गतान्स महार्णवे ॥ ७६ ॥
अत्यक्रामन्महावेगस्तरङ्गान्गणयन्निव ।
तस्य वेगसमुद्भूतं जल सजलदं तदा ॥ ७७ ॥
अम्बरस्थं विवभ्राज शारदाभ्रमिवाततम् ।
तिमिनकक्षया कूर्मा दृश्यन्ते विवृतास्तदा ॥
बह्नापकर्षणेनैव शरीराणि शरीरिणाम् ।
पुवमानं समीक्षयाथ भुजगाः सागरालयाः ॥
व्योम्नि त कपिशार्दूलं सुपर्ण इति मेनिरे ।
दक्षयोजनविस्तीर्णा त्रिंशद्योजनमायता ॥८०॥
छाया धानरसिंहस्य जले चारुतराभवत् ।
श्वेताभ्रधनराजीव वायुपुत्रानुगामिनी ॥८१॥
तस्य सा शूशुभे च्छाया वितता लवणाम्भसि ।
शूशुभे स महातेजा महाकायो महाकपिः ॥

वायुमार्गे निरालम्बे पक्षवानिव पर्वतः ।
 येनासौ याति बलवान्वेगेन कपिकुञ्जरः ॥
 तेन मार्गेण सहसा द्रोणीकृत इवार्णवः ।
 आघाते पक्षिसंघानां पक्षिराज इवाबधौ ॥८४॥
 इन्माम्नेघजालानि प्रकर्षन्मारुतो यथा ।
 प्रविशन्नभ्रजालानि निष्पतंश्च पुनः पुनः ॥
 मच्छन्नश्च प्रकाशश्च चन्द्रमा इव लक्ष्यते ।
 पाण्डुरारुणवर्णानि नीलमाञ्जिष्ठकानि च ॥
 कपिनाकृष्यमाणानि महाभ्राणि चकाञ्चिर ।
 पुषमान तु त दृष्ट्वा पुवगं त्वरितं तदा ॥ ८७ ॥
 बहुषुः पुष्पवर्षाणि देवगन्धर्वचारणाः ।
 तताप न हि तं सूर्यः पुवन्त वानरेश्वरम् ॥
 सिधेवे च तदा वायू रामकार्यार्थसिद्धये ।
 ऋषयस्तुष्टुधुम्भैर्न पुषमानं विहायसा ॥ ८९ ॥
 जगुश्च देवगन्धर्वाः पञ्चसन्नो महौजसम् ।
 नामाञ्च तुष्टुवुर्ब्रह्मा रक्षांसि विबुधाः स्वगाः ॥

मेक्षयाकाशे कपिवरं सहसा विगतकृमम् ।
तस्मिन्पुत्रगणार्दले पुत्रमाने हनूमति ॥ ९१ ॥

इक्ष्वाकुकुलमानार्थी चिन्तयामास सागरः ।
साहाय्यं वानरेन्द्रस्य यदि नाहं हनूमतः ॥

करिष्यामि भविष्यामि सर्वत्राच्यो विवक्षताम् ।
अहमिक्ष्वाकुनायेन समरणेन विवर्धितः ॥ ९३ ॥

इक्ष्वाकुसचिवश्चायं नावर्मादितुमर्हति ।
तथा मया विधातव्यं विश्रमेत यथा कपिः ॥

शेषं च मयि विश्रान्तः सुखेनातिपतिष्यति ।
इति कृत्वा मतिं साध्वीं समुद्रच्छन्नमम्भसि ॥

हिरण्यनाभं मैनाकमुवाच गिरिसत्तमम् ।
त्वमिहासुरसंधानां पाताळतलवासिनाम् ॥

देवराज्ञा गिरिश्रेष्ठ परिधः संनिवेशितः ।
त्वमेकां ज्ञातवीर्याणां पुनरेवोत्पतिष्यताम् ॥

पाताळस्याप्रमेयस्य द्वारमावृत्त्व तिष्ठसि ।
तिर्धनुर्ध्वमधश्चैव कृत्स्निस्ते शैल अर्षितुम् ॥

तस्मात्संवाद्यामि त्वामृत्तिष्ठ नगसत्तम ।
 स एष कपिशार्दूलस्त्वामुपैष्यति वीर्यवान् ॥
 इन्द्रमान्द्रामकार्यार्थं भीमकर्मा समाप्स्रुतः ।
 अस्य साहसं मया कार्यमिक्ष्वाकुहितवर्तिनः ॥
 मम हीक्ष्वाकवः पूज्याः पर पूज्यतमास्तव ।
 कुरु साचिष्यमस्माकं न नः कार्यमतिक्रमेत् ॥
 कर्तव्यमकुतं कार्यं सतां मन्युमुदीरयेत् ।
 सलिलादूर्ध्वमृत्तिष्ठ तिष्ठत्वेष कपिस्त्वयि ॥
 अस्माकमतिथिश्चैव पूज्यश्च पुत्रतां वरः ।
 चामीकर महानाभ देवगन्धर्वसेवित ॥१०३॥
 इन्द्रमांस्त्वयि विश्रान्तस्तनतः श्लेष गमिष्यति ।
 काकुत्स्थस्यानृशस्यं च मैथिल्याश्च विनासनम् ॥
 भ्रमं च पुत्रगेन्द्रस्य समीक्ष्योत्थातुमर्हसि ।
 हिरण्यनाभो मैनाको निशम्य लवणाम्भसः ॥
 उत्पपात अलासूर्णं बहाम्बुमलतायुतः ।
 स सागरजळं भित्वा बभूवात्युत्थितस्तदा ॥

यथा जलधरं भिरवा दीप्तरश्मिर्दिवाकरः ।
 स महात्मा मुहूर्तेन पर्वतः सलिलानृतः ॥
 दर्शयामास शृङ्गाणि सागरेण नियोजितः ।
 ज्ञातकुम्भमयैः शृङ्गैः सर्किनरमहोरगैः ॥१०८॥
 आदित्योदयसंकाशैरालिखद्भिरिवाम्बरम् ।
 तप्तजाम्बूनदैः शृङ्गैः पर्वतस्य समुत्थितैः ॥
 आकाश शस्त्रसंकाशमभवत्काञ्चनप्रभम् ।
 जातरूपमयैः शृङ्गैर्भ्राजमानैः स्वयंप्रभैः ॥
 आदित्यस्तमंकाशः सोऽभवाद्भिरिसत्तमः ।
 तमुत्थितमसङ्गेन हनुमानग्रतः स्थितम् ॥१११॥
 मध्ये लवणतायस्य विघ्नोऽयमिति निश्चितः ।
 स तमुच्छ्रितमत्यर्थं महाबगो महाकपिः ॥११२॥
 उरसा पातयामास जीभूतमिव मावतः ।
 स तथा पातितस्तेन कपिना पर्वतोत्तमः ॥
 बुद्ध्या तस्य कपेर्वेगं जहर्ष च ननाद च ।
 तपाकाशगतं बीरमाकाशे समवस्थितः ॥११४॥

मीतो हृष्टमना वाक्यमत्रवीत्यर्वतः कपिम् ।
मानुषं धारयन्रूपमात्मनः शिखरे स्थितः ॥

दुष्कर कुतवान्कर्म तमिदं वानरोत्तम
निपत्य मम शृङ्गेषु विश्रमस्व यथासुखम् ॥

राघवस्य कुले जातेरुद्दिः परिवर्धितः ।
स त्वां गमहिते युक्तं प्रत्यर्चयति सागरः ॥

कृते च प्रतिकर्तव्यमेष धर्मः सनातनः ।
सोऽयं तत्प्रतिकारार्थी त्वत्त. संमानमर्हति ॥

त्वन्निमित्तमनेनाहं बहुमानात्प्रचोदितः ।
योजनानां क्षतं चापि कपिरेव स्वयाद्भुतः ॥

तव सानुषु विश्रान्तः शेषं प्रकृत्यामिति ।
तिष्ठ त्वं हरिश्चार्दूल मयि विश्रम्य गम्यताम् ॥

तविदं गन्धवत्स्वादु कन्दमूलफलं बहु ।
तदास्वाद्य हरिश्रेष्ठ विश्रम्य श्वो गमिष्यसि ॥

अस्माकमपि संबन्धः कपिहृत्स्व लयास्ति वै ।
प्रसूयातस्मिन्नु लोकेषु महागुणपरिभ्रुः ॥१२२॥

वेगवन्तः पुवन्तो ये पुवगा मारुतात्मज ।

तेषां म्रुस्यतमं मन्ये त्वामहं कपिकुञ्जर ॥

अतिथिः किल पूजाहं. प्राकृतोऽपि विजानता ।

धर्मं जिज्ञासमानेन किं पुनर्यादृशो भवान् ॥

त्वं हि देववरिष्ठस्य मारुतस्य महात्मनः ।

पुत्रस्तस्यैव वेगेन सदृशः कपिकुञ्जर ॥१२५॥

पूजिते त्वयि धर्मज्ञ पूजां मामोति मारुतः ।

तस्मात्पूजनीयो मे शृणु चाप्यत्र कारणम् ॥

पूर्वं कृतयुगे तात पर्वताः पक्षिणोऽभवन् ।

तेऽभिजग्मुर्दिशः सर्वा गण्डानिलवेगिनः ॥

ततस्तेषु प्रयातेषु देवसंघाः सहर्षिभिः ।

भूतानि च भयं जग्मुस्तेषां पतनश्चक्रेया ॥

ततः क्रुद्धः सहस्राक्षः पर्वतानां श्वतक्रुहुः ।

पक्षांश्चिरुच्छेद वज्रेण तत्र तत्र सहस्राक्षः ॥

स माशुपमतः क्रुद्धो प्रजगुषम्बः देवस्यह ।

ततोऽहं त्वहस्वसिन्नः श्वतमेत महात्मना ॥

अस्मिँल्लवणतोये च पक्षितः पुत्रगोत्तम ।

गुप्तपक्षः समग्रश्च तव पित्राभिरक्षितः ॥

ततोऽहं मानयापि त्वां मान्यो हि मम पारुतः ।

त्वया मे श्लेष संबन्धः कपिमुख्य महागुणः ॥

अस्मिन्नेवंविधे कार्ये सागरस्य ममैव च

प्रीतिं प्रीतमनाः कर्तुं त्वमर्हसि महाकपे ॥

श्रमं मोक्षय पूजां च गृहाण कपिसत्तम ।

प्रीतिं च बहुमन्यस्व प्रीतोऽस्मि तव दर्शनात् ॥

एवमुक्तः कपिश्रेष्ठस्तं नगोत्तममब्रवीत् ।

प्रीतोऽस्मि कुतमातिथ्यं मन्पुरेषोऽपनीयताम् ॥

त्वरते कार्यकालो मे ह्यहश्च व्यतिवर्तते ।

प्रतिज्ञा च मया दत्ता न स्यात्तव्यमिहान्तरा ॥

इत्युक्त्वा पाणिना शैलमालभ्य हरिपुंगवः ।

जगामाकाशमाविश्य वीर्यवान्महसन्निव ॥

स पर्वतसमुद्राभ्यां बहुमानादबोक्षितः ।

पूजितश्चोपपन्नाभिराक्षीर्भिरनिलात्मजः ॥

अयोध्वं दूरमुत्पत्य हित्वा शैलमहार्णवी ।
पितुः पन्थानमास्थाय जगाम विमलेऽम्बरे ॥

ततश्चोर्ध्वगतिं प्राप्य गिरिं तमवलोकयन् ।
वायुसूनुर्निरालम्ब जगाम विमलेऽम्बरे ॥

द्वितीय हनुमत्कर्म दृष्ट्वा तत्र सुदुष्करम् ।
प्रशशंसुः सुराः सर्वे सिद्धाश्च परमर्षयः ॥

देवताश्चाभवन्द्दृष्ट्वास्तत्रस्थास्तस्य कर्मणा ।
काञ्चनस्य सुनाभस्य सहस्राक्षश्च वासवः ॥

उवाच वचनं श्रीमान्परितोषात्सगद्गदम् ।
सुनाभं पर्वतश्रेष्ठं स्वयमेव शचीपति ॥१४३॥

हिरण्यनाभ शैलेन्द्र परितुष्टोऽस्मि ते भृशम् ।
अभयं ते प्रयच्छामि तिष्ठ सौम्य यथासुखम् ॥

साक्षं कृतं त्वया सौम्य विक्रान्तस्य हनूमतः ।
क्रान्तो योजनशतानभयस्य भये सति

रामस्यैष हि दौत्येन याति दाशरथेर्हरिः
सत्क्रियां कुर्वता तस्य तोषितोऽस्मि भृश त्वया ॥

ततः महर्षयगमद्विपुलं पर्वतोत्तमः ।
 देवतानां पतिं दृष्ट्वा परितुष्टं क्षतक्रतुम् ॥
 स वै दत्तवरः शैलो बभूवावस्थितस्तदा ।
 हनूमांश्च मुहूर्तेन व्यतिषक्राम सागरम् ॥
 ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
 अमृतन्मूर्यसंकाशां सुरसां नागमातरम् ॥
 अयं वातात्मजः श्रीमान्पुत्रते सागरोपरि ।
 हनूमाभाष तस्य त्वं मुहूर्ते विघ्नमाचर ॥१५०॥
 राक्षसं रूपमास्याय सुघोरं पर्वतोत्तमम् ।
 दंष्ट्राकराळं पिङ्गासं वर्कं कृत्वा नभःसमम् ॥
 बलमिच्छामहे ज्ञातु भूयश्चास्य पराक्रमम् ।
 त्वां विजेष्यत्युपायेन विषादं वा गमिष्यति ॥
 एवमुक्त्वा तु सा देवी दैवतैरभिसत्कृता ।
 समुद्रमध्ये सुरसा विघ्ननी राक्षसं वपुः ॥
 विकृतं च विकृतं च सर्वस्य च भयावहम् ।
 पुत्रयानं हनूमन्तथाहोदमुवाच ह ॥ १५४ ॥

वम भक्ष्यः प्रदिष्टस्त्वमीश्वरैर्बानरर्षभ ।
 अह त्वां भक्षयिष्यामि प्रविशेद ममाननम् ॥
 एवमुक्तः सुरसया प्राञ्जलिर्बानरर्षभः ।
 महृष्टवदनः श्रीमान्सुरसा वाक्यमब्रवीत् ॥
 रामो दाक्षरयिः श्रीमान्प्रविष्टो दण्डकावनम् ।
 छस्मणेन मह भ्रात्रा वैदेह्या चापि भार्यया ॥
 अन्यकार्यविषक्तस्य बद्धवैरस्य राक्षसैः ।
 तस्य सीता हता भार्या रावणेन तपस्विनी ॥
 तस्या सकाश दूतोऽह गमिष्ये रामशासनात् ।
 कर्तुमर्हसि रामस्य साक्षं विषयवामिनि ॥
 अथ वा मैथिलीं दृष्ट्वा रामं चाल्लिष्टकारिणम् ।
 आगमिष्यामि ते वक्त्रं सत्य प्रतिशृणोमि ते ॥
 एवमुक्ता हनुमता सुरसा कायरूपिणी ।
 तं प्रयान्तं समुद्रीक्ष्य सुरसा वाक्यमब्रवीत् ॥
 बल जिह्वासमाना वै नागमाता हनूमतः ।
 हनूमाजातिवर्तेन्मां कभिदेष वरो मम ॥१६२॥

प्रविश्य बदन मेऽद्य गन्तव्यं वानरोत्तम ।
 पर एष पुरा दत्तो मम धात्रेति सत्त्वरा ॥
 व्यादाय वक्त्रं विपुलं स्थिता सा मारुतेः पुरः ।
 एवमुक्तः सुरसया क्रुद्धो वानरपुंगवः ॥१६४॥
 अन्नवीत्कुरु वै वक्त्रं येन मां विषहिष्यसे ।
 इत्युक्त्वा सुरसा क्रुद्धा दशयोजनमायता ॥
 दशयोजनविस्तारो बभूव हनुमांस्तदा ।
 तं दृष्ट्वा मेघसकाशं दशयोजनमायतम् ॥१६५॥
 चकार सुरमाप्यास्यं विंशत्योजनमायतम् ।
 ततः पर हनुमांस्तु त्रिंशत्योजनमायत ॥१६६॥
 चकार सुरसा वक्त्रं चत्वारिंशत्तथायतम् ।
 बभूव हनुमान्वीरः पञ्चाशत्योजनोच्छ्रितः ॥
 चकार सुरसा वक्त्रं षष्टियोजनमायतम् ।
 तथैव हनुमान्वीरः सप्ततीयोजनोच्छ्रितः ॥
 चकार सुरसा वक्त्रमष्टीतीयोजनायतम् ।
 इत्सुमानचलमस्यो नवतीयोजनोच्छ्रितः ॥

चकार सुरसा वक्त्र श्रुतयोजनमायतम् ।
 तद्दृष्ट्वा व्यादितं चास्य वायुपुत्रः सुमुदिमान् ॥
 दीर्घजिह्वं सुरसया सुघोरं नरकोपमम् ।
 स संक्षिप्यात्मनः कायं जीमूत इव मारुतिः ॥
 तन्मुहूर्तेन हनुमान्बभूवाहृष्टमाश्रकः ।
 सोऽभिपत्याधु तद्वक्त्र निष्पत्य च महाबलः ॥
 अन्तरिक्षे स्थितः श्रीमान्प्रहसन्निदमब्रवीत् ।
 मविष्टोऽस्मि हि ते वक्त्र दाक्षायणि नमोऽस्तु ते ॥
 गमिष्ये यत्र वैदेही सत्यश्चास्तु वरस्तत्र ।
 त दृष्ट्वा वदनान्मुक्त चन्द्र राहुमुखादिव ॥
 अब्रवीत्सुरसा देवी स्वेन रूपेण वानरम् ।
 अर्थसिद्धयै हरिश्रेष्ठ गच्छ सौम्य यथासुखम् ॥
 समानय त्व वैदेहीं राघवेण महात्मना ।
 तत्पृतीयं हनुमतो दृष्ट्वा कर्म सुदुष्करम् ॥
 साधु साध्विति भूतानि पञ्चशंसुस्तदा हरिम् ।
 स सागरमनाधृष्यमभ्येत्य वरुणाक्यम् ॥

जगादाकाशमाविश्य वेगेन गरुडोपमः ।
सेविते वारिधाराभिः पद्मगैश्च निषेविते ॥
चरिते कैशिकाचार्यैरैरावतनिषेविते ।
सिंहकुञ्जरशार्दूलपतगोरगवाहनैः ॥ १८० ॥
विमानैः संपतद्भिश्च विमलैः ममलकृते ।
वज्राक्षनिसमाघातै पावकैरुपशोभिते ॥ १८१ ॥
कृतपुण्यैर्महाभागैः स्वर्गजिद्भिरलंकृते ।
बहुता हृद्यमत्यर्थं सेविते चित्रभानुना ॥
ग्रहनक्षत्रचन्द्रार्कतारागणनिषेविते ।
महर्षिगणगन्धर्वनागयक्षसमाकुले ॥ १८३ ॥
विशित्ते विमले विश्वे विश्वात्रसुनिषेविते ।
देवराजगजाक्रान्ते चन्द्रमूर्यपथे शिवे ॥ १८४ ॥
विताने जीधलोकस्य वितते ब्रह्मनिर्मिते ।
बहुशः सेविते वीरैर्विद्याधरगणैर्वीरैः ॥ १८५ ॥
जगाम वायुमार्गे च गरुत्मानिव मावृतिः ।
हनुमान्बैधजाखानि वक्रवन्ध्याकृतो यथा ॥

कालागुरुसवर्णानि रक्तपीतसितानि च ।
 कपिना कुप्यमाणानि महाभ्राणि चकाशिरे ॥
 प्रविशन्मभ्रजालानि निष्पतंश्च पुनः पुनः ।
 प्रावृषीन्दुरिवाभाति निष्पतन्प्रविशस्तदा ॥
 प्रदृश्यमानः सर्वत्र हनुमान्मारुतात्मजः ।
 धेजेऽम्बरं निरालम्बं लम्बपक्ष इवाद्रिराट् ॥
 पुत्रमानं तु तं दृष्ट्वा सिंहिका नाम राक्षसी ।
 मनसा चिन्तयामास प्रवृद्धा कामरूपिणी ॥
 अद्य दीर्घस्य कालस्य भविष्याम्यहमाश्रिता ।
 इदं हि मे महत्सख चिरस्य वक्ष्यमागतम् ॥
 इति संचिन्त्य मनसा छायास्य समाक्षिपत् ।
 छायायां सगृहीतायां चिन्तयामास वानरः ॥
 समाक्षितोऽस्मि महसा पद्भूकृतपराक्रमः ।
 प्रतिलोमेन वातेन महानौरिव सागरे ॥
 तिर्यगूर्ध्वमथश्चैव वीक्षमाणः सबन्ततः ।
 ददर्श स महासख्यगुत्थितं लक्षणाग्रसः ॥

तां दृष्ट्वा चिन्तयामास मारुतिर्विकृताननाम् ।
कपिराज्ञा यदारूयातं सश्वमञ्जुतदर्शनम् ॥

छायाग्राहि महावीर्यं तदिदं नात्र संशयः ।
स तां बुद्धार्थतश्चन सिंहिकां मतिमान्कपिः ॥

व्यवर्धत महाकायः प्राहृषीव वळाहकः ।
तस्य सा कायमुद्दीक्ष्य वर्धमानं महाकपेः ॥

वक्त्रं प्रसारयाभास पाताळतलमनिभम् ।
घनराजीव गर्जन्ती वानरं ममाभिद्रवत् ॥१९८॥

स ददर्श ततस्तस्या विवृतं सुमहन्मुखम् ।
कायमात्र च मेधावी मर्माणि च महाकपिः ॥

स तस्या विवृते वक्त्रे वज्रसहननः कपिः ।
संक्षिप्य मुहुरात्मान निशपात महाबलः ॥

भास्ये तस्या निमज्जन्नं ददृशु सिद्धचारणाः ।
अस्यमान यथा चन्द्र पूर्णं पर्वणि राहुणा ॥

ततस्तस्या नत्वेस्तीक्ष्णैर्पर्माण्युत्कृत्य वानरः ।
उत्पपाताथ वेगेन मनःसपातावक्रमः ॥२०२॥

तां तु दृष्ट्या च धृत्या च दाक्षिण्येन निपात्य हि ।
स कपिमवरो वेगाद्ब्रूथे पुनरात्मवान् ॥२०३॥

हृतहस्ता हनुमता पपात विधुराम्भसि ।
तां हतां वानरेणाशु पतितां वीक्ष्य सिंहिकाम् ॥

भूतान्याकाशचारीणि तमूचु पुत्रगर्षभम् ।
भीममद्य कृत कर्म महत्सञ्च त्वया हतम् ॥

साधयार्थमभिप्रेतमरिष्ट गच्छ पारुते ।
यस्य त्वेतान चत्वार वानरेन्द्र यथा तव ॥

धृतिर्दृष्टिर्मतिर्दाक्ष्य स कर्मसु न सीदति ।
स तैः सभानितः पूज्यै प्रतिपन्नपयोजनः ॥

जगामाकाशमाविश्य पन्नगाशनवत्कपिः ।
प्राप्तभूयिष्ठपारस्तु सर्वतः प्रतिलोकयन् ॥

योजनानां शतस्यान्ते वनराजि ददर्श सः ।
ददर्श च पतञ्चत्र विविधद्रुमभूषितम् ॥ २०९ ॥

द्वीपं श्लाखावृगश्रेष्ठो मलयोपवनानि च ।
सागरं सागरानूप सागरानूपजान्बुमान् ॥

सागरस्य च पत्नीनां मुस्वान्यपि विलोकयन् ।
स महामेघसंकाशं सपीड्यात्मानमात्मवान् ॥

निकन्धन्तमिवाकाशं चकार मतिमान्मतिम् ।
कायवृद्धिं प्रवेगं च मम दृष्ट्वैव राक्षसाः ॥

ययि कौतूहलं कुर्युरिति मेने महाकपिः ।
ततः शरीरं संक्षिप्य तन्महीधरसनिभम् ॥

दुनः प्रकृतिमापेदं वीतमोह इवात्मवान् ।
तद्रूपमतिसक्षिप्य हनूमान्प्रकृतौ स्थितः ।
श्रीन्क्रमानिष विक्रम्य बलिवीर्यहरो हरिः ॥

स चारुनानाविधरूपधारी

परं समासाद्य समुद्रतीरम् ।

परैरञ्जयः प्रातपन्नरूप

सयैक्षतासौ समवेक्षितार्थः ॥ २१५ ॥

ततः स लम्बस्य गिरेः समृद्धे

विचित्रकूटे निपपान कूटे ।

सकेतकोदालकनारिकेले

महाद्रिकूटप्रतिषो महात्मा ॥ २१६ ॥

ततस्तु संप्राप्य समुद्रतीर
 समीक्ष्य लंकां गिरिराजसूत्रिं ।
 कपिस्तु तस्मिन्निपपात पर्वते
 विधूय रूप व्यथयन्मृगद्विजान् ॥२१७॥

स सागरं दानवपन्नगायुतं
 बलेन विक्रम्य महोर्मिपालिनम् ।
 निषत्य तीरे च महोदधेस्तदा
 ददर्श लङ्काममरावतीमिव ॥ २१८ ॥

इति प्रथम सर्ग ॥

—*—

द्वितीयः सर्गः ॥

—*—

स सागरमनाधृष्यमतिक्रम्य महाबलः ।
 त्रिकूटाश्विखरे लङ्कां स्थितां स्वस्थो ददर्श ह ॥
 ततः पादपङ्क्तेन पुष्पवर्षेण वीर्यवान् ।
 अभिवृष्टः स्थितस्तत्र बभौ पुष्पमयो यदा ॥

योजनानां शतं श्रीमांस्तीर्त्वाप्यामितविक्रमः ।

आनिःश्वसन्कापस्तत्र न ग्लानिमधिगच्छति ॥

शतान्यहं योजनानां क्रमेण सुबहून्यपि ।

किं पुनः सागरस्यान्त सरुयात् शतयोजनम् ॥

स तु वीर्यवतां श्रेष्ठः प्लवतामपि चोत्तमः ।

जगाम वेगवॉल्लङ्कां लङ्घयित्वा महोदधिम् ॥५॥

श्यादलानि च नीलानि गन्धवन्ति बनानि च ।

पुष्पवन्ति च मध्येन जगाम नगवन्ति च ॥

शैलांश्च तरुभिश्छन्नान्वनराजींश्च पुष्पिताः ।

अभिचक्राम तेजस्वी हनूमान्प्लवगर्षभ ॥ ७ ॥

स तस्मिन्नचले तिष्ठन्वनान्युपवनानि च ।

स नगाग्ने च तां लङ्कां ददर्श पवनात्मज ॥८॥

सरलान्फणिं हारांश्च खर्जूगंश्च सुपुष्पितान् ।

प्रियालान्मुचुलिन्दांश्च कुटजान्कृतकानपि ॥९॥

प्रियङ्गून्गन्धपूर्णांश्च नीपान्सप्तच्छदास्तथा ।

असनान्कोविदारांश्च करवीरांश्च पुष्पितान् ॥

पुष्पभारनिबद्धाश्च तथा मुकुलितानपि ।
 पादपान्विहगाकीर्णान्पवनाधूतमस्तकान् ॥
 हंसकारण्डवाकीर्णा बापीः पद्मोत्पन्नायुताः ।
 आक्रीडान्विविधात्रम्यान्विविधाश्च जलाश्रयान्
 सततान्विविधैर्दृक्षैः सर्वर्तुफलपुष्पितैः ।
 उद्यानानि च रम्याणि ददर्श कपिकुञ्जरः ॥
 समामाद्य च लक्ष्मिर्बाल्लङ्कां रावणपालिताम् ।
 परिस्वाभि सपद्याभिः सोत्पलाभिरलङ्किताम् ॥
 सीतापहरणार्थेन रावणेन सुराक्षिताम् ।
 समन्ताद्विचरन्निश्च राक्षसैः कामरूपिभिः ॥
 काञ्चनेनावृतां रम्यां प्राकारेण महापुरीम् ।
 गृहैश्च गिरिसंकाशैश्च शारदाम्बुदसनिभिः ॥१६॥
 पाण्डुराभिः प्रतोलीभिः श्लिष्टाभिरभिसंवृताम् ।
 अट्टालकशतकीर्णा पताकाध्वजमालिनीम् ॥
 तोरणैः काञ्चनैर्दीप्तां लतापङ्क्तिविचित्रितैः ।
 ददर्श हनुमाल्लङ्कां दिवि देवपुरीमिव ॥ १८ ॥

गिरिमूर्ध्नि स्थितां लङ्कां पाण्डुरैर्भवनैः शुभाम् ।
स ददर्श कपिः श्रीमान्पुरमाकाशगतं यथा ॥

पालितां राक्षसेन्द्रेण निर्मितां विश्वकर्मणा ।
प्लवमानामिवाकाशे ददर्श हनुमान्पुरीम् ॥२०॥

वपवाकारजघनां विपुलाभ्युनवाभ्यराम् ।
शतश्रीशूलकेशान्तापट्टालकवतंसकाम् । २१ ॥

मनसेव कृतां लङ्कां निर्मितां विश्वकर्मणा ।
द्वारमुत्तरमासाद्य चिन्तयामास वानरः । २२ ॥

केलासशिस्रवरप्रख्यैराळिखन्तीमिवाभ्यरम् ।
पिबन्तीमिव चाकाशमुच्छ्रितैर्भवनोत्तमैः ॥ २३ ॥

संपूर्णां राक्षसैर्घोरैर्नागैर्धोगवतीमिव ।
आचिन्त्यां सुकृतां स्पष्टां कुबेराभ्युचितां पुरा ॥

दंष्ट्रिभिर्बहुभिः शूरैः सूक्ष्मपट्टिपानिभिः ।
रक्षितां राक्षसैर्घोरैर्द्वेष्यामासीद्विभ्रैरिव ॥ २५ ॥

तस्मान्न बहतीं मुक्तिं सम्मरं च समीक्ष्य हः ।
रावणं च शिषुं घोरं चिन्तयन्मयास वाकरः ॥

आगत्यापीह हरयो भविष्यन्ति निरर्थकाः ।
न हि युद्धेन वै लङ्का शक्या जेतुं सुरासुरैः ॥

इमां तु विषमां दुर्गां लङ्कां रावणपाकिताम् ।
प्राप्यापि स महाबाहुः किं करिष्यति राघवः ॥

अवकाशो न सान्त्वस्य राक्षसेष्वभिगम्यते ।
न दानस्य न भेदस्य नैव युद्धस्य दृश्यते ॥

चतुर्णामेव हि गतिर्वानराणां महात्मनाम् ।
वालिपुत्रस्य नीलस्य मम राज्ञश्च धीमतः ॥

यावज्जानामि वैदेहीं यदि जीवति वा न वा ।
तत्रैव चिन्तयिष्यामि वृष्ट्वा तां जनकात्मजाम् ॥

ततः स चिन्तयामास मुहूर्तं कपिकुञ्जर
गिरिशृङ्गे स्थितस्तस्मिन् रामस्याभ्युदये रतः ॥

अनेन रूपेण मया न शक्या रक्षसां पुरी ।
प्रवेष्टुं राक्षसैर्गुप्ता क्रूरैर्बलसमन्वितैः ॥ ३३ ॥

उग्रौजसो महावीर्या बलवन्तश्च राक्षसाः ।
वञ्चनीया मया सर्वे जानकीं परिमार्गता ॥

लक्ष्यालक्ष्येण रूपेण रात्रौ लङ्कापुरी मया ।
प्रवेष्टुं प्राप्तकालं मे कृत्य साधयितुं महत् ॥

तां पुरीं तादृशीं दृष्ट्वा दुराधर्षा सुरासुरैः ।
हनुर्माश्रिन्तयामास विनिःश्वस्य मुहुर्मुहुः ॥

केनोपायेन पश्येयं मैथिलीं जनकात्मजाम् ।
अदृष्ट्वा राक्षसेन्द्रेण रावणेन दुरात्मना ॥३७॥

न विनश्येत्कथं कार्यं रामस्य विदितात्मनः ।
एकामेकस्तु पश्येयं रहिते जनकात्मजाम् ॥

भूताश्चार्था विपद्यन्ते देशकालविरोधिताः ।
विक्रमं दूतमासाद्य तपः सूर्योदये यथा ॥३९॥

अर्थानर्थान्तरे बुद्धिर्निश्चितापि न शोभते ।
घातयन्ति हि कार्याणि दूताः पण्डितमनिनः ॥

न विनश्येत्कथं कार्यं वैकृत्य न कथं भवेत् ।
लङ्कनं च समुद्रस्य कथं नु न भवेद्दृथा ॥४१॥

ययि दृष्टे तु रक्षोभी रामस्य विदितात्मनः ।
भवेद्यर्थमिदं कार्यं राक्षसानर्थमिच्छतः ॥४२॥

न हि शक्यं क्वचित्स्वातुमविज्ञातेन राक्षसैः ।
अपि राक्षसरूपेण किमुतान्येन केनचित् ॥ ४३ ॥

वायुरप्यत्र नाज्ञातश्चरेदिति मतिर्भव ।
न ह्यस्त्यविदितं किञ्चिद्राक्षसानां बलीयसाम् ॥

इहाहं यदि तिष्ठामि स्वेन रूपेण सहितः ।
विनाशमुपयास्यामि भर्तुरर्थश्च हास्यते ॥ ४५ ॥

तदहं स्वेन रूपेण रजन्यां ह्रस्वतां गतः ।
लङ्कामभिगमिष्यामि राघवस्यार्थसिद्धये ॥ ४६ ॥

रावणस्य पुरीं रात्रौ प्रविश्य सुदुरासदाम् ।
ध्विचिन्वन्भवनं सर्वं द्रक्ष्यामि जनकात्मजाम् ॥

इति निश्चित्य हनुमान्मूर्धस्यास्तमयं कपिः ।
आचकाङ्क्षे तदा वीरा वैदेह्या दर्शनोत्सुकः ॥

मूर्धे चास्तं गते रात्रौ देहं सांक्षिप्य मारुतिः ।
पृषदंशुकमात्रः सन्धमूषाऋतदर्शनः ॥ ४९ ॥

मदोषकाके हनुमांस्तूर्णमुत्प्लुथ वीर्यवान् ।
प्रविषेत्त पुरीं रम्यां सुविशक्तमवाप्साम् ॥ ५० ॥

भासादमालावितता स्तम्भैः काञ्चनराजत्रैः ।
ज्ञातकुम्भपयैर्जालैर्गन्धर्वनगरोपवाम् ॥ ५१ ॥

सप्तभौयाहृभौमैश्च स ददर्श महापुरीम् ।
तल्लैः स्फटिकमंकीर्णैः कार्णस्वरविभूषितैः ॥

बैहूर्यमणिवित्रैश्च मुक्ताजालविराजिनैः ।
तल्लैः भृशुभिरे तानि भवनान्यत्र रक्षसाम् ॥

काञ्चनानि विचित्राणि तोरणानि च रक्षसाम् ।
लङ्कामुद्घोतयापासु सर्वतः सपलंकृताम् ॥

अचिन्त्यापद्मताकारां दृष्ट्वा लङ्कां महाकपिः ।
आसीद्विषण्णो हृष्टश्च वैदेह्या दर्शनोत्सुकः ॥५२॥

स पाण्डुरोमद्भविमानमालिनीं
महार्हजाम्बूनदजालतोरणाम् ।
यशस्विनीं रावणबाहुपाठितां
क्षपाचरैर्भीषणलैः समावृताम् ॥ ५३ ॥

चन्द्रोऽपि साचिठ्यमिवास्य कुर्व-
स्वारागणैर्मध्यगतो विराजन् ।

ज्योत्स्नावितानेन वितत्य लोक-

मुत्तिष्ठते नैकसहस्ररश्मिः ॥ ५७ ॥

शङ्खप्रभ क्षीरमृणालवर्ण-

मुद्गरुच्छपानं व्यवभामपानम् ।

ददर्श चन्द्र स कपिप्रवीरः

पोष्यमानं सरसीव हंसम् ॥ ५८ ॥

इति द्वितीय सर्ग ॥

— * —

तृतीयः सर्गः ॥

— * —

स लम्बशिखरे लम्बे लम्बतोयदसंनिधे ।

सस्वमास्थाय मेधावी हनुमान्मारुतात्मजः ॥ १ ॥

निशि लङ्कां महासखो विवेश कपिकुञ्जरः ।

रम्यकाननतोयाढ्यां पुर्गीं रावणपालिताम् ॥

शाश्वदाम्बुधरप्रख्यैर्भवनैरुपत्रोभिताम् ।

सागरोपमनिर्घोषां सागरानिलसेविताम् ॥ ३ ॥

सुपुष्टकसंगुतां यवैश्च विटपावतीम् ।
 चारुतोरणनिर्यूहां पाण्डुरद्वारतोरणाम् ॥ ४ ॥
 भुजगाचरितां गुप्तां शुभां भोगवतीमिष ।
 तां सविद्युदनाकीर्णां ज्योतिर्मार्गनिषेविताम् ॥
 चण्डमारुतनिर्हार्दां यथा चाप्यमरावतीम् ।
 शानकुम्भेन महता प्राकारेणाभिमन्त्रिताम् ॥ ६ ॥
 किंकिणीजालघोषाभिः पताकाभिरलकुनाम् ।
 आवाद्य सहसा हृष्टः प्राकाग्मभिषेदिवान् ॥
 विस्मयाविष्टहृदयः पुरीमालोक्य सर्वतः ।
 जाम्बूनदमयैर्द्वारैर्वैश्वर्यकृतवेदिकैः ॥ ८ ॥
 वज्रस्फटिकमुक्ताभिर्मणिकुट्टिमभूषितैः ।
 तप्तहाटकनिर्यूहै राजतामलपाण्डुरैः ॥ ९ ॥
 वैश्वर्यसकसोपानैः स्फाटिकान्तरपासुभिः ।
 चाकसंजवनोरेतैः खमिवोत्पलितैः शुभैः ॥ १० ॥
 क्रौञ्चवर्णिजसंघुष्टै राजहमनिषेवितैः ।
 तूर्याभरणविधौषैः सर्वैः मतिनादिवाह् ॥

चस्वोकसाराप्रतिमां समीक्ष्य नगरीं ततः ।
 स्वमिवोत्पतितां लङ्कां जहर्ष इनुमान्कपिः ॥
 तां समीक्ष्य पुरीं लङ्कां राक्षसाधिपतेः शुभाम् ।
 अनुत्तमाश्रुद्धिमतीं चिन्तयामास वीर्यवान् ॥
 नेयमन्येन नगरीं शक्या धर्षयितुं बलात् ।
 रक्षिता रावणबलैरुद्यतायुधधारिभिः ॥ १४ ॥
 कुमुदाङ्गदयोर्वापि सुषेणस्य महाकपेः ।
 प्रसिद्धेय भवेद्भूमिर्मेन्दाद्विविदयोरपि ॥ १५ ॥
 विवस्वतस्तनूजस्य हरेश्च कुशपर्वणः ।
 ऋक्षस्य केतुमालस्य मम चैव गतिर्भवेत् ॥
 समीक्ष्य च महाबाहू राघवस्व पराक्रमम् ।
 लक्ष्मणस्य च विक्रान्तमभवत्प्रीतिमान्कपिः ॥
 तां रत्नवसनोपेता गोध्रागारावतंसकाम् ।
 यन्नागारस्तनीमृद्धां प्रमदामिव भूषिताम् ॥
 तां नष्टतिमिरां दीपैर्भास्वरेश्च महापुटैः ।
 नगरीं राक्षसेन्द्रस्य ददर्श स महाकपिः ॥

अथ सा हरिश्चार्दूलं प्रविशन्तं महाबलम् ।
नगरीं स्वेन रूपेण ददर्श पवनात्मजम् ॥ २० ॥

सा तं हरिवरं दृष्ट्वा लज्जा वै कामरूपिणी ।
स्वयमेवोत्थिता तत्र विकृताननदर्शना ॥ २१ ॥

पुरस्तात्तस्य वीरस्य वायुसूनोर्गतिष्ठत ।
मुञ्चमाना महानादमब्रवीत्पवनात्मजम् ॥ २२ ॥

कस्त्वं केन च कार्येण इह प्राप्तो वनालय ।
कथयस्वैह तत्तत्र यावत्प्राणान्धरिष्यसि ॥

न शक्या स्वलिवय लज्जा प्रवेष्टु वानर त्वया ।
रक्षिना रावणबलैरभिगुप्ता समन्ततः ॥ २४ ॥

अथ तामब्रवीद्दीरो हनुमानग्रतः स्थिताम् ।
कथयिष्यामि ते तत्त्वं यन्मां त्व परिपृच्छसि ॥

का त्वं विरूपनयना पुरद्वारेऽवतिष्ठसे ।
किमर्थं चापि मां रुद्धा निर्भन्मयामि दारुणम् ॥

हनुमद्वचनं श्रुत्वा लज्जा सा कामरूपिणी ।
सवाच वचनं कुद्धा पवणं पवनात्मजम् ॥ २७ ॥

अहं राक्षसराजस्य रावणस्य महात्मनः ।
 आज्ञामतीक्षा दुर्धर्षा रक्षामि नगरीमिमाम् ॥
 न शक्यं मामवज्ञाय प्रवेष्टुं नगरीं त्वया ।
 अद्य प्राणैः परित्यक्तः स्वप्स्यसे निहतो मया ॥
 अहं हि नगरीं लङ्कां स्वयमेव प्लुत्रंगम ।
 सर्वतः परिरक्षामि श्वेतसे कथितं मया ॥३०॥
 लङ्कायां वचनं धृत्वा हनूमान्मारुतात्मजः ।
 यत्नवान्स हरिश्रेष्ठः स्थितः शैल इवापरः ॥
 स तां स्त्रीरूपविकृतां दृष्ट्वा बानरपुंगवः ।
 आश्चर्यात्तत्र मेघावी सत्त्वान्प्लुत्रगर्षभः ॥
 द्रक्ष्यामि नगरीं लङ्कां सादृशकारतोरणाम् ।
 तदर्थमिह संपाप्तः परं कौतूहलं हि मे ॥ ३३ ॥
 बनान्युपवनानीह लङ्कायाः काननानि च ।
 सर्वतो गृह्णतुर्यानि द्रष्टुमागमनं हि मे ॥ ३४ ॥
 तस्य तद्वचनं धृत्वा लङ्कां सा कामरूपिणी ।
 भूय एव पुनर्वाक्यं वभाषे परुषाक्षरम् ॥ ३५ ॥

मामनिर्मित्य दुर्बुद्धे राक्षसेश्वरपाकिता ।
न शक्यमय ते द्रष्टुं पुरीयं वानराधम ॥३६॥

ततः स हरिश्चार्दूलस्ताम्रवाच निशाचरीम् ।
दृष्ट्वा पुरीमिमां भद्रे पुनर्यास्ये यथामतम् ॥

ततः कृत्वा महानादं सा वै लङ्का भयानकम् ।
तस्मिन् वानरश्रेष्ठ ताडयामास वेगिता ॥ ३८ ॥

ततः स कपिश्चार्दूलो लङ्कया ताडितो भृशम् ।
ननाद सुमहानाद वीर्यवान्पवनात्मजः ॥३९॥

ततः पवर्तयामास वामहस्तस्य सोऽङ्गुलीः ।
मुष्टिनाभिजघाननां हनूमान्कोपमूर्च्छितः ॥४०॥

स्त्री चेति मन्यमानेन नातिक्रोधः स्वयं कुतः ।
सा तु तेन महारेण विहलाङ्गी निशाचरी ॥

पपात सहसा भूपौ विकृताननदर्शना ।
चतस्तु हनूमान्प्राङ्गस्तां दृष्ट्वा त्रिनिपातिताम् ॥

कुर्षां चकार तेजस्वी मन्यमानः क्षिप्य तु ताम् ।
स्ततो वै भृशमुद्दिष्टा सङ्घा सा गद्गदाक्षरम् ॥

उवाच गर्वितं वाक्यं हनूमन्तं पुष्यममम् ।
 प्रसीद सुमहाबाहो प्रायस्व हरिसत्तम । ४४ ॥
 समये सौम्य तिष्ठन्ति सश्रवन्तो महाबलाः ।
 अहं तु नगरी लङ्का स्वयमेव पुष्यगम ॥ ४५ ॥
 निर्जिताहं त्वया बीर विक्रमेण महाबल ।
 इदं च तद्य शृणु वै ब्रुवन्त्या मे हरीश्वर ॥
 स्वयंभुवा सुरा दत्त वरदान यथा मम ।
 यदा त्वा वानरः रुधिरादिक्रमादुक्षमानयेत् ॥
 तदा त्वया हि विज्ञेय रक्षसा भयमागतम् ।
 सहि मे ममयः सौम्य प्राप्तोऽद्य तव दर्शनात् ॥
 स्वयंभूविहितः सत्यो न तस्यास्ति व्यतिक्रमः ।
 सीतानिमित्तं राज्ञस्तु रावणस्य दुरात्मनः ॥
 रक्षसां चैव सर्वेषां विनाशः समुपस्थितः
 तत्प्रविश्य हरिश्रेष्ठ पुरीं रावणपालिनाम् ।
 विषत्स्व सर्वकार्याणि वानि यानीह बाष्पसि ॥

प्रविश्य श्वापोपहता इरीश्वर
 पुरीं शृभां राक्षसमुख्यपाळिताम् ।
 दिदृक्षया सं जनकात्मजां सर्तीं
 विमार्गं सर्वत्र गतो यथासुखम् ॥५१॥
 इति तृतीय सर्ग ॥

—*—

चतुर्थः सर्गः ॥

—*—

स निर्जित्य पुरीं श्रेष्ठां लङ्कां ता कामरूपिणीम् ।
 विक्रमेण महातेजा हनूमान्कपिसत्तमः ॥ १ ॥
 अद्वारेण महाबाहुः प्राकारमभिपुच्छुवे ।
 निशि लङ्कां महासत्त्वो विवेश कपिकुञ्जरः ॥
 प्रविश्य नगरीं लङ्कां कपिराजहितंकरः ।
 चक्रेऽथ पाद सख्यं च सत्तुणा स तु मूर्धनि ॥
 प्रविष्ट सत्त्वसपन्नो निशायां मारुतात्मजः ।
 स महापयमास्थाय मुक्तापुष्पविराजितम् ॥४॥
 ततस्तु तां पुरीं लङ्कां रम्यामाभिययौ कपिः ।
 इसितोद्युष्टनिनदैस्तूर्णयोषपुरःसरैः ॥ ५ ॥

वज्राङ्कुशनिकाशैश्च वज्रजालविभूषितैः ।
गृहमुख्यैः पुरी रम्या वभासे घोरिबाम्बुदैः ॥

प्रजज्वाल तदा लङ्का रक्षोगणगृहैः शुभैः ।
सिताभ्रसदृशैश्चित्रैः पद्मस्त्रस्तिकमंस्थितैः ॥७॥

वर्धमानगृहैश्चापि सर्वतः सुविभूषिता ।
तां चित्रमाल्याभरणां कपिराजहितंकरः ॥८॥

राघवार्थं चरन्धीमान्ददर्श च ननन्द च ।
भवनाद्भवनं गच्छन्ददर्श पवनात्मजः ॥ ९ ॥

विविधाकृतिरूपाणि भवनानि ततस्ततः ।
शुभाव मधुर गीतं त्रिस्थानस्वरभूषितम् ॥

स्त्रीणां मदसमृद्धानां दिवि चाप्सरसामिव ।
शुभाव काञ्चीनिनदं नूपुराणां च निःस्वनम् ॥

सोपाननिनदांश्चैव भवनेषु महात्मनाम् ।
आस्फोटितनिनादांश्च क्षेपितांश्च ततस्ततः ॥

शुभाव जपतां तत्र मन्त्रान्प्रसोगृहेषु वै ।
स्वाध्यायनिरतांश्चैव यातुषानान्ददर्श सः ॥

रावणस्तदसंयुक्तान्वर्जतो राक्षसानपि ।
 राजमार्गे समावृत्त्व स्थितं रक्षोबलं यद्दत् ॥
 ददर्श मध्यमे गुल्मे राक्षसस्य चरान्वहून् ।
 दीक्षिताञ्जटिलान्मुण्डान्गोमिनाम्बरवाससः
 दर्भमुष्टिमहरणान्प्रिकुण्डायुधांस्तथा ।
 कूटमुद्गरपर्णाश्च दण्डायुधधरानपि । १६ ॥
 एकाक्षानेककर्णाश्च चललम्बपयोधरान् ।
 करालान्शुभवक्रांश्च विकटान्वामनांस्तथा ॥
 धन्विनः खञ्जिनश्चैव शतघ्नीसुसलायुधान् ।
 परिघोत्तमहस्तांश्च विचित्रकवचोज्ज्वलान् ॥१८॥
 नातिस्थूलाभातिकुशाभातिदीर्घातिह्रस्वकान् ।
 नातिगौराभातिकुण्ठाभातिकुब्जाभवामनान् ॥
 विरूपान्यद्गुरूपांश्च सुरूपान्च सुवर्चसः ।
 ध्वजिनः पताकिनश्चैव ददर्श विविधायुधान् ॥
 शक्तिहस्तायुधांश्चैव पट्टसाक्षानिघारिणः ।
 क्षेपणीपात्रहस्तांश्च ददर्श स महाकरिः ॥२१॥

स्रग्विणः स्वनुलिप्तांश्च वराभरणभूषितान् ।
नानावेषसपायुक्तान्यथास्वैरगतान्वहन् ॥

तीक्ष्णशूलधरांश्चैव वस्त्रिणश्च महाबलान् ।
स्रतसाहस्रमध्यम्रमारुतं पध्यम कपिः ॥ २३ ॥

रक्षोऽधिपतिनिर्दिष्टं ददर्शान्तःपुराग्रतः ।
म तदा तद्गृह दृष्ट्वा महाहाटकतोरणम् ॥ २४ ॥

राक्षसेन्द्रस्य विख्यातमद्रिमूर्ध्नि प्रतिष्ठितम् ।
पुण्डरीकावतसाभिः परिखाभिः समावृतम् ॥

प्राकारावृतमत्यन्त ददर्श स महाकपिः ।
त्रिविष्टपनिभ दिव्यं दिव्यनादविनादितम् ॥

बाजिहंसितसंगुष्ठं नादितं भूषणैस्तथा ।
रथैर्यानिर्विमानैश्च तथा गजहयैः श्नुभैः ॥ २७ ॥

वारणैश्च चतुर्दन्तैः श्वेताभ्रनिचयोपमैः ।
भूषित रुचिरद्वारं मत्तैश्च मृगयस्त्रिभिः ॥ २८ ॥

रक्षितं सुमह्यवीर्यैर्यातुषानैः सहस्रकः ।
राक्षसाधिपतेर्गुह्यपाविशेऽथ गृहं कपिः ॥ २९ ॥

सहेमजाम्बूनदचक्रवालं
 महार्हमुक्तामणिभूषितान्तम् ।
 परार्ध्यकालागुरुचन्दनाक्तं
 स रावणान्तःपुरमाविवेश ॥ ३० ॥

इति चतुर्थ सर्गः ॥

—*—

पञ्चमः सर्गः ॥

—*—

ततः स मध्य गतमशुपन्त
 ज्योस्त्रावितानं महदुद्गमन्तम् ।
 ददर्श धीमान्दिवि भानुमन्त
 गोष्ठे वृषं पत्तमिव भ्रमन्तम् ॥ १ ॥

लोकस्य पाषाणि विनाशयन्तं
 महोदधिं चापि समेषयन्तम् ।
 भूतानि सर्वाणि विराजयन्तं
 ददर्श शीतांशुपथाभियान्तम् ॥ २ ॥

या भाति लक्ष्मीर्दिवि मन्दरस्था
 तथा मदोषेषु च सागरस्था ।
 तथैव तोयेषु च पुष्करस्था
 रराज सा चाकनिसाकरस्था ॥ ३ ॥

हंसो यथा राजतपञ्जरस्थः
 सिंहो यथा मन्दरकन्दरस्थः ।
 वीरो यथा गर्वितकुञ्जरस्थ-
 चन्द्रोऽपि बभ्राज तस्योम्बरस्थः ॥ ४ ॥

स्थितः ककुभानिव तीक्ष्णमृगो
 महाचलः श्वेत इवोष्णमृगः ।
 हस्तीव जाम्बूनदबद्धमृगो
 विभाति चन्द्रः परिपूर्णमृगः ॥ ५ ॥

विनष्टशीताम्बुतुषारपङ्को
 महाग्रहग्राहविनष्टपङ्कः ।
 भकाक्षलक्ष्म्याभयनिर्मलाङ्को
 रराज चन्द्रो भगवाञ्छशाङ्कः ॥ ६ ॥

द्विष्ठातल प्राप्य यथा मृगेन्द्रो
 महारणं प्राप्य यथा गजन्द्रः ।
 राज्य समामाद्य यथा नगेन्द्र-
 स्तथा प्रकाशो विरराज चन्द्रः ॥ ७ ॥

प्रकाशचन्द्रोदयनष्टदोषः
 प्रवृद्धरक्ष.पिशिताशुदोषः ।
 रामाभिरामेरितचित्तदाषः
 स्वर्गप्रकाशो भगवान्प्रदोषः ॥ ८ ॥

तन्त्रीस्वनाः कर्णसुम्बाः प्रवृत्ताः
 स्वपन्ति नार्यः पतिभिः सुवृत्ताः ।
 नक्तंचराश्चापि तथा प्रवृत्ता
 विहर्तुमत्यञ्जुतरौद्रवृत्ताः ॥ ९ ॥

वृक्षप्रपत्तान समाकुलानि
 रथान्धधत्तासनसकुलानि ।
 वीरभिषा चापि समाकुलानि
 ददर्श वीरान्त कपिः कुलानि ॥ १० ॥

वरस्परं चाधिकमाक्षिपन्ति
 भुजाश्च पीनानाघविक्षिपन्ति ।
 मत्तपलापानधिविक्षिपन्ति
 मत्तानि चान्योन्यमाधिक्षिपन्ति ॥ ११ ॥

रक्षांसि वक्षांसि च विक्षिपन्ति
 गात्राणि कान्तासु च विक्षिपन्ति ।
 रूपाणि चित्राणि च विक्षिपन्ति
 दृढानि चापानि च विक्षिपन्ति ॥ १२ ॥

ददर्श कान्ताश्च समालपन्त्य
 स्तथापरास्तत्र पुनः स्वपन्त्यः ।
 हुरूपवक्त्राश्च तथा हमन्त्यः
 क्रुद्धाः पराश्चापि विनिःशसन्त्यः ॥

महागजैश्चापि तथा नदन्निः
 सुपूजतैश्चापि तथा सुमन्निः ।
 रराज वीरैश्च विनिःशसन्निः-
 र्वदो ह्यनर्गैरिच निःशसन्निः ॥ १४ ॥

बुद्धिमधानान्बहिराभिधाना-

म्संभ्रमधानाञ्जगतः प्रधानान् ।

मानाविधानान्बहिराभिधाना

न्ददर्श तस्यां पुरि यातुषानान् ॥१५॥

ननन्द दृष्ट्वा च स तान्सुरूपा-

ज्ञानागुणानात्मगुणानुरूपान् ।

विद्योतमानान्स तदानुरूपा-

न्ददर्श काश्चिच्च पुनर्विरूपान् ॥ १६ ॥

ततो वरार्हाः सुविशुद्धभावा-

स्तेषां स्त्रियस्तत्र महानुभावाः

मियेषु पानेषु च सक्तभावा

ददर्श तारा इव सुप्रभावाः ॥ १७ ॥

श्रिया ज्वलन्तीस्त्रययोपगूढा

निष्ठीयकाले रमणोपगूढाः ।

ददर्श काश्चित्स्वमदोपगूढा

यथा विहङ्गाः कुसुमोपगूढाः ॥ १८ ॥

अन्याः पुनर्हर्म्यतलोपविष्टा
 स्तत्र प्रियाङ्गेषु सुखापविष्टाः ।
 भर्तुः प्रिया घर्मपरा निविष्टा
 ददर्श धीमान्मदनाभिनिष्टाः ॥ १९ ॥

अप्रावृताः काञ्चनराजिवर्णाः
 काश्चित्पराध्यास्तपनीयवर्णाः ।
 पुनश्च काश्चित्छन्नलक्ष्मवर्णाः
 कान्तप्रहीणा रुचिराङ्गवर्णाः ॥ २० ॥

ततः प्रियान्प्राप्य मनोभिरामा-
 न्सुमीतियुक्ताः सुमनोभिरामाः ।
 हृदेषु हृष्टाः परमाभिरामा
 हरिप्रवीरः स ददर्श रामाः ॥ २१ ॥

चन्द्रप्रकाशाच्च हि वक्त्रमाला
 वक्राक्षिपक्ष्माच्च मुनेत्रमालाः ।
 विशूषणानां च ददर्श मालाः
 वृत्तद्रदानामिव चारुमालाः ॥ २२ ॥

न स्वेव सीतां परमाभिजातां
 पथि स्थिते राजकुले मजाताम् ।
 कर्ता प्रफुल्लामिव साधु जातां
 ददर्श तन्वीं मनपाभिजाताम् ॥ २३ ॥

सनातने वर्त्मनि सनिविष्टां
 रामेक्षणां तां मदनाभिविष्टाम् ।
 भर्तुर्धनः श्रीमदनुप्रविष्टां
 स्त्रीभ्यो वराभ्यश्च सदा विविष्टाम् ॥

पुष्पादिनां सानुसुताञ्जकण्ठीं
 पुरा वराहोत्तमानिष्ककण्ठीम् ।
 मुजातपक्षमामभिरक्तकण्ठीं
 वने प्रवृत्तामिव नीलकण्ठीम् ॥ २५ ॥

अभ्यक्तरेखामिव चन्द्रेखां
 वासुपदिग्धामिव हं परस्वाम् ।
 ज्ञातमकुट्टामिव बाणरेखां
 वायुप्रविजामिव मेपरस्वाम् ॥ २६ ॥

सीतामपश्यन्मनुजेश्वरस्य

रामस्य पत्नीं बदन्तां वरस्य ।

बभूव दुःस्वाभिहतश्चिरस्य

प्लवंगमो मन्द इवाचिरस्य ॥ २७ ॥

इति पञ्चमः सर्गः ॥

—*—

षष्ठः सर्गः ॥

—*—

स निकामं विमानेषु त्रयण्णः कापरूपधृत् ।
विषचार कपिलेङ्गां लाघवेन समन्वितः ॥ १ ॥

भाससादाथ लक्ष्मीशान्तराक्षसेन्द्रनिवेशनम् ।
भाकारेणार्कवर्णेन भास्वरेणाभिसवृतम् ॥ २ ॥

रक्षित राक्षसेर्भीमैः सिंहैरिव महदनम् ।
समीक्षमाणो भवनं चकाशे कपिकुञ्जरः ॥ ३ ॥

रूप्यकोपहितैश्चित्रैस्तोरणैर्मयूषितैः ।
विचित्राभिश्च कक्ष्याभिर्द्धारैश्च रुचिरैर्वृतम् ॥ ४ ॥

गजास्थितैर्महामात्रैः शूरैश्च विगतभ्रमैः ।
 उपस्थितमसहायैर्हयैः स्यन्दनयायिभिः ॥ ५
 सिंहव्याघ्रतनुभ्राणैर्दान्तकाञ्चनराजतैः ।
 घोषवद्भिर्विचित्रैश्च सदा विचरितं रथैः ॥ ६
 बहुरजसमाकीर्णं परार्ध्यामनभाजनम् ।
 महारथसमावाप महारथमहासनम् ॥ ७ ॥
 हृष्यैश्च परमोदारैस्तैस्तैश्च मृगपक्षिभिः ।
 विविधैर्बहुसाहस्रैः परिपूर्णं समन्ततः ॥ ८ ॥
 विनीतैरन्तपालैश्च रक्षोभिश्च सुरक्षितम्
 मुख्याभिश्च वरस्त्रीभिः परिपूर्णं समन्ततः ॥
 मृदितममदारजं राक्षसेन्द्रनिवेशनम्
 वराभरणसंह्रादैः समुद्रस्वननिस्वनम् ॥ १० ॥
 तद्राजगुणसपथं मुख्यैश्च वरचन्दनैः ।
 महाजनैः समाकीर्णं सिंहैरिव महदनम् ॥ ११ ॥
 मेरीमूढाभिरुतं सङ्घघोषविनादितम् ।
 भित्त्वार्षितं पर्वहुतं पूजितं राक्षसैः सदा ॥

समुद्रमिव गर्भीरं समुद्रमिव निःस्वनम् ।
महात्मनो महद्देश्म महारत्नपरिच्छदम् ॥ १३ ॥
महारत्नसमाकीर्णं ददर्श स महाकपिः ।
विराजमानं षण्णुषा गजान्धरथसंकुठम् ॥ १४ ॥
कङ्काभरणमित्येव सोऽप्यन्यत महाकपिः ।
षषार हनुमास्तत्र रावणस्य समीपतः ॥ १५ ॥
बृहद्गृहं राक्षसानामुद्यानानि च धानराः ।
वीक्षमाणो ह्यसत्रस्तः प्रासादाश्च षषार सः ॥
अवप्लुत्य महावेगः महस्तस्य निवेशनम् ।
ततोऽन्यत्पुष्पुवे वेश्म महापार्श्वस्य वीर्यवान् ॥
अथ मेघपतीकाशं कुम्भकर्णनिवेशनम् ।
विभीषणस्य च तथा पुष्पुव स महाकपिः ॥
महोदरस्य च पृह विरूपाक्षस्य चैव हि ।
विद्युज्जिह्वस्य भवनं विद्युन्माछेस्तथैव च ॥
वज्रदंष्ट्रस्य च तथा पुष्पुवे स महाकपिः ।
शुकस्य च महावेगः सारजस्य च धीमताः ॥

तथा चेन्द्रजितो वैष्णव जगाम हरियूथपः ।
 अम्बुमालेः सुमालेश्च जगाम भवन ततः ॥
 रश्मिकेताश्च भवन सूर्यशत्रोस्तथैव च ।
 वज्रकायस्य च तथा पुल्लुने स महाकविः ॥
 घृन्नाक्षम्याश्च सपातेर्भवनं मारुतात्मजः ।
 विद्युद्वपस्य भीमस्य घनस्य विघनस्य च ॥
 शुकनासस्य वक्रस्य शठस्य विकटस्य च ।
 इत्यकर्णस्य दंष्ट्रस्य रोमशस्य च रक्षसः ॥
 युद्धोन्मत्तस्य मसस्य ध्वजग्रीवस्य रक्षसः ।
 विष्णुज्जिहेन्द्रजिहानां तथा हस्तिमुखस्य च ॥
 करालस्य पिशाचस्य शोणिताक्षस्य चैव हि ।
 क्रममाणः क्रमेणैव हनुमान्मारुतात्मजः ॥ २६
 तेषु तेषु महार्हेषु भवनेषु महायज्ञाः ।
 तेषामृद्धिमतामृद्धिं ददर्श स महाकविः ॥ २७
 सर्वेषां समतिक्रम्य भवनानि महायज्ञाः ।
 आससादाय लक्ष्मीवान्नाक्षसेन्द्रनिवेशनम् ॥

रावणस्योपश्लायिन्यो ददर्श हरिसत्तमः ।
 विचरन्हरिशार्दूलो राक्षसीर्विकृतक्षणः ॥२९॥
 शूलगुह्यरहस्ताश्च शक्तितोमरधारिणीः ।
 ददर्श विविधान्गुल्माप्तस्य रक्षःपतेर्गृहे ॥ ३० ॥
 राक्षसांश्च महाकायाश्रानापरणोद्यतान् ।
 रक्ताञ्चेतान्सितांश्चापि हरितांश्च महाजवाम् ॥
 कुलीनान् रूपसपत्न्यान्गजान्परगजारुजान् ।
 निष्ठितान्गजशिक्षायामैरावनसमान्पुषि ॥३१॥
 निहन्तृन्परसैन्यानां गृह तस्मिन्ददर्श सः ।
 क्षरतश्च यथा मेघान्स्त्रवतश्च यथा गिरीन् ॥
 मेघस्तनितनिघाषान्दुर्धर्षान्मपरे परैः ।
 सहस्रं वाजिनां तत्र जाम्बूनदपरिष्कृतम् ॥
 ददर्श राक्षसेन्द्रस्य रावणस्य निवेशने ।
 विबिका विविधाकाराः स कपिर्माकतात्मजः ॥
 हेमजालपरिच्छन्नास्तरुणादित्यवर्षसः ।
 कृतायुहाणि चित्राणि चित्रशालायुहाणि च ॥

क्रीडासृष्टाणि चान्यानि दारुपर्वतकानपि ।
 कामस्य गृहकं रम्यं दिवासृष्टकमेव च ॥ ३७
 वदर्श राक्षसेन्द्रस्य रावणस्य निवेशने ।
 स मन्दरगिरिप्रख्यं मयूरस्थानसंकुलम् ॥
 ध्वजयष्टिभिराकीर्णं ददर्श भवनोत्तमम् ।
 अनन्तरत्नसंकीर्णं निधिजालसमावृतम् ॥ ३९
 धीरानिष्ठितकर्मान्तं गृहं भूतपतेरिव ।
 अर्षिर्भिश्चापि रत्नानां तेजसा रावणस्य च ।
 विरराजाथ तद्वेष रश्मिमानिव रश्मिभिः ।
 जाम्बूनदमयान्येव शयनान्यासनानि च ॥
 भाजनानि च शुभ्राणि ददर्श हरियूथपः ।
 मध्वासवकुतलेद मणिभाजनसकुलम् ॥ ४३
 मनोरममसंवाधं कुबरभवनं यथा ।
 वूपुराणां च घोषेण काञ्चीनां निनदेन च ॥
 सुदङ्गतलयोषैश्च घोषवद्भिर्विनादितम् ।
 प्रासादसंघातयुतं क्षीरजञ्जतसकुलम् ।
 सुष्यूहकक्ष्यं हनुमान्प्रविवेश महासृष्टम् ॥ ४४
 रतिं बहु सर्गः ॥

सप्तमः सर्गः ॥

स वेश्मजालं बलवान्ददर्श
क्यासक्तवैर्यसुवर्णजालम् ।
यथा महत्पावुषि मेघजालं
विष्टुरिपनद्ध सविहगजालम् ॥ १ ॥

निवेशनानां विविधाश्च शाळाः
प्रधानशङ्कायुधचापशाळाः ।
मनोहराश्चापि पुनर्विशाळा
ददर्श वेश्माद्रिषु चन्द्रशाळाः ॥ २ ॥

गृहाणि नानावसुराजितानि
देवासुरैश्चापि सुपूजितानि ।
सर्वैश्च दोषैः परिवर्जितानि
कपिर्ददर्श स्वबळार्जितानि ॥ ३ ॥

तानि प्रयत्नाभिसमाहितानि
मयेन साक्षादिव निर्मितानि ।

महीतले सर्वगुणोत्तराणि
ददर्श लङ्काधिपतेर्गृहाणि ॥ ४ ॥

ततो ददर्शोच्छ्रितमेघरूप
मनोहरं काञ्चनचारुरूपम् ।
रसोधिपस्यात्मबलानुरूप
गृहोत्तम स्रवतिरूपरूपम् ॥ ५ ॥

महीतले स्वर्गमिव प्रकीर्ण
श्रिया उवलन्त बहुगवकीर्णम् ।
नानातरूणां कुसुपावकीर्णं
गिरिरेवाग्र रजमावकीर्णम् ॥ ६ ॥

नारीप्रवेकैरिव दीप्यमान
तद्विन्निरूपोद्भवदर्च्यमानम् ।
ईसपत्रकैरिव वास्यमानं
श्रिया युत स्वे सुकृता विमानम् ॥ ७ ॥

यथा नगाग्रं बहुधातुविभ्रं
यथा नक्षत्र प्रहचन्द्रविभ्रम् ।

ददर्श युक्तीकृतमेघचित्रं

विमानरत्न बहुरत्नचित्रम् ॥ ८ ॥

मही कृता पर्वतराजिपूर्णा

श्रेष्ठाः कृता वृक्षवितानपूर्णाः ।

वृक्षाः कृता पुष्पावितानपूर्णाः

पुष्पं कृत केसरपत्रपूर्णम् ॥ ९ ॥

कृतानि वेदमानि च पाण्डुराणि

तथा सुपुष्पाण्यपि पुष्कराणि ।

पुनश्च पद्मान सकेसराण

धन्यानि चित्राणि तथा वनानि ॥

पुष्पादय नाम विराजमानं

रत्नप्रभाभिश्च विवर्धमानम् ।

वेदमानमानामपि चोद्यमानं

महाकपिस्तत्र महानिमानम् ॥ ११ ॥

कृताश्च वैदूर्यवया विहंगा

रुप्यप्रवालेश्च तथा विहगाः ।

वित्राश्च नानावसुभिर्भुजगा

जात्यानुरूपास्तुरगाः शुभाङ्गाः ॥ १२

प्रवालजाम्बूनदपुष्पपक्षाः

सखीकमावर्जितजिह्वपक्षाः ।

कामस्य साक्षादिव भ्रान्ति पक्षाः

कृता विहगाः सुमुखाः सुपक्षाः ॥ १३

नियुज्यमानस्तु गजाः सुहस्ताः

सकेसराश्चोत्पलपत्रहस्ताः ।

बभूव देवी च कृता सुहस्ता

लक्ष्मीस्तथा पद्मिनि पद्महस्ता ॥ १४

इतीव तद्गृहमभिगम्य श्लोभनं

सविष्णयो नगमिव चारुश्लोभनम् ।

पुनश्च तत्परमसुगन्धि सुन्दरं

हिमास्यये नगमिव चारुकन्दरम् ॥ १५

ततः स तां कपिरभिपत्य पूजितां

चरन्तुरीं दक्षमुत्सवाहुपाकिताम् ।

अदृश्य तां जनकसुतां सुपूजितां
 सुदुःस्वितः पतिगुणवेगनिर्जिताम् ॥
 ततस्तदा बहुविधभावितात्मनः
 कृतात्मनो जनकसुतां सुवर्त्मनः ।
 अपश्यतोऽभवदतिदुःस्वितं मनः
 सुचक्षुषः प्रविचरतो महात्मनः ॥१७॥
 इति सप्तमः सर्गः ॥

अष्टमः सर्गः ॥

—●—

स तस्य मध्ये भवनस्य सस्थितं
 महद्विमानं बहुरजषित्रितम् ।
 प्रतप्तमाम्बूनदजाककुत्रिमं
 इदर्श वीरः परनात्मजः कपिः ॥ १ ॥
 तदप्रमेयाप्रतिकारकुकुत्रिमं
 कृतं स्वयं साध्विति विश्वकर्मणा ।
 दिवं गतं वायुपथे प्रतिष्ठितं
 व्यवराजतादित्यपथस्य कश्मबत् ॥ २ ॥

न तत्र किञ्चिन्न कृतं ययन्नतो
 न तत्र किञ्चिन्न महार्हरत्नवत् ।
 न ते विशेषा नीयताः सुरेष्वपि
 न तत्र किञ्चिन्न महाविशेषवत् ॥ ३

तपःसमाधानपराक्रमाजितं
 मनःसमाधानविचारचारिणम् ।
 अनेकसंस्थानविशेषानिर्मितं
 ततस्ततस्तुल्यविशेषदर्शनम् ॥ ४ ॥

मनः समाधाय तु शीघ्रगायिन
 दुरावरं माकृततुल्यगायिनम् ।
 महात्मनां पुण्यकृतां मनस्विनां
 यज्ञस्विनामग्र्यमुदामिवालयम् ॥ ५

विशेषमाकृत्य विशेषसंस्थितं
 विचित्रकृतं बहुकृतमण्डितम् ।
 मनोभिरायं चरादिन्दुनिर्मलं
 विचित्रकृतं शिखरं गिरेर्यथा ॥ ६ ॥

बहन्ति यं कुण्डलशोभितानना
 महाशना व्योमचरा निशाचराः ।
 निवृत्तविध्वस्तविशालकोचना
 महाजवा भूतगणाः सहस्रज्ञा ॥ ७ ॥

वसन्तपुष्पोत्करचारुदर्शनं
 वसन्तमासादपि कान्तदर्शनम् ।
 स पुष्पकं तत्र विमानमुत्तमं
 ददर्श तद्दानरबीरसत्तमः ॥ ८ ॥

इति अष्टमः सर्गः ॥

—*—

नवमः सर्गः ॥

—•—

वस्यालयवरिष्ठस्य मध्ये विपुलमायतम् ।
 ददर्श भवनश्रेष्ठं हनुमान्मारुतात्मजः ॥ १ ॥
 अर्धयोजनविस्तीर्णमायतं योजनं हि तत् ।
 भवनं राक्षसेन्द्रस्य बहुपासादसंकुलम् ॥ २ ॥

पार्श्वपाणस्तु वैदेहीं सीतामापतलोचनाम् ।
सर्वतः परिचक्राम हनुमानरिसूदनः ॥ ३ ॥

उत्तमं राक्षसावासं हनुमानबलोकयन् ।
आससादाय लक्ष्मीवान्राक्षसेन्द्रनिवेशनम् ॥

चतुर्विधाजैर्द्विरदैस्त्रिविधानैस्तथैव च ।
परिक्षिप्तपसंवाधं रक्ष्यमाणमुदायुधैः ॥ ५ ॥

राक्षसीभिश्च पत्नीभी रावणस्य निवेशनम् ।
आहृताभिश्च विक्रम्य राजकन्याभिराहृतम् ॥

तप्तकवकराकीर्णं तिमिगिच्छस्रबाहुसम् ।
बाधुवेगसमाधूतं पद्मगैरिव सागरम् ॥ ७ ॥

या हि वैभवणे लक्ष्मीर्या चेन्द्रे हरिवाहने ।
सा रावणगृहे सर्वा नित्यमेवानपायिनी ॥ ८ ॥

या च राक्षः कुबेरस्य यमस्य बरुणस्य च ।
तादृशी तद्विशिष्टा वा ऋद्धी रसोऽगृहेष्विह ।

तस्य इत्थस्य मध्यस्यं वैश्व चान्यत्सुनिर्वितम् ।
बहुनिर्यूहसंकीर्णं ददर्श पवनात्मजः ॥ १० ॥

ब्रह्मणोऽर्धे कुत दिव्यं दिवि यद्विश्वकर्मणा ।
विमानं पुष्पकं नाम सर्वरत्नविभूषितम् ॥ ११ ॥

परेषु तपसा छेभे यत्कुबेरः पितामहात् ।
कुबेरमोजसा जिज्ञा छेभे तद्द्राक्षसेश्वरः ॥ १२ ॥

ईहायुगसमायुक्तैः कार्तस्वरहिरण्यैः ।
सुकुतैराधित स्तम्भैः प्रदीप्तपिब च भिया ॥

वेङ्कमन्दरसंकाशैराच्छिस्त्रिस्त्रिरिवाम्बरम् ।
कूटागारैः शुभाकारैः सर्वतः समलकृतम् ॥

ज्वलनार्कप्रतीकाशं सुकृत विश्वकर्मणा ।
हेमसोपानसंपुक्तं चारुपवरवेदिकम् ॥ १५ ॥

जाडवातायनैर्युक्तं काशनेः स्फाटिकैरपि ।
इन्द्रनीलमहानीलमणिपवरवेदिकम् ॥ १६ ॥

विद्रुपेण विचित्रेण मणिभिश्च महाधनैः ।
निस्तुम्भाभिश्च सुक्ताभिस्त्र्येनाभिविराषितम् ॥

चन्द्रमेण च रक्तं च तपवीयनिभेण च ।
सुपुष्कगन्धिता युक्तमादित्यवक्रुषोपमम् ॥ १८ ॥

कूटागारैर्बराकारैर्विविधैः समलंकृतम् ।
विमानं पुष्पकं दिठयमारुरोह महाकृपिः ॥१९॥

तत्रस्थः स तदा गन्धं पानभक्ष्यान्नसंभवम् ।
दिव्यं समूर्छितं जिघ्रक्षुपवन्तमिदानिलम् ॥

स गन्धस्नं महासखं बन्धुर्बन्धुमिवोत्तमम् ।
इत एहीत्युवाचेव तत्र यत्र स रावणः ॥२१॥

ततस्तां प्रस्थितः श्लाळां शदर्श महतीं शुभाम् ।
रावणस्य मनःकान्तां कान्तामिव वरस्त्रियम् ॥

मणिसोपानविकृतां हेमजाळविराजिताम् ।
स्फाटिकैरावृततळां दन्तान्तरितरूपिकाम् ॥

मुक्तामिष प्रवाकेश रूप्यचामीकरैरपि ।
विभूषितां मणिस्तम्भैः सुबहुस्तम्भभूषिताम् ॥

सयैर्ऋजुभिरस्युचैः सपन्तासुविप्राचेतैः ।
स्तम्भैः पद्मैरिवास्युचैर्दिवं संप्रस्थितामिव ॥

बहत्या कुबयास्तीर्णा पृथिवीकसजाङ्गया ।
पृथिवीमिव विस्तीर्णा सरासृष्टहमाकिनीम् ॥

नादितां मत्तां वृद्धैर्दिव्यगन्धाधिवासिताम् ।
वराह्यास्तरणां पेनां रक्षोधिपनिषेविताम् ॥

धूम्रामगुरुधूपेन विमळां हसपाण्डुराम् ।
चित्रां पुष्पोपहारेण कल्पावीमिव सुप्रभाम् ॥

मनःसंहादजननीं वर्णस्यापि प्रसादिनीम् ।
तां श्लोकनाशिनीं दिव्यां भियः संजननीमिव ॥

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेषु पञ्च पञ्चभिरुत्तमैः ।
तर्पयामास मातेषु तदा रावणपाळिता ॥ ३० ॥

स्वर्गोऽयं देवलोकोऽयमिन्द्रस्वयं पुरी भवेत् ।
सिद्धिर्देव्यं परा हि स्यादित्यमन्यत मावृत्तिः ॥

प्रध्यायत इवापश्यत्प्रदीपांस्तत्र काञ्चनान् ।
भूर्तानिव महाधूर्तैर्देवनेन पराजितान् ॥ ३२ ॥

दीपानां च प्रकाशेन तेजसा रावणस्य च ।
अर्चिर्भिर्भूषणानां च प्रदीपेत्यभ्यमन्यत ॥ ३३ ॥

वसोऽपश्यत्सुधासीनं नानावर्णाम्बरस्रजम् ।
सहस्रं वरनारीणां नानावेषविसूषितम् ॥ ३४ ॥

परिहृत्तेऽर्धरात्रे तु पाननिद्रावङ्गतम् ।
 क्रीडितोपरतं रात्रौ सुष्वाप बलवस्तदा ॥३५॥
 तत्प्रसुप्तं विरुच्ये नि शब्दान्तरभूषणम्
 निःशब्दहंसभ्रमरं यथा पद्मवन महत् ॥ ३६ ॥
 तासां संहतदन्तानि मीलिताङ्गाणि मारुतिः ।
 अपश्यत्पद्मगन्धीनि वदनानि सुयोषिताम् ॥
 मनुद्दानीव पद्मानि तासां भूत्वा क्षपाक्षये ।
 पुनः संहतपद्माणि रात्राशिव बभूवस्तदा ॥३७॥
 इमानि मृत्पद्मानि नियत मत्तवत्पदाः ।
 अम्बुजानीव फुल्लानि प्रार्थयन्ति पुन पुनः ॥
 इति चामन्यत श्रीमानुपपत्त्या महाकविः
 मेने हि गुणतस्तानि सयानि सल्लिङ्गोद्भवैः ॥
 सा तस्य शुश्रुभे क्षाला तामिः स्त्रीभिर्विराचिता ।
 क्षारदीव मसन्ना योस्ताराभिरमिशोभिता ॥
 स च तामिः परिवृत शुश्रुभे राक्षसाधिपः ।
 यथा ब्रुवुपतिः श्रीमांस्ताराभिर्गमिसंवृतः ॥

याश्च्यवन्तेऽम्बराक्षराः पुण्यशेषसमावृताः ।
इमास्ताः संगताः कुत्सा इति भेने हरिस्तदा ॥

ताराणामिव सुव्यक्तं महतीनां शुभार्चिषाम् ।
प्रभा वर्णमसादाश्च विरेजुस्तत्र योषिताम् ॥

व्यावृत्तगुरुपीनस्रक्पकीर्णवरभूषणाः ।
पानव्यायामकाशेषु निद्रापहतचेतसः ॥ ४५ ॥

व्यावृत्ततिलकाः काश्चित्काश्चिदुद्भ्रान्तनूपुराः ।
पार्श्वे गच्छितहाराश्च काश्चित्परमयोषिताः ॥

मुक्ताहारावृताश्चान्याः काश्चिद्विस्त्रस्तवामसः ।
व्याविद्धरश्नानामा किशोर्य इव बाहिनाः ॥

सुकुण्डलधराश्चान्या विच्छिन्नमृदितस्रजः ।
गजेन्द्रमृदिताः फुल्ला कृता इव महावने ॥ ४६ ॥

चन्द्रांशुकिराभाश्च हारा कासाश्चिदुत्कटाः ।
इसा इव बह्वः सुप्ताः स्तनमध्येषु योषिताम् ॥

अपरासां च वैदूर्याः कादम्बा इव पक्षिणः
हेमसूत्राणि चान्यासां चक्रवाका इवाभवन् ॥

ईसकारण्डवाक्रीर्णाक्षकवाकोपशोभिताः ।
 भापगा इव ता रेजुर्जयनैः पुलिनैरिव ॥५१॥
 किंकिणीजालसकोशास्ता बक्रविपुलाम्बुजाः ।
 भावग्राहा यशस्तीराः सुप्ता नद्य इवावधुः ॥
 सुदुष्वङ्गेषु कामांचित्कुचाग्रेषु च सस्थिताः ।
 बभ्रुवर्भ्रमराणीव शुभा भूषणराजयः ॥ ५३ ॥
 अंष्ट्रुहान्ताश्च कामांचिन्मुखमारुतकम्पिताः ।
 चपर्युपरि बक्राणां व्याधूयन्ते पुनः पुनः ॥
 ताः पताका इवाञ्जुताः पत्नीनां रुचिरप्रभाः ।
 नानावर्णाः सुवर्णानां बक्रप्रमूढेषु रेजिरे ॥
 बबल्लुभाश्च कामांचित्कुण्डलानि शुभार्चिषाम् ।
 सुखमारुतसपर्कान्मन्दं मन्दं च योषिणाम् ॥
 शर्करासवगन्धैश्च पकृत्या सुरभिः सुखः ।
 तासां वदननिःश्वासः सिषेरे रावणं तदा ॥
 रावणाननसङ्घातं काश्चिद्वावजयोपितः ।
 मुत्त्वानि स्म सपत्नीनामुपाजिघ्रन्तुनः पुनः ॥

अत्यर्थं सक्तमनसो रावणे ता वरस्त्रियः ।
 अस्वतन्त्राः सपत्नीनां प्रियमेवाचरस्तदा ॥
 बाहूनुपनिषायान्था पारिहार्यविभूषितान् ।
 अंशुकानि च ग्भ्याणि प्रमदास्तत्र शिडियरे ॥
 भ्रन्या बलसि नान्यस्यास्तस्याः काश्चित्पुनर्भुजङ्गा
 अपरा त्वङ्गमन्यस्यास्तस्याश्चाप्यपरा भुजौ ॥
 ऊरुपार्श्वकटीपृष्ठमन्योन्यस्य ममाश्रिताः ।
 परस्परनिर्बिष्टाङ्गयो मदस्नेहवशानुगाः ॥६३॥
 अन्योन्यस्याङ्गमस्पर्शात्पीयपाणाः सुमध्यमाः ।
 एकीकृतभुजाः सर्वा सुषुप्तस्तत्र योषितः ॥
 अन्योन्यभुजमूत्रेण स्त्रीमाळा ग्रथिता हि सा ।
 माळेव ग्रथिता सूत्रे शुशुभे मत्तवत्पदा ॥६४॥
 कृतानां पावने मासि कुष्ठानां वायुसेवनात् ।
 अन्योन्यमाळाग्रथित समक्तकुसुमोक्षयम् ॥
 व्यतिवेष्टितमुस्कन्धमन्यान्वभ्रमराकुलम् ।
 आसीद्वनमिबोद्धतं स्त्रीवनं रावणस्य तत् ॥

अचितोष्वापि सुव्यक्तं न तासां योषितां तदा ।
 विवेकः शक्य भाषातुं भूषणाङ्गम्बरस्रजाम् ॥
 रावणे सुखसंविष्टे ता स्त्रियो विविधप्रभाः ।
 ज्वलन्तः काञ्चना दीपाः प्रैक्षन्तानिषिषा इव ॥
 राजर्षिपितृदैत्यानां गन्धर्वाणा च योषितः ।
 रक्षसां चाभवन्कन्यास्तस्य कायवश्र गताः ॥
 युद्धकामेन ताः सर्वा रावणेन हृता स्त्रियः ।
 समदा मद्नेनैव मोहिनाः काञ्चिदागताः ॥

न तत्र काचित्प्रमदा प्रसङ्ग
 वीर्योपपन्नेन गुणन लब्धा ।
 न चान्यकामापि न चान्यपूर्वा
 बिना बराहो जनकात्मजां ताम् । ७१ ॥

न चाङ्गुलीना न च हीनरूपा
 नादक्षिणा नानुपचारयुक्ता ।
 भार्याभवत्तस्य न हीनसत्त्वा
 न चापि कान्तस्य नकामनीया ॥

बभूव बुद्धिस्तु हरीश्वरस्य
 यदीदृशी राघवधर्मपत्नी ।
 इमा यथा गणससराजभार्याः
 सृजानपश्येति हि साधुबुद्धेः ॥ ७३ ॥

पुनश्च सोऽचिन्तयदार्तरूपो
 ध्रुव विशिष्टा गुणतो हि सीता ।
 अथायमस्यां कृतवान्महात्मा
 लङ्केश्वरः कष्टमनार्यकर्म ॥ ७४ ॥

इति नवम सर्ग ॥

दशमः सर्गः ॥

तत्र दिव्योपमं मुख्यं स्फाटिकं रत्नभूषितम् ।
 अवेक्षमाणो हनुमान्दर्शं शयनासनम् ॥ १
 दान्तकाञ्चनचित्राङ्गैर्वैदूर्यैश्च वरासनैः ।
 महार्हास्तरणोपनैरुपपन्नं महाधनैः । २ ॥

तस्य चैकतमे देशे सोऽग्रयमाळाविभूषितम् ।
ददर्श पाण्डुर छत्र ताराधिपतिसंनिभम् ॥ ३ ॥

जातरूपपरिक्षिप्त चित्रधानुसयप्रथम् ।
अशोकमाळावितत ददर्श परमासनम् ॥ ४ ॥

बाह्यव्यजनहस्ताभिर्बीज्यमानं समन्ततः ।
गन्धैश्च विविधैर्जुष्ट वरधूपेन धूपितम् ॥ ५ ॥

परमास्तरणास्तीर्णमात्रिकाजिनसंवृतम् ।
दामभिर्वरमाल्यानां समन्तादुपशोभितम् ॥ ६ ॥

तस्मिञ्छीमूतसंकाश प्रदीप्तोत्तमकुण्डलम् ।
लोहिताक्ष महाबाहु महारजतवाससम् ॥ ७ ॥

लोहितेनानुलिप्ताङ्गं चन्दनेन सुगन्धिना ।
संध्यारक्तमिवाकाशे तोयदं सतदिङ्गणम् ॥ ८ ॥

वृत्तमाभरणैर्दिश्यैः सुरूप कामरूपिणम् ।
सदृसवनगुल्माढ्यं प्रसुप्तमिव मन्दरम् ॥ ९ ॥

क्रीदित्वोपरत राशौ वराभरणभूषितम् ।
प्रियं राक्षसकन्यानां राक्षसानां सुखावहम् ॥

शीलाप्युपरतं चापि ददर्श स महाकपिः ।
भास्वरे शयने वीर मसुप्तं राक्षमाधिपम् ॥११॥

निःश्वसन्तं यथा नागं रावणं वानरर्षभः ।
आसाद्य परमाद्विग्नः सोऽपासर्पत्सुभीतवत् ॥

अथारोहणमामाद्य वेदिकान्तरमाश्रितः ।
सुप्तं राक्षसशार्दूल मेक्षते स्म महाकपिः ॥१३॥

शुशुभे राक्षसेन्द्रस्य स्वपतः शयनोत्तमम् ।
गन्धहस्तिनि सविष्टे यथा प्रस्रवण महत् ॥

काञ्चनाङ्गदनद्धौ च ददर्श स महात्मनः ।
विस्मिप्तौ राक्षसेन्द्रस्य भुजाविन्द्रध्वजोपमौ ॥

चेरावतविषाणाग्रैरापीडनकृतव्रणौ ।
वज्रोल्लिखितपीनासौ विष्णुचक्रपरिक्षती ॥

पीनौ समसुजातासौ संहतौ बळसंयुतौ ।
सुलक्षणनस्वाङ्गद्वौ स्वङ्गुलीतल्लक्षितौ ॥१७॥

संहतौ परिघाकारौ वृत्तौ करिकरोपमौ ।
विस्मिप्तौ शयने शुभ्रे पञ्चशीर्षाविवोरगौ ॥

शशधतत्रकल्पेन सुशीतेन सुगन्धिना ।
 चन्दनेन परार्धेन न्वज्जुलिप्तौ स्वककुतौ ॥
 उत्तमस्त्रीविबुद्धितौ गन्धोत्तपनिषेवितौ ।
 यक्षपत्रगन्धर्वदेवदानवराविणौ ॥ २० ॥
 ददर्श म कपिस्तस्य बाहू शयनसंस्थितौ
 मन्दरस्यान्तरे सुप्तौ महाही रुषिताविव ॥
 ताभ्यां स परिपूजाभ्यां भुजाभ्यां राक्षसेश्वरः ।
 शुशुभेऽवलसकाक्षः मृक्काभ्यामिव मन्दरः ॥
 चूतपुंनागसुरभिर्वकुलोत्तमसयुतः ।
 मृष्टाभरससंपुक्तः पानगन्धपुरःसरः ॥ २३ ॥
 तस्व राक्षससिंहस्य निश्चक्राम महामुखात् ।
 शयानस्य विनिःश्वासः पूरयन्निव तवृहम् ॥
 मृक्कामणिबिचित्रेण काञ्चनेन विराजितम् ।
 मुकुटेनापवृत्तं कुण्डलोऽञ्जलिताननम् ॥ २५ ॥
 रक्तचन्दनदिग्धेन तथा हारेण शोभिना
 पीनायतविशाळेन वक्षसाभिविराजितम् ।

पाण्डरेणापविद्धेन सौमेण क्षतमेक्षणम् ।
बहार्हेण सुसंवीत पीतेनोत्तमवाससा ॥ २७ ॥

माधराशिपतीकाशं निःश्वसन्तं भुजंगवत् ।
गात्रे पवति तोयान्ते पशुप्रपिब कुञ्जरम् ॥

चतुर्भिः काञ्चनैर्दीप्यमानैश्चतुर्दिशम् ।
प्रकाशीकृतसर्वाङ्गं मेघं विधुत्रजैरिव ॥ २९ ॥

पादमूळगताश्वापि ददर्श सुपहात्मनः ।
पत्नीः स प्रियभार्यस्य तस्य रक्षःपतेर्षुहे ॥

शशिप्रकाशवदनाधारुकुण्डलभूषिताः ।
अम्बलानमाल्याभरणा ददर्श हरियूथपः ॥३०॥

नृत्तवादित्रकुशला राक्षसेन्द्रभुजाङ्गनाः ।
वराभरणधारिण्यो निषण्णा दृष्ट्वा हरि ॥

वज्रवैहूर्यगर्भाणि भवणान्तेषु योषिताम् ।
ददर्श तापनीयानि कुण्डलान्यङ्गदानि च ।

तासां चन्द्रोपमैर्वक्त्रैः शुभैर्ललितकुण्डलैः ।
विरराज विमानं तत्रप्रस्तारामनैरिव ॥ ३४ ॥

मद्व्यायामस्त्रिभास्ता राक्षसेन्द्रस्य योषितः ।
तेषु तेष्ववकाशेषु प्रसुप्तास्तनुमध्यमाः ॥ ३५ ॥

अङ्गहारिस्तपैवान्या कोमलैर्नृत्तशालिनी
विन्यस्तशुभसर्वाङ्गी प्रसुप्ता वरवर्णिनी ॥ ३६ ॥

काचिद्वीणां परिष्वज्य प्रसुप्ता सप्तकाञ्चते ।
महानदीप्रकीर्णेत्र नलिनी पोतपाश्रिना ॥

अन्या कक्षगतेनैव मद्वृकनामितेक्षणा ।
प्रसुप्ता भामिनी भानि बालदूत्रेव वत्सला ।

पटह चारुसर्वाङ्गी पीड्य श्वेते शुभस्तनी ।
चिरस्य रमणं लब्ध्वा परिष्वज्येव भामिनी ॥

काचिद्वंशं परिष्वज्य सुप्ता कमललोचना ।
रहः मियतमं गृह्य सकामेव च कामिनी

विपश्चीं परिपृष्ट्वा न्या नियता नृत्तशालिनी ।
विद्राव्यमनुपाप्ता सहकान्तेव भामिनी ॥

अन्या कनकसंकाशैर्मृदुपीनैर्मनोरमैः ।
सद्वृत्तं परिपीड्यात्रैः प्रसुप्ता प्रसन्नलोचना ॥

भुजपार्श्वान्तरस्थेन कसगेन कुसोदरी ।
 षण्णेन सहानिन्या सुप्ता मदकृतश्रमा ॥ ४३ ॥
 दिण्डिम परिगृह्णान्या तयैवामक्तदिण्डिमा ।
 प्रसुप्ता तरुण वत्समृपगूहव भामिनी ॥ ४४ ॥
 काचिदादम्बर नारी भुजसंयोगपीडितम् ।
 कृत्वा कमलपत्राक्षी प्रसुप्ता मदमोहिता ॥
 कलश्रीमपविध्यान्या प्रसुप्ता भाति भामिनी ।
 वसन्ते पुष्पञ्जवला मालेन परिमार्जिता ।
 पाणिभ्यां च कुचैः काचित्सुवर्णकलशोपमौ ।
 उपगूह्यावला सुप्ता निद्राबलपरामिता ॥ ४७ ॥
 अन्या कमलपत्राक्षी पूर्णेन्दुसदृशानना ।
 अन्यामालिङ्ग्य सुश्रोणीं प्रसुप्ता मदविहला ॥
 आतोद्यानि विचित्राणि परिध्वज्यापगाः श्रियः ।
 निपीड्य च कुचैः सुप्ताः कामिन्यः काङ्क्षार्तिवत् ॥
 तासामेकान्तबिन्यस्ते शयानां शयने शुभे ।
 ददर्श रूपसंपन्नामपरां स कपिः श्रियम् ॥

वृक्षामणिसमायुक्तैर्भूषणैः सुविभूषिताम् ।
 विभूषयन्तीमिव तस्त्राभिया भवनीचमम् ॥
 गौरीं कनकवर्णाङ्गीमिष्टापन्तःपुरेश्वरीम् ।
 कर्पिर्मन्दोदरीं तत्र ज्ञयानां चारुरूपिणीम् ॥
 स तां दृष्ट्वा महाबाहुर्भूषितां माहतात्मजः ।
 तर्कयायास सीतेति रूपयौवनसंपदा ।
 इषेण महता युक्तो ननन्द हरियूषपः ॥ ५३ ॥

आस्फोटयायास चुचुम्ब पुच्छं
 ननन्द चिक्रीड जगौ जगाम ।
 स्तम्भानरोहभिषपात भूमौ
 निदर्शयन्स्वां प्रकृतिं कपीनाम् ॥५४॥

इति दशम सर्ग ५

—*—

एकादशः सर्गः ॥

—*—

अकथय च तां मुनिं बभूवावस्थितस्तदा ।
 जगाम चापरां चिन्तां सीतां प्रति महाकपिः ॥

न रामेन वियुक्ता सा स्वप्नुवर्हति भाविनी ।
न मोक्षं नाप्यसंकर्तुं न पानशुपसेवितुम् ॥२॥

नाम्य नरशुपस्यातुं सुराणामपि चेश्वरम् ।
न हि रामसमः कश्चिद्विद्यते त्रिदशेष्वपि ॥३॥

अन्येषामिति निश्चित्य पानशुमौ चचार सः ।
क्रीडितेनापराः क्लान्ता गीतेन च तथापराः ॥

नृचेन चापराः क्लान्ताः पानविग्रहतास्तथा ।
शुरेषु सुदशेषु पीठिकासु च संस्थिताः ॥५॥

तथास्तरणशुख्येषु संविष्टाश्चापराः स्त्रिय ।
जङ्गनानां सहस्रेण शूचितेन विभूषणैः ॥ ६ ॥

रूपसंकापशीलेन युक्तगीतार्थभाषिणा ।
देशकालाभियुक्तेन युक्तवाक्याभिवायिना ॥

रताभिरतसमुत्तं दर्शयति हरियूषपः ।
तासां मध्ये महाबाहुः शुश्रुभे राक्षसेश्वरः ॥

मोहे महति शूलवानां गवां मध्ये यथा हृषः ।
स राक्षसेन्द्रः शुश्रुभे वाभिः परिवृत स्ववत् ॥

करेषुभिर्यथारण्ये परिकीर्णो महाद्विपः ।
 सर्वकामैरुपेतां च पानभूमिं महात्मनः ॥ १० ॥
 ददर्श कपिशार्दूलस्तस्य रत्नःपतेर्गृहे ।
 मृगाणां महिषाणां च वराहाणां च भागशः ॥
 तत्र न्यस्तानि पांसानि पानभूमौ ददर्श सः ।
 शीक्येषु च विशालेषु भाजनेष्वर्धभक्षितान् ॥
 ददर्श कपिशार्दूलो मयूरान्कुक्कुटांस्तथा ।
 वराहवार्ध्वाणमकान्दधिसौवर्चलायुतान् ॥ १३ ॥
 क्षण्याम्मृगमयूरांश्च हनुमानन्ववेक्षत ।
 ककरान्त्रिधान्सिद्धांश्चकोरानर्धभक्षितान् ॥
 बहिषानेकशल्पांश्च श्छागांश्च कुतनिष्ठितान् ।
 श्लेष्मानुषावसान्येयान्भोजयानि विविधानि च ॥
 त्रयाम्बुजवणोत्तमौर्ध्विर्ध्वै रागवाटवैः ।
 शरन्पूरकेयूरैरपिर्द्धमहाधनैः ॥ १६ ॥
 पानभाजनविलिप्तैः फलैश्च विविधैरपि ।
 कुतपुष्पोपहारा भूरधिक पुष्यति श्रियम् ॥

तत्र तत्र च विन्यस्तैः सुश्लिष्टैः शयनासनैः ।
 पानभूमिर्विना बहिर् मदीप्तेषोपलक्ष्यते ॥१८॥
 बहुपकारैर्विविधैर्बरसंस्कारमंस्कृतैः ।
 मांसैः कुशुलसंयुक्तैः पानभूमिगतैः पृथक् ॥१९॥
 दिव्याः प्रसन्ना विविधाः सुराः कुनसुरा अपि ।
 शर्करासवमाध्वीकपुष्पासवफलासवाः । २० ॥
 वासपूणैश्च विविधैर्मृष्टास्नैस्तैः पृथक्पृथक् ।
 संतता शुशुभे भूमिर्माल्यैश्च बहुसंस्थितैः ॥
 हिरण्यैश्च विविधैर्भाजनैः स्फाटिकैरापि ।
 जाम्बूनदमयैश्चान्यैः करकैरभिसंहता ॥२१॥
 राजतेषु च कुम्भेषु जाम्बूनदमयेषु च ।
 पानश्रेष्ठ तथा धूरि कपिस्तत्र ददर्श सः ॥
 श्लोऽपश्यच्छातकुम्भानि शीषोर्मणिमयानि च ।
 राजतानि च पूर्णानि भाजनानि महाकपिः ॥
 कचिदर्षावशेषाणि काचित्पीतानि सर्वशः ।
 कचिन्नैव प्रपीतानि पानानि स ददर्श ह ॥

कचिन्नस्याथ विविधान्कचिस्थानानि वागहः।
कचिदजावहंपाणि पश्यन्वै विचकार ह ॥

कचिरममिलैः करकैः कचिदासोक्तैर्यतैः ।
कचित्संपृक्तमास्थानि मूळानि च फळानि च ॥

हयनाम्यत्र नारीणां सुभ्रानि बहुधा पुनः ।
परस्परं समाश्लिष्य क्वाथिस्तुप्ता वराङ्गनाः ॥

क्वाथिश्च वस्रमन्यस्याः स्वपन्त्याः परिधाय ताम् ।
उपगूह्यावका सुप्ता निद्रावकपरानिता ॥ २९ ॥

तासाहृष्णासवातेन वस्रं माल्यं च गात्रजम् ।
नात्यर्थं स्पन्दते चित्रं प्राप्य मन्दविधानिकम् ॥

चन्दनस्य च क्षीतस्य क्षीबोर्मधुरसस्य च ।
विविधस्य च माल्यस्य धूपस्य विविधस्य च ॥

बहुधा मादतस्तत्र गन्धं विविधमुद्दहन् ।
रसानां चन्दनानां च धूपानां चैव मूर्च्छितः ॥

प्रववौ सुरमिर्गन्धो विमाने पुष्पके तदा ।
श्यामावदातास्तत्ताम्बाः क्वाथिस्तुप्ता वराङ्गनाः

काश्चित्काम्यनवर्णाङ्गयः प्रमदा राक्षसाकृते ।
तासां निद्रावस्रस्थाश्च मदनेन च मूर्छितम् ॥

वशिनीनां प्रसुप्तानां रूपमासीद्यथैव हि ।
एवं सर्वमन्त्रेण रावणान्तःपुरं कृपिः ॥ ३५ ॥

ददर्श सुमहातेजा न ददर्श च जानकीम् ।
निरीक्षमाणश्च तदा ताः स्त्रियः स महाकृपिः ॥

जगाम महतीं चिन्तां धर्मसाध्वसङ्घटितः ।
परदारारोचस्य प्रसुप्तस्य निरीक्षणम् ॥ ३७ ॥

इदं स्वसृष्ट ममात्यर्थं धर्मकोपं करिष्यति ।
न हि मे परदारानां दृष्टिर्विषयवर्तिनी ॥ ३८ ॥

अयं चाद्य मया दृष्टः परदारपरिव्रहः ।
तस्य प्रादुरभूच्चिन्ता पुनरन्या मनस्विनः ॥

मिथितैकान्तचित्तस्य कार्यनिश्चयदर्शिनी ।
कामं दृष्ट्वा मया सर्वा विन्वस्ता रावणस्त्रियः ॥

न हि मे मनसः किञ्चिद्द्वैकृत्यमुपपद्यते ।
भवो हि हेतुः सर्वेषामिन्द्रियाणां प्रवर्तने ॥

शुभान्शुभास्ववस्वासु तच्च मे सुम्यवस्थितम् ।
नान्यत्र च मया क्वक्या वैदेही परिमार्गितुम् ॥

स्त्रियो हि स्त्रीषु दृश्यन्ते सर्वेषा परिमार्गणे ।
वस्य सश्वस्य या योनिस्तस्यां तत्परिमार्ग्यते ॥

न क्वक्या प्रमदा नष्टा मृगीषु परिमार्गितुम् ।
तदिह मार्गितं तावच्छ्रद्धेन मनसा मया ॥

रावणान्तःपुरं सर्वं दृश्यते न च जानकी ।
देवगन्धर्वकन्याश्च नागकन्याश्च वीर्यवान् ॥

अबेक्षमाणो हनुमाक्षेवापश्यत जानकीम् ।
तामपश्यन्कपिस्तत्र पश्यश्चान्या वरस्त्रियः ॥

अपक्रम्य तदा वीरः मध्यातुमुपचक्रमे
स स्यस्तु परं श्रीमान्मारुतिर्यत्रमास्थितः ।
आपानभूमिमुस्सृज्य तद्विचेतुं पचक्रमे ॥ ४७ ॥

इति एकादश सर्ग ॥

द्वादशाः सर्गः ॥

—*—

स तस्य मध्ये भवनस्य पाकति
कृतासृष्टाभिन्नसृष्टाभिशासृष्टान् ।
जगाम सीतां प्रति दर्शनोत्सुको
न चैव तां पश्यति चारुदर्शनाम् ॥ १ ॥

स चिन्तयामास ततो महाकविः
श्रियाभपश्यन्रघुनन्दनस्य ताम् ।
ध्रुवं हि सीतां म्रियते यथा न मे
विचिन्वतो दर्शनमेति मैथिली ॥ २ ॥

सा राक्षसानां प्रवरेण जानकी
स्वशीलसरक्षणनत्परा सती ।
अनेन नून परिदृष्टकर्मणा
हता भवेदार्यपथे वरे स्थिता ॥ ३ ॥

विकृतरूपा विकृता विदग्धसो
महानना दीर्घविकृपदर्शनाः ।

समीक्ष्य सा राजसराजयोषितो

वयाद्दिनहो जनकेन्दरास्वजा ॥ ४ ॥

सीतामदृष्ट्वा जनबाण्य पौरुषं

विहस्य काळं सह वानरैश्चिरम् ।

न मेऽस्ति सुग्रीवसमीपगा गतिः

सुतीक्ष्णदण्डो बभूवाश्च वानरः ॥ ५ ॥

दृष्टमन्तःपुर सर्वं दृष्ट्वा रावणयोषितः ।

न सीता दृश्यते साध्वी हया जातो मम भ्रमः ।

किं नु मां वानराः सर्वे गत वक्ष्यन्ति संगताः

मत्वा तत्र स्वपा वीर किं कृतं तद्दृश्य नः ॥

अदृष्ट्वा किं प्रवक्ष्यामि तामहं जनकात्मजाम् ।

ध्रुवं मायध्रुपैष्यन्ति काळस्य व्यतिवर्तने ॥ ८ ॥

किं वा वक्ष्यति वृद्धश्च जाम्बवान्बृद्धश्च सः ।

वतं पारं समुद्रस्य वानराश्च समागताः ॥ ९ ॥

जानिर्बेदः श्रियो मूळमनिर्बेदः परं सुखम् ।

जानिर्बेदो हि सततं सर्वार्थेषु प्रवर्तकः ॥ १० ॥

करोति सकलं जन्तोः कर्म यच्च करोति सः ।
तस्मादनिर्वेदकरं यत्नं कुर्यादनुत्तमम् ॥ ११ ॥

भूयस्तावद्विचेष्यामि देशान्ग्रावणपाळितान् ।
वापानशाळा विचितास्तथा पुष्पगृहाणि च ॥

चित्रशाळाश्च विचिता भूयः क्रीडागृहाणि च ।
निष्कृटान्तररथ्याश्च विमानानि च सर्वशः ॥

इति सचिन्त्य भूयोऽपि विचतुष्टुपचक्रमे ।
भूमीगृहांश्चैत्यगृहान्पृहातिगृहकानपि ॥ १४ ॥

उत्पतन्निपतश्चापि तिल्लगच्छन्पुनः पुनः ।
अपावृण्वंश्च द्वाराणि कषाटान्यवघाटयन् ॥

अविश्वभिष्पतंश्चापि प्रपतन्नुत्पतन्नापि ।
सर्वमप्यवकाशं स विचचारं महाकपिः ॥ १६ ॥

चतुरङ्गुळमात्रोऽपि नावकाशः स विद्यते ।
रावणान्तःपुरे तस्मिन्त्य कपिर्न जगाम सः ॥

याकारान्तररथ्याश्च वेदिकाश्चैत्यसंश्रयाः ।
वीर्षिकाः पुष्कारिण्यश्च सर्वे तेनावलोकितम् ॥

राक्षस्यो विविधाकारा विरूपा विहृतास्तदा ।

दृष्टा हनुमता तत्र न तु मा जनकात्मजा ॥

रूपेणाप्रतिमा लोके वरा विद्याधरस्त्रियः ।

दृष्टा हनुमता तत्र न तु राघवनन्दिनी ॥२०॥

नागकन्या वरारोहा. पूर्णचन्द्रनिभाननाः ।

दृष्टा हनुमता तत्र न तु भीता सुमध्यमा ॥

प्रमथ्य राक्षसेन्द्रेण नागकन्या बलाश्रुताः ।

दृष्टा हनुमता तत्र न मा जनकनन्दिनी ॥

सोऽपश्यस्तां महाबाहुः पश्यश्चान्या वरस्त्रियः ।

विषसाद मुहुर्धीमान्हनुमान्पारुतात्मजः ।

सद्योग वानरेन्द्राणां पुवनं सागरस्य च ।

व्यर्थं बीक्ष्यानिलसुतश्चिन्तां पुनरुपागमत् ॥

अवतीर्य विमानाच्च हनुमान्पारुतात्मजः ।

चिन्ताम्रपञ्जगामाय शोकोपहतचेतन ॥ २८ ॥

इति द्वादश सर्ग ॥

त्रयोदशः सर्गः ॥

विमानास्तु सुसक्रम्य प्राकारं हरिपुंगवः ।
हनुमान्वेगवानामीद्यथा विद्युद्धनान्तरे ॥ १ ॥
संपरिक्रम्य हनुमान् रावणस्य निवेशनम् ।
अदृष्ट्वा जानकीं सीतामब्रवीद्वचनं कपिः ॥ २ ॥
भूयिष्ठु लोलिता लङ्का रामस्य चरता मियम् ।
न हि पश्यामि वैदेहीं सीतां सर्वाङ्गशोभनाम् ॥
पल्वलानि तटाकानि सरांसि सरितस्तथा ।
नद्याऽनूपवनान्ताश्च दुर्गाश्च धरणीधराः ॥
लोलिता वसुधा सर्वा न तु पश्यामि जानकीम् ।
इह सपातिना सीता रावणस्य निवेशने ॥ ५ ॥
आरूयाता गृध्रराजेन न च पश्यामि तामहम् ।
किं नु सीताय वैदेही मैथिली जनकात्मजा ॥
उपतिष्ठेत विवशा रावणं दुष्टचारिणम् ।
स्त्रिमद्युत्पततो मन्ये सीतामादाय रक्षसः ॥ ७ ॥

विध्यतो रामबाणानामन्तरा पतिता भवेत् ।
अथ वा त्रियमाणाया. पथि सिद्धनिषेविते ॥

पन्थे पतितमार्याया हृदय मेक्ष्य सागरम् ।
रावणस्योद्वेगेन भुजाभ्यां पीडितेन च ॥ ९ ॥

तथा पन्थे विशाळाक्ष्या त्यक्त श्रीवितमार्याया ।
उपर्युपरि वा नूनं मागरं कपतस्तदा ॥ १० ॥

विवेष्टमाना पतिता समुद्रे जनकात्मजा ।
अहो क्षुद्रेण वानेन रक्षन्ती शीलमात्मनः ॥

अबन्धुर्भक्षिता सीता रावणेन तपस्विनी ।
अथ वा राक्षसेन्द्रस्य पत्नीभिर्गसितेक्षणा ॥

अदुष्टा दुष्टभावाभिर्भक्षिता सा भविष्यति ।
संपूर्णबन्धप्रतिषं पक्षपत्रनिभेक्षणम् ॥ १३ ॥

रामस्य ध्यायती वक्त्र पञ्चत्व कृपणा गता ।
इा राम कक्षपणेत्येवं हायोभ्ये चेनि मैथिली ॥

विष्णु बहु वैदेही न्यस्तदेशा भविष्यति ।
अथ वा निहिता पन्थे रावणस्य निवेशने ॥

नूनं लाळप्यते सीता पञ्जरस्थेव शारिका ।
जनकस्य सुता सीता रामपत्नी सुमध्यमा ॥

कथमुत्पलपत्राक्षी रावणस्य वशं व्रजत् ।
बिनष्टा वा प्रणष्टा वा मृता वा जनकात्मजा ॥

रामस्य प्रियभार्यस्य न निवेदयितु क्षमम् ।
निवेद्यमाने दोष स्याद्दोष स्यादनिवेदने ।

कथं नु खलु कर्तव्यं विषमं प्रतिभाति मे ।
अस्मिन्नेव गते कार्ये प्राप्तकाल क्षम च किम् ॥

भवेदिति मत भूयो हनुमान्प्रविचारयन् ।
यदि सीतामहृष्टाहं वानरेन्द्रपुरीमितः ॥ २८ ॥

गमिष्यामि ततः को मे पुरुषार्यो भविष्यति ।
ममेदं लङ्घनं व्यर्थं सागरस्य भविष्यति ॥

प्रवेश्यैव लङ्काया राक्षसानां च दर्शनम् ।
किं मां बध्स्याते सुग्रीवो हरयो वा समागताः ॥

किष्किन्धां समनुप्राप्तौ तौ वा दशरथात्मजौ ।
गत्वा तु यदि काकुत्स्थं बध्स्यामि परमप्रियम् ॥

न दृष्टेति मया सीता तनस्यक्ष्यति जीवितम्
पुरुष दारुणं कृत् तीक्ष्णामिन्द्रियतापनम् ॥

सीतानियित्तं दुर्गाक्यं श्रुत्वा स न भविष्यति ।
तं तु कृच्छ्रगत दृष्ट्वा पञ्चन्वगतमानसम् ।

भृशानुरक्ता मेधावी न भविष्यति लक्षण
विनष्टौ भ्रातरौ श्रुत्वा भरतोऽपि मग्धिष्यति ॥

भरत च परं दृष्ट्वा शत्रुत्रोः न भविष्यति
पुत्रान्मृतान्समीक्ष्याथ न भविष्यन्ति पातर ॥

कौसल्या च सुमित्रा च कैकेयी च न सञ्जयः ।
कृतज्ञ सत्यसन्धश्च सुग्रीवः पुरगाधिप ।

शम तथागत दृष्ट्वा तनस्यक्ष्यति जीवितम्
दुर्भना व्यथिता दीना निगनन्दा तपस्विनी ॥

पीडिता भर्तृशोकंन रुमा त्यक्ष्यति जीवितम् ।
बालिजेन तु दुःस्वेन पीडिता श्लोककर्त्रिणा ॥

पञ्चत्वं च गते राज्ञि तागापि न भविष्यति ।
मातापित्रोर्विनाशेन सुग्रीवस्यपनेन च ॥३१॥

कुमारोऽप्यङ्गदः कस्माद्भारगिष्यति जीवितम् ।

भर्तृजेन तु दुःस्वेन ह्यभभूता वनौकसम् ।

शिवांस्यभिहनिष्यन्ति तर्लैर्मुष्टिभिरेव च ।

सान्त्वेनानुपदानेन मानन च यशस्विना ।

लाळिता कपिशजेन प्राणांस्यक्षयन्ति वानराः ।

न वनपु न शलपु न निरधपु वा पुन

क्रीडामनुभविष्यान्त ममेव । अपकुञ्जग ।

सपुत्ररागा सामान्या भर्तृव्यमनपीडिताः

शैलाग्रभ्यः पतिष्यान्त मपत्य । त्रषपेषु च ।

विषयुद्धन्धन वापि प्रवेशे ज्वलनस्य वा

उपवाममया शस्त्र मचरिष्यन्ति वानराः

घोरमारोदन मन्व गत माये भविष्यति ॥

इक्ष्वाकुकुठनाश्रथ नाश्रथैव वनौकसाम् ।

सोऽह नैव गमिष्यामि किष्किन्धां नगरीपिनम् ॥

न च शक्ष्याम्यहं द्रष्टुं सुग्रीव मैत्रिकीं विन

मदयगच्छति चेहस्थे धर्पात्मानौ महारथौ ॥

आह्वया तौ धरिष्येते वानराश्च मनस्विनः ।
 हस्ताशनो मुखादानो नियतो वृक्षमूळिकः ॥
 वानप्रस्थो भविष्यामि हृदष्टा जनकान्पत्राम् ।
 सागरानूग्जे देशे बहुपूळफलोदके । ४१ ॥
 चित्तां कृत्वा प्रवेक्ष्यामि समिद्धपरणीसुतम् ।
 उपविष्टस्य वा सम्यग्गिच्छिन्न साधयिष्यतः ॥
 शरीर भक्षयिष्यान्ति वापसाः श्वापदानि च ।
 इदं महर्षिभिर्दृष्टं निर्याणमिति मे मतिः ४२ ।
 सम्यगापः प्रवेक्ष्यामि न चेत्पश्यामि जानकीम् ।
 सुजातमूला सुभगा कीर्तिमाला यशस्विनी ॥
 प्रथमा चिररात्रीय मम सीतामश्नुयतः ।
 तापसो वा भविष्यामि नियतो वृक्षमूळिकः ॥
 नेतः प्रतिगमिष्यामि तामदृष्टासितेक्षणाम् ।
 यदीतः प्रतिगच्छामि सीतामनधिगम्य ताम् ॥
 अङ्गदः सह तैः सर्वैर्बानरैर्न भविष्यति ।
 दिनाञ्च बहवो दोषा जीवन्भद्राणि पश्यति ॥

तस्मात्त्राणान्धारिष्यामि ध्रुवो जीवति संगमः ।
एवं बहुविध दुःख मनसा धारयन्मुहुः ॥४८॥

नाध्यगच्छत्तदा पारं शोकस्य कपिकुञ्जरः ।
रावण वा बधिष्यामि दशग्रीव महाबलम् ॥

काममस्तु हता सीता मत्याचीर्णं भविष्यति ।
अथ वै न समुत्सिष्य उपर्युपरि सागरम् ॥

रामायोपहरिष्यामि पशुं पशुपतेरिव ।
इति चिन्तां ममापन्नं सीतामनधिगम्य ताम् ॥

ध्यानशोकपरीतात्मा चिन्तयामास बानरः ।
यावन्सीतां हि पश्यामि रामपत्नीं यशस्विनीम् ॥

तावदेतां पुरीं लङ्कां विचिनोमि पुनः पुनः ।
संपातिवचनाच्चापि रामं यथानयाम्यहम् ॥

अपश्यन्राघवो भार्या निर्दहेत्सर्वबानरान् ।
इहैव नियताहारो वत्स्यामि नियतेन्द्रिय ॥

न मत्कृते विनश्येयुः सर्वे ते नरबानराः ।
अशोकवनिका चेयं दृश्यते या महाद्रुमा ॥

इषामभिगमिष्यामि न हीय विचिता मया ।
 बभ्रुन्द्रास्तथा।दत्यानश्विनौ पशुताऽपि च ॥
 नमस्कृत्वा गमिष्यामि रक्षसां शोकवर्धनः ।
 जित्वा तु राक्षसान्पर्वानिक्ष्वाकुकुठनन्दिनीम् ॥
 मंपदास्थामि रामाय यथा सिद्धे तपस्विने ।
 स मुहूर्तेमिव ध्यात्वा चिन्ताचप्रथितन्द्रियः ।
 -दन्तिष्ठन्पदातेजा इनूपान्मारुतात्मजः ॥ ४८॥

नमाऽस्तु रामाय मलक्ष्मणाय
 देव्यै च तस्यै जनकात्मजायै
 नमोऽस्तु रुद्रेन्द्रयमानेलेभ्यो
 नमोऽस्तु चन्द्रार्कपरुद्रेण्यः ॥ ५९ ॥

स तेभ्यस्तु नमस्कृत्वा सुग्रीवाय च मारुतः ।
 दिशः सर्षाः मयालाक्य ह्यशोकवनिकां पति ॥
 स गत्वा मनसा पूर्वमशोकवनिकां शुभाम् ।
 उत्तर विन्तयामास वानरो मारुतात्मजः ॥
 ध्रुव तु रक्षोबहुला भविष्यति वनाकुला ।
 बशोकवनिकाचिन्त्या सर्वसस्कारसकृता ॥

राक्षिणश्चात्र विहेता नून रक्षन्ति पादपान् ।
भगवानाप सर्वात्मा नातिक्रोध प्रवाति वै ॥

साक्षिणोऽयं मयात्मा च रामार्थं रावणस्य च ।
सिद्धिं मे सवि शस्यन्ति देवा सर्षिगणास्त्रिवह ॥

ब्रह्मा म्वयभूर्भगवान्देवाश्चैव दिशन्तु म ।
सिद्धिमग्निश्च वायुश्च पुरुहूतश्च वज्रभृत् ॥ ६५ ॥

वरुणः पाशहस्तश्च सोमादित्यौ तथैव च ।
अश्विनौ च महात्मानौ महत श्रव एव च ॥

सिद्धिं सर्वाण पूतान भूतानां चैव यः प्रभुः ।
दास्यान्ति मम ये चान्य ऋष्ट्याः पवि गोचराः ॥

तदुन्नम पाण्डुरदन्तपत्रेण

शुचिःस्पत पद्मरत्नाश्लोचनम् ।

द्रक्ष्ये तदार्यावदन कदा न्वह

पसश्रताराभिपतुल्यदर्शनम् । ६८ ।

श्रुदेण पापेन नृशसकर्मणा

सुदारुणाककुतवेपथारिणा ।

बलाभिभूता ब्रह्मणा तपस्विनी

कथं नु मे दृष्टिपथेऽद्य सा भवेत् । १९ ।

इति जयादश सर्ग ॥

चतुर्दशः सर्ग

स मुहूर्तमिव ध्यात्वा मनसा चाधिगम्य ताम्
अवप्लुतो महातेजा' प्राकारं तस्य वैश्वानः ॥

स तु संहृष्टसर्वाङ्गः प्राकारस्यो महाकपिः ।
पुष्पिताग्रान्वसन्नादौ ददर्श विविधान्द्रुमान् ॥

सालानश्लोकान्धव्यांश्च चम्पकांश्च सुपुष्पितान्
सदाशुकाभ्रागवृक्षांश्चूतान्कपिमुत्बानपि । ३ ।

अशान्भवणसंछन्नां कृताश्रतसमाहृताम्
क्यामुक्त इव नाराचः प्लुने वृक्षवाटिकाम् ॥

स प्रविश्य विचित्रां तां विहगैरभिनादिताम्)
राजतैः काञ्चनैश्चैव पादपैः सर्वतो हताम् ।'

विहगैर्मृगमंघैश्च विचित्रां चित्रकाननाम् ।
 उदितादित्यसकाशां ददर्श हनुमान्कपिः ॥ ३ ॥
 वृतां नानाविधैर्वृक्षैः पुष्पोपगफलोपगैः ।
 कोकिलैर्भृङ्गराजैश्च मत्स्यैर्नित्यानिषेविताम् ॥ ७ ॥
 महृष्टमनुजे काले वृगपक्षिसपाकुले ।
 मत्स्यबर्हिणमंघुष्टां नानाद्विजगणायुताम् ॥ ८ ॥
 मार्गमाणो बगारोर्हा राजपुत्रीमनिन्दिताम् ।
 सुखप्रसुप्तान्विहगान्बोधयामास वानर ॥ ९ ॥
 उन्पतद्भिर्द्विजगणैः पक्षैः साक्षात् समाहताः ।
 अनेकवर्णा विविधा सुमुत्तुः पुष्पवृष्टयः ॥ १० ॥
 पुष्पावकीर्णं शुशुभे हनुमान्मारुतात्मजः ।
 अञ्जोकवनिकामध्ये यथा पुष्पमयो विरिः ॥
 दिशः सर्वाः प्रधावन्तं वृक्षवण्डगतं कपिम् ।
 दृष्ट्वा सर्वाणि भूतानि बभूवन्त इति मेनिरे ॥
 वृक्षेभ्यः पतितैः पुष्पैरवकीर्णा पृथग्विधैः ।
 रराज बभूवा तत्र प्रमदेव विभूषिता ॥ १३ ॥

तरस्विना ते तरवस्तरसाभिप्रकाशिताः ।
 कुसुमानि विचित्राणि ससृजु कृपिना तदा ॥
 निर्धूतपर्णाशस्वरा. शार्ङ्गपुष्पफला द्रुपा ।
 निक्षिप्तवस्त्राभङ्गा धूर्ता इव पराजिताः ॥१६॥
 हनूमता वेगवता कम्पितास्त नगोत्तमाः ।
 पुष्पपर्णफलान्पाशु मुमुक्षुः पुष्पगालिनः ॥
 विहगमघैर्हानिस्ते स्कन्धपात्राभ्रया द्रुपाः ।
 बभूवुरगमाः सर्वे मारुतेनेव निर्मुता ॥ १७ ॥
 निर्धूतकक्षी युवानेर्गया मृद्दिनपर्णका ।
 निष्पीतशुभदन्तोष्ठी नखैर्दन्तेश्च विषना ॥
 तथा ब्राह्मूचहस्तैश्च चरणाभ्यां च मर्दिता ।
 बभूवाङ्गोकरानिका पथप्रवरपादगा ॥ १९ ॥
 महाळतानां दामानि व्यवसतरसा कृपिः ।
 यथा पावृषि । वन्ध्यस्य पेशजाळान मारुतः ॥
 स तत्र मणिभूमीश्च राजतीश्च मनोरमाः ।
 तथा काञ्चनभूमीश्च ददर्श विचरन्कापिः ॥ २१ ॥

बापीश्च विविधाकाराः पूर्णाः परमवारिणा ।
महाहैर्मणिसोपानैरुपपन्नास्वतस्ततः ॥ २२ ॥

मुक्तापवालासिकता स्फाटिकान्तरकुट्टिभाः ।
काञ्चनैस्तरुभिश्चिन्नैस्तीरजैरुपशोभिताः ।

फुल्लपद्मापलवनाश्चक्रवाकोपकूर्जिताः ।
नायूहरूतसघुष्टा हसभाग्म ॥दिता ॥ २४ ॥

दीर्घाभिर्द्रुमगुक्ताभिः साराङ्गश्च समन्ततः ।
अमृतोपमतोयाभः शिवाभिरुपमस्कृताः ॥

लताञ्जलैरवतता' पतानकुसुमावृता
नानागल्मावृतघना करवीरकुतान्तराः ।

ततोऽम्बुधरमकाश प्रवृद्धशिवः गिरिम ।
विचित्रकूट कूटैश्च वर्जित' पारवागितम् ॥ २७ ॥

शिलाघृहरवतत नानानृषैः मया कुलम् ।
ददर्श हरिश्च'दूळो रम्य जगान पर्वतम् २८ ॥

ददर्श च नगासस्माद्दो निपतितां कपिः ।
अङ्गादिषु समुत्पत्य प्रियस्य पतितां विवाम् ।

लले निपतिताग्रैश्च पादपैरुपशोभिताम् ।
 वार्यमाणामिव क्रुद्धां प्रमदां प्रियबन्धुभिः ॥
 पुनरावृत्ततोषां च ददर्श स महाकृतिः ।
 प्रसन्नामिव कान्तस्य कान्तां पुनरुपस्थिताम्
 तस्यादूराध पश्चिन्यो नानाद्विजगणायुता ।
 ददर्श हरिश्चार्दूलो हनुमान्मारुतात्मजः ॥ ३१ ॥
 कुश्रिमां दीर्घिकां चापि पूर्णां शीतेन वारिणा
 यणिप्रवरसोपानां मुक्तासिकतशाभिनाम् ॥
 विविधैर्मृगमयैश्च विचित्रां चित्रकाननाम् ।
 मासादैः सुमहाज्जिश्च निर्मितैर्बिम्बकर्मणा ॥ ३४ ॥
 काननैः कुश्रिमैश्चापि सर्वतः समलंकृताम् ।
 ये केचित्पादपास्तत्र पुष्पापगफलोपगाः ॥
 सच्छशाः सवितर्दीकाः सर्वे सौवर्णवेदिकाः ।
 लतापतानैर्बहुभिः पर्णैश्च बहुभिर्वृताम् ॥ ३६ ॥
 काञ्चनीं शिशुपायेकां ददर्श हनुमान्कृपिः ।
 हृतां हेममयीभिस्तु वेदिकाभिः समन्ततः ॥

सोऽपश्यद्भूमिभागांश्च गर्तमस्रवणानि च ।
 सुवर्णवृक्षानपरान्ददर्श शिखिसनिभान् ॥ १८ ॥
 तेषां द्रुपाणां मभया मेरोरिव दिवाकरः ।
 भ्रमन्त्यत तदा वीरः काञ्चनोऽस्मीति वानरः ॥
 ता काञ्चनैस्तरुगणैर्मारुतेन च वीजिताम् ।
 किङ्किणीशतनिर्घोषां दृष्ट्वा विस्मयमागमत् ।
 स पुष्पिताग्रा रुचिरां तरुणाङ्कुरपल्लवाम् ।
 तामारुह्य महाबाहुः शिशुर्पां पर्णसंवृताम् ॥
 इतो द्रक्ष्यामि वैदेहीं रामदर्शनलासाम् ।
 इतश्चेतश्च दुःखार्ता संपतन्ती यदृच्छया ॥ ४२ ॥
 अश्लोकशनिका चेत्य दृष्ट रम्या दुरात्मनः ।
 चम्पकैश्चन्दनैश्चापि बकुलैश्च विभूषिता ॥ ४३ ॥
 इयं च नलिनी रम्या द्विजमघनिषेविता ।
 इमां सा राममहिषी ध्रुवमेष्यति जानकी ॥
 सा रामा राममहिषी राववस्य मिया सती ।
 वनसचारकुशला ध्रुवमेष्यति जानकी ॥ ४५ ॥

अथ वा मृगगवाक्षी वनस्यास्य विचक्षणः ।
 वनप्रेष्यति मार्गेऽहं रापचिन्तानूकशिखा ॥४६॥
 रामश्लोकाभिमता धा देवी व पलोचना
 वनवासे रता निन्येप्रेष्यते वनचारिणी ॥४७॥
 वनेचगणां मनत नून स्पृहयत पूरा ।
 रामस्य दायता भाया जनकस्य सुता मयी ।
 सभ्याकालमना इयथा ध्रुवेष्वरि जानकी ।
 नदीं चैषां शिवजला सभार्थे इवविगिनी ॥
 तस्याश्वाप्यनुरूपेयमश्लोकवनिता शुभाः ।
 शुभा या पार्थिवन्द्रस्य पत्नी रामस्य सवता ॥
 यदि जीवति सा देवी ताराधिरनिधानना
 आगपिष्यति नावइयाप्रेषां शिवजला नदीम् ॥

एव तु मन्ता इनुपान्प्रहान्मा

पतीक्षमाणो मनुजेन्द्रपत्नीम् ।

अत्रेक्षमाणश्च ददर्श सर्व

सुसुष्पिणे पत्रयन निन्दीन ५२ ।

इति चतुर्विंश सर्ग ।

पञ्चदशः सर्गः ॥

स वीक्षमाणस्तत्रस्थो मार्गमाणश्च मैयिन्दीशू ।
अवेक्षमाणश्च यहीं सर्वा तापन्वर्वक्षत १ ॥

संतानकलगाभिश्च पादपैरुपशोभयाम् ।
दिग्गन्धस्मोपेतां सर्वत समच्छकुतान् २ ॥

तां स नन्दनसंकाशां मृगपथि भिगावृताम् ।
हर्म्यप्रामादसबाधां कोकिकाकुठनि स्वयाम् ॥

काञ्चनोत्पलपद्याभवापी।भरुपशोभिताम्
बहामनकुथोपेतां बहुभूमिगृहायुताम् ॥ ४ ॥

सर्वर्तुकुसुमै रम्यां फलवद्भिश्च पादपै
पुष्पितानामशोकानां श्रिया सूर्योदयप्रभाम् ॥

प्रदीप्तापिव तत्रस्थो हनूपानन्ववैक्षत
निष्पत्रश्चाखां विहगैः क्रियमाणापिवापकृत् ॥

विनिष्पतद्भि हतच्छदिचत्रै पुष्पावतंसकैः ।
आमूत्रपुष्पानेचिनैरशोकैः शोकनाशनैः ॥ ७ ॥

पुष्पभारातिभारैश्च स्पृशद्भिरिव मेदिनीम् ।
कर्णिकारैः कुसुमितैः किंशुकैश्च मुपुष्पितैः ॥

स देवः प्रभया तेषां पदीप्त इव सर्वतः ।
पुंनागाः सप्तपर्णश्च चम्पकोद्दालकास्तथा ॥

विवृद्धमूला बहवः शोभन्ते स्म सुप्रुष्पिताः ।
ज्ञातकुम्भानिभाः केचित्केचिदाग्निशिखापमाः ॥

नीलाञ्जनानिभाः केचित्तत्राशोकाः सहस्रशः ।
नन्दन विविधोद्यान चित्र चैत्तरथं यथा ॥

अतिवृत्तमिवाचिन्त्यं दिव्य रम्य श्रियानृतम् ।
द्वितीयमिव चाकाशं पुष्पज्योतिर्गणायुतम् ॥

पुष्परजस्रतैश्चित्र पञ्चमं सागर यथा
सर्वर्तुपुष्पैर्निचितं पादपैर्मधुगन्धिभिः ॥ १३ ॥

नानानिनादेरुद्यानं रम्य मृगगणैर्द्विजैः ।
अनेकगन्धप्रबहं पुष्पगन्धं मनोरमम् ॥ १४ ॥

श्लेष्मेन्द्रमिव गन्धाढ्य द्वितीयं गन्धमादनम् ।
अशोकवनिकायां तु तस्यां बानरपुगवः ॥

स ददर्शाविदूरस्य चैत्यभासादमुच्छ्रितम् ।
मध्ये स्तम्भसहस्रेण स्थितं कैलासपाण्डुरम् ॥

प्रवालकृतसोपानं तप्तकाञ्चनवेदिकम् ।
मुष्णन्तमिव चक्षुषि घातमानमिव भिषा ॥

विमलं प्रांशुभावत्वाद्दुल्ले वन्तामिवाम्बरम् ।
ततो मञ्जिनसंवीतां राक्षसीभिः सबाहताम् ॥

उपवासकृशां दीनां निःश्वसन्तीं पुनः पुनः ।
ददर्श शुक्लपक्षादौ चन्द्ररेखाभिर्बामलाम् ॥

मन्दं प्रख्यायमानेन रूणेण वधिरवमात्सु ।
पिनद्धां घूमजाकेन शिखाविव विभावसीः ॥

पीतेनैकेन संवीता क्लिष्टेनोद्यमवाससा ।
सपङ्कामनळंकारां विपद्यामिव पद्मिनीम् ॥

वीडितां दुःखसंतप्तां परिम्भानां तपास्विनीम्
श्रेण्याङ्गारकेणेव पीडितामिव रोहिणीम् ॥

अश्रुपूर्णेमुखीं दीनां कुषामनङ्गनेन च ।
शोकव्यानपरां दीनां नित्यं दुःखपरायणाम्

शिवं जनमपश्यन्तीं पश्यन्तीं राक्षसीगणम् ।
स्वगणेन पूर्णां हीनां श्वगणाभिवृतामिव ॥

नीलनागाभया वेण्या जघनं गतयैकया ।
नीलया नीरदापाये वनराज्या महीमिव ॥

सुखार्हा दुःखसंतप्तां व्यसनानामकोविदाम् ।
तां समीक्ष्य विश्वाकाशीमधिकं मन्दिनां कुशाम् ॥

तर्कयामास सीतेति कारणैरुपशादिभिः ।
श्रियमाणा तदा तेन रक्षसा कायरूपिणा ॥

यथारूपा हि दृष्टा वै तथारूपेयमकृता ।
पूर्णचन्द्राननां सुभ्रूं चारुवृक्षपयोधराम् ॥

कुर्वन्तीं प्रभया देवीं सर्वा वितिमिरा दिशः ।
तां नीलकेशीं बिम्बोष्ठीं सुमध्यां सुशतिष्ठिताम् ॥

सीतां पद्मपङ्कजाक्षीं धन्यस्य रतिं यथा ।
इष्टां सर्वस्य जगतः पूर्णचन्द्रमभाभिव ॥ ३० ॥

भूषौ सुतनुमासीनां नियतामिव तापसीम् ।
निःश्वासबहुलां भीरुं भुजगेन्द्रबधूमिव ॥

शोकजाळेन ग्रहता विततेन न राजतीम् ।
 संसक्ता धूमजाळेन विस्वामिष विभावसोः ॥
 तां स्मृतीमिव संदिग्धामृद्धिं सकलुषामिव ।
 विहतामिव च श्रद्धामाशां प्रतिहतामिव ३३॥
 सोपमर्गा यथा सिद्धिं बुद्धिं सकलुषामिव ।
 अभूतेनापवादेन कीर्त्तिं निपतितामिव ३४॥
 रामोपरोधव्यथितां रक्षोहरणकर्त्विताम् ।
 अबलां मृगशाबासीं वीक्षमाणां समन्ततः ॥
 बाष्पाम्बुपरिपूर्णेन कृष्णवक्राक्षिपक्ष्मणा ।
 बद्नेनाप्रसक्तेन निःश्वसन्तीं पुनः पुनः ॥
 मलयज्ज्वरा दीनां मण्डनार्हामण्डिताम् ।
 प्रभां नक्षत्रराजस्य कालमेयैर्गिवावृताम् ॥
 तस्य सांदिदिहे बुद्धिर्मुहुः सीतां निरीक्ष्य तु ।
 आज्ञायानामयोगेन विद्यां प्रक्षियित्वामिव ॥
 दुःखेन बुबुधे सीतां हनुमाननलंकृताम् ।
 संस्कारेण यथा हीनां वाचमर्यान्तरं गताम् ॥

तां समीक्ष्य विशाकालीं राजपुत्रीमनिन्दिताम् ।
तर्कयामास सीतेति कारणैरुपपादिभिः ॥

वैदेह्या यानि चाङ्गेषु तदा रामोऽन्वकीर्तयत् ।
तान्याभरणजाळानि चास्वाशोर्भान्यकक्षयत् ॥

सुकुतौ कर्णवेष्टौ च श्वरंशू च सुपंस्थितौ ।
मणिविद्रुमचिप्राणि हस्तेष्वाभरणानि च ॥

श्यामानि चिरयुक्तत्वात्तथा संस्थानवन्ति च ।
तान्येवैतानि मन्येऽहं यानि रामोऽन्वकीर्तयत् ॥

तत्र यान्यवहीनानि तान्यहं नोपकक्षये ।
यान्यस्या नावहीनानि तानीमानि न सञ्चयः ॥

पीतं कनकपट्टं च क्लृप्तं तद्रामन शुभम् ।
उत्तरीयं नगासक्त तदा दृष्टं पुनगमैः ॥ ४५ ॥

भूषणानि चिचिप्राणि दृष्टानि धरणीतले ।
अनयैवापविद्धानि स्वनवन्ति महान्ति च ॥

इदं चिरगृहीतत्वाद्दसनं क्लिष्टवचरम् ।
तयापि त्वनं तद्दर्शं तथा श्रीपञ्चवचरत् ॥४७॥

इयं कनकवर्णाङ्गी रामस्य महिषी प्रिया ।
प्रणष्टापि सती यास्य मनसो न प्रणश्यति ॥

इयं सा यत्कृते रामश्चतुर्भिः परितप्यते ।
कारुण्येनावृशंस्येन श्लोकेन मद्नेन च । ४९॥

स्त्री प्रणष्टेति कारुण्यादाश्रितेत्यावृशंस्यतः ।
पत्नी नष्टेति श्लोकेन प्रियेति मद्नेन च । ५०॥

अस्या देव्या यथा रूपमङ्गप्रत्यङ्गमौष्ठम् ।
रामस्य च यथारूपं तस्येयमसितेक्षणा । ५१॥

अस्या देव्या मनस्तास्त्रिस्तस्य चास्यां प्रतिष्ठितम् ।
तेनेयं स च धर्मात्मा हूर्तमपि जीवति । ५२॥

दुष्कर कृतवान् रामो हीनो यदनया प्रभुः ।
धारयत्यात्मनो देह न श्लोकेनावसीदति । ५३॥

दुष्करं कुरुते रामो य इमां मत्तकाशिनीम् ।
विना सीतां महाबाहुर्मुहूर्तमपि जीवति । ५४॥

एवं सीतां तदा दृष्ट्वा दृष्टः पवनसंभवः ।
जगाम मनसा रामं मन्त्रवृत्तं च तं मह्यम् ॥

इति पञ्चदश सर्गः ॥

षोडशः सर्गः ॥

प्रसन्नस्य तु प्रसन्नस्तव्यां सीतां तां हरिभुंगवः ।
गुणाभिराम रामं च पुनश्चिन्तापरोऽभवत् ॥
स मुहूर्तमिव ध्यात्वा बाष्पपर्याकुलेक्षणः ।
सीतामाश्रित्य तेजस्वी हनुमान्विबलकाप इ ॥
मान्या गुरुचिनीतस्य लक्ष्मणस्य गुरुमिया ।
यदि सीतापि दु स्वार्ता कासो हि दुरतिक्रमः ॥
रामस्य व्यवसायज्ञा लक्ष्मणस्य च वीमतः ।
नात्यर्थं क्षुभ्यते देवी गङ्गेव जलदागमे ॥ ४ ॥
तुल्यशीलवयोवृत्तां तुलयाभिजनलक्षणाम् ।
रामवोऽर्हति वैदेहीं तं श्रेयसमितेक्षणा ॥ ५ ॥
तां दृष्ट्वा नबहेमाभां लोककान्तामिव श्रियम् ।
जनाम मनसा रामं बचनं श्रेयसप्रवीत् ॥ ६ ॥
अस्या हेतोर्विशाकाक्ष्या इतो बाली महाबलः ।
शवणवसिष्ठो वीर्ये कचन्वच्च निपातितः ॥७॥

विराधश्च इतः संख्ये राक्षसो भीमविक्रमः ।
बने रामेण विक्रम्य बहेन्द्रेणैव चम्बरः ॥ ८ ॥

चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम् ।
निहतानि जनस्थाने शरैरभिन्निस्त्रोपमैः ॥ ९ ॥

स्वरश्च निहतः संख्ये त्रिञ्चिराश्च निपातितः ।
दूषणश्च महातेजा रामेण विदित्वात्मना ॥ १० ॥

ऐश्वर्यं बानराणां च दुर्लभं वाक्किपाकितम् ।
अस्या निमित्ते सुग्रीवः प्राप्तवाँल्लोकसत्कृतम् ॥

सागरश्च मया क्रान्तः श्रीपाम्भदनदीपतिः ।
अस्या हेतोर्विश्वाकाक्ष्याः पुरी चैव निरीक्षिता ॥

याद् रामः सङ्घट्टान्तां पादेनीं परिवर्तयेत् ।
अस्याः कृते जगच्चापि युक्तमि मे । मे म त्रेः ॥

राज्यं वा त्रिषु लोकेषु सीता वा जनरु-पना ।
त्रैलोक्यराज्यं सकलं सीतायानाप्तुयात्कृत्वा ॥

इयं सा धर्मशीलस्य भैयिलस्य महात्मनः ।
सुता जनकराजस्य सीता भर्तृदृढव्रता ॥ १५ ॥

उत्थिता वेदिनी भिस्वा क्षेत्रे इल्लमुखक्षते ।
 वक्षरेणुनियैः क्रीर्णा शुभैः केदारपांसुभिः ॥
 विक्रान्तस्यार्यश्रीलस्य सयुगेध्वनिवर्तिनः ।
 स्तुषा दक्षरयस्यैषा ज्येष्ठा राज्ञो यज्ञस्विनी ॥
 धर्मज्ञस्य कृतज्ञस्य रामस्य विदितात्मनः ।
 इय सा दपिता भार्या राक्षसीवञ्चमागता ॥
 सर्वान्भोगान्परित्यज्य भर्तृस्नेहवकात्कुता ।
 अचिन्तयित्वा दुःस्वानि प्रविष्टा निर्जन वनम् ॥
 संतृष्टा फलमूलेन भर्तृशुश्रूषणे रता ।
 वा परां भजते प्रीतिं वनेऽपि भवने यथा ॥
 सेय कनकवर्णाङ्गी नित्य सुखितभाविणी ।
 संहते रौतनामेतामनर्थानामभागिनी ॥ २१ ॥
 इमां तु श्रीलसंपत्तां द्रष्टुमर्हति राघवः ।
 रावणेन प्रमथितां प्रपायिव पिपासितः ॥ २२ ॥
 अस्या वृत्तं पुनर्लाभाद्राघवः प्रीतियेष्यति ।
 राजा राज्यात्परिभ्रष्टः पुनः पाप्येव वेदिनीम् ॥

काप्रभोगैः परित्यक्ता हीना बन्धुजनेन च ।
 चारयत्वात्मनो देहं तत्समागमलालसा ॥ २३ ॥

नैषा पश्यति राक्षस्यो नेमान्पुष्पफलद्रुमान् ।
 एकस्थहृदया नूनं राममेवानुपश्यति ॥ २५ ॥

भर्ता नाम परं नार्यां भूषणं भूषणादपि ।
 एषा विरहिता तेन भूषणार्हा न शोभते ॥

दुष्करं कुरुते रामो हीनो यदनया प्रभुः ।
 चारयत्यात्मनो देहं न दुःखेनावसीदति ॥

इयामसितकेशान्तां श्वतपत्रनिभेक्षणाम् ।
 सुखार्हा दुःखितां दृष्ट्वा मयापि व्यथितं मनः ॥

क्षितिक्षमा पुष्करसंनिभाक्षी

या रक्षिता राघवकल्मषणाभ्याम् ।

सा राक्षसीभिर्विहितेक्षण्यभिः

संरक्ष्यते सप्रति वृक्षमूले । २९ ॥

स्मिहतनालिन्यैव नष्टशोभा

व्यसनपरम्परयातिपीडयमाना ।

सहचररहितेव चक्रवाकी

जनकमुता कृपणां दक्षां मपञ्चा ॥३०

अस्या हि पुष्पावनताग्रश्वाखाः

शोकं हृद वै जनयन्त्यशोकाः

हिमव्यपायेन च मन्दरश्मि

रभ्युत्थितो नैरुमहस्वरश्मिः ॥ ३१ ॥

इत्येवमर्थं कपिरन्ववेक्ष्य

सीतेयमित्येव निविष्टबुद्धिः ।

संश्रित्य तस्मिन्निषसाद वृक्षे

बली हरीणामृषभस्तरस्वी ॥ ३२ ॥

इति षोडश सर्गः ॥

सप्तदशः सर्गः ॥

ततः कुमुदपण्डाभो निर्मलो निर्मल स्वयम् ।

प्रजगाम नभश्न्द्रो हंषो नीलाभिवोदकम् ॥३५

साचिठ्यमिष कुर्वन्स प्रभया निर्मलप्रभः ।
चन्द्रमा रश्मिभिः शीतैः सिषेवे पवनात्मजम् ॥

स इदञ्च ततः सीतां पूर्णचन्द्रनिधाननाम् ।
शोकभारैरिव न्यस्तां भारैर्नावमिवाम्प्रसि ॥

दिदक्षमाणो वैदेहीं हनुमान्यवनात्मजः ।
स ददर्शाविदूरस्था राक्षसीर्षोरदर्शनाः ॥ ४ ॥

एकाक्षीमेककर्णा च कर्णप्रावरणां तथा ।
अकर्णा शंकुकर्णा च मस्तकोच्छ्रामनासेकाम् ॥

अतिक्रायोत्तमाक्षी च तनुदीर्घाश्चिरोधराम् ।
ध्वस्तकेशीं तथाकेशीं केशरुम्बलधारिणीम् ॥

लम्बकर्णललाटा च लम्बोदरपयोधराम् ।
लम्बोष्ठीं चुबुकोष्ठीं च लम्बास्यां लम्बजानुकाम् ॥

इस्वां दीर्घां तथा कुब्जां विकटां वामनां तथा ।
कराळां ध्रुपवक्त्रां च पिङ्गाक्षीं विह्वताननाम् ॥

विह्वता, पिङ्गलाः काञ्ची क्रोचनाः कलहप्रियाः ।
काकायसमहारूलकूटमुद्गरधारिणीः ॥ ९ ॥

बराहपुगङ्गादूलमहिषाजश्रिवामुम्बीः ।
 गणोद्ग्रह्यपादीश्च निस्वातशिरसोऽपराः ॥ १० ॥
 एकहस्तैकपादाश्च स्वरकर्ण्यश्वकर्णिकाः ।
 गोकर्णीर्हस्तिकर्णीश्च हरिकर्णीस्तथापराः ॥
 अनासा अतिनासाश्च तिर्यङ्नासा विनासिकाः ॥
 गजसनिभनासाश्च ललाटेन्द्रासनासिकाः ॥
 हस्तिपादा महापादा गोपादाः पादचूडिकाः ।
 अतिमात्रशिरोग्रीवा अतिमात्रकुचोदरीः ॥ १३ ॥
 अतिमात्रास्यनेत्राश्च दीर्घजिह्वानस्वास्तथा ।
 अजामुखीर्हस्तिमुखीर्गोमुम्बीः मूकरीमुखीः ॥
 हयोद्ग्रस्वरवक्त्राश्च राक्षसीर्घोरदर्शनाः ।
 शूलमुद्गरहस्ताश्च क्रोधनाः कञ्जहविवाः ॥ १५ ॥
 कराळा धूम्रकेलीश्च राक्षसीर्विकृताननाः ।
 पिक्तीः सततं पानं सदा मांससुराप्रियाः ॥
 मांसशोणितदिग्धाङ्गीर्मांसशोणितभोजनाः ।
 ता ददर्श कपिश्रेष्ठो रोमहर्षणदर्शनाः ॥ १७ ॥

स्कन्धवन्तमुपासीनाः परिवार्य वनस्पतिम् ।
तस्यावस्तास तां देवीं राजपुत्रीमनिन्दिताम् ॥

कक्षयामास कक्षीवान् हनुपाञ्जनकात्मजाम् ।
निष्प्रभां शोकसंतप्तां मलसंकुलमूर्धजाम् ॥

क्षीणगुण्यां च्युतां भूमौ तारां निपतितामिव ।
चारित्र्यव्यपदेशाढ्यां भर्तृदर्शनदुर्गताम् ॥२०॥

शूषणैरुत्तमैर्हीनां भर्तृशात्सल्यभूषणाम् ।
राक्षसाधिपसंरुद्धां बन्धुभिश्च विनाकृताम् ॥

वियूयां सिंहसंरुद्धां वद्धां गजवधूमिव ।
चन्द्ररेखां पयोदान्ते चारदाभ्रैरिवावृताम् ॥

क्लिष्टरूपासंस्पर्शाद्युक्तामिव बल्लकीम् ।
सीतां भर्तृवशे युक्तामयुक्तां राक्षसीवशे ॥२३॥

अश्लोकशनिकामध्ये शोकसागरमाप्तुताम् ।
तामिः परिवृतां तत्र सन्नहामिव रोहिणीम् ॥

ददर्श हनुमान् देवीं कृतामकुमुपामिव ।
सा मळेन च दिग्भङ्गी वपुषा चाप्यकंकणा ॥

मृणाली पङ्कदिग्धेव विभाति न विभाति च ।
यस्त्रिनेन तु वस्त्रेण परिक्रिष्टेन भासिनीम् ॥

संहतां मृगशाबासीं ददर्श हनुमान्कपिः ।
तां देवीं दीनवदनामदीनां भर्तृतेजसा । २७ ॥

रक्षितां स्वेन शीलेन सीतामसितलोचनाम् ।
तां दृष्ट्वा हनुमान्सीतां मृगशाबनिभेक्षणाम् ॥

मृगकन्यामिव त्रस्तां त्रीक्षमाणां समन्ततः ।
दहन्तीमिव नि श्वासैर्वृक्षान्यल्लवधारिणः ॥

संघातमिव शोकानां दुःखस्योर्विपिवोत्थिताम् ।
तां समां सुविभक्ताङ्गीं विनाभरणञ्चोभिनीम् ॥

प्रहर्षमतुल्ये भेदे मारुतिः प्रेक्ष्य मैथिलीम् ।
हर्षजानि च सोऽभूणे तां दृष्ट्वा मदिरेक्षणाम् ॥

ह्रमाच्च हनुमांस्तत्र नमश्चक्रे च राघवम् ।
नमस्कृत्वा स रामाय कक्ष्मणाय च वीर्यवान् ।
सीतादर्शनसंहृष्टो हनुमान्संहृतोऽभवत् ॥ ३१ ॥

इति सप्तदशः सर्गः ॥

अष्टादशः सर्गः ॥

तथा विप्रेक्षमाणस्य बन्तं पुष्पितपादपम् ।
त्रिचिन्वतश्च वैदेहीं किञ्चिच्छेषा निश्चाभवत् ॥
षट्कवेदविदुषां क्रतुप्रवरयाजिनाम् ।
शुश्राव ब्रह्मघोषांश्च विरात्रे ब्रह्मरक्षसाम् ॥
अथ मङ्गलवादित्रैः शन्दैः श्रोत्रमनोहरैः ।
मानुष्यत महाबाहुर्दशग्रीवो महाबलः ॥ ३ ॥
विबुध्य तु यथाकाल राक्षसेन्द्रः प्रतापवान् ।
स्रस्तमाल्याम्बरधरो वैदेहीमन्वचिन्तयत् ॥ ४ ॥
भृशं नियुक्तस्तस्यां च मद्भनेन मदोत्कटः ।
न स त राक्षसः कामं शशाकात्मनि गृहितुम् ॥
स सर्वाभरणैर्धुक्तो विश्रच्छ्रियमनुत्तमात् ।
शं नगैर्बहुभिर्जुष्टां सर्वपुष्पफलोपगैः ॥ ५ ॥
पृतां पुष्करिणीमिथ नानापुष्पापञ्चोभिताम् ।
सदामदैश्च विहगैर्विचित्रां परमाद्भुतैः ॥ ७ ॥

ईहाद्युगैश्च विविचैर्जुष्टां दृष्टिमनोहरैः ।

बीथीः संपेक्षपाणश्च मणिकाञ्चनतोरणाः ॥८॥

नानाद्युगगणाकीर्णा फलैः प्रपतितैर्वृताम् ।

अशोकवनिकामेव पाविशन्सततद्रुषाम् ॥ ९ ॥

अङ्गनाश्रुतमात्र तु तं ब्रजन्तमनुब्रजत् ।

महेन्द्रमिव पौलस्त्यं देवगन्धर्वयोषितः ॥१०॥

दीपिका, काञ्चनीः काञ्चिज्जगृह्णन्त्र योषितः ।

वाळव्यजनहस्ताश्च तालवृन्तानि चापराः ॥

काञ्चनैरपि भृङ्गारैर्जडु सल्लिङ्गमग्रतः ।

मण्डलाग्रानसीश्वैव गृह्णान्याः पृष्ठतो ययुः ॥

काञ्चिद्भ्रजपर्यां पार्श्वीं पूर्णां पानस्य धामिनी ।

दक्षिणा दक्षिणेनैका तदा जग्राह पाणिना ॥

राजहंसपतीकाञ्चं छत्रं पूर्णशशिपथम् ।

सौवर्णदण्डमपरा गृहीत्वा पृष्ठतो ययौ ॥१४॥

निद्रामदपरीताहयो रावणस्योद्यमाः क्षियः ।

अनुजग्मुः पतिं वीरं धनं विपुञ्जिता इव ॥१५॥

व्याविद्धहरकेयूराः समासुदितवर्षकाः
 सपागळितकेशान्ताः सस्वेदबदनास्तथा ॥
 घूर्णन्त्यो महश्चेणेन निद्रया च शुभामनाः ।
 स्वेदक्लिष्टाङ्गकुसुमाः सुमास्याकुलमूर्धजाः ॥
 प्रयान्तं नैर्ऋतपतिं नार्यो मदिरलोचनाः ।
 बहुमानाश्च कामाश्च मिया भार्यास्तमन्वयुः ॥
 स च कामपराधीनः पतिस्तासां महाबलः ।
 सीतासक्तमना मन्दो महाश्रितगतिर्बभौ ॥
 ततः काशीनिनादं च नूपुराणां च निःस्वनम् ।
 शुभ्राव परमस्त्रीणां स कपिर्मादतात्मजः ॥
 तं चाप्रतिमकर्माणमचिन्त्यबलपौरुषम् ।
 द्वारदेशमनुमाप्तं ददर्श हनुमान्कपिः ॥ २१ ॥
 दीपिकाभिरनेकाभिः समन्ताद्बभासितम् ।
 मन्थतैलावसिक्ताभिर्धियमाणाभिरग्नतः ॥
 कामदर्पमदैर्युक्तं निहताभ्रायतेक्षणम् ।
 समक्षमिदं कंदर्पमपविद्धश्चरासनम् ॥ २३ ॥

वसितायुतफेनाभयरजो वस्त्रमुत्तमम् ।
सखीलमनुकर्षन्त विमुक्त सक्तमङ्गदे ॥ २४ ॥

सं पत्रबिटपे लीनः पत्रपुष्पघनावृतः ।
समीपमुपसक्रान्तं निध्यातुमुपचक्रमे ॥ २५ ॥

अवेक्षमाणस्तु ततां ददर्श कपिकुञ्जरः
रूपयौवनसपत्न्या रावणस्य वरस्त्रियः । २६ ॥

ताभि परिवृतो राजा सुरूपाभिर्महायज्ञाः ।
तन्युगद्विजसघुष्ट मविष्ट प्रमदावनम् ॥ २७ ॥

श्रीबो विचित्राभरणः शुकुकर्णो महाबलः ।
तेन विश्रवसः पुत्रः स दृष्टो राक्षसाधिपः ।

वृतः परमनारीभिस्ताराभिरिव चन्द्रमा
तं ददर्श महातेजास्नेजोवन्तं महाकपि । २९ ॥

रावणोऽयं महाबाहुरिति सचिन्त्य वानरः ।
अवप्लुतो महातेजा हनुमान्पाकतात्मज ॥ ३० ॥

स तथाप्युग्रतेजाः सार्जधूनस्तस्य तेजसा ।
अत्रगुल्मान्तरे सक्तो हनुमान्सहृतोऽभवत् ॥

सीतामसितकेसान्तां सुश्रेणीं संहतस्तनीम् ।
द्विदक्षुरसितापाङ्गामुपावर्तन रावणः ॥ ३२ ॥

इति अष्टावश सर्ग ।

एकोनविंशः सर्गः ॥

तस्मिन्नेव तत काले राजपुत्री त्वनिन्दिता ।
रूपयौवनसपत्न्य भूषणोत्तमभूषितम् । १ ॥

ततो दृष्ट्वैव वैदेही रावण राक्षसाधिपम् ।
प्रावेपत वरागोहा प्रवृत्ते कदली यथा ॥ २ ॥

आच्छाद्योदरमूर्ध्यां बाहुभ्यां च पयोधरो ।
उपबिष्टां विशालार्थी रुदन्तीं वरवर्णिनीम् ॥

दक्षप्रीवस्तु वैदेहीं राक्षतां राक्षसीगणैः ।
ददर्श सीतां दुःखार्तां नाव सन्नामिवावर्णये ॥

असंहतायामसीनां धरण्यां संक्षितव्रताम् ।
छिन्नां प्रपतितां भूमौ शास्त्राम्निव वनस्पतेः ।

मलमण्डनवित्राङ्गी मण्डनार्हायमण्डिताम् ।
 मृणाळी पङ्क्तिर्गेषु विभाति न विभाति च ॥
 समीपं राजसिंहस्य रामस्य त्रिदितात्मनः ।
 संकल्पहयसंयुक्तैर्यान्तीमिव मनोरथैः ॥ ७ ॥
 शुष्यन्तीं रुदतीयेका ध्यानश्लोकपरापणाम् ।
 दुःखस्यान्तमपश्यन्तीं राधां राममनुव्रताम् ।
 बेष्टमानां तथाविष्टां पञ्जगेन्द्रबधूमिव ।
 धूप्यमानां ग्रहेषु रोहिणीं धूमकेतुना ॥ ९ ॥
 वृत्तशीलकुले जातामाचारवति धार्मिके
 पुनः संस्कारमापन्ना जातामिव च दुष्कुले ॥
 अभूतेनापवादेन कीर्तिं निपतितामिव
 आज्ञायानामयोगेन विद्यां प्रश्लिषिष्यामिव ॥
 सन्नामिव महाकीर्तिं श्रद्धामिव विमानिताम्
 पूजामिव परिक्षीणामाशां प्रतिहतामिव ॥ १२ ॥
 आयतीमिव विध्वस्तामाज्ञां प्रतिहतामिव ॥
 दीप्तामिव दिशं काले पूजामपहतामिव ॥ १३ ॥

पश्चिमीमिव विष्वस्तां इतश्चूरां चमूमिव ।
 बभामिव तमोर्ध्वस्ताम्रपक्षीणाभिषापगासु ॥
 वेदीमिव परामृष्टां शान्तामग्निद्विस्तामिव ।
 पौर्णमासीमिव निशां राहुग्रस्तेन्दुमण्डलासु ॥
 उत्कृष्टपर्णकमलां वित्रासितविहगमासु ।
 इस्तिहस्तपरामृष्टामाकुलां पश्चिमीमिव । १६ ॥
 पतिश्लोकातुरां शुष्कां नदीं विस्त्रावितामिव ।
 परया मृजया हीनां कुष्णपक्षनिष्तामिव ॥ १७ ॥
 सुकुवारीं सुजाताङ्गीं रजगर्भसुहोचितासु ।
 तप्यमानामिबोष्णेन शृणालीपथिरोचृतासु ॥
 मृहीतामायतां स्तम्भे मूयपेन विनाकुतासु ।
 निःश्वसन्तीं सुदुःखार्तां गजराजबधूमिव ॥
 एकया दीर्घया वेण्या शोभमानामयजतः ।
 नीलया नीरदापाये बनराज्या महीमिव ॥
 उपवासेन श्लोकेन ध्यानेन च भयेन च ।
 परिशीणां कुशां दीनामृत्याहारां तपोचनासु ॥

भायाचमानां दुःस्वार्तां प्राञ्चारिकं देवतामिव ।
भावेन रघुसुरस्य दृष्टप्रीवपरोभवम् ॥ २२ ॥

समीक्षमाणं रुदतीमनिन्दितां
सुपद्मताम्रायतशुक्रलोचनाम् ।
अनुव्रतां रामपतीव वैयित्रीं
प्रकोभयामास वधाय रावणः ॥ २३ ॥

इति एकोनविंश सर्गः ॥

—*—

विंशः सर्गः ।

स तां पतिव्रतां दीनां निरानन्दां तपस्विनीम् ।
साकारैर्बधुरैर्वाक्यैर्न्यदर्शयत रावणः ॥ १ ॥

यां दृष्ट्वा नागनासोरु गूहमाना स्तनोदरम् ।
अदर्शनमिवात्मानं भयाच्चेतु त्वमिच्छामि ॥

कामये स्वां विशाळाक्षि बहु मन्यस्व यां प्रिये ।
सर्वाङ्गुणसंपन्ने सर्वलोकमनोहरे ॥ ३ ॥

नेह केचिन्मनुष्या वा राक्षसाः कामरूपिणः ।
व्यपसर्पतु ते सीते भयं मत्तः समुत्थितम् ॥४॥

स्वधर्मो रक्षसां भीरु सर्वथैव न सञ्जयः ।
गमन वा परस्त्रीणां हरण मंप्रमथ्य वा ॥ ५ ॥

एव चैतदकामां तु न त्वां स्पृश्यामि मैथिलि ।
कामं कामः शरीरे मे यथाकामं प्रवर्तताम् ॥

देवि नेह भय कार्यं मागे विश्वासिहि मिये ।
प्रणयस्व च तस्वेन मैव भूः शोकजालसा ॥

एकवेणी धराशय्या ध्यानं मलिनमम्बरम् ।
अस्थानेऽप्युत्वासश्च नैतान्यौषधिकानि ते ॥

विचित्राणि च मालयानि चन्दनान्यगुरुकाणि च ।
शिविधानि च वासांसि दिठ्याम्याभरणानि च ॥

महार्हाणि च पानानि ज्वनान्यासनानि च ।
गीतं नृत्तं च वाद्यं च लभ मां प्राप्य मैथिलि ॥

स्त्रीरजमसि मैव भूः कुरु गात्रेषु भूषणम् ।
मां प्राप्य हि कथं नु स्यात्स्वमनर्हा मुविग्रहे ॥

इदं ते चाह संजातं यौवनं क्वतिवर्तते ।
 यदतीतं पुनर्नैति स्रोतः शीघ्रपपायिव ॥ १२ ॥
 कां कुस्वीपरतो मग्ने रूपकर्ता स विश्वसृद् ।
 न हि रूपोपमा त्वम्या तवास्ति शुभश्चने ॥
 कां समासाद्य वेदेहि रूपयौवनहाणिनीम् ।
 कः पुमानतिवर्तेन मातादपि पितामहः ॥ १३ ॥
 यद्यत्पश्यामि ते गात्रं शीतांशुमदृशानने ।
 तस्मिन्स्तस्मिन्पृथुभोजि चक्षुर्मम निवर्ष्यते ॥
 भव वैधिलि भार्या मे मोहमेनं विसर्जय ।
 बहीनाशुचयस्त्रीणामाह्वानानामितस्ततः ॥ १६ ॥
 सर्वासायेव भद्रं ते पमाग्रपहिषी भव
 लोकेभ्यो यानि रत्नानि संययध्याहृतानि वै ॥
 तानि मे भीरु सर्वाणि राम्यं चैतद्दृष्टं च ते ।
 विभिस्य वृषिषी सर्वा नानानगरवाणिनीम् ॥
 जनकाय भद्रास्त्वामि तव हेतोर्विकासिनि ।
 त्रेह पश्वामि लोकेऽग्न्यं यो मे प्रतिवक्तो भवेत् ॥

पश्य मे सुमहदीर्यमप्रतिद्वन्द्वपाहवे
 असङ्कुरसंयुगे भद्रा भवा विमृदितध्वजाः ॥
 अशक्ताः प्रत्यनीकेषु स्वातुं मम सुरासुराः ।
 इच्छवा क्रियतामथ प्रतिकर्म तवोत्तमम् ॥
 सप्रभाष्यवमजयन्तां तवाङ्गे धूषणानि च ।
 साधु पश्यामि ते रूपं सयुक्तं प्रतिकर्मणा ॥
 प्रतिकर्माभिमयुक्ता दाक्षिण्येन वरानने ।
 भुङ्क्ष्व भोगान्यथाकामं पिव भीरु रमस्व च ॥
 यथेष्टं च प्रयच्छ त्वं पृथिवीं वा धनानि च ।
 रमस्व मयि विस्रग्धा घृष्टपाज्ञापयस्व च ।
 मत्प्रसादाल्लुलङ्घ्याश्च ललन्तां बान्धवास्तव च ।
 ऋद्धिं ममानुपश्य त्वं श्रियं भद्रे यद्यश्च मे ॥
 किं करिष्यसि रामेण सुभगे वीरवाससा ।
 निक्षिप्तविजयो रामो गतभीर्बनगोचरः ॥
 व्रती स्वण्डिलहायी च शङ्के जीवति वा न वा ।
 न हि वैदेहि रामस्त्वां द्रष्टुं वाप्युपलप्स्यते ।

पुरोवकाकैरसितैर्मेषैऽयोत्स्नामिवावृताम् ।
 न चापि मम हस्ताश्वां प्राप्नुमर्हति राघवः ।
 हिरण्यकशिपुः क्लीर्त्तिमिन्द्रहस्तगतामिव ।
 चारुस्मिते चारुदति चारुनेत्रे विलासिनि ॥
 मनो हरसि मे भीरु सुपर्णः पद्मग यथा ।
 क्लिष्टकौशेयवसनां तन्वीमप्यनलंकुताम् ॥३०॥
 त्वां इष्टा स्वेषु दारेषु रतिं नोपलभाम्यहम् ।
 अन्तःपुरनिवासिन्यः स्त्रियः सर्वगुणान्विताः ।
 यावन्त्यो मम सर्वाभार्यैश्चर्यं कुरु जानकि ।
 मम हसितकेशान्ते श्रेष्ठोक्त्यपवराः स्त्रियः ॥
 तास्त्वां परिचरिष्यन्ति श्रियमप्सरसो यथा ।
 यानि वैश्रवणे सुभ्रू रत्नानि च धनानि च ॥
 तानि लोकांश्च सुभ्राणि मां च भूरुक्ष्व ययासुस्वम् ।
 न रापस्तपसा देवि न बलेन न विक्रमैः ।
 न धनेन मया तुल्यस्तेजसा यच्चतापि वा ॥
 पिव विहर रमस्व भूरुक्ष्व भोगा-
 न्धननिचयं प्रदिशामि मेदिनीं च ।

मयि छल छलने ययासुखं त्वं
 त्वयि च समेत्य छलन्तु बान्धवास्ते ॥

कुमुदिततरुजाळसंततानि
 भ्रमरयुतानि समुद्रतीरजानि ।
 कनकविमलहारभूषिताङ्घ्रि
 विहर मया सह भीरु काननानि ॥

इति विंश सर्ग ॥

--*--

एकविंशः सर्गः ॥

--*--

तस्य तद्वचन श्रुत्वा सीता रौद्रस्य रक्षसः ।
 आर्ता दीनस्वरा दीन प्रत्युवाच छनैर्बधः ॥
 दुःस्वार्ता रुदनी सीता बेपमाना तपस्विनी ।
 चिन्तयन्ती बरारोहा पतिमेव पतिव्रता ॥ २ ॥
 वृषमन्तरतः कृत्वा प्रत्युवाच शुचिस्मिता ।
 निवर्तय मनो मत्तः स्वजने क्रियतां मनः ॥

न मां प्रार्थयितुं युक्तं सुसिद्धिषिव पापकुह ।
अकार्यं न यथा कार्यमेकपत्न्या विगर्हितम् ॥

कुळं संभाप्तया पुण्यं कुळे महति जातया ।
एवमुक्त्वा तु वैदेही रावणं तं यच्चस्त्रिणी ॥

राक्षसं पृष्ठतः कृत्वा भूयो वचनमब्रवीत् ।
नाहमौपयिकी भार्या परभार्या सती तव ॥

साधु धर्मवशेषस्व साधु साधुव्रत चर ।
यथा तव तयान्येषां दारा रह्या निश्चाचर ॥

आत्मानमुपमां कृत्वा स्वेषु दारेषु रम्यताम् ।
अतुष्टं स्वेषु दारेषु चपळ वञ्चितेन्द्रियम् ॥ ८ ॥

नयन्ति निकृतिपङ्गं परदाराः पराभवम् ।
इह सन्तो न वा सन्ति सतो वा नानुवर्तसे ॥

तथा हि विपरीता ते बुद्धिराचारवर्जिता ।
वचो मिथ्यावणीतास्या पथ्यमुक्त विशस्यैः ॥

राक्षसानायथावाय त्व वा न प्रतिपद्यसे ।
अकृतात्मानयासाद्य रात्रानमनये रतम् ॥

सहृदयानि विनश्यन्ति राष्ट्राणि नगराणि च ।
तथेयं त्वां समासाद्य लज्जा रघौघसंकुका ॥

अपराधात्तबैकस्य न विरतिद्विनश्चिष्यति ।
स्वकृतैर्हन्यमानस्य रावणादीर्घदर्शिनः ॥१३॥

अग्निमद्गन्धि भूतानि विनाशे पापकर्षणः ।
एव त्वां पापकर्माणं वक्ष्यन्ति निकृता जनाः ॥

द्विष्ट्यैतद्व्यसनं प्राप्तो रौद्र इत्येव हर्षिताः ।
शक्या लोभयितुं नाहर्षैश्वर्येण धनेन वा ॥

अनन्या राघवेणाहं भास्करेण प्रभा यथा ।
सपधाय भुजं तस्य लोकनाथस्य सत्कृतम् ॥

कथ नामोपघास्यामि भुजमन्यस्य कस्यचित् ।
अहमौपयिकी भार्या तस्यैव बभ्रुधापतेः ॥१७॥

व्रतस्नातस्य धीरस्य विद्येव विदितात्मनः ।
साधु रावण रामेण मां समानय दुःखिताम् ॥

बने वासितया सार्धं करेण्येव गजाधिपम् ।
भिन्नमौपयिक कर्तुं रामः स्वानं परीप्सता ॥

वधं चानिच्छता घोरं जयासौ पुरुषर्षभः ।
विदितः स हि धर्मात्मा शरणागतवत्सलः ॥

तेन वैश्री भवतु ते यदि जीवितुमिच्छसि
प्रसादयस्व त्वं चैन शरणागतवत्सलम् ॥

मां चास्मै प्रयतो भूत्वा त्रिर्यातयितुमर्हसि ।
एवं हि ते भवेत्स्वास्ति मप्रदाय रघूत्तमे ॥

अन्यथा त्वं हि कुर्वाणो वधं प्राप्स्यमि रावण ।
वर्जयेद्वज्रमुत्सृष्ट वर्जयेदन्तकश्चिरम् ॥ २३ ॥

त्वद्विध तु न सकुटो लोकनाथः स राघवः ।
रामस्य धनुषः शब्द श्रोष्यास त्व महास्वनम् ॥

शतक्रतुविमृष्टस्य निर्घोषपशनेरिव ।
इह शीघ्र सुपर्वाणो ज्वलितास्वा इवोरगाः ॥

इषवो निपतिष्यन्ति रामकक्ष्मणकक्षणाः ।
रक्षांसि परिनिघ्नन्तः पुर्यामस्यां समन्ततः ।

असंपात करिष्यन्ति पतन्तः कङ्कवाससः ।
राक्षसेन्द्रमहासर्पन्ति रामगरुडो महान् ॥ २७ ॥

उद्धरिष्यति बेगेन बैनतेय इवोरगान् ।
 अपनेष्यति मां धर्मा त्वत्तः शीघ्रपरिद्वयः ॥
 असुरेभ्यः श्रिय दीप्तां विष्णुस्त्रिधिरिव क्रमैः ।
 जनस्थाने हतस्थाने निहते रक्षसां बळे ॥६९॥
 अशक्तेन त्वया रक्ष कुतमेतदसाधु वै ।
 भाश्रम तु तयोः शून्य प्रतिशय नरभिहयो ॥
 गोचरं गतयांभ्रांश्रारपनीता त्वयाधम ।
 न हि गन्धसुपाघ्राय रामलक्षणयोस्त्वया ॥
 शक्यं मदर्शने स्थातु शुना शार्दूलयोरिव ।
 तस्य ते विग्रहे ताभ्यां युगग्रहणमस्थिरम् ॥
 वृत्रस्येवेन्द्रबाहुभ्यां बाहोरेकस्य निग्रहः ।
 क्षिप्रं तत्र स नाथो मे राम सौमित्रिणा सह ।
 तोयमल्पमिवादित्यः प्राणानादास्यत शरैः ॥

गिरिं कुबेरस्य गतोऽथ बाल्यं

मर्भां गतो वा बरुणस्य राज्ञः ।

असंख्यं वाञ्छरयेर्न मोक्ष्यसे

महाद्रुमः काकहतोऽक्षनेरिव ॥ ३४ ॥

इति षड्विंश सर्गः ॥

—७—

द्वाविंशः सर्गः ॥

—७—

सीताया बचन श्रुत्वा परुष राक्षसाधिपः ।

प्रत्युवाच ततः सीतां विमिय प्रियदर्शनाम् ॥

यथा यथा सान्त्वयिता वश्यः स्त्रीणां तथा तथा

यथा यथा मिथं वक्ता परिभूतस्तथा तथा ॥

संनियच्छति मे क्रोध त्वयि कामः समुत्थितः ।

द्रवतो मार्गमासाद्य हयानिव सुसारथिः ॥

वामः कामो मनुष्याणां यास्मिन्निकल निबध्यते

जने तस्मिन्स्त्वनुक्रोशः स्नेहश्च किञ्च जायते ॥

एतस्मात्कारणात् त्वां घातयामि वरानने ।

बधार्हमवधानार्हं मिथ्यामव्रजिते रताम् ॥

पुरुषाणीह वाक्यानि यानि यानि ब्रवीषि मासु ।
तेषु तेषु बधो युक्तस्तैव पैथिलि दारुणः ॥

एवमुक्त्वा तु वेदेर्ही रावणो राक्षसाधिपः ।
क्रोधसंरम्भसंयुक्तः सीतापुत्रमब्रवीत् ॥ ७ ॥

द्वौ मासौ रक्षितव्यौ मे योऽवधिस्ते मया कृतः ।
ततश्च यनमारोह मम त्वं वरवर्णिनि ॥ ८ ॥

द्वाभ्यामूर्ध्वं तु मासाभ्यां भर्तारं मायनिच्छतीम् ।
मम त्वां मातराचार्यपाळभन्ते महानसे ॥ ९ ॥

तां तर्ज्यमानां ममेक्ष्य राक्षसेन्द्रेण जानकीम् ।
देवगन्धर्वकन्यास्ता विषेदुर्विषुळेक्षणाः ॥ १० ॥

ओष्ठप्रकारैरपरा वक्त्रैर्नेत्रैस्तथापराः ।
सीतामाश्वासयामासुस्तर्नितां तेन राक्षसा ॥

ताभिराश्वासिता सीता रावण राक्षसाधिपम्
उवाचात्महितं वाक्यं वृषञ्छौण्डीर्कगर्भितम् ॥

नूनं न ते जनः कश्चिदस्ति निःश्रेयसे स्थितः ।
निवारयति यो न त्वां कर्मणोऽस्याद्विगर्हितम् ॥

मां हि धर्मात्मनः पत्नीं शचीमित्तं शचीपतेः
त्वदम्यस्त्रिषु लोकेषु प्रीर्थयेन्मनसापि कः ॥

राक्षसाधम रामस्य भार्याममिततेजसः ।
उक्तवानसि यत्पापं क्व गतस्तस्य मोक्षय मे

यथा हस्तश्च मातङ्गः शशश्च सहितो वने ।
तथा द्विरदशद्रामस्त्र नीच शशवत्स्पृतः ॥ १८

स त्वमिक्ष्वाकुनाथ वै क्षिपस्त्रिह न लज्जये ।
चक्षुषोर्विषयं तस्य न तावदुपगच्छसि ॥ १७

इमे ते नयने कूरे विरूपे कुष्णपिङ्गले ।
क्षितौ न पतिते कस्मान्मापनार्य निरीक्षणः ।

तस्य धर्मात्मनः पत्नीं स्नुषां दक्षरयस्य च ।
कथं व्याहरतो मां ते जिह्वा पाप न शीर्यते ।

असद्वेशानु रामस्य तपसश्चानुपालनात् ।
न त्वां कुर्मि दक्षग्रीव मस्म भस्माईतेजसा ॥

नापहर्तुमह श्रवया तस्य रामस्य धीमतः ।
विधिस्तव बधार्थाय विहितो नात्र सञ्चयः ॥

शूरेण धनदभ्रात्रा वक्रेः समुदितेन च
अपोह्य राम कस्माद्धि दारचौर्यं त्वया कृतम् ॥

सीताया वचनं श्रुत्वा रावणो राक्षसाधिपः ।
विहृत्य नयने क्रूरे जानकीमन्ववैसत ॥ २३ ॥

नीलजीमूतसकाशो महाभुजश्चिरोधरः ।
मिहसरवगतिः श्रीमान्दीप्तजिह्वाग्रलोचनः ।

चलाग्रमुकुटमांशुभिन्नमालयानुकेपनः ।
रक्तमालयाम्बरधरस्तप्ताङ्गदविभूषणः ॥ २५ ॥

श्रोणीसूत्रेण महता मंचकेन सुसंवृतः ।
अमृतोत्पादनद्वेन भुजगेनेव मन्दरः ॥ २६ ॥

द्राभ्यां स परिपूर्णाभ्यां भुजाभ्यां राक्षसेश्वरः ।
शुश्रुभेऽचकसंकाशः शृङ्गाभ्यामिव मन्दरः ॥

तरुणादित्यवर्णाभ्यां कुण्डलाभ्या विभूषितः ।
रक्तपल्लवपुष्पाभ्यामशोकाभ्यामिवाचलः ॥

स कल्पवृक्षप्रतिमो वसन्त इव मूर्तिमान् ।
वृषभानचैत्यप्रतिमो मूर्षितोऽपि मयंकरः ॥

अबेक्षमाणो वैदेहीं कोपसंरक्तलोचन ।

सबाच रावणः सीतां भुजंग इव निःश्वसन्

अनयेनाभिसंपन्नमर्षहीनमनुव्रते

नाशयाम्यहमद्य त्वां सूर्यः संध्यामिबोजसा

इत्युक्त्वा मैथिलीं राजा रावण सञ्जुरावणः

सदिदेश ततः सर्वां राक्षसीर्घोरदर्शना ॥

एकाक्षीमेककर्णां च कर्णप्रावरणां तथा ।

गोकर्णां इस्तिकर्णां च लम्बकर्णीमकर्णिकाम्

इस्तिपाद्यन्वपाशौ च गोपार्दीं पादचूळिकाम्

एकाक्षीमेकपार्दीं च पृथुपादीमपादिकाम् ॥

अतिमात्रशिरोग्रीवामतिमात्रकुचोदरीम् ।

अतिमात्रास्यनेत्रां च दीर्घजिह्वामजिह्विकाम् ॥

अनासिकां सिंहमुखीं गोमुखीं सूकरीमुखीम्

यथा मद्भ्रमगा सीता सिम्र भवति जानकी ॥

तथा कुरुत राक्षस्यः सर्वाः सिम्र समेत्य च

प्रतिजोषान्जुकोवैध सामदानादिभेदनैः ॥३७॥

धावर्जयत वैदेहीं दण्डस्योद्यमनेन च ।
 इति प्रतिसमादिश्य राक्षसेन्द्रः पुनः पुनः ॥
 काममन्युपरीतास्मा जानकी पर्यतर्जयत् ।
 उपमम्य ततः क्षिप्रं राक्षसी धान्यमाकिनी ॥
 वरिष्वज्य दशग्रीवमिदं वचनमब्रवीत् ।
 मया कीद महाराज सीतया किं तवानया ।
 विवर्णया कृपणया मान्नुष्या राक्षसेश्वर ।
 नूनमस्या महाराज न दिव्यान्भोगसम्पमान् ॥
 विदधात्यमरश्रेष्ठस्तव बाहुबलार्जितान् ।
 अकामां कापयानस्य शरीरमुपतप्यते ॥ ४४ ॥
 इच्छन्तीं कामयानस्य प्रीतिर्भवति शोभना ।
 पवमुक्तस्तु राक्षस्या ममुत्सिप्तस्ततो बली ॥
 महमन्मेषसंकागो राक्षसः स न्यवर्तत ।
 पस्वितः स दशग्रीवः कम्पयन्निव पेदिनीम् ॥
 उबकन्नास्करवर्णाभ पविषेष्ट निवेशनम् ।
 देवगन्धर्वकन्याश्च नागकन्याश्च सर्वतः ।
 वरिचार्य दशग्रीवं विविष्टुस्तद्गृहोचयत् ॥ ४५ ॥

स मैथिलीं धर्मपरामबस्थितां
 प्रवेपमानां परिभर्त्स्य रावणः ।
 विहाय सीतां मदनेन मोहितः
 स्वमेव वेदम प्रविवेक्ष भास्वरम् ॥ ४६ ॥

इति द्वाविंश सर्गः ॥

—*—

त्रयोविंशः सर्गः ।

—*—

इत्युक्त्वा मैथिलीं राजा रावणः शत्रुरावणः
 संदिश्य च ततः सर्वा राक्षसीर्निर्जगाम ह ॥
 निष्क्रान्ते राक्षसेन्द्रे तु पुनरन्तःपुरं गते ।
 राक्षस्यो भीषरूपास्ताः सीतां समभिदुदुषुः ।
 ततः सीताश्रुपागम्य राक्षस्यः क्रोधमूर्च्छिताः ।
 परं परुषया वाचा वैदेहीमिदमब्रुवन् ॥ ३ ॥
 पीडस्त्यस्य बरिष्ठस्य रावणस्य महात्मनः ।
 दक्षव्रीहस्य भार्यात्वं सीते न बहुमम्यसे । ४ ॥

ततस्त्वेकजटा नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ।
आमन्थ्य क्रोधताम्राक्षी सीतां करतलोदरीम् ॥

प्रजापतीनां वृष्णां तु चतुर्थो यः प्रजापतिः ।
मानसो ब्रह्मणः पुत्र. पुळस्त्य इति विभुतः ॥

पुलस्त्यस्य तु तेजस्वी महर्षिर्मानसः सुतः ।
नाम्ना स विश्रवा नाम प्रजापतिसमपथः ॥

तस्य पुत्रो विश्वालाक्षि रावणः शत्रुरावणः ।
तस्य त्वं राक्षसेन्द्रस्य भार्या भवितुमर्हसि ॥

पयोक्त चारुसर्वाङ्घ्रि वाक्य किं नानुपन्यसे ।
ततो हरिजटा नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ।

विद्वृत्य नयने क्रोषान्पार्जारसदृशेषणा ।
येन देवास्त्रयस्त्रिंशद्देवराजश्च निर्जिताः ॥१०॥

तस्य त्वं राक्षसेन्द्रस्य भार्या भवितुमर्हसि ।
ततस्तु पद्मसा नाम राक्षसी क्रोधमूर्छिता ॥

भर्त्सयन्ती तदा घोरमिदं वचनमब्रवीत् ।
वीर्योत्सिक्तस्य शूरस्य सग्रापेष्वनिवर्तिनः ॥

बहिनो वीर्ययुक्तस्य भार्यात्वं किं न क्षिप्तसे
 विद्या बहुयता भार्या त्यक्त्वा रामा महाबलः ।

सर्वासां च महाभागां त्वामुपैष्यति रावणः ।
 सपृद्धं स्त्रीसहस्रेण नानारत्नोपसोमितम् ॥

अन्तःपुरं समुत्सृज्य त्वामुपैष्यति रावणः ।
 अन्या तु विकटा नाम राक्षसी वाक्यपत्रधीत् ॥

असकृदेवता युद्धे नागगन्धर्वदानवाः ।
 निर्जिताः समरे येन स ते पार्श्वमुपागतः ॥

तस्य सर्वसपृद्धस्य रावणस्य महात्मनः ।
 किञ्च राक्षसेन्द्रस्य भार्या त्व नेच्छसेऽधमे ॥

ततस्तु दुर्मुखी नाम राक्षसी वाक्यपत्रधीत् ।
 यस्य सूर्यो न तपति भीतो यस्य च माकलः ॥

न वाति चासितापाङ्गि किं त्वं तस्य न तिष्ठसि ।
 दुष्पहृष्टिं च तरवो मृग्यसुर्यस्य वै भयात् ॥

वैकात्य सुभूः पानीचं जकदाथ यदेच्छति ।
 तस्य नैर्ऋतराजस्य राजराजस्य भामिनि ॥

किं त्वं न कुरुषे बुद्धि भार्यायै रावणस्य हि ।
साधु ते तद्वतो देवि कथितं साधु भामिनि ।
वृहाण मुस्मिने वाक्यमन्यथा न भविष्यति ॥

इति त्रयोविंश सर्गः ॥

चतुर्विंशः सर्गः

ततः सीतां समस्तास्ता राक्षस्यो विकृताननाः ।
परुषं परुषा नार्य ऊचुस्तां वाक्यमप्रियम् ॥

किं त्वमन्तःपुर सीते सर्वभूतमनोहरे ।
महार्हस्यनोपेते न वासमनुमन्यसे ॥ २ ॥

मानुषी मानुषस्यैव भार्यात्व बहु मन्यसे ।
मत्स्याहुर मनो रामान्न त्वं ज्ञातु भविष्यसि ॥

त्रैलोक्यवस्तुभोक्तारं रावण राक्षसेश्वरम् ।
वर्तारमुपसगम्य विहरस्व यथासुखम् ॥ ४ ॥

मानुषी मानुषं त तु राममिच्छसि शोभने ।
राज्याद्भ्रष्टमसिद्धार्थं विक्रमं जयनिन्दिते ॥५॥

राक्षसीनां वचः श्रुत्वा सीता पद्मनिर्भक्षणा
नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यामिदं वचनमब्रवीत् ॥ ६ ॥

यदिदं लोकविद्विष्टमुदाहरथ सगताः ।
नैतन्मनसि वाक्यं मे किल्विषं प्रतिभाति वः

न मानुषी राक्षसस्य भार्या भवितुमर्हति ।
कामं स्वादत्तं मां सर्वा न करिष्यामि वो वचः

दीनो वा राज्यहीनो वा यो मे भर्ता स मे गुरु
तं नित्यमनुरक्तास्मि यथा सूर्यं सुवर्चसा ॥

यथा शची महाभागा शक्रं समुपतिष्ठति ।
अरुन्धती वसिष्ठं च रोहिणीं शशिनं यथा ॥

छोपामुद्रा यथागस्त्यं सुकन्यां च्यवनं यथा ।
सावित्री सत्यवन्तं च कपिलं श्रीमती यथा ॥

सौदासं मद्यन्तीं च केशिनीं सगरं यथा ।
नैषधं दमयन्तीं च मैत्रीं पतिमनुव्रता ॥ १२ ॥

तथाहमिष्ट्वाकुबरं राम पतिमनुव्रता ।
 सीताया वचनं भुत्वा राक्षस्यः क्रोधमूर्छिताः ॥
 भर्त्सयन्ति स्म परुषैर्बाक्यै रावणचोदिताः
 अबलीनः स निर्बाक्यो हनुमार्जिञ्छुपाङ्गुमे ॥
 सीतां संतर्जयन्तीस्ता राक्षसीरश्रुणोत्कपिः ।
 तामभिक्रम्य संक्रुद्धा बेपमानां समन्ततः ॥
 भृश सल्लिङ्गिहुदीप्तान्मलम्बान्दशनच्छदान् ।
 ऊचुश्च परमक्रुद्धाः प्रगृह्णाथु परश्वधान् ॥
 नेयमर्हति भर्तार रावणं राक्षसाधिपम् ।
 संभर्त्स्यमाना भीमाभी राक्षसीभिर्बरानना ॥
 सा बाष्पमपमार्जन्ती श्लिष्टुपा तामुपागमत् ।
 ततस्तां श्लिष्टुपां सीता राक्षसीभिः समाहृता ॥
 अभिगम्य विशालाक्षी तस्यौ शोकपरिप्लुता ।
 तां कृशां दीनवदनां यस्मिनाम्बरवासिनीम् ॥
 भर्त्सयान्चक्रिरे सीतां राक्षस्यस्तां समन्ततः ।
 ततस्तां विनता नाम राक्षसी भीमदर्शना ॥

अप्रवीत्कृषिताकारा कराळा निर्णतोदरी ।
सीते पर्याप्तमेताचर्तुः स्नेहो निर्दाशितः ॥

सर्वत्राति कुतं भद्रे व्यसनायोपकल्पते ।
परितुष्टास्मि भद्रं ते मानुषस्ते कुतो विधिः ॥

मयापि तु वचः पथ्य ब्रूवन्त्या. कुरु मैयिच्छि
रावणं भज भर्तारं भर्तार सर्वरक्षमासु ॥

विक्रान्त रूपवन्त च सुरेष्टमिव वासवम्
दक्षिण त्यागघ्नीक च सर्वस्य मियदर्शनम् ॥

मानुषं कृपण रामं त्यक्त्वा रावणमाश्रय ।
दिव्याङ्गरागा वैदेहि दिव्याभरणभूषिता ।

अथमधृति सर्वेषां लोकरनामीश्वरी भव ।
अग्नेः स्वाहा यथा देवी शचीवेन्द्रस्य लोभने ॥

किं ते रामेण वैदेहि कृपणेन गतायुषा ।
एतदुक्तं च मे वाक्य यदि त्वं न करिष्यसि ॥

अस्मिन्ब्रूहर्ते सर्वास्तवा भक्षयिष्यामहे ववम् ।
जम्बा तु विकटा नाम छन्दोमानवयोधरा ॥

अत्र शीत्कृपिता सीतां मुष्टिमुत्थम्य गर्जती ।
बहून्यप्रिवरूपाणि वचनानि सुदुर्मते ॥ २९ ॥

अनुक्रोशान्मृदुत्वाच्च सोढानि तव मैथिलि
न च नः कुरुषे वाक्य हित कालपुरःसरम् ॥

आनीतामि समुद्रस्य पारमन्यैर्दुरामदम् ।
रावणान्त-पुरं घोरं प्राविष्टा वासि मैथिलि ॥

रावणस्य गृहे रुद्धामस्माभिस्तु सुराक्षिताम् ।
न त्वां शक्तः परित्रातुमपि साक्षात्पुरदरः ॥

कुरुष्व हितवादिन्या वचनं मम मैथिलि ।
अलमभ्युपपानेन त्यज शोकमनर्थकम् ॥ ३३ ॥

वज्रं प्रीतिं पदार्थं च त्यजेतां नित्यदैन्वयताम् ।
सीते गणसराजेन सह क्रौडं ययासुस्त्वम् ॥

जानासि हि यथा भीरु स्त्रीणां यौवमवशुषम् ।
यावन्न ते व्यतिक्रामेचावत्सुस्त्वयशाप्नुहि ॥

सुधानानि च रम्याणि पर्वतोपवनानि च ।
सह राससराजेन चर त्वं मद्विरेकणे ॥ ३६ ॥

स्त्रीसहस्राणि ते सप्त वने स्थास्यन्ति सुन्दरि
रावण भज भर्तारं भर्तारं सर्वरक्षमाम् ।

उत्पाठ्य वा ते हृदयं भक्षयिष्यामि मेयिञ्चि ।
यदि मे व्याहृत वाक्यं न यथावत्करिष्यसि

ततश्चण्डोदरी नाम राक्षसी क्रोधमूर्छिता ।
भ्रामयन्ती महच्छूलमिदं वचनमब्रवीत् ॥

इमां हरिणलोलार्शीं त्वामोत्कम्पिष्यथोराम् ।
रावणेन हृतां दृष्ट्वा दौहृदो मे महानभूत् ॥

यकुत्सीहमघोत्पीडं हृदयं च सबन्धनम्
अन्त्राण्यपि तथा शीर्षं स्वादेयमिति मे मतिः

ततस्तु मघसा नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ।
कण्ठमस्या नृशसायाः पीडयाम किमास्यते ॥

निषेधतां ततो रात्रे मानुषी सा भृतेति ह ।
नात्र कश्चन सदेहः स्वादतेति स वक्ष्यति ॥

ततस्त्वजाह्वसी नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ।
विश्वस्येमां ततः सर्वाः समान्कुरुत पीडकान् ॥

विभजाम ततः सर्वा विवादो मे न रोचते ।
 पेयमानीयतां क्षिप केङ्कमुखावचं बहु ॥ ४५ ॥

ततः शूर्पणखा नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ।
 अजामुख्या यदुक्त हि तदेव मम रोचते ।

सुरा चानीयतां क्षिप सर्वज्ञाकविनाशिनी
 मानुष मांसमास्वाद्य नृत्यामोऽथ निकुम्भिकाम् ॥

एव संभस्त्र्यमाना सा सीता सुरसुतोपमा ।
 राक्षसीभिः सुघोराभिर्धैर्यमुत्सृज्य रोदिनि ॥

इति चतुर्विंश सर्गः ।

—*—

पञ्चविंशः सर्गः ॥

—*—

तथा तासां बद्धन्तीनां परुष दारुण बहु ।
 राक्षसीनामसौम्यानां करोद् जनकात्मजा ॥

एवमुक्त्वा तु वेदेही राक्षसीभिर्धनस्त्रिणी ।
 उवाच परमत्नस्ता बाष्पगद्गद्या गिरा ॥ २ ॥

न वानुषी राक्षसस्य धार्या भवितुमर्हति ।
 कामं स्वादत्त वां मर्वा न करिष्यामि वो वचः
 सा राक्षसीमध्यगता मीता सुरसुतोपमा ।
 न शर्म लेभे दुःस्वार्ता रावणेन च तर्जिता ॥
 वेपते स्माधिकं सीता विभ्रन्तीवाङ्गमात्मनः ।
 बने गूधपरिभ्रष्टा पृगी कोकैरिवार्दिता ॥ ५ ॥
 सा त्वशोकस्य विपुलां शान्वाःमाळम्बन पुष्पिता
 चिन्तयामास शोकेन भर्तार भ्रममानसा ॥ ६ ॥
 सा स्नापयन्ती विपुलौ स्तनौ नेत्रजलस्रवैः
 चिन्तयन्ती न शोकस्य तदान्तमधिगच्छति ॥
 सा वेपमाना पतिता मन्वाते क्रदन्ती यथा ।
 राक्षसीनां भयत्रस्ता विषण्णवदनाभवत् ॥ ८ ॥
 तस्याः सा दीर्घविपुला सीताया वेपितात्मनः
 दृष्ट्वा कम्पिनी वेणी व्यालीव परिसर्पती ॥
 सा निःश्वसन्ती दुःस्वार्ता शोकोपहतचेतना ।
 आर्ता व्यसृजदश्रूणि वैयिळी विस्मयाप ह ॥

हा रामेति च दुःस्वार्ता हा पुनर्लक्ष्मणेति च ।
हा श्वभु मम कौसल्ये हा सुमित्रेति धामिनी ॥

कोकप्रवादः सत्योऽय पण्डितैः समुदाहृतः
अकाळे दुर्लभो मृत्युः स्त्रिया ना पुरुषस्य वा ॥

यत्राहमेव कुराभी राक्षसीभिरिहादिता ।
जीवापि हीना रामेण मुहूर्तमपि दुःखिता ॥

एषाल्पपुण्या कृपणा विनक्षिष्याम्यनाथवत् ।
समुद्रमध्ये नौ. पूर्णा वायुवेगैरिवाहता ॥ १४ ॥

वर्तार नमपश्यन्ती राक्षसीवच्चमागता ।
सीदापि ननु शोकेन क्लृप्त तोयहत यथा ॥

तं पश्यदक्लपत्राक्षं सिंहबिकान्तगापिनम् ।
धन्याः पश्यन्ति मे नाथं कुतश्च मियवादिनम् ॥

सर्वथा तेन हीनाया रामेण विदितात्मना ।
तीक्ष्णं त्रिषमित्रास्त्राय दुर्लभं मम जीवितम् ॥

कीदृञ्च तु मया पाप पुरा जन्मान्तरे कृतम् ।
येनेदं प्राप्यते दुःखं मया घोरं सुदारुणम् ॥

जीवितं त्यक्तुमिच्छामि श्लोकेन महता हता ।
 राक्षसीभिश्च रक्ष्यन्त्या रामो नामाश्रये मया
 धिगस्तु स्वच्छं पानुष्यं धिगस्तु परब्रह्मताम् ।
 न शक्यं यत्परित्यक्तुपात्मच्छन्देन जीवितम्
 इति पञ्चविंश सर्गः ॥

—*—

षड्विंशः सर्गः ॥

—*—

प्रसक्ताभ्रमुत्खीत्येव ब्रुवन्ती जनकात्मजा ।
 अधोमुखमुत्खी बाला विलपुष्टुपचक्रमे । १ ।
 उग्रपक्षेव प्रपक्षेव भ्रान्तचित्तेव श्लोचती ।
 उपाहृता किञ्चोरीव विवेष्टन्ती महीतले ॥ २ ॥
 राघवस्य प्रपक्षस्य रक्षसा कायरूपिणा ।
 रावणेन प्रपक्षपाहमानीताक्रोक्षती बलात् ॥ ३ ॥
 राक्षसीवक्षमापन्ना भर्त्स्यमाना सुदारुणम् ।
 चिन्तयन्ती सुदुःखार्ता नाहं जीवितुमुन्महे ॥

न हि मे जीवितेनार्यो नैवार्येर्न च पूषमे ।
वसन्त्या राक्षसीमध्ये विना राम महारथम् ॥

अक्षसाराभिद् नूनमथ वाप्वजरामरम् ।
हृदयं मम येनेदं न दुःस्वेनावशीर्यते ॥ ६ ॥

धिष्णामनार्यामसतीं याह तेन विनाकुता ।
गुहूर्तमपि रक्षामि जीवित पापजीविना ॥ ७ ॥

का च मे जीविते श्रद्धा सुखे वा त मिय विना ।
भर्तार मागरान्ताया वसुधायाः पियवदम् ॥

धिष्यतां भक्ष्यतां वापि शरीर विसृजाम्यहम् ।
न चाप्यह चिर दुःख सहेयं मियवर्जिता

चरणनापि मध्येन न स्पृशेय निशाचरम्
रावण किं पुनरह कामयेय विगर्हितम् ॥१०॥

पत्यारूपात न जानाति नात्मान नात्मनः कुलम् ।
यो नृशसस्वभावेन मां प्रार्थयितुमिच्छति ॥

छिन्ना भिक्षा विभक्ता वा दीप्ते बाप्रौ मदीपिता ।
रावण नोपतिष्ठेय किं पलापेन वाश्विरम् ॥

ख्यातः प्राज्ञः कुतश्च मनुकोश्र्च राघवः ।
सकृत्तो निरनुक्रोशः शङ्के यद्भाग्यसंशयात् ॥

राक्षसानां जनस्थाने सहस्राणि चतुर्दश ।
येनैकेन निरस्तानि स मां किं नाभिपश्यते ।

निरुद्धा रावणेनाहमल्पवीर्येण रक्षसा ।
समर्थः खलु मे भर्ता रावण इन्तुमाहवे ॥१५॥

विराधो दण्डकारण्ये येन राक्षसपुंगवः ।
रणे रामेण निहतः स मां किं नाभिपश्यते ॥

काम मध्ये समुद्रस्य लङ्केय दुष्पधर्वणा ।
न तु राघवबाणानां गतिरोधीह विश्यते ॥

किं नु तत्कारणं येन रामो वृढपराक्रमः ।
रक्षसापहृता भार्यामिष्टा नाभ्यवपश्यते ॥१६॥

इहस्थां मां न जावीते शङ्के लक्ष्मणपूर्वजः ।
जानन्नपि हि तेजस्वी धर्वण मर्षाविध्यति ॥

इतेति योऽभिगत्वा मां राघवाय निवेदयेत् ।
बुधराजोऽपि स रणे रावणेन निपातितः ॥

कृत कर्म महत्तेन पां तथाभ्यवपद्यता ।
तिष्ठता रावणद्वन्द्वे वृद्धेनापि जटायुषा ॥ २१ ॥

यदि मामिह जानीयादूर्तमानां स राघवः ।
अथ बाणैरभिक्रुद्धः कुर्याल्लोकमराक्षसम् ॥

विधमेव पुरीं लङ्कां शोषयेव महोदधिसु ।
रावणस्य च नीचस्य कीर्तिं नाम च नाज्ञवेव ॥

ततो निहतनाथानां राक्षसीनां गृहे गृहे ।
यथाहमेवं वदती तथा भूयो न सञ्चयः ॥२४॥

अन्विष्याराक्षमां लङ्कां कुर्याद्रामः सकम्पणः ।
न हि ताभ्यां रिपुर्दृष्टो मुहूर्तमपि जीवति ॥

क्षिताधूमाकुलपथा गृध्रपण्डलसंकुला ।
अचिरेण तु लङ्केय इमज्ञानसदृशी भवेत् ।

अचिरेणैव कालेन प्राप्स्याम्येव मनोरथम् ।
दुष्प्रस्थानोऽयमाख्याति सर्वेषां वो विपर्ययम् ॥

यादृहानीह दृश्यन्ते लङ्कायामशुमानि वै ।
अचिरेणैव कालेन भविष्यति इतमथा ॥२८॥

नूनं छद्वा इते पापे रावणे राक्षसाधमे ।
शोच यास्यति दुर्धर्षा व्रमदा विबवा यथा ॥

पुष्योत्सवसमुत्था च नष्टभर्त्री सराक्षसी ।
भविष्यति पुरी छद्वा नष्टभर्त्री यथाङ्गना ॥

नूनं राक्षसकन्यानां रुदन्तीनां गृहे गृहे ।
श्रोष्यामि न चिरादेव दुःस्वार्तानामिह ध्वनिम् ॥

सान्धकारा इतयोता इतराक्षसपुगवा ।
भविष्यति पुरी छद्वा निर्दग्धा रामसायकैः ॥

यदि नाम स शूरो मां रामो रक्तान्तलोचनः ।
जानीयाद्वर्तमानां हि रावणस्य निवेशने ॥

अनेन तु नृशंसेन रावणेनाधमेन मे ।
समयो यस्तु निर्दिष्टस्तस्य काळोऽयमागतः ॥

अकार्यं ये न जानन्ति नैर्ऋताः पापकारिणः ।
अधर्मास्तु महोत्पातो भविष्यति हि साधतम् ॥

नैते धर्मं विजानन्ति राक्षसाः पिच्छिताङ्गनाः ।
ध्रुव मां श्रोतराक्षार्वे राक्षसः कल्पविष्यति ॥

साह क्वं चरिष्यामि तं विना प्रियदर्शनम् ।
रामं रक्षान्तनयनमपश्यन्ती सुदुःखिता ॥

यदि कश्चिदप्रदाता मे विषस्याप्य भवेदिह ।
क्षिप्र वैवस्वत देव पश्येच्च पतिना विना ॥

नाजानाञ्जीवतीं रामः स मां लक्ष्मणपूर्वजः ।
जानन्तौ तौ न कुर्यातां नोठ्यां हि मम मार्गजम् ॥

नून ममैव श्लोकेन स बीरो लक्ष्मणाग्रजः ।
देवलोकाभितो यातस्त्यक्त्वा देह महीतले ॥

धन्या देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
मम पश्यन्ति ये नाथ रामं राजीवलोचनम् ॥

अथ वा न हि तस्यार्यो धर्मकामस्य धीमतः ।
मया रामस्य राजर्षेर्भार्यया परमात्मनः ॥

दृश्यमाने भवेत्प्रीतिः सौहृद नास्त्यपश्यतः ।
नाक्षयन्ति कृतघ्नास्तु न रामो नाश्रयिष्यति ॥

किं नु मे न गुणाः केचित्किं वा भाग्यक्षयो मम ।
बाह सीदामि रामेण हीना मूल्येन भाषिणी ॥

श्रेयो मे जीवितामर्तुं विहीनाया महात्मनाः
रामादक्लिष्टचारित्राच्छूराच्छत्रुनिवर्हणात् ॥

अथ वा न्यस्तवस्त्री तौ वने मूळफलाशिनौ ।
भ्रातरौ हि नरश्रेष्ठौ संवृत्तौ वनगोचरौ ॥

अथ वा राजसेन्द्रेण रावणेन दुरात्मना ।
छद्मना सादितौ शूरो भ्रातरौ रामकृष्णौ ॥

साहमेव गते काले मर्तुमिच्छामि सर्वथा ।
न च मे विहितो मृत्युरस्मिन्दुःखेऽपि वर्तति ॥

धन्याः खलु महात्मानो मुनयस्त्यक्तकिल्बिषाः ।
जितात्मानो महाभागा येषां न स्तः प्रियामिहे ॥

प्रियास्य सभवेद्दुःखमप्रियाप्राधिक भयम् ।
ताभ्यां हि ये वियुज्यन्ते नमस्तेषां महात्मनाम् ॥

साह त्यक्ता प्रियार्हेण रावेण विदितात्मना ।
शार्णास्त्यक्ष्यामि पापस्य रावणस्य गता वचम् ॥

इति षड्विंशो सर्गः ॥

सप्तविंश सर्गः ।

इत्युक्त्वाः सीतया घोरा राक्षस्यः क्रोधमूर्च्छिताः ।
काञ्चिज्जग्मुस्तदाख्यातुं रावणस्य तरस्विनः ॥

ततः सीतामपगम्य राक्षस्यो घोरदर्शनाः ।
पुनः परुषमेकार्थमनर्थार्थमथाम्बुबन् ॥ २ ॥

अद्येदानीं तवानार्ये सीते पापविनिश्चये
राक्षस्यो भक्षयिष्यामो मांसमेतद्ययासुखम् ॥

सीतां ताभिरनार्याभिर्हृष्टा संतर्जितां तदा ।
राक्षसी त्रिजटा वृद्धा क्षयाना वाक्यमब्रवीत् ॥

आत्मानं स्वादतानार्या न सीतां ममविभ्रवः ।
जनकस्य सुतामिष्टां स्नुषां दक्षरयस्य च ॥

स्वमो ह्यथ मया दृष्टो दारुणो रोमहर्षणः ।
राक्षसानामभाषाय भर्तुरस्या जयाय च ॥

एवमुक्त्वास्त्रिजटया राक्षस्वः क्रोधमूर्च्छिताः ।
सर्वा एवाम्बुबन्धीतास्त्रिजटां तामिदं वचः ॥३५॥

कथयस्व त्वया दृष्टः स्वप्नोऽय कीदृशो निशि
तासां तु वचनं भुक्त्वा राक्षसीनां मुखोद्गतम् ।

उवाच वचनं काले त्रिजटा स्वप्नसंश्रितम् ।
गजदन्तवयीं दिव्यां शिविकामन्तरिक्षगाम् ॥

युक्तां हससहस्रेण स्वयमास्थाय राघवः ।
शुक्लमाल्याम्बरधरो लक्ष्मणन सहागतः ॥

स्वप्ने चाद्य मया दृष्टा सीता शुक्लाम्बराहता ।
सागरेण परिक्षिप्त श्वेतं पर्वतमास्थिता ॥ ११ ॥

रामेण संगता सीता भास्करेण मया यथा ।
राघवश्च मया दृष्टश्चतुर्दन्तं महागजम् ॥ १२ ॥

आरूढः शैलसकाश चचार सहलक्ष्मणः ।
ततस्तौ नरशार्दूलौ दीप्यमानौ स्वतेजसा ॥

शुक्लमाल्याम्बरधरो जानकीं पथुपस्थितौ ।
ततस्तस्य नगस्याग्ने श्वाकाशस्यस्य दन्तिनः ॥

मर्त्री परियुहीतस्य जानकीं स्कन्धमाधिता ।
वर्तुरङ्गात्समुत्पत्य ततः कमललोचना ॥ १५ ॥

चन्द्रसूरीं मया दृष्टी पाणिना परिमार्जती ।
ततस्ताभ्यां कुमाराभ्यामास्थितः स गजोत्तमः ॥

सीतया च विद्याकाक्ष्या कङ्काया उपरि स्थितः ।
षाण्डुरर्षभयुक्तेन रयेनाष्टयुजा स्वयम् ॥ १७ ॥

इहोपयातः काकुत्स्थः सीतया सह भार्यया ।
कक्ष्मणेन सह भ्रात्रा विमाने शुष्पके स्थितः ॥

षाण्ड त्रिभुवनं भीमं सर्वतः सचराचरम् ।
सर्वं प्रस्त मया दृष्ट रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ १९ ॥

श्रीगेदाधिजले मध्ये श्वेतः श्वेतः समुच्छ्रितः ।
तस्य मूर्ध्नि ततः श्वेतश्चतुर्दन्तो महागजः ॥

तस्य पृष्ठे स्थितः श्रीमान्रामो राजीवलोचनः ।
आसीनः प्राक्पुत्रः श्रीमानासने परमे शुभे ॥

अग्निपिक्तस्तु काकुत्स्थः सर्वदेवैर्नमस्कृतः ।
सत्रह्यर्षिगणैः सिद्धैः सर्वतीर्थजलेन च ॥

शुक्रमाल्याम्बरधरः शुक्रगन्धानुलेपनः ।
सीता तत्र पृथुधात्री रराज जनकात्मजा ॥

ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
 ब्रह्माणमग्रतः कृत्वा रामं तत्र ववन्दिरे ॥ २४ ॥
 पुनरेव यया दृष्टो रामो रमयतां वरः ।
 विष्णुरेव स्वयं भूत्वा तस्मिन्नास्ते वरासने ॥
 परं ब्रह्म परं सत्यं परं ज्ञानं परं तपः ।
 परं बीजं परं क्षेत्रं परं कारणकारणम् ॥ २६ ॥
 शङ्खचक्रधरः श्रीमान्पुण्डरीकायतेक्षणः ।
 श्रीवत्सवसा नित्यश्रीरसग्यः शश्वतो ध्रुवः ॥
 एषंभूतो महातेजा रामः कमललोचनः ।
 सर्वलोकेश्वरः श्रीमान्मरुतः रघुनन्दनः ॥

ततो महेन्द्रः पितरो मुनीन्द्रा
 गन्धर्वाविद्याधरपद्मगेश्वराः ।
 कृताभिषेकं परिचार्य रामं
 मनुष्यवुः प्राञ्जलवः महृष्टाः ॥ ३९ ॥

नृत्यन्ति गायन्ति समेत्य तत्र
 वाचं मकुर्वन्ति सुरेन्द्रनार्यः ।

बंशाश्च वीणाप्रमुखाश्च भेर्यो

नदन्ति शृङ्गाः पणबाश्च सर्वे ॥ ३० ॥

ततोऽन्यत्र मया दृष्टो रामः सत्यपराक्रमः ।

ऋक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया सह भार्यया ॥

भारुह्य पुष्पक दिव्य विमान सूर्यसनिभम् ।

उत्तरां दिशमाळोक्य जगाम पुरुषोत्तमः ॥

एव स्वप्ने मया दृष्टो रामो विष्णुपराक्रमः ।

ऋक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया सह राघवः ॥

न हि रामो महातेजाः शक्यो जेतु सुरासुरैः ।

राक्षसैर्वापि चान्यैर्वा स्वर्गः पापजनैरिव ॥

रावणश्च मया दृष्टः क्षितौ तैलसमुक्षितः ।

रक्तवासाः पिबन्मत्तः करवीरकृतस्रजः ॥ ३५ ॥

विमानात्पुष्पकादश्च रावणः पतितो भुवि ।

कुम्भमाणः श्लिषा दृष्टो मृण्डः कृष्णाम्बरः पुनः ॥

रथेन खरयुक्तेन रक्तमाल्यानुकेपनः ।

पिबंस्तैलं हसन्तृत्यम्भ्रान्ताविचाकुळेन्द्रियः ॥

गर्दभेन ययौ शीघ्रं दक्षिणां दिशमास्थितः ।
 पुनरेव मया दृष्टो रावणो राक्षसेश्वरः । ३८ ॥
 पतितोऽबाविश्वरा भूमौ गर्दभाज्जयमोहितः ।
 सहसोत्थाय सभ्रान्तो भयार्तो मदविह्वलः ।
 सन्मत्त इव दिग्बामा दुर्वाक्य मळपन्मुहुः ।
 दुर्गन्धं दुःसह घोरं तिमिर नरकोपमम् ।
 मळपद्म पविश्याशु मग्नस्तत्र स रावणः ।
 कण्ठे बद्धा दशग्रीव ममदा रक्तवासिनी ॥
 काली रुद्रेमळिप्लाङ्गी दिश्र याम्या प्रकर्षति ।
 एव तत्र मया दृष्टः कुम्भकर्णो निशाचरः ।
 रावणस्य सुताः सर्वे मुण्ढास्तैलसमुक्षिताः ।
 बराहेण दशग्रीवः शिशुमारेण चेन्द्रजित् ।
 छट्रेण कुम्भकर्णश्च प्रयातो दक्षिणां दिशम् ।
 एकस्तत्र मया दृष्टः श्वेतच्छतो विभीषणः ॥
 शुक्लमाल्याम्बरधरः शुक्लगन्धानुलेपन ।
 बद्धदुन्दुभिनिघोषैर्नृत्तगीतैरलकृतः ॥ ४५ ॥

भारुह वैलसंकाशं पेषस्तानितनिःस्वनम् ।
 चतुर्दन्तं गजं दिव्ययास्ते तत्र विभीषणः ॥
 चतुर्भिः सचिवैः सार्धं वैहायसमुपस्थितः ।
 समाजश्च यया दृष्टो गीतवादिभ्रनिःस्वन ।
 पिबतां रक्तमालयानां रक्षसां रक्तवाससाम् ।
 लङ्का चेष पुरी रम्या सवाजिरथकुञ्जरा ।
 सागरे पतिता दृष्टा भ्रमगोपुरतोरणा ।
 लङ्का दृष्टा यया स्वप्ने रावणेनाभिरक्षिता ॥
 दग्धा रावस्य दूतेन वानरेण तरस्त्रिना
 पीन्वा तैल पत्रुत्ताश्च महसन्त्यो महास्वनाः ॥
 लङ्कायां भस्परूक्षायां प्रविष्टा राक्षसस्त्रियः ।
 कुम्भकर्णादयश्चेमे सर्वे राक्षसपुंगवा ॥ ५१ ॥
 रक्तं निवसनं गृह्य प्रविष्टा गोपयद्गूदे ।
 अपगच्छत नश्यद्धं सीतामाप स राघवः ॥
 घातयेत्परमापर्षी सर्वे' मार्धे हि राक्षसेः ।
 धिया बहुमता भार्या वनवासमनुव्रताम् ॥ ५३ ॥

भर्त्सितां तर्जितां वापि नानुमंस्यति राघवः ।
तद्वक्तुं कुरवाक्यैर्बः सान्स्वमेवाभधीयताम् ॥

अभियाचाम वैदेहीमेतद्धि मम रोचते ।
यस्यामेवंविधः स्वप्नो दुःस्वितायां महश्यते ॥

सा दुःखैर्विविधैर्मुक्ता विय प्राप्नोत्यनुत्तमम् ।
भर्त्सितामपि याचध्वं राक्षस्यः किं विवक्षया

राघवाद्धि भय घोर राक्षसानामुपस्थितम्
प्रणिपातमसन्ना हि मैथिली जनकात्मजा ॥

अहमेवा परित्रातु राक्षसीर्महतो भयात् ।
अपि चास्या विशालाक्षया न किञ्चिदुपलक्षये ।

विरूपमपि चाङ्गेषु सुमूर्खमपि लक्षणम् ।
छायात्रैगुण्यमात्र तु शङ्के दुःखमुपास्थितम् ॥

अदुःखार्हामिमां देवीं वैहायसमुपस्थिताम् ।
अर्थसिद्धिं तु वैदेह्याः पश्याम्यहमुपास्थिताम् ॥

राक्षसेन्द्रविनाश च विजय राघवस्य च ।
निमित्तभूतमेतच्च भ्रोतुमस्या महत्प्रियम् ॥६१॥

दृश्यते च स्फुरच्चक्षुः पद्मपत्रमिवायतम् ।
 ईषच्च हृषितो वास्या दाक्षिणाया दक्षिणः ॥
 अकस्मादेव वैदेह्या बाहुरेकः प्रकम्पते ।
 करेणुहस्तप्रतिपः सव्यश्चोरुरनुत्तमः ।
 वेपमानः सूचयति राघव पुरतः स्थितम् ॥

पक्षी च श्वाखानिष्ठयं प्रविष्टः
 पुनः पुनश्चोत्तपसान्त्ववादी ।
 सुस्वागतां वाचमुदीरयाणः
 पुनः पुनश्चोदयतीव हृष्टः ॥ ६४ ॥
 इति सप्तविंश सर्ग ॥

अष्टाविंशः सर्गः ॥

सा राक्षसेन्द्रस्य बन्धो निश्चम्य
 तद्रावणस्याप्रियमभियार्ता ।
 सीता वितत्रास यथा बनान्ते
 सिंहाभिपन्ना गजराजकन्या ॥ १ ॥

सा राक्षसीमध्यगता च भीरु
 र्वाग्भिर्भृशं रावणतर्जिता च ।
 कान्तारमध्ये विजने विसृष्टा
 बालेव कन्या विललाप सीता ॥ २ ॥

सत्यं वतेदं प्रवदन्ति लोके
 नाकालशृत्युर्भवतीति सन्तः ।
 यन्नाहमेवं परिभत्स्यमाना
 जीवामि किञ्चित्क्षणमप्यपुण्या ॥ ३ ॥

सुखाद्विहीनं बहुदुःखपूर्ण-
 मिदं तु नूनं हृदयं स्थिरं मे ।
 विशीर्यते यन्न सहस्रघाथ
 बजाहत शृङ्गमिषाचलम्य ॥ ४ ॥

नैवास्ति दोषो मम नूनमत्र
 बध्नाहमस्यामियदर्शनस्य ।
 भावं न चास्याहमनुमदातु-
 बलं द्विजो मन्त्रामिषाद्विजाय ॥ ५ ॥

नून ममाङ्गान्यचिरादनार्यः

शस्त्रैः शितैश्छेत्स्यति राक्षसेन्द्रः ।

तस्मिन्नागच्छति लोकनाथे

गर्भस्थजन्तोरिव शल्यकुन्तः ॥ ६ ॥

दुःखं बतेदं मम दुःखिताया

मासौ चिरायाधिगमिष्यतो ह्यौ ।

बद्धस्य बध्यस्य तथा निशान्ते

राजापराधादिव तस्करस्य ॥ ७ ॥

हा राम हा कृष्ण हा सुमित्रे

हा राममातः सह मे जनन्या ।

एषा रिपद्याम्यहमल्पभाग्या

महार्णवे नीरिव मूढवाता ॥ ८ ॥

रक्षिनौ धारयता मृगस्य

सत्त्वेन रूप मनुजेन्द्रपुत्री ।

नूनं विश्वस्तौ मम कारणात्तौ

सिंहर्षभौ द्वाविव वैष्णवेन ॥ ९ ॥

नूनं स काळो युगरूपधारी

मापल्पभाग्वां लुलुभे तदानीम् ।

यन्नार्यपुत्रं विससर्ज मूढा

रामानुजं लक्ष्मणपूर्वजं च ॥ १० ॥

हा राम सत्यव्रत दीर्घबाहो

हा पूर्णचन्द्रप्रतिमानवक्त्र ।

हा जीवकोकस्य हित मियक्ष

वध्यां न मां वेत्सि हि राक्षसानाम् ॥

अनन्यदेवत्वामियं समा च

भूमौ च क्षुद्रया नियमश्च धर्मैः ।

पतिव्रतास्वं विफल ममेद

कृतं कृतघ्नेष्विव मानुषाणाम् ॥ १२ ॥

मोघो हि धर्मधरितो मयाय

तथैकपत्नीत्वमिदं निरर्थम् ।

या त्वां न पश्यामि कृष्णा विवर्णा

हीना त्वया सगमने निराशा ॥ १३ ॥

वितुर्निदेश नियमेन कृत्वा

वनाभिवृत्तश्चरितव्रतम् ।

स्त्रीभिस्तु मन्ये विपुलेक्षणाभि

स्त्वं रंस्यसे वीतभयः कुतार्थः ॥ १४ ॥

अहं तु राम त्वयि जातकामा

धिर विनाशाय निबद्धभावा ।

मोघं चरिस्वाद्य तपो व्रत च

त्यक्ष्यामि धिग्जीवितमल्पभाग्या ॥

सा जीवितं क्षिप्तमहं त्यजेय

विषेण शस्त्रेण शितेन वापि ।

विषस्य दाता न हि मेऽस्ति कश्चि-

च्छस्त्रस्य वा वेश्मनि राक्षसस्य ॥

इनीष देवी बहुधा विसृप्य

सर्वात्मना राममनुस्मरन्ती ।

प्रवेपमाना परिभृष्कवक्त्रा

नगोत्तमं पुष्पितपाससाद् ॥ १७ ॥

श्लोकाभितप्ता बहुधा विचिन्त्य
 सीताय वेणुद्रयनं गृहीत्वा ।
 उद्धृत्य वेणुद्रयनेन शीघ्र-
 महं गमिष्यामि यमस्य मूढम् ॥ १८ ॥

उपस्थिता सा मृदुसर्वाङ्गाती
 शाखां गृहीत्वाथ नगस्य तस्य ।
 तस्यास्तु रामं प्रविचिन्तयन्त्या
 रामानुज स्व च कुलं शुभाङ्गयाः ॥

श्लोकानिमित्तानि तथा बहूनि
 धैर्यार्जितानि प्रवराणि श्लोके ।
 प्रादुर्निमित्तानि तदा बभूवुः
 दुरापि सिद्धान्पुष्यसहितानि । २० ॥

इति अष्टाविंश सर्ग ॥

एकोनत्रिंशः सर्गः ॥

तथागतां तां व्यथितापनिन्दितां
व्यपेतहर्षां परिदीनमानसाम् ।
शुभां निमित्तानि शुभानि भेजिरे
नरं श्रिया जुष्टमिवोपजीविनः ॥ १ ॥

तस्याः शुभं वामपरालपक्षम्
राजीवृतं कृष्णविज्ञाळशुक्लम् ।
प्रास्पन्दतैकं नयनं सुकेश्या
मीनाहतं पद्ममिवाभिताम्रम् ॥ २ ॥

हृजश्च चार्धश्चितपीनवृत्तः
पराधर्यकाञ्चागरुचन्दनार्हः ।
अनुत्तमेनाध्युषित प्रियेण
चिरेण वामः समवेपताशु ॥ ३ ॥

गजेन्द्रहस्तप्रतिमश्च पीन
स्तयोर्द्वयोः संहतयोः सुजातः ।

प्रस्पन्दमानः पुनरुत्तरस्या

रामं पुरस्तात्स्थितमाचक्षते । ४ ॥

धुम पुनर्हेमसमानवर्ण-

मीषद्वजोध्वस्तमिवामलाक्ष्याः

वासः स्थितायाः शिखराग्रदत्याः

किञ्चित्परिस्सत चारुगात्र्याः ॥ ५ ॥

एतेनिमित्तेरपरैश्च सुभूः

सर्वाधिता प्रागपि साधु सिद्धैः ।

वातातपक्छान्तमिव प्रणष्ट

वर्षेण बीजं प्रतिसज्जर्ष ॥ ६ ॥

तस्याः पुनर्बिम्बफलाधरोष्ठं

स्वस्त्रिभुकेषान्तमराळपक्ष्म ।

वक्र वभासे सितशुक्लदंष्ट्रं

राहोर्मुखाचन्द्र इव प्रमुक्तः । ७ ॥

सा वीतश्लोका व्यपनीततन्त्री

शान्तज्वरा र्षविहृद्यसम्भा ।

अहोमतार्या बद्धनेन मुक्ते
 श्रीतांशुना रात्रिरिवोदितेन । ८ ॥

इति एकोनत्रिंशत् सर्गः ॥

—*—

त्रिंशत् सर्गः ॥

—*—

इन्द्रमानपि विश्रान्तः सर्वं शुभाच्च तत्पतः ।
 सीतायास्त्रिजटायाश्च राक्षसीनां च तर्जनम् ॥
 अबेक्षमाणस्तां देवीं देवतामिव नन्दने ।
 ततो बहुविधां चिन्तां चिन्तयामास वानरः ॥
 यां कपीनां सहस्राणि सुबहून्ययुतानि च ।
 दिक्षु सर्वासु मार्गन्ते सेयमासादिता मया ॥
 वारेण तु मुयुक्तेन शत्रोः वृत्तिमवेक्षता ।
 गूढेन चरता तावदवेक्षितमिदं मया ॥ ४ ॥
 राक्षसानां विशेषश्च पुरी चैयमवेक्षिता ।
 राक्षसाधिपतेरस्य प्रभाषो रावणस्य च ॥ ५ ॥

युक्तं तस्यापमेयस्य सर्वसर्वदयावतः ।
 समाश्वासयितुं भार्या पतिदर्शनकाङ्क्षिणीम् ॥
 अहमाश्वासयाम्येतां पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ।
 अदृष्टदुःखां दुःखार्तां दुःखस्यान्तमगच्छतीम् ॥
 यद्यप्यहमिमां देवीं शोकोपहतचेतनाम् ।
 अनाश्वास्य गमिष्यामि दोषबह्वमनं भवेत् ॥
 गते हि मयि तत्रेय राजगृत्री यशस्विनी ।
 परित्राणमविन्दन्ती जानकी जीवितं त्यजेत् ।
 मया च स महाबाहुः पूर्णचन्द्रनिभाननः ।
 समाश्वासयितुं न्यायः सीतादर्शनकाङ्क्षसः ॥
 निष्ठाचरीणां प्रत्यक्षमनर्हं चापि धावनम् ।
 कथं नु खलु कर्तव्यमिदं कुच्छ्रमातो बभूम् ॥
 अनेन रात्रिशेषेण यदि नाश्वास्यते मया ।
 सर्वथा नास्ति संदेहः परित्यक्ष्यति जीवितम् ॥
 रामश्च यदि पृच्छेन्मां किं मां सीतामवीद्वहः ।
 किमाहं तं प्रतिभूयामसंभाष्य सुमध्यमाम् ।

सीतासंदेशरहितं मामितस्स्वरया गतम् ।
निर्देहेदपि काकुत्स्थः क्रुद्धस्तीव्रेण चक्षुषा ॥

यदि शोषोजयिष्यामि भर्तारं रामकारणात् ।
व्यर्थमागमनं तस्य ममैव्यस्य भविष्यति ॥

अन्तरं त्वहमासाद्य राज्ञमीनामिह स्थिता ।
अनैराश्वासयिष्यामि संतापबहुलापिमाम् ॥

अहं त्वत्तितनुश्चैव बानरश्च विश्लेषतः ।
वाचं चोदाहरिष्यामि मानुषीमिह संस्कृताम् ॥

यदि वाचं प्रदास्यामि द्विजातिरिव संस्कृताम् ।
रावर्णं मन्यमाना मां सीता भीता भविष्यति ॥

बानरस्य विश्लेषेण कथं स्यादधिधाषणम् ।
अवश्यमेव वक्तव्यं मानुषं वाक्यमर्थवत् ॥१९॥

मया सान्त्वयितुं शक्या नान्यथेयमनिन्दिता ।
सेयमालोक्य मे रूपं जानकी भाषितं तथा ॥

रक्षोपिक्षासिता पूर्वं भूयक्षासं गमिष्यति ।
ततो जातपरित्रासा शब्दं कुर्यान्मनस्विनी ॥

जानमाना विश्वालासी रावण कामरूपिणम् ।
मीतया च कृते शब्दे सहसा राक्षसीगणः ॥

नानामहरणो घोरः समेयादन्तकोपमः ।
ततो मां संपरिक्षिप्य सर्वतो विकृताननाः ॥

बधे च ग्रहणे चैव कुर्युर्यत्र यथावकम् ।
पुङ्खश्वाखाः प्रशाखाश्च स्कन्धाश्चोत्तमशाखिनाम् ॥

दृष्ट्वा विपरिधावन्त भवेयुर्भयशङ्किताः
मम रूपं च संमेक्ष्य वने विचरतो महत् ॥२५॥

राक्षस्यो भयविश्रस्ता भवेयुर्विकृताननाः ।
ततः कुर्युः समाह्वानं राक्षस्यो रक्षसामपि ।

राक्षसेन्द्रनिपुक्तानां राक्षसेन्द्रनिवेशने ।
ते शूलशक्तिनिस्त्रिशविविषायुधपाणयः ॥२७॥

आपतेयुर्विमर्देऽस्मिन्वेगेनोद्विप्रकारिणः ।
संकुदस्तैस्तु परितो विषमन्रक्षसां बलम् ॥

शबनुयां न तु संप्राप्तुं पर पारं महोदधेः ।
मां वा पृथ्वीपुराप्लुत्य बहवः शीघ्रकारिणः ॥

स्यादियं चासृहीतार्था मम च ग्रहणं भवेत् ।
हिंसाभिरुचयो हिंस्युरियां वा जनकात्मजाय् ॥

विपन्नं स्यात्ततः कार्यं रामसुग्रीवयोरिदम् ।
चरेद्ये नष्टमार्गेऽस्मिन् राक्षसैः परिवारिते ॥ ३१ ॥

सागरेण परिक्षिप्ते शुभे वसति जानकी ।
विश्वस्ते वा युहीते वा रक्षोभिर्भयि संयुगे ॥

नान्यं पश्यामि रामस्य साहाय्यं कार्यसाधने ।
विमृशंश्च न पश्यामि यो हते मयि वानरः ॥

ज्ञतयोजनविस्तीर्णं लङ्घयेत महोदधिम् ।
कामं हन्तुं समर्थोऽस्मि सहस्राण्यपि रक्षसाम् ॥

न तु शक्यामि संप्राप्तु पर पारं महोदधेः ।
असत्यानि च युद्धानि वंश्वयो मे न रोचते ॥

कथं निःसंशयं कार्यं कुर्यात्प्राज्ञः ससंशयम् ।
प्राणत्यागश्च वैदेह्या भवेदनभिभाषणे ॥ ३६ ॥

एष दोषो महान्नि स्यान्मम सीताभिभाषणे ।
शूताभार्या विनश्यन्ति देशकाळबिरोधिताः ॥

विलम्बं दूतमासाद्य तपः सूर्योदये यथा ।
अर्चानर्चान्तरे बुद्धिनिधितापि न शोभते ॥

घातयन्ति हि कार्याणि दूताः पण्डितमानिनः ।
न विनश्येत्कथं कार्यं वैक्लव्यं न कथं भवेत् ॥

कङ्कनं च समुद्रस्य कथं नु न वृथा भवेत् ।
कथं नु खलु वाक्यं मे शृणुयामोद्विजेत वा ॥

इति संचिन्त्य इनुमांश्चकार मतिमान्मतिम् ।
राममक्लिष्टकर्मण स्वबन्धुमनुक्रीतेयन् ॥ ४१ ॥

नैनामुद्वेजयिष्यामि तद्वन्धुगतमानसाम् ।
इक्ष्वाकूणां धरिष्ठस्य रामस्य विद्वितान्मनः ॥

शुभानि धर्मयुक्तानि वचनानि समर्पयन् ।
श्रावयिष्यामि सर्वाणि मधुरां पद्भुवन्गिरम् ।
श्रद्धास्यति यथा हीर्यं तथा सर्वं समाह्वये ॥

इति स बहुविध महानुभावो

जगतिपतेः प्रमदामवेक्षमाणः ।

मधुरमवितथं जगाद वाक्य

दुमविटपान्तरमास्थितो हनूमान् ॥४४॥

इति त्रिंशः सर्गः ॥

—*—

एकत्रिंशः सर्गः ।

एव बहुविधां चिन्तां चिन्तयित्वा महाकपिः ।

सभवे मधुर वाक्यं वेदेना व्याजहार ह ॥१॥

राजा दशरथो नाम रथकुञ्जरवाजिमान् ।

पुण्यश्रीको महाकीर्तिर्ऋजुरासीन्महायज्ञाः ॥२॥

राजर्षीणां गुणश्रेष्ठस्तपसा चर्षिभिः समः ।

चक्रवर्तिकुले जातः पुरदरसमो वके ॥ ३ ॥

अईसारतिरक्षुद्रो घृणी सत्यपराक्रमः ।

मुख्यश्वेश्वाकुवशस्य कक्ष्मीर्वाँल्लक्ष्मिवर्धनः ॥

पार्थिवव्यञ्जनैर्युक्तः पृथुश्रीः पार्थिवर्षभः ।

पृथिव्यां चतुरन्तायां विभुतः सुखदः सुखी ॥

तस्य पुत्रः प्रियो ज्येष्ठस्ताराधिपानिभाननः ।
 रामो नाम विश्वेश्वरः श्रेष्ठः सर्वधनुष्यताम् ॥

रक्षिता स्वस्य हृत्स्य स्वजनस्यापि रक्षिता ।
 रक्षिता जीवळोकस्य धर्मस्य च परंतपः ॥

तस्य सत्याभिसंधस्य हृद्स्य वचनात्पितुः ।
 सभार्यः सह च भ्रात्रा वीर प्रव्राजितो वनम् ॥

तेन तत्र महारण्ये मृगयां परिधावता ।
 राक्षसा निहताः शूरा बहव कामरूपिणः ॥

जनस्थानबध भुक्त्वा इतो च स्वरदूषणौ ।
 ततस्त्वमर्षापहृता जानकी रावणेन तु ॥ १० ॥

बभ्रुविज्ञा वने रामं मृगरूपेण मायया ।
 स मार्गमाणस्तां देवीं रामः मीतामनिन्दिताम् ॥

आससाद् वने मितं सुग्रीव नाम वानरम्
 ततः प वाक्छिन इत्वा राम परपुरंजयः ॥

मायच्छकपिराज्य तत्सुग्रीवाय महाबलः ।
 सुग्रीवेणापि सांदिग्हा हरयः कामरूपिणः ॥

दिक्षु सर्वासु तां देवीं विचिम्बन्ति सहस्रवः
अहं संपातिवचनारुहणयोजनमायतम् ॥ १४ ॥

अस्या हेतोर्विज्ञाकाश्याः सागर बेगबाम्भुतः ।
यथारूपां यथावर्णां यथाकृष्णीं च निश्चिताम् ॥

अश्रौषं राघवस्याह सेयमासादिना मया ।
विररामैवमुक्त्वासी वाचं बानरपुंगवः ॥ १५ ॥

जानकी चापि तच्छुत्वा विस्मयं परम गता ।
ततः सा वक्रकेशान्ता सुकेशी केशसंहृतम् ।
हृत्प्रम्य बदनं भीरुः शिशुपावृक्षमैक्षत ॥ १७ ॥

निश्चम्य सीता वचन कपेश

दिक्षु सर्वाः प्रदिक्षुश्च वीक्ष्य ।

स्वयं महर्ष परमं जगाम

सर्वात्मना राममनुस्मरन्ती ॥ १८ ॥

सा तिर्यगूर्ध्वं च तथाप्यधस्ता-

भिरीक्षमाणा तमचिन्त्यशुद्धिम् ।

ददर्श पिङ्गाक्षिपतेरमात्य

वातात्मज सूर्यमिबोदयस्थम् ॥ १९ ॥

इति एकत्रिंश सर्गः ॥

—*—

छात्रिंशः सर्गः ॥

—*—

ततः शास्त्रान्तरे लीन दृष्ट्वा चञ्चितमानसा ।
बेष्टितार्जुनवस्त्रं तं विष्टुत्संघातपिङ्गलम् ॥ १ ॥

सा ददर्श कपिं तत्र प्रथित प्रियवादिनम्
फुल्लाघोकोत्कराभासं तप्तचामीकरेक्षणम् ॥ २ ॥

मैथिली चिन्तयापास विस्वयं परम गता ।
अहो भीममिदं रूपं वानरस्य दुरासदम् ॥ ३ ॥

दुर्निरीक्ष्यमिति ज्ञात्वा पुनरेव मुमोह सा ।
विललाप भृशं सीता करुणं भयमोहिता ॥ ४ ॥

राम रामेति दुःस्वार्ता लक्ष्मणेति च भामिनी ।
रुरोद बहुधा सीता मन्द मन्दस्वरा सती ॥

सा तं दृष्ट्वा हरिभेष्टं विनीतबहुपस्थितम् ।
मैथिली चिन्तयामास स्वप्नोऽयमिति भामिनी ॥

सा वीक्षमाणा पृथुश्रुप्रबक्रं
शास्त्रापृगेन्द्रस्य यथोक्तकारम् ।
ददर्श पिङ्गप्रवर महार्हं
वातात्मजं बुद्धिमतां वरिष्ठम् ॥ ७ ॥

सा तं समीक्ष्यैव भृशं विसंज्ञा
गतासुकल्पेव बभूव सीता ।
चिरेण संज्ञां प्रतिबुध्य भूयो
विचिन्तयामास विशालनेत्रा ॥ ८ ॥

स्वप्ने मयायं विकृतोऽय दृष्टः
शास्त्रापृगः शास्त्रगणैर्निषिद्धः ।
स्वस्त्यस्तु रामाय सलक्ष्मणाय
तथा पितुर्मे जनकस्य राज्ञः ॥ ९ ॥

स्वप्नोऽपि नायं न हि मेऽस्ति निद्रा
शोकेन दुःस्वेन च पीडितायाः ।
सुप्तं हि मे नास्ति यतोऽस्मि हीना
तेनेन्दुपूर्णपतिमाननेन ॥ १० ॥

रामेति रामेति सदैव पुख्या
 विचिन्त्य वाचा मुवती तमेव ।
 तस्यानुरूपां च कथां तमर्थ-
 मेवं प्रपश्यामि तथा शृणोमि ॥ ११ ॥

अहं हि तस्याद्य मनोभवेन
 संपीडिता तद्गतसर्वभावा ।
 विचिन्तयन्ती सततं तमेव
 तमेव पश्यामि तथा शृणोमि ॥ १२ ॥

मनोरथः स्यादिति चिन्तयामि
 तथापि पुख्या च वितर्कयामि ।
 किं कारणं तस्य हि नास्ति रूपं
 सुख्यकरूपश्च बह्व्यसं माम् ॥ १३ ॥

नमोऽस्तु वाचस्पतये सब्रिजे
 स्वयंभुवे चैव हुतावनाय च ।
 भवेन चोक्तं यदिद् मयाग्रतो
 वनौकसा तच्च तथास्तु नान्यथा ।

इति द्वात्रिंशः सर्गः ॥

अथर्षिः सर्गः ॥

—*—

सोऽवतीर्य हुमात्तस्माद्विद्रुमप्रतिमाननः ।
विनीतवेषः कृपणः मणिपत्योपसृत्य च ॥ १ ॥
ताम्रवीन्महातेजा इन्पान्माकृतास्पशः ।
शिरस्वज्जकिमाधाय सीतां मधुरया गिरा ॥
का नु पद्मपलाशासि क्लिष्टकौशेयवासिनि ।
द्रुमस्य शाखापाकमन्य तिष्ठसि त्वमनिन्दिते ॥
किमर्थं तव नेत्राभ्यां वारि स्रवति श्लोकजम् ।
पुण्डरीकपलाशाभ्यां विषकीर्णमिवोदकम् ॥
सुराणामसुराणां वा नागगन्धर्वरक्षसाम् ।
यक्षाणां किन्नराणां वा का त्वं भवसि शोभने ॥
का त्वं भवसि रुद्राणां महतां वा वरामने ।
वसूनां वा वरारोहे देवता प्रतिभासि मे ॥ ६ ॥
किं नु चन्द्रमसा हीना पतिता विबुधाळयात् ।
रोहिणी ज्योतिषां भेष्टा भेष्टा सर्वगुणाश्रिता ॥

का त्व भवसि कल्याणि त्वमनिन्दितलोचने ।
कोपाद्वा यदि वा मोहाद्गर्गरमसितेक्षण्ये ॥ ८ ॥

वसिष्ठं कोपयित्वा त्वं नासि कल्याण्यरुग्धती ।
को नु पुत्रः पिता भ्राता भर्ता वा ते सुमध्यमे ॥

अस्मल्लोकादगुं लोकं गत त्वमनुवोचसि ।
रोदनादतिनिःश्वासाद्भूमिसंस्पर्शनादपि ॥ १० ॥

न त्वां देवीमह मन्ये राज्ञः सज्ञावधारणात् ।
व्यञ्जनानि च ते यानि लक्षणानि च कक्षये ॥

महिषी भूमिपालस्य राजकन्यासि मे मता ।
रावणेन जनस्थानाद्ब्रह्मादपहृता यदि ॥ १२ ॥

सीता त्वमसि भद्रं ते तन्मपाचक्ष्व पृच्छतः ।
यथा हि तव वै दैन्यं रूप चाप्यतिमानुषम् ॥

तपसा चान्वितो वेषस्त्वं राममहिषी भुवम् ।
सा तस्य वचनं भुत्वा रामकीर्तनहर्षिता ॥

उवाच वाक्य वेदेही हनुमन्तं श्रुत्वाश्रितम् ।
पृथिव्यां राजसिंहानां मुखस्य विदितात्मनः ॥

स्तुषा वञ्जरवस्याहं कञ्जुसैन्यप्रपायिनः ।
दुहिता जनकस्याहं वेदेहस्य महात्मनः ॥ १६ ॥

सीता च नाम नाम्नाहं भार्या रामस्य धीमता ।
समा द्वादश तत्राहं राघवस्य निषेक्षने ॥ १७ ॥

भुञ्जाना मानुषान्भोगान्सर्वकामसमृद्धिनी ।
तत्र प्रयोदशे वर्षे राज्येनेक्ष्वाकुनन्दनम् ।

अभिषेचयितुं राजा सोषाध्यायः प्रचक्रमे ।
तस्मिन्सन्निधमाजे तु राघवस्याभिषेचने ॥

केकेयी नाम धर्तारं देवी वचनमब्रवीत्
न विषेय न स्वादेयं प्रत्यह मम भोजनम् ॥

एष मे जीवितस्थान्तो रामो यद्यभिविष्यते ।
यत्तदुक्तं त्वया वाक्यं प्रीत्या नृपतिसत्तम ॥

तच्छेष वितयं कार्यं वनं गच्छतु राघवः ।
म राजा सत्यवाग्देव्या वरदानमनुस्मरन् ॥

शुभोऽह वचन भुञ्जा केकेय्याः कुरमपियम् ।
ततस्तु स्थविरो राजा सत्ये धर्मे व्यवस्थिता ॥

ज्येष्ठं बह्वलिनं शुभं रुद्रराज्यमयाचत ।
 स पितुर्बचनं श्रीवानभिषेकात्परं विवह ॥
 वनसा पूर्वमासाद्य वाचा प्रतिपृहीतवान् ।
 दयाञ्च प्रतिपृहीयाञ्च श्रुयार्त्तिकचिदप्रियम् ॥
 अपि जीवितहेतोर्वा रामः सत्यपराक्रमः ।
 स विहार्योत्तरीयाणि महार्हाणि महायज्ञाः ॥
 विष्टुज्य मनसा राज्यं अनन्यै मां समादिञ्चत् ।
 साहं तस्याग्रतस्तूर्णं प्रस्थिता वनचारिणी ॥
 न हि मे तेन हीनाया वासः स्वर्गेऽपि रोचते ।
 प्रागेव तु महाभागः सौमित्रिभिर्जनन्दनः ॥
 पूर्वजस्वानुयात्रार्थे हुयर्षीरैरसंकुतः ।
 ते वयं भर्तुरादेशं बहुमाम्य दृढव्रताः ॥ २९ ॥
 प्रविष्टाः स्म पुरादृष्टं वनं गम्भीरदर्शनम् ।
 वसतो दण्डकारण्ये तस्याहममितौजसः ॥
 राजसापहता भार्या राजणेन दुरात्मना ।
 द्वौ मासौ तेन मे काळो जीवितानुग्रहः कुतः ।
 कर्ष्यं श्लाभ्यां तु वासाभ्यां ततस्त्वक्ष्यामि जीवितम् ॥
 इति त्रयस्त्रिंशो सर्गः ॥

चतुर्दशः सर्गः ॥

—*—

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा हनुमान्धारियुषपः ।
दुःस्वादुःखाभिभूतायाः सान्त्वयुत्तरमब्रवीत् ॥
अहं रामस्य संदेशाद्येभि हृतस्तथागतः ।
वेदेहि कुशली रामस्त्वां च कौशळमब्रवीत् ॥
यो ब्राह्मणस्य वेदांश्च वेद वेदविदां चरः ।
स त्वां दास्यमी रामो देवि कौशळमब्रवीत् ॥
कश्मणश्च महातेजा भर्तुस्तेऽमुचरः प्रियः ।
कृतवाञ्छोकसतप्तः क्षिरसा तेऽभिवादनम् ॥
सा तयोः कुशळं देवी निश्चम्य नरसिंहयोः ।
प्रीतिसंहृष्टसर्वाङ्गी हनुमन्तमवाब्रवीत् ॥ ५ ॥
कल्याणी बत गाथेयं कौकिकी प्रतिपाति मे ।
एति श्रीवन्तमानन्दो नर वर्षशतादपि ॥ ६ ॥
तथा समागते तस्मिन्प्रीतिवत्पादितमनुवा ।
परस्परं चाम्बुपं विश्वस्तौ तौ प्रवक्रतुः ॥

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा हनुमान्हरियूयपः ।
 सीतायाः शोकदीनायाः समीपमुपस्रक्रमे ॥
 यथा यथा समीपं स हनुमानुपसर्पति ।
 तथा तथा रावण सा तं सीता परिचक्षते ॥
 भवो विन्दुच्छूनमिदं कथितं हि यत्स्य मे ।
 रूपान्तरमुपागम्य स एवायं हि रावणः ॥
 तामशोकस्य ज्ञात्वा सा विभुक्त्वा शोककश्चिता ।
 तस्यामेवानवध्याङ्गी धरण्यां समुपाविशत् ॥
 हनुमानपि दुःस्वार्तां तां दृष्ट्वा भयमोहिताम् ।
 अवन्दत महाबाहुस्ततस्तां जनकात्मजाम् ॥
 सा चैनं भयवित्रस्ता भूयो नैवाभ्युद्वेक्षत ।
 तं दृष्ट्वा बन्धमानं तु सीता शशिनिभानना ॥
 भद्रवीहीर्षमुष्णस्य वानर मधुरस्वरा ।
 मायां प्रविष्टो मायावी यदि त्व रावणः स्वयम् ॥
 उत्पादयसि मे भूयः संतापं तन्न शोभनम् ।
 स्वं परित्यज्य रूपं यः परित्राणकरूपधृत् ॥

जनस्थाने मया दृष्टस्त्वं स एवासि रावणः ।
उपवासकुशां दीनां कामरूप निष्ठावर ॥१६॥

सतापयसि मां भूयः संतप्तां तन्न शोभनम् ।
अथ वा नैतदेवं हि यन्मया परिचक्षितम् ॥

मनसो हि मम प्रीतिकल्पना तव दर्शनात् ।
यदि रामस्य दूतस्त्वमागतो भद्रमस्तु ते ॥

पृच्छामि त्वां हरिभेषु प्रिया रामकथा हि मे ।
गुणान् रामस्य कथय प्रियस्य मम वानर ॥

षित्त हरसि मे सौम्य नदीकूलं यथा रयः ।
अहो स्वप्नस्य सुखता या इमेवं चिराहता ॥

प्रेषित नाम पश्यामि राघवेण बनौकसम् ।
स्वप्नेऽपि यद्यहं वीर राघवं सहस्रक्ष्मणम् ॥

पश्येयं नावसीदेयं स्वप्नोऽपि मम मत्सरी ।
नाहं स्वप्नमिदं पश्ये स्वप्ने दृष्टा हि वानरम् ॥

न शक्योऽभ्युदयः प्राप्तुं प्राप्तवाभ्युदयो मम ।
किं नु स्याच्चित्तमोहोऽयं भवेद्वातगतिस्त्विदम् ॥

हन्मादजो विकारो वा स्वादिवं द्रवहृषिका ।

अथ वा नायमुन्मादो मोहोऽप्युन्मादलक्षणः ॥

संबुध्ये चाहमात्मानमिदं चापि वनौकसम् ।

इत्येवं बहुधा सीता संप्रधार्य बलाबलम् ॥

रक्षसां कामरूपत्वान्येने तं राक्षसाधिपम् ।

एतां बुद्धिं तदा कृत्वा सीता सा तनुमध्यमा ॥

न पतिव्याजद्वाराथ वानरं जनकात्मजा ।

सीतायाधिनितं युद्धा इनुमान्माकतात्मजः ॥

शोभानुकूलैर्वचनैस्तदा तां सप्रहर्षयत् ।

आदित्य इव तेजस्वी लोककान्तः शशी यथा ॥

राजा सर्वस्य लोकस्य देवो वैश्रवणो यथा ।

विक्रमेजोषपञ्च यथा विष्णुर्महायज्ञाः ॥२९॥

सत्यवादी मधुरवाग्देवो वाचस्पतिर्बवा ।

रूपवान्मुभयतः श्रीमान्कर्दप इव मूर्तिमान् ॥

स्थानक्रोधः प्रहर्ता च श्रेष्ठो लोके महारथः ।

बाहुच्छायायवहृष्यो यस्य लोको महात्मनः ॥

अपकुप्याश्रयपदान्मुगक्षणेन राघवम् ।
 शून्ये येनापनीतासि तस्य द्रक्ष्यसि वस्त्रकम् ॥
 न चिराद्द्रावणं संख्ये वो बधिष्यति वीर्यवान् ।
 रोषममुक्तैरिषुभिर्व्यकञ्जिरिव पावकैः ॥ ३३ ॥
 तेनाह मेषितो दूतस्त्वत्सकाश्रमिहागतः ।
 त्वाद्वियोगेन दुःस्वार्तः स त्वां कौशळमब्रवीत् ॥
 लक्ष्मणश्च महातेजाः सुमितानन्दवर्धन'
 अभिवाद्य महाबाहुः स त्वां कौशळमब्रवीत् ॥
 रामस्य च सखा देवि सुग्रीवो नाम वानरः ।
 राजा वानरमुख्यानां स त्वां कौशळमब्रवीत् ॥
 नित्य स्मरति रामस्त्वां समुग्रीवः सकक्ष्मणः ।
 दिष्ट्या जीवति वेदेहि राक्षसीवहमागता ॥
 न चिराद्द्रक्ष्यसे राम लक्ष्मणं च महाबलम् ।
 मध्ये वानरकोटीनां सुग्रीवं चामितौजसम् ॥
 अहं सुग्रीवसचिवो हनुमान्नाम वानरः ।
 प्रविष्टो नगरीं कृष्टां कङ्कयित्वा महोदधिम् ॥

कृत्वा मूर्ध्नि पद्म्यासं रावणस्य दुरात्मनः ।
 मां द्रष्टुमुपयातोऽहं समाश्रित्य पराक्रमम् ॥

नाहमस्मि तथा देवि यथा मामवगच्छसि ।
 विशङ्का त्यज्यतामेषा भ्रष्टस्व वदतो मम ॥

इति चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥

—*—

पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥

—*—

तां तु रामकथां भूत्वा वैदेही वानरर्षभात् ।
 उवाच वचनं सान्त्वमिदं मधुरया गिरा ॥१॥

क ते रामेण संसर्गः कथं जानासि लक्ष्मणम् ।
 वानराणां नराणां च कथमासीत्समागमः ॥

यानि किङ्कानि रामस्य लक्ष्मणस्य च वानर ।
 तानि श्रूयः समाचक्ष्व न मां शोकः समाविष्टेत् ॥

कीदृशं तस्य संस्थानं रूपं रामस्य कीदृशम् ।
 कथमूह कथं वाहू लक्ष्मणस्य च शंस मे ॥

एवमुक्तस्तु वैदेह्या हनुमान्पवनात्मजः ।
 ततो राम यथातस्वमारुयातुमुपचक्रमे ॥ ५ ॥
 जानती वत दिष्ट्या मां वैदेहि परिपृच्छसि ।
 भर्तुः कमलपत्राक्षि वंस्थानं लक्ष्मणस्य च ॥
 यानि रामस्य चिह्नानि लक्ष्मणस्य च यानि वै ।
 लक्षितानि विश्वाक्षाक्षि वदत. शृणु तानि मे ॥
 रामः कमलपत्राक्षः सर्वभूतमनोहरः ।
 रूपदाक्षिण्यसंपन्नः प्रसूतो जनकात्मजे ॥ ८ ॥
 तेजसादित्यसकाशः क्षमया पृथिवीसमः ।
 बृहस्पतिसमो बुद्ध्या यज्ञसा वासवोपमः ॥
 रक्षिता जांबलोकस्य स्वजनस्य च रक्षिता ।
 रक्षिता स्वस्य वृत्तस्य धर्मस्य च परतपः ॥
 रामो भाषिनि लोकेऽस्मिन्नातुर्बर्ण्यस्य रक्षिता ।
 मर्यादानां च लोकस्य कर्ता कारयिता च सः ॥
 अर्चिष्मानर्चितो नित्यं ब्रह्मचर्यव्रते स्थितः ।
 साधूनामुपकारणः प्रचारणश्च कर्मणाञ्च ॥१२॥

राजविद्याविनीतश्च ब्राह्मणानामुपासिता ।
 श्रुतवाङ्मौलिसंपन्नो विनीतश्च परंतपः ॥ १३ ॥
 यजुर्वेदविनीतश्च वेदविद्भिः सुपूजितः ।
 षड्वेदे च वेदेषु वेदाङ्गेषु च निष्ठितः ॥ १४ ॥
 विदुर्लासो महाबाहुः कम्बुग्रीवः शुभाननः ।
 बृहजन्तुः सुताम्रासो देवि रामो जनैः श्रुतः ॥
 दुन्दुभिस्वननिर्घोषः स्निग्धवर्णः प्रतापवान् ।
 समः समविभक्ताङ्गो वर्ण इयामं समाश्रितः ॥
 त्रिस्थिरस्त्रिषलम्बश्च त्रिसप्तस्त्रिषु चोन्नतः
 त्रिताम्रस्त्रिषु च स्निग्धो गम्भीरस्त्रिषु नित्यसः ॥
 त्रिवलीवांस्त्यघनतश्चतुर्व्यङ्गस्त्रिशीर्षवान् ।
 चतुष्कलश्चतुर्लेशश्चतुष्किष्कृतश्चतुःसमः ॥ १८ ॥
 चतुर्दशसप्तद्वन्द्वश्चतुर्दशश्चतुर्गतिः ।
 महोष्ठहस्तुनासश्च पञ्चस्निग्धोष्ठवंशवान् ॥ १९ ॥
 दशपद्मो दशहृत्त्रिभिर्व्याप्तो द्विषुलवान् ।
 षड्भ्रमतो नवतनुस्त्रिभिर्व्याप्तोति राघवः ।

सत्यधर्मपरः श्रीमान्सग्रहानुग्रहं रतः ।

देहकालविभागः सर्षळोकधियंबदः ॥ २१ ॥

भ्रातापि तस्य द्वैमात्रः सौमित्रिरपराजितः ।

जनुरागेण रूपेण गुणेष्वैव तथाविधः ॥ २२ ॥

तावुभौ नरशार्दूलौ त्वरर्चनसमुत्सुकौ ।

विचिन्वन्तौ यहीं कुत्स्नायस्माभिरभिसगतौ ॥

न्वामेष धार्गमाणौ तौ विचरन्तौ वसुधराम् ।

ददर्शतुर्भृगुपतिं पूर्वमेनावरोपितम् ॥ २४ ॥

ऋश्यमूकस्य पृष्ठे तु बहुपादपसंकुले ।

भ्रातुर्भयार्तमासीन सुग्रीवं प्रियदर्शनम् ॥ २५ ॥

यय तु हरिराजं त सुग्रीवं सत्यसंगरम् ।

परिचर्षामहे राज्यात्पूर्वमेनावरोपितम् ॥

ततस्तौ वीरवसनी धनुःप्रवरपाणिनी ।

ऋश्यमूकस्य शैलस्व रभ्यं देहमुपागतौ ॥

स तौ दृष्ट्वा नरभ्याम्नौ वन्निनी वानरर्षभः ।

अवप्लुतो गिरेस्तस्य शिखरं भयमोहितः ॥

ततः स त्रिखरे तस्मिन्वानरेन्द्रो व्यवास्थितः
तयोः समीपं मामेव प्रेषयामास सत्वरम् ॥

तावहं पुरुषव्याघ्रौ सुग्रीववचनान्प्रभू ।
रूपकक्षणसंपन्नौ कृताञ्जलिरुपस्थितः ॥ २१ ॥

तौ परिह्राततस्वार्थौ मया प्रीतिसमन्वितौ ।
पृष्ठमारोप्य तं देव प्रापितौ पुरुषर्षभौ ॥ २१ ॥

निवेदितौ च तपसेन सुग्रीवाय महात्मने ।
तयोरन्योन्यसंकापाद्भृशं प्रीतिरजायत ॥ २२ ॥

तत्र तौ कीर्तिसंपन्नौ हरीश्वरनरेश्वरौ ।
परस्परकृताश्वासौ कथया पूर्ववृत्तया ॥ २३ ॥

तं ततः सान्त्वयामास सुग्रीवं लक्ष्मणाग्रजः
स्त्रीहेतोर्वाङ्मिना भ्रात्रा निरस्तगुरुतेजसा ॥

ततस्त्वभाक्षज शोकं रामस्याक्लिष्टकर्मणः ।
लक्ष्मणो वानरेन्द्राय सुग्रीवाय न्यवेदयत् ॥

स भुत्वा वानरेन्द्रस्तु लक्ष्मणेनेरितं वचः ।
तदासीन्निष्प्रभोऽत्यर्थं ब्रह्मस्त इवाक्षुमान् ॥

ततस्त्वद्गात्रशोभीनि रक्षसा त्रियमाणया ।
 यान्याभरणजाळानि पातितानि महीतले ॥
 तानि सर्वाणि चादाय रामाय हरियूयपाः ।
 संहृष्टा दर्शयामासुर्गतिं तु न विदुस्तव ॥ ३८ ॥
 तानि रामाय दत्तानि मयैवोपहृतानि च ।
 स्वनवन्त्यबकीर्णानि तस्मिन्निगतचेतसि ॥
 तान्पङ्के दर्शनीयानि कृत्वा बहुविध तव ।
 तेन देवप्रकाशेन देवेन परिदेवितम् ॥ ४० ॥
 पश्यतस्तानि रुदतस्ताम्यतश्च पुनः पुनः ।
 प्रादीपयन्दाश्रयेस्तानि शोकदुतासनम् ॥
 श्रयितं च चिरं तेन दुःस्वार्तेन महात्मना ।
 मयापि विविधैर्वाक्यैः कृच्छ्रादुत्थापितः पुनः ॥
 तानि दृष्ट्वा महार्हाणि दर्शयित्वा मुहुर्मुहुः ।
 राघवः सहसौमित्रिः सुग्रीवे संन्यबेदयत् ॥
 स तवादर्शनादार्ये राघवः परितप्यते ।
 महता ज्वरता नित्यमग्निनेवाग्निपर्वतः ॥ ४४ ॥

त्वत्कृणे तमनिद्रा च शोकमिन्ता च राघवम् ।
तापयन्ति महात्मानमग्न्यगारमिवाग्नयः ॥४५॥

तदादर्शनश्लोकेन राघवः परिचाल्यते ।
महता भूमिकम्पेन महानिब श्लोचयः ॥४६॥

काननानि सुरम्याणि नदीः प्रस्रवणानि च ।
चरन् रतिमाप्नोति स्वामपश्यन्तृपात्मजे ॥

स त्वां मनुजशार्दूलः क्षिपं प्राप्स्यति राघवः ।
समिश्रवान्धवं हत्वा रावणं जनकात्मजे ॥४८॥

सहितौ रामसुग्रीबावुभावकुरुतां तदा ।
समयं बालिनं हन्तुं तव चान्वेषण तथा ॥

ततस्ताभ्यां कुमाराभ्यां वीराभ्यां स हरीश्वरः ।
किष्किन्धां समुपागम्य बाळी युधि निपातितः ॥

ततो निहत्य तरसा रामो बालिनमाहवे ।
सर्वज्ञहरिसंघानां सुग्रीवपकरोत्पतिम् ॥ ५१ ॥

रामसुग्रीवयोरैक्यं देव्येवं समजायत ।
हनूमन्तं च यां विद्धि तयोर्दूतमिहागतम् ॥

स्वराज्यं प्राप्य सुग्रीवः समानीय महाकपीन् ।
त्वदर्थं प्रेषयामास दिशो दक्ष महाबलान् ।

आदिष्टा बानरेन्द्रेण सुग्रीवेण बनौकसः ।
अद्रिराजप्रतीकाद्याः सर्वतः प्रस्थिता षहीम् ॥

तनस्तु मार्गमाणास्ते सुग्रीववचनातुराः ।
चरन्ति वसुधां कुत्स्नां वयमन्ये च बानराः ॥

अद्भुतो नाम कश्मीवान्वाकिसूनुर्महाबलः ।
प्रस्थितः कपिषाद्दक्षिणभागबलसंहतः ॥५६॥

तेषां नो विप्रणष्टानां बिन्ध्ये पर्वतसप्तमे ।
भृशं शोकपरीतानामहोरात्रगणा गताः ॥५७॥

ते वयं कार्यनैराश्यात्काकस्पातिक्रमेण च ।
भयाच्च कपिराजस्य प्राणास्त्यक्तुं च्चवस्थिताः ॥

विचित्य बनदुर्गाणि गिरिप्रसन्नवणानि च ।
अनासाद्य पद देव्याः प्राणास्त्यक्तुं समुद्यताः ॥

दृष्ट्वा प्रायोपविष्टांश्च सर्वान्बानरकुंगवान् ।
भृशं शोकार्जवे वमः पर्यदेवयदङ्गदः ॥ ६० ॥

ब्रह्म नाशं च वैदेहि बाह्विन्श्च तथा बधम्
प्रायोपवेशमस्माकं मरणं च जटायुषः ॥६१॥

तेषां नः स्वामिसंदेहाग्निराज्ञानां मृमूर्षताम् ।
कार्यहेतोरिवायातः शकुनिर्वार्येषान्महान् ॥६२॥

पृथ्वराजस्य सोदर्यः संपातिर्नाम पृथ्वराट् ।
भुत्वा भ्रातृवधं कोपादिदं वचनमब्रवीत् ॥

यवीयान्केन ये भ्राता हतः क्व च विनाशितः
पतदारूयातमिच्छामि यवज्जिर्बानरोत्तमाः ॥

अङ्गदोऽकथयत्तस्य जनस्थाने महद्वधम् ।
रक्षसा भीमरूपेण त्वामुद्दिश्य यथातथम् ॥

जटायुषो वधं भुत्वा दुःस्वितः सोऽरुणात्मजः
त्वामाह स वरारोहे वसन्तीं रावणाकृत्ये ॥

तस्य तद्वचनं भुत्वा संपातेः प्रीतिवर्धनम् ।
अङ्गदममुखाः सर्वे ततः संप्रस्थिता वयम् ।

विन्ध्यादुत्थाय सप्राप्ताः सागरस्यान्तमुत्तरम् ।
त्ववर्जनकुतोत्साहा हृष्टास्तुष्टाः पुषंगमाः ॥

अङ्गदममुखाः सर्वे बेळोपान्तमुपागताः ।
चिन्तां जग्मुः पुनर्भीतास्त्वदर्शनसमुत्सुकाः ॥

अथाहं हरिसैन्यस्य सागर प्रेक्ष्य सीदतः ।
व्यवधूय भय तीव्र योजनानां शतं प्लुतः ॥

लङ्का चापि मया रात्रौ पूर्विष्ठा राक्षसाङ्गुला ।
रावणश्च मया दृष्टस्त्वं च शोकपरिप्लुता ॥

एतत्ते सर्वमाख्यातं यथावृत्तमनिन्दिते ।
अभिभाषस्व मां देवि दूतो दाशरथेरहम् ॥

त मां रामकृतोद्योग त्वन्निमित्तमिहागतम् ।
सुग्रीवसचिव देवि मुध्यस्व पवनात्मजम् ॥

कुञ्जली तव काकुत्स्थः सर्वशस्त्रभृतां वरः ।
गुरोराराधने युक्तो लक्ष्मणश्च सुलक्षणः ॥

तस्य वीर्यवतो देवि भर्तुस्तव हिते रतः ।
अहमेकस्तु संपाप्तः सुग्रीववचनादिह ॥ ७५ ॥

मयेयमसहायेन चरता कामरूपिणा ।
दक्षिणा दिगनुक्रान्ता त्वन्मार्गविबयैषिणा ॥

दिष्ट्याहं हरिसैन्यानां त्वन्नाशयनुषोचताम् ।
अपनेष्यामि संतापं तवाभिगमशंसनात् ॥७७॥

दिष्ट्या हि मम न व्यर्थं देवि सागरकङ्कनम् ।
प्राप्स्याम्यहामिदं दिष्ट्या त्वदर्शनकृतं यत्नः ॥

राघवश्च महावीर्यः क्षिप्रं त्वामभिपत्स्यते ।
समिप्रबान्धवं हत्वा रावणं राक्षसाधिपम् ॥

माल्यबाज्जाम वैदेहि गिरीणामुत्तमो गिरिः ।
ततो गच्छति गोकर्णं पर्वतं केसरी हरिः ॥

स च देवर्षिभिर्दिष्टः पिता मम महाकपिः ।
तीर्थे नदीपतेः पुण्ये शम्भसादनमुद्धरत् ॥८१॥

तस्याहं हरिणः श्रेत्रे जातो वातेन मैथिलि ।
हनुमानिति विख्यातो लोके स्वेनैव कर्मणा ॥

विश्वासार्थं तु वैदेहि भर्तृकृत्ता मया गुणाः ।
अचिराद्वाघवो देवि त्वामितो नयितानघे ॥

एवं विश्वासिता सीता हेतुभिः शोककञ्चिता ।
उपचरैरभिज्ञानैर्दूतं तमवगच्छति ॥ ८४ ॥

अतुलं च गता हर्षे पर्वणेण च जानकी ।
नेत्राभ्यां शकपक्ष्मभ्यां सुमोक्षानन्दं जलम् ॥

चारु तद्वदनं तस्यास्ताम्रशुक्लायतेक्षणम् ।
अधोभत विद्याकाश्या राहुमुक्त इवोदुराद् ॥

हनुमन्तं कर्षि व्यक्तं पश्यते नान्ययेति सा ।
अधोवाच हनूमांस्तामुत्तरं मियदर्शनाम् ॥

एतत्ते सर्वमाख्यातं समाश्वसिहि मैत्रिकि ।
किं करोमि कथं वा ते रोचते प्रतियाम्यहम् ॥

इतेऽधुरे सयति शम्भसादने
कपिपवीरेण महर्षिचोदनात् ।
ततोऽस्मि वायुप्रभवो हि मैत्रिकि
प्रभावतस्तत्प्रतिमथ वानरः ॥ ८९ ॥

इति पञ्चविंशः सर्गः ॥

षट्त्रिंशः सर्गः ॥

श्रूय एव महातेजा हनुमान्मारुतात्मजः ।
अब्रवीत्प्रश्रितं वाक्यं सीताप्रत्ययकारणात् ॥
वानरोऽह महाभागे दूतो रामस्य धीमतः ।
रामनामाङ्कित चेदं पश्य देव्यङ्गुलीयकम् ॥
प्रत्ययार्थं तवानीत तेन दत्त महात्मना ।
समान्भसिहि भद्रं ते क्षीणदुःखफला ससि ॥
पृष्टीत्वा प्रेक्षमाणा सा भर्तुः करविभूषणम् ।
भर्तारमिव मंप्राप्ता जानकी मुदिताभवत् ॥
चारु तद्दृशन तस्यास्ताम्रशुकलायतेक्षणम् ।
अशोभत विशाकाक्ष्या राहुमुक्त श्वोडुराट् ॥
ततः सा शीमती बाळा भर्तृसंदेशहर्षिता ।
परितुष्टा प्रियं कृत्वा प्रणम्यं स महाकपिम् ॥
विक्रान्तस्त्वं समर्षस्त्वं प्राङ्गस्त्वं वानरोत्तम ।
येनेदं राससपदं त्वयैकेन प्रचर्षितम् ॥ ७ ॥

श्रुतियोजनविस्तीर्णः सागरो मकराळयः ।
विक्रमश्लाघनीयेन क्रमता गोष्पदीकृतः ॥ ८ ॥

न हि त्वां प्राकृतं मन्ये वानरं वानरर्षभ ।
यस्य ते नास्ति संश्राप्तो रावणात्मापि संभ्रमः ॥

अर्हसे च कपिश्रेष्ठ मया समभिभाषितुम् ।
यद्यपि प्रेषितस्तेन रामेण विदितात्मना ॥ १० ॥

प्रेषयिष्यति दुर्घर्षो रामो न ह्यपरीक्षितम् ।
पराक्रममविज्ञाय मत्सकाशं विश्लेषतः ॥ ११ ॥

दिष्ट्या स कुशली रामो धर्मात्मा सत्यसंगरः ।
ब्रह्मणश्च महातेजाः सुमिश्रानन्दवर्धनः ॥ १२ ॥

कुशली यदि काकुत्स्थः किं नु सागरमेखलाम् ।
महीं ददति कोपेन युगान्ताग्निरिवोत्थितः ॥

अथ वा शक्तिमन्तौ तौ सुराणामपि निग्रहे ।
मयैव तु न दुःखानामस्ति मन्ये विपर्ययः ॥

कश्चिन्न व्यधितो रामः कश्चिन्न परितप्यते ।
सप्तराणि च कार्याणि कुरुते पुरुषोत्तमः ॥

कश्चिन्न दीनः संभ्रान्तः कार्येषु च न मुञ्चति ।
कश्चित्पुरुषकार्याणि कुरुते नृपतेः सुतः ॥१६॥

द्विविधं त्रिविधोपायमुपायमपि सेवते ।
विभिर्गीशुः सुकृत्कश्चिन्मित्रेषु च परंतपः ।

कश्चिन्मित्राणि लभते मित्रैश्चाप्यभिगम्यते ।
कश्चित्कल्याणमित्रश्च मित्रैश्चापि दुरस्कृतः ॥

कश्चिदाश्नास्ति देवानां प्रसादं पार्थिवात्मजः ।
कश्चित्पुरुषकारं च दैवं च प्रतिपद्यते ॥ १९ ॥

कश्चिन्न विगतस्नेहः विवासान्मयि राघवः ।
कश्चिन्मां व्यसनादस्मान्मोक्षयिष्यति वानर ॥

सुखानामुचितो नित्यमसुखानामनूचितः ।
दुःखमुत्तरमासाद्य कश्चिद्दामो न सीदति ॥

कौसल्यायास्तथा कश्चित्सुमित्रायास्तथैव च ।
अभीक्ष्ण भ्रूयते कश्चित्कुत्रुळं भरतस्य च ॥

प्रभिमिचेन मानार्हः कश्चिच्छोकेन राघवः
कश्चिन्नाम्यवना राघवः कश्चिन्मां तारयिष्यति ॥

कश्चिदक्षौहिणीं भीमां भरतो भ्रातृवत्सलः ।
 ध्वजिनीं मन्त्रिभिर्गुप्तां प्रेषयिष्यति मत्कृते ॥
 बानराधिपतिः भीमान्सुग्रीवः कश्चिदेष्यति ।
 मत्कृते हरिभिर्वीरैर्दुतो दन्तमस्त्रायुधैः ॥ २५ ॥
 कश्चिच्च कृष्णः शूरः सुमित्रानन्दवर्धनः ।
 अस्त्रविच्छरजालेन राक्षसान्विधामिष्यति ॥
 रौद्रेण कश्चिदस्त्रेण उवळता निहतं रणे ।
 द्रक्ष्याम्यल्पेन कालेन रावण समुहञ्जनम् ॥

कश्चिच्च तद्वैमसमानवर्ण

तद्वानन पद्मसमानगन्धि ।

यया विना श्लुष्यति श्लोकदीन

जलक्षये पद्ममिवातपेन ॥ २८ ॥

वर्मापदेन्यास्यजतम् राज्य

मां चाप्यरण्यं नयतः पदातिम् ।

नासीद्वया यस्य न भीर्न श्लोकः

कश्चित्स वैर्यं हृदये करोति ॥ २९ ॥

न चास्य माता न पिता च नान्यः
 स्नेहाद्विशिष्टोऽस्ति मया समो वा ।
 तावत्त्वहं दूत जिजीविषेयं
 यावत्प्रवृत्तिं मृणुयां प्रियस्य ॥ ३० ॥

इतीव देवी वचन महार्थं
 तं वानरेन्द्र मधुरार्थमुक्त्वा ।
 श्रोतुं पुनस्तस्य वचोऽभिराम
 रामार्थयुक्तं विरराम रामा । ३१ ॥

सीताया वचन श्रुत्वा मारुतिर्भीमविक्रमः ।
 क्षिरस्यञ्जलिमाधाय वाक्पमुत्तरमब्रवीत् ।
 न त्वामिहस्थां जानीते रामः कमललोचने ।
 तेन त्वां नानयत्याशु शचीमिव पुरंदर ॥

श्रुत्वैव तु वचो मम क्षिप्रमेष्यति राघवः ।
 चमू मर्कटम्पहतीं हर्यृक्षगणसंकुलाम् ॥ ३४ ॥

विष्टम्भयित्वा बाणौघैरक्षोभ्यं बरुणालयम् ।
 करिष्यति पुरीं लङ्कां काकुत्स्थः शान्तराक्षसाह् ॥

तत्र यद्यन्तरा मृत्युर्यादि देवाः सहासुराः ।
स्थास्यन्ति पथि रामस्य स तानपि बधिष्यति ॥

तवादर्शनजेनार्ये श्लोकेन स परिप्लुतः ।
न शर्म कथते रामः सिंहादित इव द्विपः ॥

मलयेन च विन्ध्येन मेरुणा मन्दरेण च ।
वर्दुरेण च ते देवि श्लपे मूलफलेन च ॥ ३८ ॥

यथा सुनयनं बल्लु विम्बोष्ठ चारुकुण्डलम् ॥
शुख द्रक्ष्यसि रामस्य पूर्णचन्द्रमिवोदितम् ॥

क्षिप्रं द्रक्ष्यसि वैदेहि रामं प्रस्रवणे गिरौ ।
शतक्रतुमिवासीनं नाकपृष्ठस्य मूर्धनि ॥ ४० ॥

न मांस राघवो भुङ्क्ते न चापि मधु सेवते ।
बन्धं सुविहितं नित्यं भक्तवश्राति पश्यामम् ॥

नैव दंशाभ्र मङ्ककाम कीटाभ्र सरीसृपान् ।
राघवोऽपनयेद्भ्रात्राश्वदूतेनान्तरात्पना ॥ ४२ ॥

नित्यं ध्यानपरो रामो नित्यं श्लोकपरायणः ।
नान्यच्चिन्तयते किञ्चित्स तु कामवशं गतः ॥

अनिद्रः सततं रामः सुप्तोऽपि च नरोत्तमः ।
सीतेति पधुरां वाणीं व्याहरन्प्रतिबुध्यते ॥

इद्रा फलं वा दुग्धं वा यद्दान्यस्तुमनोहरम् ।
बहुशो हा प्रियेत्येवं न्यसंस्त्वामभिभाषते ॥

स, देवि नित्यं परितप्यमान
स्त्वामेव सीतेत्यभिभाषमाणः ।
भूतव्रतो राजसुतो महात्मा
तवैव उभाय कुतप्रयत्नः ॥ ४६ ॥

सा रामसंकीर्तनवीतश्लोका
रामस्य श्लोकेन समानश्लोका ।
शरन्मुखे साम्बुदश्लेषचन्द्रा
निश्चेव वैदेहसुता बभूव ॥ ४७ ॥

इति षट्त्रिंशः सर्गः ॥

सप्तविंशः सर्गः ।

सीता तद्वचनं श्रुत्वा पूर्णचन्द्रनिभानना ।
हनूमन्तमुवाचेदं धर्मैर्यसहितं वचः ॥ १ ॥
अमृतं विशसंसृष्ट त्वया बानर भाषितम् ।
यच्च नान्यमना रामो यच्च शोकपरायणः ॥
ऐश्वर्ये वा सुविस्तीर्णे व्यसने वा सुदारुणे ।
रज्ज्वेव दुरुषं बद्धा कृतान्तः परिकर्षति ॥
विधिर्नूनमसंहार्यः पाणिनां पुढगोत्तम
सौमित्रि मां च रामं च व्यसनैः पश्य मोहितान् ॥
शोकस्यास्य कदा पारं राघवोऽधिगमिष्यति ।
प्लवमानः परिभ्रान्तो हतनौः सागरे यथा ॥
राक्षसानां वचं कृत्वा सूदयित्वा च रावणम् ।
लङ्कामुन्मूलितां कृत्वा कदा द्रक्ष्यति मां पतिः ॥
स वाक्यः संत्वरस्वेति यावदेव न पूर्यते ।
अयं संबत्सरः काळस्तावद्धि मम जीवितम् ॥

वर्तते दक्षमो पासो द्वौ तु शेषौ पुत्रंगम ।
रावणेन नृशंसेन समयो यः कुनो मम ॥ ८ ॥

विभीषणेन च भ्रात्रा मम निर्यातनं प्रति ।
अनुनीतः प्रयत्नेन न च तत्कुरुते मतिम् ॥

मम प्रतिप्रदानं हि रावणस्य न रोचते ।
रावणं मार्गते सरुये पृत्युः काकवशं गतम् ॥

व्येष्टा कन्यानका नाम विभीषणसुता कपे ।
तया ममेदमारूपात् मात्रा प्रहितया स्वयम् ॥

आशंसेयं हरिश्रेष्ठ क्षिप्र मां प्राप्स्यते पतिः ।
अन्तरात्मा हि मे शुद्धस्तस्मिंश्च बहवो गुणाः ॥

उत्साहः पौरुषं सत्त्वमानृशंस्य कृतज्ञता ।
विक्रमश्च मभावश्च सन्ति वानर राघवे ॥ १३ ॥

चतुर्दश सहस्राणि राक्षसानां जघान यः ।
जनस्थाने विना भ्रात्रा शत्रुः कस्तस्य नोद्विजेत् ॥

न स शक्यस्तु कथितु व्यसनैः पुरुषर्षभः ।
अहं तस्य प्रभाषणा शक्यस्येव पुण्डरीका ॥

अरजालांभुपाञ्चूरः कपे राधादिवाकरः ।
अत्रुरक्षोमयं तोयमुपश्लोषं नयिष्यति ॥ १६ ॥

इति संजल्पमानां तां रामार्थे शोककञ्चिताम् ।
अभुसपूर्णनयनामुवाच बचन कपिः ॥ १७ ॥

भुत्वैव तु बचो मङ्ग क्षिप्रमेष्यति राघवः ।
चमूं प्रकर्षन्महतीं हर्यृक्षगणसकुलाम् ॥ १८ ॥

अथ वा मोचयिष्यामि त्नामद्यैव वरानने ।
अस्माद्दुःखादुपारोह मम पृष्ठमनिन्दिते ॥ १९ ॥

त्वां तु पृष्ठगतां कृत्वा मतरिष्यामि सागरम् ।
शक्तिरस्ति हि मे वोढु लङ्कामपि सरावणाम् ॥

अहं प्रस्रवणस्याय राघवायाद्य पैथिकि ।
प्रापयिष्यामि शक्राय हव्यं हुतमिवानकः ।

द्रक्ष्यस्यद्यैव वेदेहि राघवं सहस्रह्मणम् ।
व्यवसायसमायुक्तं विष्णु दैत्यवधे यथा ॥

त्वदर्शनकृतोत्साहमाश्रमस्थं महाबलम् ।
दुरंदरमिवासीनं नागराजस्य मूर्धनि ॥ २३ ॥

पृष्ठमारोह मे देवि मा बिकारुक्षस्व शोभने ।
योगमन्विच्छ रामेण शशाङ्केनेव रोहिणी ॥

पौलोमीव महेन्द्रेण सूर्येणेव सुवर्चला ।
मत्पृष्ठमधिरुहा त्वं तगकाशमहार्णवम् ॥ २५ ॥

न हि मे संभयातस्य त्वामितो नयतोऽङ्गने ।
अनुगन्तु गतिं शक्ताः सर्वे लङ्कानिवासिनः ॥

यथैवाहमिह प्राप्तस्तथैवाहमसंशयम् ।
यास्यामि पश्य वेदेहि त्वामुद्यम्य विहायसम् ॥

मैथिली तु हरिश्रेष्ठाच्छ्रुत्वा वचनमद्भुतम् ।
हर्षविस्मितसर्वाङ्गी हनुमन्तमथाब्रवीत् ॥ २८ ॥

हनुमन्दूरमध्वानं कथं मां वोढुमिच्छसि ।
तदेव स्वलु ते मन्ये कपित्वं हरियूयप ॥ २९ ॥

कथं बाल्यशरीरस्त्वं मामितो नेतुमिच्छसि ।
सकाशं मानवेन्द्रस्य भर्तुर्मे पृथगर्षभ ॥ ३० ॥

सीताया वचनं श्रुत्वा हनुमान्मारुतात्मजः ।
चिन्तयामास लक्ष्मीवाग्भव परिभवं कुतम् ॥

न मे जानाति सख्यं वा प्रभावं वासितेक्षणया ।
तस्मात्पश्यतु वैदेही यद्रूपं मम कामतः ॥३२॥

इति संचिन्त्य हनुमास्तदा पुवगसत्तमः ।
दर्शयामास वैदेह्याः स्व रूपपरिमर्दनः ॥३३॥

स तस्मात्पादपाद्रीमानाप्लुत्य पुवगर्षभः ।
ततो वधितुपारेभे सीतामत्ययकारणात् ॥३४॥

मेरुमन्दरसंकाशो बभौ दीप्तानलमभः ।
अग्रतो व्यवतस्थे च सीताया वानरोत्तमः ।

हरिः पर्वतसकाशस्तान्नवक्रो महाबलः ।
बज्रदंष्ट्रनखो भीमो वैदेहीमिदमब्रवीत् ॥ ३५ ॥

सपर्वतवनोद्देशां साट्टपाकारतोरणासु ।
लङ्कामिमां सनाथां वा नयितुं शक्तिरस्ति मे ॥

तदवस्थाप्यतां बुद्धिरल देवि विकारक्षया ।
विशोकं कुरु वैदेहि राघव सहलक्ष्मणम् ॥

त दृष्ट्वाचलसकाशमुवाच जनकात्मजा ।
पद्मपत्रविद्यालाक्षी मारुतस्यौरसं सुतम् ॥३६॥

तव सखं बलं चैव विजानामि महाकपे ।
बायोरिव गतिं चापि तेजश्चाग्रेरिवाद्भुतम् ॥

प्राकृतोऽन्यः कथं चेमां भूमिपागन्तुमर्हति
तदधेरप्रमेयस्य पारं वानरपुंगव ॥ ४१ ॥

जानामि गमने शक्तिं नयने चापि ते मम
अवश्यं सप्रधार्यांशु कार्यसिद्धिर्महात्मनः ॥

अयुक्तं तु कपिश्रेष्ठं मम गन्तुं त्वया सह ।
वायुवेगसवेगस्य वेगो मां मोहयेत्तव ॥ ४३ ॥

अहमाकाशमापन्नां ह्युपर्युपरि पागरम् ।
प्रपतेय हि ते पृष्ठाद्भयाद्भेगेन गच्छतः ॥ ४४ ॥

पतिता सागरे चाहं तिमिनःकण्ठपाकुले ।
अवेयमांशु विवशा यादसामक्षमुत्तमम् ॥ ४५ ॥

न च शक्ये त्वया सार्धं गन्तुं शत्रुविनाशन ।
कलत्रवति सदेहस्त्वय्यपि स्यादसंशयः ॥

द्रियमाणां तु मां दृष्ट्वा राक्षसा भीमविक्रमाः ।
अनुगच्छेपुरादिष्ट्वा राक्षसेन दुरात्मना ॥ ४७ ॥

तेस्त्वं परिवृतः शूरेः शूलमुद्गरपाणिभिः ।
 मवेस्त्वं सञ्चय प्राप्तो मया वीर कलत्रवान् ॥
 सायुधा बहवो व्योम्नि राक्षसास्त्वं निरायुधः ।
 कथं शक्यसि संयातुं मां चैव परिरक्षितुम् ॥
 युध्यमानस्य रक्षोभिस्त्व तैः क्रूरकर्माभिः ।
 प्रपतेय हि ते पृष्ठाञ्जयार्ता कपिसत्तम ॥ ५० ॥
 अथ रक्षांसि भीमानि महान्ति बळवन्ति च ।
 कथञ्चित्सापराये त्वां जयेयुः कपिसत्तम ॥
 अथ वा युध्यमानस्य पतेयं विमुखस्य ते ।
 पतितां च गृहीत्वा मां नयेयुः पापराक्षसाः ॥
 मां वा हरेयुस्त्वद्दस्ताद्दिशसेधुरथापि वा ।
 अन्यवस्थौ हि दृश्येते युद्धे जगपराजयौ ॥
 अह वापि विपद्येय रक्षोभिरमितर्जिता ।
 त्वत्प्रयत्नो हरिश्रेष्ठ भवेन्निष्फल एव तु ॥ ५४ ॥
 काम त्वमपि पर्याप्तो निहन्तुं सर्वराक्षसान् ।
 राघवस्य यज्ञो हीयेन्नया अस्तैस्तु राक्षसैः ॥

अथ वादाय रक्षांसि न्यसेयुः संवृते हि माम्
यत्र ते नाभिजानीयुर्हरयो नापि राघवौ ॥

आरम्भस्तु मदर्षोऽय ततस्तव निर्वर्षकः ।
त्वया हि सह रामस्य महानागमने गुणः ॥

मयि जीवितमायत्त राघवस्य महात्मनः ।
भ्रातृणां च महाबाहो तव राजकुलस्य च ॥

तौ निराशौ मदर्थं तु शोकमतापकञ्चितौ ।
सह सर्वर्षहरिभिस्त्यक्षयतः प्राणसंग्रहम् ॥५९॥

मर्तुर्भक्तिं पुरस्कृत्य रामादन्यस्य वानर ।
न स्पृशामि शरीरं तु पुंसो वानरपुंगव ॥६०॥

यदह गात्रसंस्पर्शं रावणस्य बलाद्गता ।
अनीशा किं करिष्यामि विनाया विवशा सती ॥

यदि रामो दशग्रीवमिह हत्वा सबान्धवम् ।
मामितो वृक्ष गच्छेत तत्तस्य महत्त्वं भवेत् ।

भुता हि दृष्ट्वाथ मया पराक्रमा
महात्मनस्तस्य रणावमर्दिनः ।

न देवगन्धर्वभृजंगराक्षसा
भवन्ति रामेण समा हि संयुगे ॥ ६३ ॥

समीक्ष्य त संयति चित्रकार्मुकं
महाबल वासवतुल्यविक्रमम् ।
सलक्ष्मणं को विषहेत राघव
हुताशनं दीप्तमिवानिलेरितम् ॥ ६४ ॥

सलक्ष्मणं राघवपार्जिपर्दनं
दिशागजं मत्तमिव व्यवस्थितम् ।
सहेत को वानरमुख्य संयुगे
युगान्तसूर्यप्रतिमं शरार्चिषम् ॥ ६५ ॥

स मे हरिश्रेष्ठ सलक्ष्मण पति
सयूथपं क्षिप्रमिहोपपादय ।
विराय राम प्रति शोककश्चितां
कुरुष्व मां वानरमुख्य हर्षिताम् ॥ ६६ ॥

इति सप्तत्रिंशः सर्गः ॥

अष्टाविंशः सर्गः ।

ततः स कपिशार्दूलस्तेन वाक्येन हर्षितः ।
सीतामुवाच तच्छ्रुत्वा वाक्यं वाक्यविशारदः ॥
युक्तरूप त्वया देवि भाषितं शुभदर्शने ।
सदृशं स्त्रीस्वभावस्य साध्वीनां विनयस्य च ॥
स्त्रीत्वं न तु सपर्यं हि भागरं व्यतिवर्णितुम् ।
मामधिष्ठाय विस्तीर्णं शतयोजनमायतम् । ३॥
द्वितीयं कारणं यच्च ब्रवीषि विनयान्विते ।
गमादन्यस्य नार्हामि सस्पर्शमिति जानकि ॥
एतत्ते देवि सदृशं पत्न्यास्तस्य महात्मनः ।
का ज्ञान्या त्वायुने देवि ब्रूयाद्दूचनमीदृशम् ॥
भोष्यते चैव काकुत्स्थः सर्वं निरवशेषतः ।
चेष्टितं यस्त्वया देवि भाषितं मम चाग्रतः ॥
कारणैर्बहुभिर्देवि राममियचिकीर्षया ।
स्नेहप्रस्कम्भनसा मयैतत्समुदीरितम् ॥ ७ ॥

कङ्काया दुष्प्रवेशत्वाद्दुस्तरत्वान्महोदधेः ।
 सामर्थ्यादात्मनर्षैव पयैतत्समुदाहृतम् ॥ ८ ॥
 इच्छामि त्वां समानेतुमथैव रघुषण्डुना ।
 गुरुस्नेहेन भक्त्या च नान्यथैतदुदाहृतम् ॥ ९ ॥
 यदि नोत्सहसे यातु पया मार्धमनिन्दिते ।
 अभिज्ञान प्रयच्छ त्व जानीयाद्राघवां हि यत् ॥
 एवमुक्त्वा हनुमता सीता सुरसुतोपमा ।
 उवाच वचन मन्द बाष्पप्रप्रथिताक्षरम् ॥ ११ ॥
 इदं श्रेष्ठमभिज्ञानं श्रूयास्त्वं तु मम पियम् ।
 शैलस्य चित्रकूटस्य पादे पूर्वोत्तरे पुरा ॥ १२ ॥
 तापसाश्रमवासिन्याः प्राण्यमूलफलोदके ।
 तस्मिन्सिद्धाश्रिते देशे मन्दाकिन्या ह्यदूरतः ॥
 तस्योपवनषण्डेषु नानापुष्पसुगन्धिषु ।
 विहृत्य सलिलकल्लिशा तवाङ्गे ममूपाविशम् ॥
 ततो मांससमायुक्तो वायसः पर्यतुण्डयत् ।
 तमहं कोष्ठमृगम्य वारयामि स्म वायसम् ॥

दारयन्स च मां काकस्तत्रैव परिच्छीयते ।
 न चाप्युपारमन्मांसाञ्जक्षार्यां बलिभोजनः ॥
 उत्कर्षन्त्यां च रक्षणां क्रुद्धायां मयि पक्षिणि
 म्रस्यमाने च बसने ततो दृष्टा त्वया ब्रह्म ॥
 त्वयापहसिता चाह संक्रुद्धा कज्जिता तथा ।
 भक्ष्यमृष्टेन काकेन दारिता त्वामुपागता ॥१८
 आसीनस्य च ते श्रान्ता पुनरुत्सङ्गमाविशम् ।
 क्रुध्यन्ती च प्रहृष्टेन त्वयाह परिसान्त्विता ॥
 बाष्पपूर्णमुखी मन्द चक्षुषी परिमार्जती ।
 क्लृप्ताह त्वया नाथ वायसेन प्रकोपिता ॥
 परिश्रमात्पमुत्ता च राघवाङ्केऽप्यह चिरम्
 पर्यायेण मसुप्तश्च ममाङ्के भरताग्रजः ॥ २१ ॥
 स तत्र पुनरेवाथ वायसः समुपागमत् ।
 ततः सुप्तप्रबुद्धां मां राघवाङ्कात्समुत्थिताम् ॥
 वायसः सहसागम्य विरराद स्तनान्तरे ।
 पुनः पुनरयोत्पत्य विरराद स मां शृणुम् ॥

ततः समुक्षितो रामो मूर्च्छैः क्षोणितविन्दुभिः ।
वायसेन ततस्तेन बलवत्क्रियमानया ॥२४॥

स मया बोधितः श्रीमान्सुखसुप्तः परतपः ।
स मां दृष्ट्वा महाबाहुर्बितुर्भा स्तनयोस्तदा ॥

आशीविष इव क्रुद्धः श्वसन्वाक्यमभाषत ।
केन ते नागनासोरु विषतं वै स्तनान्तरम् ॥

कः क्रीडति सरोषेण पञ्चवक्त्रेण भोगिना ।
बीक्षमाणस्ततस्त वै वायस समुदैक्षत ॥ २७ ॥

नस्त्रैः सकाशैरैस्तीक्ष्णैर्माभेवाभिमुखं स्थितम्
ध्रुवः किल स शक्रस्य वायसः पततां वरः ॥

धराधरचरः शीघ्र पवनस्य गतौ समः ।
ततस्तास्मिन्महाबाहुः कोपसंबर्तितेक्षणः ॥२९॥

वायसे कुतवान्कूरां मतिं मतिमतां वरः ।
स दर्भं सस्तराद्भृशं ब्राह्मणेनास्त्रेण योजयत् ।

स दीप्त इव काळाग्निर्ज्वालाभिमुखो द्विजम् ।
स तं प्रदीप्तं चिक्षेप दर्भं तं वायसं प्रति ॥

ततस्तु वायसं दर्भः सोऽम्बरेऽनुजगाम तम् ।
अनुसृतस्तदा काको जगाम विविधां गतिम् ॥

त्राणकाम इमं लोकं सर्वं वै विचचार ह ।
स पित्रा च परित्यक्तः सुरैः सर्वैर्महर्षिभिः ॥

श्रील्लोकान्सपरिक्रम्य तमेव शरणं गतः
स तं निपतित भूमौ शरण्यं शरणागतम् ॥

वधार्हमपि काकुत्स्थ कृपया पर्यपालयत्
न शर्म लब्धवांल्लोके तमेव शरणं गतः ॥

परिधून विषण्णं च स तमायान्तमब्रवीत् ।
मोघं कर्तुं न शक्यं तु ब्राह्मणस्य तदुच्यताम् ॥

दिनस्तु दक्षिणाक्षि त्वच्छर इत्यथ सोऽब्रवीत् ।
तनस्तम्याक्षि काकस्य दिनस्ति न्न स दक्षिणम् ॥

दत्त्वा स दक्षिणं नेत्रं प्राणेभ्यः परिरक्षितः ।
स रामाय नमस्कृत्वा राज्ञे दशरथाय च ॥

बिसृष्टस्तेन वीरेण प्रतिपेदे स्वमालयम् ।
मत्कृते काकमात्रे तु ब्रह्मस्य समुदीरितम् ॥

कस्माद्यो मां हरेस्वत्तः क्षमसे तं महीपते ।
 स कुरुष्व महोत्साहः कृपां मयि नरर्षभ ॥
 त्वया नाथवती नाथ क्षनायेव हि दृश्यते ।
 आनृशस्यं परो धर्मस्त्वत्त एव मया भुतः ॥
 जानामि त्वां महावीर्यं महोत्साहं महाबलम् ।
 अपारपारमज्ञोभ्य गाम्भीर्यात्सागरोपमम् ॥
 भर्तारं ससमुद्राया धरण्या त्रासबोपमम् ।
 एवमस्त्रविदां श्रेष्ठ सत्यबान्बलवानपि ॥ ४३ ॥
 किमर्थमस्त्र रक्षसु न योजयसि राघव ।
 न नागा नापि गन्धर्वा नासुरा र मरुद्गणाः ॥
 रामस्य सधरे वेगं शक्ताः पतिसमाधितुम् ।
 तस्य वीर्यवतः कश्चिद्यश्ति मयि संभ्रमः ॥
 किमर्थं न वरैस्तीक्ष्णैः क्षयं नयति राक्षसान् ।
 भ्रातुरादेशमादाय लक्ष्मणो वा परतपः ॥ ४६ ॥
 कस्य हेतोर्न मां वीरः परित्राति महाबलः ।
 यदि तौ पुरुषव्याघ्रौ वाय्वग्निसमतेजसौ ॥

सुराणामपि दुर्घर्षौ किमर्थं मामुपेक्षतः
 यमैव दुष्कृतं किञ्चिन्महदस्ति न संशयः ।
 समर्यावपि तौ यन्मां नावेक्षेते परंतपौ ।
 वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं साश्रु भाषितम्
 अथाब्रवीन्महातेजा इन्नुमान्मारुतात्मजः ।
 त्वच्छोकविमुखो रामो देवि सत्येन मे श्लेषे ॥
 रामे दुःखाभिपक्षे च लक्ष्मणः परितप्यते
 कथंचिद्भवती दृष्टा न काळः परिशोचितुम् ॥
 इमं मुहूर्ते दुःखानां द्रक्ष्यस्यन्तमनिन्दिते ।
 तावुभौ पुरुषव्याघ्रौ राजपुत्रौ महाबलौ
 त्वदर्शनकृतोत्साहौ लङ्कां भस्मीकरिष्यतः ।
 हत्वा च समरे क्रूर रावण सहबान्धवम् ॥
 राघवस्त्वां विशालालि नेष्यति स्वां पुरीं मति
 ब्रूहि यद्वाघवो वाच्यो लक्ष्मणश्च महाबलः ।
 सुग्रीवो वापि तेजस्वी हरयोऽपि समागताः ।
 इत्युक्तवति तस्मिन् सीता सुरसुतोपमा ॥५५॥

उवाच लोकसंतप्ता हनुमन्त पुष्यगमम् ।
 कौसल्या लोकभर्तारं सुपुत्रे यं मनस्विनी ॥
 तं मयार्थे सुखं पृच्छ शिरसा चाभिवाद्य ।
 स्रजश्च सर्वरत्नानि प्रिया याश्च वराङ्गनाः ॥
 ऐश्वर्यं च विशालायां पृथिव्यामपि दुर्लभम् ।
 पितरं मातरं चैव समान्याभिप्रसाद्य च ॥
 अनुप्रव्रजितो राम सुमित्रा येन सुप्रजा ।
 आनुकूल्येन यर्मात्मा त्यक्त्वा सुखमनुत्तमम् ॥
 अनुगच्छति काकुत्स्थ भ्रातरं पालयन्बने ।
 सिंहस्कन्धो महाबाहुर्मनस्वी मियदर्शनः ॥
 पितृवद्वर्तते रामे मातृवन्मां समाचरन् ।
 द्विघमाणां तदा वीरो न तु मां वेद लक्ष्मणः ॥
 हृद्धोपसेवी लक्ष्मीबाणस्ततो न बहु भाषिता ।
 राजपुत्रः मियः श्रेष्ठः सदृशः श्वशुरस्य मे ॥
 यत्तः मियतरो नित्यं भ्राता रामस्य लक्ष्मणः ।
 निपुक्तो धुरि पस्यां तु तापुद्गहति वीर्यवान् ॥

यं दृष्ट्वा राघवो नैव वृत्तमार्यमनुस्मरेत् ।
स ममार्याय कुशलं वक्तव्यो वचनान्मम ॥

सृदुर्नित्य शुचिर्दक्षः प्रियो रामस्य लक्ष्मणः ।
यथा हि वानरश्रेष्ठ दुःखक्षयकरो भवेत् ।

स्वमस्मिन्कार्यनिर्योगे प्रमाण हरिसत्तम ।
राघवस्त्वत्समारम्भान्मायि यत्रपरो भवेत् ॥

इदं ब्रूयाश्च मे नाथं शूरं रामं पुनः पुनः ।
जीवितं धारयिष्यामि मासं दशरथात्मज ॥

ऊर्ध्वं मासात्त जीविय मत्पेनाहं ब्रवीमि ते ।
रावणेनोपकृतां मां निकृत्या पापकर्मणा ॥

आतुमर्हसि वीर त्व पातालादिव कौशिकीम् ।
ततो बह्वगत मुक्त्वा दिव्यं चूडामणिं शुभम् ॥

प्रदेयो राघवापेति सीता हनुमते ददौ ।
प्रतियुद्ध ततो वीरो मणिरत्नमनुत्तमम् ॥७०॥

अकृत्या योजयामास न ह्यस्य प्राभवद्भुजः ।
मणिरत्नं कपिवरः प्रतियुद्धाभिवाद्य च ॥७१॥

सीतां प्रदक्षिणं कृत्वा प्रणतः पार्श्वतः स्थितः ।
 हर्षेण महता युक्तः सीतादर्शनजेन सः ।
 हृदयेन गतो रामं शरीरेण तु निष्ठितः ॥७२॥

मणिवरमुपगृह्य त महार्हं

जनकनृपात्मजया धृतं प्रभावात् ।

गिरिरिव पवनावधूतमुक्तः

सुखितमनाः प्रतिसंक्रमं प्रपेदे ॥ ७३ ॥

इति अष्टात्रिंश सर्ग ॥

एकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥

—*—

मणिं दत्त्वा ततः सीता हनुमन्तप्रथाश्रयीत् ।
 अभिज्ञानमभिज्ञातमेतद्रामस्य तत्त्वतः ॥ १ ॥

मणिं तु दृष्ट्वा रामो वै प्रयाणां संस्मरिष्यति ।
 बीरो जनन्या मम च राज्ञो दशरथस्य च ॥

स भूयस्त्वं समुत्साहे चोदितो हरिसत्तम ।
 अस्मिन्कार्यसमारम्भे प्रचिन्तय यदुत्तरम् ॥

त्वमस्मिन्कार्यनिर्योगे प्रमाणं हरिसत्तम ।
 हनुमन्त्यत्नमास्थाय दुःस्वक्षयकरो भव ॥ ४ ॥

तस्य चिन्तयतो यत्रो दुःस्वक्षयकरो भवेत् ।
 स तयेति प्रतिज्ञाय मासतिर्भीमविक्रमः ॥ ५ ॥

शिरसाबन्ध वैदेहीं गमनायोपचक्रमे ।
 ज्ञात्वा सप्रस्थितं देवी बानरं मारुतात्मजम् ॥

वाष्पगद्गदया वाचा पैथिली वाक्यपत्रवीत् ।
 कुञ्जलं हनुमन्मयाः सहितौ रामलक्ष्मणौ ॥

सुग्रीव च सहामात्यं हृद्दान्सर्वाथि बानरान् ।
 म्रूयास्त्वं बानरश्रेष्ठ कुञ्जलं धर्मसहितम् ॥ ८ ॥

यथा स च महाबाहुर्मा तारयति राघवः ।
 अस्मादुःस्वाम्बुसरोधार्त्वं समाधातुमर्हसि ॥

जीवन्तीं मां यथा रामः सभाषयति कीर्तिमान् ।
 तत्तथा हनुमन्वाच्यो वाचा धर्ममवाप्नुहि ॥

नित्यमुत्साहयुक्ताथ वाच. भुत्वा त्वयेरिताः ।
 वर्षिष्यते दाशरथेः पौरुष मदवाप्तये ॥ ११ ॥

मत्संदेहयुता वाचस्त्वत्त। भ्रुत्वैव राघवः ।
पराक्रमविधिं वीरो विधिवत्संविधास्यति ॥

सीताया वचनं श्रुत्वा हनुमान्माकृतात्मजः ।
शिरस्यञ्जलिमाधाय वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥

क्षिपमेष्यति काकुत्स्थो हर्यृक्षपवरैर्द्वैतः ।
पस्ते युधि विजित्यारीड्श्लोक उपपनयिष्यति ॥

न हि पश्यामि मर्त्येषु नामरेष्वसुरेषु वा ।
वस्तस्य क्षिपतो बाणान्स्थातुमुत्सहतेऽग्रतः ।

अप्यर्कमपि पर्जन्यमपि वैवस्वत यमम् ।
म हि सोढु रणे शक्तस्तव हेतोर्विशेषतः ॥

म हि सागरपर्यन्तां महीं ज्ञासितुमीदृते ।
त्वन्निमित्तो हि रामस्य जयो जनकनन्दिनि ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सम्यक् सत्यं सुभाषितम् ।
जानकी बहु वेनेऽयं वचनं चेदमब्रवीत् ॥१८॥

ततस्तं प्रस्थितं सीता वीक्षमाणा पुनः पुनः ।
भर्तृस्नेहान्वितं वाक्यं सौहार्दादिनुमानयत् ॥

यदि वा मन्यसे वीर वसैकाहमरिंदम ।
 कस्मिंश्चित्संवृते देवे विश्रान्तः श्वो गमिष्यसि ।
 मम चेदल्पभाग्यायाः सांनिध्यात्तव वानर ।
 अस्य श्लोकस्य पहतो गृहूर्त मोक्षण भवेत् ॥
 गते हि हरिशार्दूल पुनरागमनाय तु ।
 प्राणानामपि संदेहो मम स्यान्नात्र संशयः ॥
 तवादर्शनजः श्लोको भूयो मां परितापयेत् ।
 दुःस्वाहुःस्वपरागृष्टां क्षीपयन्निव वानर ॥२४॥
 अयं च वीर संदेहस्तिष्ठतीव ममाग्रतः ।
 सुमहास्त्वत्सहायेषु हर्यृक्षेषु हरीश्वर ॥ २४ ॥
 कथं नु खलु दुष्पारं तरिष्यन्ति महोदधिम् ।
 तानि हर्यृक्षसैन्यानि तौ वा नरवरात्मजौ ॥
 त्रयाणामेव भूतानां सागरस्यास्य लङ्घने
 शक्तिः स्याद्वैनतेयस्य तव वा पारुतस्य वा ।
 तदस्मिन्कार्यनियोगे वीरैवं दुरतिक्रमे ।
 किं पश्यसि समाधानं त्वं हि कार्यविदां वरः ॥

काममस्य त्वमेवैकः कार्यस्य परिसाधने ।
पर्याप्तः परवीरघ्न यज्ञस्यस्ते बलोदयः ॥ २८ ॥

बलैः समग्रैर्यदि मां रावणं जित्य संयुगे ।
विजयी स्वपुरी यायात्तु मे स्याद्यज्ञस्करम् ॥

शरैस्तु सङ्घलां कृत्वा लङ्कां परबलार्दनः ।
मां नयेद्यदि काकुत्स्थस्तत्तस्य सदृशं भवेत् ॥

तद्यथा तस्य विक्रान्तमनुरूपं महात्मनः ।
भवेदाहवशूरस्य तथा त्वमुपपादय ॥ ३१ ॥

तद्यथोपहितं वाक्यं सहितं हेतुसंहितम् ।
निश्चम्य हनुमाञ्छेष वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥

देवि हर्यृक्षसैन्यानामीश्वरः पुबतां वरः ।
सुग्रीवः सखसपन्नस्तवार्ये कुतनिश्चयः ॥ ३३ ॥

स बानरसहस्राणां कोटीभिरभिसङ्घतः ।
क्षिप्रमेभ्यति वैदेहि राक्षसानां निर्बर्हणः ॥

तस्य विक्रमसंपन्नाः सखबन्तो महाबलाः ।
मनः संकल्पसंपाता निदेशे हरयः स्थिताः ॥

येषां नोपरि नावस्ताम तिर्यक्सज्जते गतिः
न च कर्मसु सीदन्ति महत्स्वमिततेजसः ॥

असक्तुचैर्महोत्साहैः ससागरधराधरा ।
प्रदक्षिणीकृता भूमिर्बायुमार्गानुसारिभिः ॥

मद्विशिष्टाश्च तुल्याश्च सन्ति तत्र बनौकसः ।
मत्तः प्रत्यबरः कश्चिन्नास्ति सुग्रीवसनिधौ ॥

अहं तावदिह प्राप्तः किं पुनस्ते महाबलाः
न हि प्रकृष्टाः प्रेष्यन्ते प्रेष्यन्ते हीतरे जनाः ॥

तद्वत् परितापेन देवि शोको व्यपेतु ते ।
एकोत्पातेन ते लङ्कामेष्यन्ति हरियूथपाः ॥

मम पृष्ठगतौ तौ च चन्द्रसूर्याविबोदितौ
त्वत्सकाश्च महासश्वौ नृसिंहावागमिष्यतः ॥

तौ हि वीरौ नरवरौ सहितौ रामलक्ष्मणौ ।
आगम्य नगरीं लङ्कां सायकैर्विभ्रमिष्यतः ॥

सम्यक् रावणं हत्वा राघवो रघुनन्दनः
त्वावादाय वरारोहे स्वधुरं प्रतियास्यति ॥

तदाश्वासिहि भद्रं ते भव त्वं काळकारुसिणी ।
न चिराद्द्रक्ष्यसे राम प्रवृत्तन्तमिषानकम् ॥

निहते राक्षसेन्द्रेऽस्मिन्सपुत्रामात्यबान्धवे ।
त्वं समेष्यसि रामेण शशाङ्केनेव रोहिणी ॥

क्षिप्रं त्वं देवि शोकस्य पारं यास्यसि वैशिकि ।
रावणं चैव रामेण निहतं द्रक्ष्यसेऽचिरात् ॥

एवमाश्वास्य वैदेहीं इनुमान्पारुतात्मजः ।
गमनाय मणिं कृत्वा वैदेहीं पुनरब्रवीत् ॥४७॥

तमरिघ्नं कृतात्मानं क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ।
कृष्मणं च धनुष्पाणिं लङ्काद्वारमुपस्थितम् ॥

नखदष्टायुधान्बीरान्सिंहशार्दूलविक्रमान् ।
वानरान्वारणेन्द्राभान्सिप्रं द्रक्ष्यसि संगतान् ॥

शैलाम्बुदनिकाञ्चानां लङ्कामलयसानुषु ।
नर्दतां कपिमूसूयानामचिराच्छ्रोष्यसि स्वनम् ॥

स तु पर्वणि घोरेण ताडितो मन्मथेषुजा ।
न शर्म कथते रामः सिंहादित इव द्विपः ॥

मा रुदो देवि श्लोकेन मा भूत्से मनसोऽप्रियम् ।
 क्षयीष पत्या शक्रेण भर्त्रा नायवती ह्यसि ॥
 रामाद्विचिष्टः कोऽन्योऽस्ति कश्चित्सौमित्रिणा
 समः ।

अप्रिमाकृतकल्पौ तौ भ्रातरौ तव संश्रयौ ॥

नास्मिश्चिरं वत्स्पसि देवि देशे
 रक्षोगणैरध्युषितेऽतिरौद्रे ।
 न ते चिरादागमन प्रियस्य
 क्षमस्व मत्संगमकालमात्रम् ॥ ५४ ॥
 इति एकोनचत्वारिंश सर्गः ॥

चत्वारिंशः सर्गः ॥

श्रुत्वा तु वचनं तस्य वायुसूनोर्महात्मनः ।
 उवाचात्महितं वाक्यं सीता सुरसुतोपमा ॥ १ ॥
 त्वां हृष्टा प्रियवक्तारं संप्रहृष्यामि वानर ।
 अर्धसंजातसस्येव हृष्टिं प्राप्य वसुंधरा ॥ २ ॥

यथा तं पुरुषव्याघ्र गात्रैः श्लोकाभिकर्षितैः ।
सस्पृशेय सकामाहं तथा कुरु दयां मयि ॥

अभिज्ञानं च रामस्य दद्या हरिगणोत्तम ।
क्षिप्तामिषीकां काकरूप कोपादेकाक्षिणातनीम् ॥

मनःशिलायास्त्रिलको गण्डपार्श्वे निवेशितः ।
त्वया प्रणष्टे तिलके तं किल स्मर्तुमर्हसि ॥

स धीर्यवान्कथं सीतां हृतां समनुमन्यसे ।
वसन्तीं रक्षसां मध्ये महेन्द्रवरुणोपमः ॥ ६ ॥

एष ब्रूहामणिर्दिव्यो मया सुपरिरक्षितः ।
एतं दृष्ट्वा प्रहृष्यामि व्यसने त्वामिवानघ ॥

एष निर्यातितः श्रीमान्मया ते वारिसभबः ।
अतः पर न शक्यामि जीवितु शोककालसा ॥

असह्यानि च दुःखानि वाचश्च हृदयच्छिदः ।
राक्षसीनां सुघोराणां त्वत्कृते वर्षयाम्यहम् ॥

धारयिष्यामि मासं तु जीवितं स्रजुसूदन ।
मासादूर्ध्वं न जीविष्ये त्वया हीना नृपात्मज ॥

घोरौ राक्षसराजोऽयं दृष्टिम् न सुखा मयि ।
त्वां च भुत्वा विषज्जन्तं न जीवेयमहं क्षणम् ॥

वैदेह्या वचनं भुत्वा करुणं साधु भाषितम् ।
अथाब्रवीन्महातेजा हनुमान्मारुतात्मजः ॥

त्वच्छोकविमुक्तो रामो देवि सत्येन ते श्लेषे ।
रामे दुःखाभिभूते तु लक्ष्मणः परितप्यते ॥

कथंचिन्नवती दृष्ट्वा न काल परिशोचितुम् ।
इमं मुहूर्तं दुःखानामन्त द्रक्ष्यसि भामिनि ॥

तावुभौ पुरुषव्याघ्रौ राजपुत्रावरिंदमौ ।
त्वदर्शनकृतोत्साहौ लङ्कां भस्मीकरिष्यतः ॥

इत्वा तु समरे क्रूरं रावण सहषान्धवम् ।
राघवौ त्वां विशालाक्षि स्वां पुरीं प्रापयिष्यतः ॥

यत्तु रामो विजानीयादभिज्ञानमनिन्दिते ।
भीतिसंजननं तस्य भूयस्त्वं दातुमर्हसि ॥१७॥

सात्रवीदत्तमेवेति मयाभिज्ञानमुत्तमम् ।
एतदेव हि रामस्य दृष्ट्वा मत्केन भूषणम् ॥

भदेय इन्द्रमन्वाक्यं तव वीर भविष्यति ।
 स त मणिवरं शुक्ल भीमान्शुबगसत्तमः ॥१९॥
 प्रणश्य शिरसा देवीं गमनायोपचक्रमे ।
 तमुत्पातकुतोत्साहमवेक्ष्य हरिपुंगवसू ॥ २० ॥
 बर्धमानं महावेगमुवाच जनकात्मजा ।
 अभुपूर्णमुखी दीना वाष्पगद्गदया गिरा ॥
 इन्द्रमन्सिंहसंकाशौ भ्रातरौ रामकक्ष्यजौ ।
 सुग्रीव च सहामात्यं सर्वान्भूया ह्यनामयसू ॥
 यथा च स महाबाहुर्मा तारयति राघवः ।
 अस्मादुःस्वाम्बुसंरोधान्च समाघातुमर्हसि ॥

इम च तीव्र मय शोकवेग
 रक्षोभिरेभिः परिभर्त्सनं च ।
 भूयास्तु रामस्य गतः समीप
 शिवथ तेऽध्वास्तु हरिमवीर ॥ २४ ॥
 स राजपुत्र्या प्रतिवेदितार्थः
 कपिः कुतार्थः परिदृष्टचेताः ।

अल्पावशेषं प्रसमीक्ष्य कार्यं
दिशं क्षुदीचीं मनसा जगाम ॥ २५ ॥

इति चत्वारिंश सर्गः ॥

—*—

एकश्चत्वारिंशः सर्गः ॥

—

स च वाग्भिः प्रशस्ताभिर्गमिष्यन्पूजितस्तया ।
तस्माद्देशादपक्रम्य चिन्तयामास वानरः ॥ १ ॥

अल्पशेषमिदं कार्यं दृष्ट्व्यमसितेक्षणा ।
श्रीजुपायानतिक्रम्य चतुर्थं इह दृश्यते ॥ २ ॥

न साम रक्षःसु गुणाय कल्पते
न दानमर्थोपचितेषु युज्यते ।
न भेदसाध्या बलदर्विता जनाः
पराक्रमस्त्वेव ममेह रोचते ॥ ३ ॥

न चास्य कार्यस्य पराक्रमादृते
बिनिश्चयः कश्चिदिहोपपद्यते ।

इतप्रवीरास्तु रणे हि राक्षसाः

कथंचिदीयुर्यदिहाथ मार्दवम् ॥ ४ ॥

कार्ये कर्मणि निर्दिष्टे यो बहून्यपि साधयेत् ।

पूर्वकार्याविरोधेन स कार्यं कर्तुमर्हति ॥ ५ ॥

न श्लोकः साधको हेतुः स्वल्पस्यापीह कर्मणः ।

यो ह्यर्थं बहुधा वेद स समर्थोऽर्थसाधने ॥६॥

इहैव तावत्कृतनिधयो ह्यह

यदि व्रजेयं पुत्रगेश्वरालयम् ।

परात्मसंपर्दविश्लेषतत्त्ववि-

त्तत' कृतं स्यान्मम भर्तृशासनम् ॥ ७ ॥

कथं नु खल्वद्य भवेत्सुखागत

प्रसह्य युद्धं मम राक्षसैः सह ।

तथैव खलवात्मबलं च सारव-

त्समानयेन्मां च रणे दशाननः ॥ ८ ॥

ततः समासाद्य रणे दशाननं

सपन्त्रिवर्गं सबलप्रयायिनम् ।

हृदि स्थितं तस्य मतं बलं च वै
सुखेन मत्साहमितः पुनर्व्रजे ॥ ९ ॥

इदमस्य नृशंसस्य नन्दनोपपद्युत्तमम् ।
वनं नेत्रमनःकान्तं नानाद्रुमलतायुतम् ॥ १० ॥

इदं विध्वंसयिष्यामि शुष्कं वनमिषानलः ।
अस्मिन्मध्ये ततः कोपं करिष्यति दशाननः ॥

ततो महत्साश्वमहारथद्विपं
बलं समादेक्ष्यति राक्षसाधिपः ।
त्रिशूलकालायसपट्टसायुध
ततो महद्गुह्यमिदं भविष्यति ॥ १२ ॥

अहं तु तैः सयति चण्डविक्रमैः
समेत्य रक्षोभिरसङ्घविक्रमः ।
निहत्य तद्वावणचोदितं बलं
सुखं गमिष्यामि कवीश्वरालयम् ॥

ततो मारुतबत्क्रुद्धो मारुतिर्भीमविक्रमः ।
ऊरुवेगेन महता क्रुमान्क्षेप्तुमथारभत् ॥

ततस्तु हनुमान्वीरो बभञ्ज प्रमदावनम् ।
 मत्तद्विजसमाघुष्टं नानाद्रुपकतायुतम् ॥ १५ ॥
 तद्वनं पथितैर्वृक्षैर्भिन्नैश्च सलिलाश्रयैः ।
 चूर्णितैः पर्वताग्रैश्च बभूवामियदर्चनम् ॥ १६ ॥
 नानाशकुन्तविरुतैः मभिन्नैः सलिलाश्रयैः ।
 ताम्रैः किमलयैः क्लान्तैः क्लान्तद्रुपकतायुतम् ॥
 न बभौ तद्वनं तत्र दावानलहतं यथा ।
 व्याकुलावरणा रेजुर्विहला इव ता कृताः ॥

कृतापृष्टैश्चिप्रमृष्टैश्च नाशितै-
 र्महोरगैर्व्याकुलमृगैश्च निर्धुतैः ।
 शिलायुद्धैरुन्मथितैस्तथा पृष्टैः
 प्रणष्टरूप नदभून्महद्वनम् ॥ १९ ॥

सा विह्वलाशोककृतापताना
 वनस्थली शोककृतापताना ।
 जाता दृशास्यप्रमदावनस्य
 रूपैर्बलाद्धि प्रमदावनस्य ॥ २० ॥

स तस्य कृत्वार्यपतेर्महाकपि-
 र्महव्यलीकं मनसो महात्मनः ।
 युयुत्सुरेको बहुभिर्महाबलेः
 श्रिया ज्वलंस्तोरणमास्थितः कपिः
 इति एकचत्वारिंश सर्गः ॥

द्विचत्वारिंशः सर्गः ॥

—*—

ततः पक्षिनिनादेन वृक्षभङ्गस्वनेन च ।
 बभूवुस्त्राससभ्रान्ताः सर्वे लङ्कानिवासिनः ॥
 विद्रुताश्च भयत्रस्ता विनेदुर्मृगपक्षिणः ।
 राक्षसां च निमित्तानि कूराणि प्रातिपेदिरे ।
 ततो गतायां निद्रायां राक्षस्यो विकृताननाः ।
 तद्वनं ददृशुर्भ्रम तं च वीर महाकपिम् ॥
 स ता दृष्ट्वा महाबाहुर्महासत्त्वो महाबलः ।
 चकार सुमद्द्रुपं राक्षसीनां भयाबहम् ॥

ततस्तं गिरिसंकाशप्रतिकाय महाबलम् ।
 राक्षस्यो बानरं दृष्ट्वा पथच्छूर्जनकात्पजाम् ॥
 कोऽयं कस्य कुतो वाय किंनिमित्तमिहागतः ।
 कथं स्वया सहानेन सवादः कृत इत्युत ॥ ६ ॥
 आचक्ष्व नो विश्वाळासि मा भूषे सुभगे भयम् ।
 सवादमसितापाङ्गे त्वया किं कृतवानयम् ॥
 अथाब्रवीत्तदा साध्वी सीता सर्वाङ्गसुन्दरी ।
 रक्षसां भीमरूपाणां बिज्ञाने मम का गतिः ॥
 यूयमेवाभिजानीत योऽयं यद्वा करिष्यति ।
 अहिरेव शङ्गेः पदान्विजानाति न संशयः ॥
 अहमप्यस्य भीतास्मि नैनं जानामि को न्वयम् ।
 वेत्ति राक्षसमेवैनं कामरूपिणमागतम् ॥ १० ॥
 वैदेह्या वचनं श्रुत्वा राक्षस्यो विहृता दिशः ।
 स्थिताः काबिद्रताः काबिद्रावजाप निवेदितुम् ॥
 रावणस्य समीपे तु राक्षस्यो विकृताननाः ।
 विरूप बानरं भीममारूयातुमुपचक्रमुः ॥ १२ ॥

अज्ञोकवनिकामध्ये राजन्भीमरघुः कपिः ।
सीतया कृतसंवादस्तिष्ठत्यमितविक्रमः ॥ १३ ॥

न च त जानकी सीता हरिं हरिणलोचना ।
अस्माभिर्बहुधा पृष्टा निवेदयितुमिच्छति ॥

वासवस्य भवेदूतो दूतो वैभवणस्य वा ।
प्रेषितो वापि रामेण सीतान्वेषणकारुक्षया ॥

तेन त्वद्भुतरूपेण यत्तत्तव मनोहरम् ।
नानामृगमणाकीर्णं ममृष्टं प्रमदावनम् ॥ १६ ॥

न तत्र कश्चिदुद्देशो यस्तेन न विनाशितः ।
यत्र सा जानकी सीता स तेन न विनाशितः ।

जानकीरक्षणार्थं वा भयाद्वा नोपलक्ष्यते
अथ वा कः श्रमस्तस्य सैव तेनाभिरक्षिता ॥

चारुपल्लवपुष्पाढ्यं यं सीता स्वयमास्थिता ।
प्रवृद्धः विश्वुपादृष्टः स च तेनाभिरक्षितः ॥

तस्योद्गुरूपस्योग्रं त्वं दण्डमाज्ञातुमर्हसि ।
सीता संभाषिता येन तद्वनं च विनाशितम् ॥

मनःपरिबृहीतां तां तव रत्नोमणेश्वर ।
 कः सीतामभिभाषेत यो न स्यात्पृथक्जीवितः ॥
 राक्षसीनां वचः श्रुत्वा रावणो राक्षसेश्वरः ।
 हुताग्निरिव जज्ज्वाळ कोपसंबर्तितेक्षणः ॥२१॥
 तस्य क्रुद्धस्य नेत्राभ्यां प्रापतस्मान्निन्दवः ।
 दीप्ताभ्यामिव दीपाभ्यां सार्विषः स्नेहविम्बवः ॥
 आत्मनः सदृशाञ्शूरान्किङ्कगन्धाम राक्षसान्
 व्यादिदेश महातेजा निग्रहार्थं हनुमतः ॥२४॥
 तेषामर्षीतिसाइल किङ्कराणां तरस्विनाम् ।
 निर्ययुर्भवनात्तस्मात्कूटमुद्गरपाणयः ॥ २५ ॥
 महोदरा महादष्टा घोररूपा महाबलाः ।
 युद्धामिमनसः सर्वे हनुमद्ग्रहणोन्मुखाः ॥२६॥
 ते कर्पिं तं समासाथ तोरणस्थमवस्थितम् ।
 अभिवेत्तुर्ग्रहावेगाः पतंगा इव पावकम् ॥२७॥
 ते मदाभिर्षिञ्चिन्नाभिः परिधैः काञ्चनाङ्गदैः ।
 आजघ्नुर्बानरभ्रेष्ठं शरैश्चादित्यसंनिधैः ॥२८॥

सुरैः पट्टसैः शूढैः पासतोपरशक्तिभिः ।
परिवार्य इवमन्तं सहसा तस्पुरज्जतः ॥ २९ ॥

इनुमानपि तेजस्वी श्रीमाम्पर्वतसनिभः ।
क्षितावाविष्य काङ्कं ननाद च महास्वनम् ॥

स भूत्वा सुपहाकायो इनुमान्मारुतात्मजः ।
भृष्टमास्फोटयामास लङ्कां शब्देन पूरयन् ॥ ३१ ॥

तस्यास्फोटितशब्देन महता सानुनादिना ।
पेतुर्विहंगा गगनादुच्चैश्चेदमर्षोषयत् ॥ ३२ ॥

जयत्यतिबलो रामो लक्ष्मणश्च महाबलः ।
राजा जयति सुग्रीवो राषवेणाभिपाक्षितः ॥

दासोऽह-कोसलेन्द्रस्य रामस्याक्लिष्टकर्यणः ।
इनुमान्शत्रुसैन्यानां निहन्ता मारुतात्मजः ॥

न राषणसहस्रं मे युद्धे मतिबलं भवेत् ।
क्षिकाभिस्तु प्रहरतः पादपैश्च पुनः पुनः ॥

अर्दयित्वा पुरीं लङ्कामभिवाच च मैथिलीम् ।
सयुद्धार्थो गमिष्यामि पिबतां सर्वरससाम् ॥

तस्य संनादशब्देन तेऽभवन्भवयच्छ्रिताः ।
ददृशुश्च हनूमन्तं संध्यामेघमिबोजतम् ॥ ३७ ॥

स्वामिसंदेहानिःशङ्कास्ततस्ते राक्षसाः कपिम् ।
चित्रैः महरणैर्भीमैरभिपेतुः सहस्रशः ॥ ३८ ॥

स ते. परिवृतः शूरैः सर्वतः स महाबलः ।
आससादायसं भीमं परिघ तोरणाश्रितम् ॥

स तं परिघमादाय जघान च निष्ठाचरान् ।
स पद्मगमिवादाय स्फुरन्तं विनतास्रुतः ॥४०॥

विचचाराम्बरे वीरः परिशुद्ध च मारुतिः ।
स इत्वा राक्षसान्वीरान्किकराम्याकृतास्पजः ॥

युद्धकाङ्क्षी हुनर्षीरस्तोरणं समुपाश्रितः ।
ततस्तस्माद्गयान्मुक्ताः कतिचित्तत्र राक्षसाः ।
निहताम्किकराम्सर्वान्ब्राह्मणाय म्यवेदयन् ॥

स राक्षसानां निहतं महद्बलं

निष्कम्य राजा परिवृत्तकोचनः ।

समादिदेहाप्रतिष्ठा पराक्रमे

प्रहस्तपुत्रं समरे सुदुर्जयम् ॥ ४३ ॥

इति द्विषत्वारिंशः सर्गः ॥

—*—

त्रिषत्वारिंशः सर्गः ॥

—

ततः स किंकरान्दत्त्वा हनुमान्ध्यानमास्थितः ।

वनं भयं मया चैत्यप्रासादो न विनाशितः ॥

तस्मात्प्रासादमप्येवमिदं विध्वंसयाम्यहम् ।

इति संचिन्त्य मनसा हनुमान्दर्शयन्बलम् ॥

चैत्यप्रासादमाप्लुत्य मेरुशृङ्गमिबोज्ज्वलम् ।

आबरोह हरिश्रेष्ठो हनुमान्पारुतात्मजः ॥ ३ ॥

आब्रह्म गिरिसंकाशं प्रासादं हरियूथपः ।

बभौ स सुमहातेजाः प्रतिसूर्य इवोदितः ॥ ४ ॥

संपृष्य च दुर्धर्षं चैत्यप्रासादमुत्तमम् ।

हनुमान्प्रणवकैलुष्यया पारिवात्रोपमोऽभवत् ॥

स भूत्वा सुमहाकायः पथावान्माकतात्मजः ।

धृष्टमास्फोटयामास कङ्कां शब्देन पूरयन् ॥

तस्यास्फोटितशब्देन महता श्रोत्रघातिना ।

पेतुर्विहगमास्तत्र चैत्यपाशाश्च मोहिताः ॥ ७ ॥

अस्त्रविजयतां रामो कश्मणश्च महाबलः ।

राजा जयति सुग्रीवो राघवेणाभिपाकितः ।

दासोऽहं कोसलेन्द्रस्य रामस्याक्लिष्टकर्मणः ।

इन्द्रमाञ्छन्नुसैन्यानां निहन्ता याकतात्मजः ॥

न रावणसहस्रं मे युद्धे प्रतिबलं भवेत् ।

श्लिष्णामिस्तु प्रहरतः पादपैश्च सहस्रशः ॥ १० ॥

अर्दयित्वा पुरीं लङ्कामभिवाद्य च मैथिलीम् ।

समृद्धार्थो मामिष्यामि मित्रतां सर्वरक्षसाम् ।

एवमुक्त्वा महाबाहुर्धैत्यस्यो हरियूषधः ।

ननाद धीमनिर्द्वादो रक्षसां जनयन्मयम् ॥

तेन शब्देन महता चैत्यपाशाः क्षत ययुः ।

सृष्ट्वा विविधानस्त्रान्प्राप्तान्स्त्रज्ञान्परश्वजान् ॥

विसृजन्तो महाकाया मारुतिं पर्यवारयन् ।
 ते गदाभिर्विचित्राभिः परिघैः काञ्चनाङ्गदैः ॥
 आजघ्नुर्बानरश्रेष्ठं बाणैश्चादित्यसंनिभैः ।
 आबर्त इव गङ्गायास्तोयस्य विपुळो महान् ॥
 परिक्षिप्य हरिश्रेष्ठं स बभौ रक्षसां गणः ।
 ततो वातात्मजः क्रुद्धो भीमरूपं समास्थितः ॥
 प्रासादस्य महान्तस्य स्तम्भं ह्येवपरिष्कृतम् ।
 उत्पाटयित्वा वेगेन हनुमान्यवनात्मजः ॥१७॥
 ततस्तं भ्रामयामास श्वतधार महाबलः ।
 तत्र चाग्निः समभवत्प्रासादश्चाप्यदहत् ॥१८॥
 दहमानं ततो दृष्ट्वा प्रासादं हरियूषधः ।
 स राक्षसश्वत इत्वा वज्रेणेन्द्र इवासुरान् ॥
 अन्तरिक्षे स्थितः भीमानिदं वचनमब्रवीत् ।
 माह्वानां सहस्राणि विसृष्टानि महात्मनाम् ॥
 बलिनां बानरेन्द्राणां सुग्रीववश्ववर्तिनाम् ।
 अटन्ति वसुधां कुत्सनां वयमन्ये च बानराः ॥

दक्षनागबलाः केचित्केचिद्वृणोचराः ।

केचिन्नागसहस्रस्य बभूवुस्तुल्यविक्रमाः ॥

सन्ति चौघबलाः केचित्केचिद्वायुबलोपमाः ।

अप्रमेयबलाभान्ये तत्रासन्दरियुवपाः ॥ ३ ॥

ईदृग्बभूवुस्तु हरिभिर्वृतो दन्तनस्त्रायुधैः ।

शतैः शतसहस्रैश्च कोटीभिरयुतैरपि ॥ २४ ॥

आगमिष्यति सुग्रीवः सर्वेषां वो निपूदनः ।

नेयमस्ति पुरी लङ्का न यूय न च रावणः ।

यस्मादिह्वाकुनायेन बद्धं वैर पहात्पना ॥

इति चित्तस्वारिंशः सर्गः ॥

चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥

संदिष्टो राक्षसेन्द्रेण महस्यस्य सुतो बली ।

जम्बुमाळी महावधो निर्जगाम चतुर्धरः ॥ १ ॥

रक्तपाल्याम्बरधरः कर्णवी रुचिरकुण्डलः
महान्विवृत्तनयनमण्डः समरदुर्जयः ॥ ३ ॥

दग्धत्रिकूटप्रतिभो महाजकदसंनिभः ।
महायुजशिरस्कन्धो महादंष्ट्रो महाननः ॥ ३ ॥

महाजबो महोत्साहो महासन्धोरुविक्रमः ।
आजगामातिवेगेन सायुधः स महारथः ॥ ४ ॥

धनुः शक्रधनुःपरुष्य महद्गुशिरसायकम् ।
बिम्फारयाणो वेगेन बज्राश्रनिसमस्वनम् ॥ ५ ॥

तस्य बिम्फारघोषेण धनुषो महता दिङ्मः ।
प्रदिष्टस्य नभश्चैव सहसा समपूर्यत ॥ ६ ॥

उदयस्थ इवादित्यः प्रभाभिरतिष्ठोहितः ।
ओहिताङ्गेन महता कवचेनाभिसंवृतः ॥ ७ ॥

तिष्ठ तिष्ठेति सहसा हनूमन्तमघात्रवीत् ।
रथेन स्वरयुक्तेन तमागतमुदीक्ष्य सः ॥ ८ ॥

हनुमाम्बेगसपन्नो जहर्ष च ननाद च ।
तं तोरणविटङ्गस्त्वं हनुमन्तं महाकपिम् ॥ ९ ॥

जम्बुपाळी महाबाहुर्विष्याथ निश्चितैः शरैः ।
अर्धचन्द्रेण बद्दने श्विरस्येकेन कर्णिना ॥ १० ॥

बाहोर्विष्याथ नाराचैर्दशभिस्त कपीश्वरस्य ।
तस्य तच्छुशुभे तास्रं शरेणाभिहतं मुखम् ॥

शरदीषाम्बुजं फुल्लं विद्धं भास्कररश्मिना ।
वक्षस्य रक्तं रक्तेन रञ्जितं शुशुभे मुखम् ॥

यथाकाशे महापद्म भिक्त काञ्चनविन्दुभिः ।
चुकोप बाणाभिहतो राक्षसस्य महाकपिः ॥

ततः पार्श्वेऽतिविपुलां ददर्श महतीं शिलाङ्गु ।
तरसा तां समृत्पात्य चिक्षेप बलबद्धली ॥

तां शरैर्दशभिः क्रुद्धस्ताडयामास राक्षसः ।
धिपक्ष कर्म तद्दृष्ट्वा हनुमांश्छन्दविक्रमः ॥ १५ ॥

साळं विवृलमुत्पात्य भ्रामयायास वीर्यवान् ।
भ्रामयन्तं कपिं दृष्ट्वा साळवृक्षं महाबलम् ॥

चिक्षेप सुबद्धन्वाणाञ्जम्बुपाळी महाबलः ।
साळं चतुर्भिश्छिद्येद बानरं पञ्चभिर्हृजे ॥

शिरस्येकेन बाणेन दृष्टमिस्तु स्तमान्तरे ।
स श्वरैः पूरिततनुः क्रोधेन महता वृतः ॥

तमेव परिषं घृष्ट भ्रामयामास मावतिः ।
अतिवेगोऽतिवेगेन भ्रामयित्वा बळोत्कटः ॥

परिषं पातयामास जम्बुमाळेर्महोरसि ।
तस्य वैव शिरो नास्ति न बाहू न च जानुनी ॥

न धनुर्न रथो नाश्वास्तथादृश्यन्त नेषवः ।
स हतस्तरसा तेन जम्बुमाळी महाबळः ॥

पपात निहतो भूमौ चूर्णिताङ्गविभूषणः ।
जम्बुमाळिं च निहत किंकरांश्च महाबळान् ।
चुक्रोध रावणः श्रुत्वा कोपसरक्तलोचनः ॥

स रोषसर्वतितताम्रलोचनः

महस्तपुत्रे निहते महाबळे ।

अमात्यपुत्रानतिवीर्यविक्रमा-

न्समादिदेष्वाङ्गु निशाचरेश्वरः ॥ ३३ ॥

इति चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥

पञ्चचत्वारिंशः सर्गः ॥

ततस्ते राक्षसेन्द्रेण चोदिता मन्त्रिणां सुताः ।
निर्ययुर्भवनात्तस्मात्सप्त सप्तार्चिर्वर्चसः ॥ १ ॥

महाबलपरीबारा धनुष्मन्तो महाबलाः ।
कृतास्त्रास्त्रविदां श्रेष्ठाः परस्परजयैषिणः ॥ २ ॥

हेमज्वालपरिक्षिप्तैर्ध्वजद्भिः पताकिभिः ।
तोषदस्वननिर्घोषैर्वाजिघुक्तैर्महारयैः ॥ ३ ॥

तप्तकाञ्चनचित्राणि चापान्यमितविक्रमाः ।
विष्फारयन्तः सहस्रास्तटिलन्व इवाम्बुदाः ॥

जनन्यस्तु ततस्तेषां विदित्रा किंकरान्हतान् ।
त्रभूवुः शोकसंभ्रान्ता' सदान्धवसुहृज्जनाः ॥

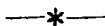
ते परस्परसंघर्षात्तप्तकाञ्चनभूषणाः ।
अभिपेतुर्नूयन्तं तोरणस्थपवस्थितम् ॥ ६ ॥

सृजन्तो बाणहृष्टिं ते रथगर्जितनिःस्वनाः ।
हृष्टिपन्त इवाम्बोदा विचेरुर्नैर्ऋताम्बुदाः ॥७ ॥

अबकीर्णस्ततस्ताभिर्हनुमाञ्चरवृष्टिभिः ।
 अभवत्संवृताकारः शैकराटिव वृष्टिभिः ॥ ८ ॥
 स क्षरान्मोधयामास तेषामाशुचरः कपिः ।
 रथवेग च वीराणां विचरन्निर्मलेऽम्बरे ॥ ९ ॥
 स तैः क्रीडन्धनुष्मद्भिर्व्योम्नि वीरः प्रकाशते ।
 धनुष्मद्भिर्व्यथा मेघैर्मारुतिः प्रभूरम्बरे ॥ १० ॥
 स कृत्वा निनद घोर त्रासयस्तां महाचमूम् ।
 चकार हनुमान्वेगं तेषु रक्ष.सु वीर्यवान् ॥
 तलेनाभ्यहनत्कांक्षित्पद्मां कांक्षित्परंतपः ।
 मुष्टिनाभ्यहनत्कांक्षिभस्त्रैः कांक्षिज्यदारघत् ॥
 प्रममाथोरसा कांक्षिदूहभ्यामपरान्कपि. ।
 केचित्तस्य निनादेन तत्रैव पतिता भुवि ॥
 ततस्तेष्ववसन्नेषु भूमौ निपतिनेषु च ।
 तत्सैन्यमगमत्सर्व दिशो दक्ष भयार्दितम् ॥
 विनेदुर्विस्वरं नागा निपेतुर्भुवि वाजिनः ।
 मग्ननीडध्वजच्छत्रैर्भूष कीर्णाभवद्द्रव्यैः ॥ १५ ॥

स्रवता वधिरेजाथ स्रवन्त्यो दक्षिताः पथि ।
विविधैश्च स्वरैर्केकुा ननाद विकृतं तदा ॥१६॥

स तान्प्रवृद्धान्विनिहत्य राक्षसा-
न्महाबलशण्डपराक्रमः कृपिः ।
धुयुत्सुरन्यैः पुनरेव राक्षसै-
स्तदेव वीरोऽभिजगाम तोरणम् ॥
इति षट्चत्वारिंश सर्ग ॥

षट्चत्वारिंशः सर्गः ॥

इतान्मन्त्रिमुतान्पुङ्गा वानरेण महात्मना ।
रावणः संवृताकारधकार मतिमुचमात् ॥ १ ॥
स विकृपासयूपालो दुर्धरं चैव राक्षसम् ।
प्रघसं भासकर्णे च षष्ठ्य सेनाग्रनायकान् ॥
संदिदेश दशग्रीवो वीराजयविश्वारदान् ।
इनुमद्रूपे व्यग्रान्वायुवेगसमान्पुथि ॥ ३ ॥

यात् सेनाग्रगाः सर्वे महाबलपरिग्रहाः ।
 सबाजिरथमातङ्गाः स कपिः श्वास्यतामिति ॥
 यत्तैश्च स्वलु भाव्य स्यात्तमासाद्य बनावयद् ।
 कर्म चापि समाधेयं देवकाळाबिरोधितम् ॥
 न ह्यहं तं कपिं मन्ये कर्मणा प्रतितर्कयन् ।
 सर्वथा तन्महद्भूतं महाबलपरिग्रहम् ॥ ६ ॥
 भवेदिन्द्रेण वा सृष्टमस्मदर्थं तपोवकात् ।
 सनागयज्ञगन्धर्वा देवासुरपहर्षयः ॥ ७ ॥
 युष्माभिः सहितैः सर्वैर्मया सह विनिर्जिताः ।
 तैरबभूव विधातव्यं व्यलीक किञ्चिदेव नः ॥
 तदेव नात्र संदेहः प्रसन्न परिगृह्यताम् ।
 नाबमान्यश्च युष्माभिर्हरिर्धोरपराक्रमः ॥ ९ ॥
 दृष्टा हि हरयः पूर्वं मया विप्लवविक्रमाः ।
 बाळी च सहसुग्रीवो जाम्बवांश्च महाबलः ॥
 नीलः सेनापतिश्चैव ये चान्ये द्विविदादयः ।
 नैवं तेषां गतिर्भाषा न तेजो न पराक्रमः ॥

न मतिर्न बहोरसाहौ न रूपपरिकल्पनम् ।
महत्सम्बन्धिदं ज्ञेयं कपिकुपं व्यवस्थितम् ॥

प्रयत्नं महदास्थाय क्रियतामस्य निग्रहः ।
कामं कोकाक्षयः सेन्द्राः ससुरासुग्मानवाः ॥

भवतामग्रतः स्थातुं न पर्याप्ता रणाजिरे ।
तथापि तु नयज्ञेन जयपाकाङ्गता रणे ॥१४॥

आत्मा रक्ष्यः प्रयत्नेन युद्धसिद्धिर्हि चञ्चला ।
ते स्वाभिवचनं सर्वे प्रतियुष्म महाजसः ॥१५॥

समुत्पेतुर्महावेगा हुताश्लसमतेजसः ।
रयेर्मसैश्च मातङ्गैर्वाजिमिथ महाजवैः ॥ १६ ॥

श्लैश्च विविधैस्तीक्ष्णैः सर्वैश्चोपचिता बलैः ।
ततस्तं ददृशुर्वीरा दीप्यमानं महाकपिम् ॥१७॥

रश्मिमन्तमिषोद्यन्तं स्वतेजोरश्मिपाकिनम् ।
तोरजस्थं महोत्साहं महावेगं महाबलम् ॥१८॥

महामतिं महोत्साहं महाकार्यं महाबुधम् ।
त समीक्ष्यैव ते सर्वे दिक्षु सर्वास्ववस्थिताः ॥

तेस्तैः प्रहरनेर्धीर्धैरभिपेतुस्ततस्ततः ।

तस्य पञ्चायसास्तीक्ष्णाः श्विताः पीतमुखाः श्वराः

श्विरस्युत्पलनात्राभा दुर्धरेण निपातिताः ।

स तैः पञ्चधिराविद्धः श्वरैः श्विरसि वानरः ॥

उत्पपात नदन्वधोऽग्नि दिशो दश विनादयम् ।

ततस्तु दुर्धरो वीरः सरयः सज्यकार्मुकः ॥

श्विरञ्च श्वरशनेस्तीक्ष्णैरभिषेदे महाबलः ।

स कषिर्कारयामास तं व्योम्नि श्वरवर्षिणम् ॥

वृष्टिमन्तं पयोदान्ते पयोदमिदं मारुतः ।

अर्धमानरुतस्तेन दुर्धरेणानिष्कारमजः ॥२४॥

चकार निनदं भूयो व्यबर्धत च वेगवान् ।

स दूरं सहस्रोत्पत्य दुर्धरस्य रथे हरिः ॥२५॥

निपपात महावेगो विष्णुद्राक्षिर्गिराविष ।

कृतः स मथिताह्वानं रथं भ्रमाक्षकृबन्धु ॥२६॥

विहाय म्यपतन्नमौ दुर्धरस्त्वक्तजीवितः ।

तं विकृपाक्षयुषासौ वृष्टा निपतितं वृषि ॥२७॥

संजातरोषौ दुर्धर्षावुत्पेततुररिन्द्यौ ।

स ताभ्यां सहस्रोत्पत्य विष्टितो विमलेऽम्बरे ॥

द्वन्द्वराभ्यां महाबाहुर्वसम्यभिहतः कपिः ।

तयोर्वेगवतोर्वेगं विनिहत्य महाबलः ॥ २९ ॥

निपपात पुनर्भूमौ सुपर्णममविक्रमः ।

स साकवृक्षमासाद्य तद्भुत्पाठ्य च बानरः ॥

तावुभौ राक्षसौ वीरौ जघान पवनात्मजः ।

ततस्तांस्त्रीन्हताङ्गला बानरेण तरस्विना ॥

अभिपेदे महावेगः प्रसन्न प्रघसो हरिम् ।

भासकर्णश्च सकुद्दः शूळमादाय वीर्यवान् ।

एकतः कपिश्चार्दूलं यज्ञस्त्रिनमवस्थितम् ।

पट्टसेन श्विताग्रेण प्रघसः प्रत्ययोषयत् ॥

भासकर्णश्च शूलेन राक्षसः कपिसत्तमम् ।

स ताभ्यां त्रिसतैर्गात्रैरसृग्दिग्घतनूकहः ॥ ३४ ॥

अभवद्बानरः कुद्धो बाकसूर्यसमप्रधः ।

सद्भुत्पाठ्य गिरेः मूर्ध्नं सद्युगध्याकृपादपम् ॥

जघान हनुमान्भीरो राक्षसौ कपिकुञ्जरः ।
 वतस्तंष्ववसन्नेषु सेनापतिषु पञ्चसु ॥ ३६ ॥

बलं तदवशेषं च नाश्रयामास वानरः ।
 अन्यैरश्वान्गजैर्नागान्योधैर्योधान्रथै रथान् ॥

स कपिर्नाश्रयामास सहस्राक्ष इवासुरान् ।
 हतैर्नागैस्तुरंगैश्च भ्रमाक्षैश्च महारथैः ।
 हतैश्च राक्षसैर्धूम्रैश्च कृष्णैश्च सपन्ततः । ३८ ॥

ततः कपिस्तान्ध्वजिनीपतीन्रणे
 निहत्य वीरान्सबलान्सबाहनान् ।
 तदेव वीरः परिप्लव्य तोरणं
 कृतक्षणः काल इव प्रजाक्षये । ३९ ॥
 इति षड्चत्वारिंशः सर्गः ॥

सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥

सेनापतीन्पञ्च स तु भ्रमापिता-
 न्धूम्रता सानुचरान्सबाहनान् ।

समीक्ष्य राजा समरोद्धतोन्मुखं
कुपारमक्षं प्रसमैक्षनाग्रतः ॥ १ ॥

त तस्य दृष्ट्यर्पणसंप्रचोदिनः
प्रतापवान्काञ्चनचित्रकार्मुकः ।
समुत्पपाताथ सदस्पृदीरितो
द्विजातिमुख्यैर्हविषेव पावकः ॥ २ ॥

ततो महद्वाक्यदिवाकरप्रभं
प्रतप्तजाम्बूनदजाकसंततम् ।
रथं सप्रास्थाय ययौ स वीर्यवा-
न्महाहरिं तं प्रति नैर्ऋतर्षभः ॥ ३ ॥

ततस्तपःसंग्रहसंचयार्जितं
प्रतप्तजाम्बूनदजालशोभितम् ।
पताकिनं रत्नांबभूषितध्वजं
मनोजवाष्टाम्बरैः सुयोजितम् ॥ ४ ॥

सुरासुराधृष्यप्रसङ्गचारिणं
रविप्रभं व्योमचरं समाहितम् ।

सतूणमष्टासिनिबद्धबन्धुरं
यथाक्रमावेशितचारुतोमरम् ॥ ५ ॥

विराजमानं प्रतिपूर्णेवस्तुना
सहेमदाद्या षडिसूर्यवर्षसा ।
दिवाकरामं रयमास्थितस्ततः
स निर्जगामामरतुल्यविक्रमः ॥ ६ ॥

स पूरयन्त्वं च मही च साचकां
तुरंगमातङ्गमहारयस्वनेः ।
बळैः समेतैः स हि तोरणास्थितं
समर्षमासीनमुपागमत्कपिम् ॥ ७ ॥

स तं समासाद्य हरिं हरीश्रयो
युगान्तकाळाग्निमिव प्रजाक्षये ।
अवस्थितं विस्मितजातसंभ्रमः
समैक्षताक्षो बहुमानचक्षुषा ॥ ८ ॥

स तस्य वेगं च कपेर्यहात्पनः
वराक्रमं चारिषु पार्ष्णिवात्पजः ।

विचारयन्स्वं च बलं महाबली
हिमस्रये सूर्य इवाभिवर्धते ॥ ९ ॥

स जातमन्युः प्रसमीक्ष्य विक्रमं
स्थिरं स्थितः संयति दुर्निवारणम् ।
समाहितात्पा इनुमन्तमाहवे
प्रचोदयामास शरैस्त्रिभिः श्वितैः ॥

ततः कपिं तं प्रसमीक्ष्य गर्वितं
जितश्रमं शत्रुपराजयोजितम् ।
अवैशताक्षः समुदीर्णमानसः
स बाणपाणिः प्रपृहीतकार्मुकः ॥

स हेमनिष्काङ्कदवाकुण्डलः
समाससादाङ्गुपराक्रमः कपिम् ।
तयोर्बभूवाप्रतिघ्नः समागमः
सुरासुराणामपि संभ्रमप्रदः ॥ १२ ॥

ररास भूमिर्न तत्राप भान्तुया-
न्वदौ न वासुः प्रचक्राक वाचकः ।

कपेः कुमारस्य च बीक्ष्य संयुगं
ननाद च धौकदधिश्च चुक्षुमे ॥ १३ ॥

ततः स वीरः सुसुत्वान्यतत्रिणः
सुवर्णदुग्धान्सविषानिवोरगान् ।
समाधिसंयोगविमोक्षतन्वाधि-
च्छरानय श्रीन्कपिमूर्ध्वपातयत् ॥ १४ ॥

स तैः क्षरैर्मूर्ध्नि समं निपातितैः
क्षरक्षसृग्दिग्धविवृत्तलोचनः ।
नबोदितादित्यनिभः क्षराशुभा-
न्ध्यरोचतादित्य इवांशुमाळिकः ॥ १५ ॥

ततः स पिङ्गाधिपमञ्जिसत्तमः
समीक्ष्य तं राजवरात्मज रणे ।
सदग्रचित्तायुधविप्रकार्मुकं
जहर्ष चापूर्यत चाहवोन्मुखः ॥ १६ ॥

स मन्दराग्रस्य इवांशुमाळिको
विवृद्धकोपो बलवीर्यसंयुतः ।

कुमारमक्षं सबलं सबाहनं

ददाह नेत्राग्निमरीचिभिस्तदा ॥ १७ ॥

ततः स बाणासनचित्रकार्मुकः

शरप्रवर्षो युधि राक्षसाम्बुदः ।

अरान्मुमोचाशु हरीश्वराचले

बलाहको वृष्टिमित्राचलोत्तमे ॥ १८ ॥

ततः कपिस्तं रणचण्डविक्रमं

विवृद्धतेजोबलवीर्यसंयुतम् ।

कुमारमक्षं प्रसमीक्ष्य संयुगे

ननाद हर्षाद्घनतुल्यनिःस्वनः ॥ १९ ॥

स बालभावाणुधि वीर्यदर्पितः

प्रवृद्धमन्युः क्षतजोपमेक्षणः ।

समाससादाप्रतिमं कपिं रणे

गजो महाकूपमिवावृतं तृणैः ॥ २० ॥

स तेन बाणैः प्रसभं निपातितै-

श्चकार नादं घननादनिःस्वनः ।

समुत्पपाताशु नभः स माकृति-
 र्हेजोरुविशेषणघोरदर्शनः ॥ २१ ॥

समुत्पतन्त समभिद्रवद्गच्छी
 स राक्षसाना मवरः मतापवान् ।
 रथी रथिभेष्टतवः किरञ्चरैः
 पबोधरः वैकृपिवाश्मवृष्टिभिः ॥ २२ ॥

स ताञ्चरस्तस्य विमोक्षयन्कपि-
 भचार वीरः पथि वायुसेविते ।
 शरान्तरे भाकतवद्विनिष्पन-
 म्मनोजवः संयति चण्डविक्रमः ॥ २३ ॥

तमास्रवाणासनमाहवोन्मुस
 स्वयास्तृणन्तं विधित्स्त्रैः शरोत्तमैः ।
 अवैसतास्रं बहुमानबधुषा
 जमाम चिन्तां च स माकृतात्मजः ॥

ततः शरैर्मिबभ्रुजाप्तरः कपिः
 कुमारवीर्येण महात्मना नवम् ।

महाभुजः कर्मविशेषतस्त्ववि-

द्विचिन्तयामास रणे पराक्रमम् ॥२५॥

अवाळवद्वाळदिवाकरप्रभः

करोत्यय कर्म महम्पहावकः ।

न चास्य सर्वाहवकर्मज्ञोभिनः

प्रमापणे मे मतिरत्र जायते ॥ २६ ॥

अय महात्मा च महाश्च वीर्यतः

समाहितश्चातिसहश्च संयुगे ।

असंशयं कर्मगुणोदयादयं

सनागयक्षैर्मुनिभिश्च पूजितः ॥ २७ ॥

पराक्रमोत्साहविवृद्धमानसः

समीक्षते मां प्रमुखागतः स्थितः ।

पराक्रमो ह्यस्य मनांसि कम्पये-

त्सुरासुराणामपि शीघ्रगामिनः ॥२८॥

न स्वल्बयं नाभिभवेदुपेक्षितः

पराक्रमो ह्यस्य रणे विवर्षते ।

प्रसापणं स्वेव ममास्य रोचते
न वर्धमानोऽभिरुपेक्षितुं क्षयः ॥ २९ ॥

इति प्रवेगं तु परस्य तर्कय-
न्स्वकर्मयोगं च विधाय वीर्यवान् ।
चकार वेगं तु महाबलस्तदा
मतिं च चक्रेऽस्य बधे महाकपिः ॥

स तस्य तानष्ट हयान्महाजवा-
न्समाहितान्भारसहःन्विवर्तने ।
जघान वीरः पथि वायुसेविते
तलप्रहारैः पवनात्मजः कपिः ॥ ३१ ॥

ततस्तकेनाभिहतो महारथः
स तस्य पिङ्गाधिपमग्निनिर्मितः ।
प्रभयनीडः परिमुक्तकूबरः
पपात भूमौ हतबाजिम्बरात् ॥ ३२ ॥

स तं परित्यज्य महारथो रथं
सकार्मुकः स्वङ्गधरः स्वमुत्पतन् ।

तपोभियोगादृषिरुग्रवीर्यवा

न्विहाय देहं मरुतामिवालयम् ॥ ३३ ॥

ततः कपिस्तं विचरन्तमम्बरे

पतत्रिराजानिष्ठासिद्धसेविते ।

समेत्य तं मारुततुल्यविक्रमः

क्रमेण जग्राह स पादयोर्दृढम् ॥ ३४ ॥

स तं समाविध्य सहस्रशः कपि-

र्महोरगं गृह्य इवाण्डजेश्वरः ।

ध्रुमोश्च वेगात्पितृतुल्यविक्रमो

महीतले संयति बानरोचमः ॥ ३५ ॥

स भग्नबाहुरुकटीश्विरोधरः

क्षरन्नसृङ् निर्मथितास्थिच्छोचनः ।

प्रभिन्नसंधिः प्रविकीर्णबन्धनो

इतः क्षितौ वायुसुतेन राक्षसः ॥ ३६ ॥

महाकपिर्भूमितले निपीड्य तं

चकार रक्षोधिपतेर्महद्भयम् ।

महर्षिभिश्चक्रुवरेर्महाव्रतैः

समेत्य भूतैश्च सयक्षपन्नगैः ॥ ३७ ॥

सुरैश्च सेन्द्रैर्भृशजातविस्मयै-

र्हते कुमारे स कपिर्निरीक्षितः ।

निहत्य तं बज्रिसुतोपमं रणे

कुमारमक्षं क्षतजोपमेक्षणम् ।

तदेव वीरोऽभिजगाम तोरणं

कृतक्षणः काल इव प्रभाक्षये ॥ ३८ ॥

इति सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥

—*—

अष्टचत्वारिंशः सर्गः ॥

—*—

ततस्तु रक्षोधिपतिर्महात्मा

हनूमताक्षे निहते कुमारे ।

मनः समादाय तदेन्द्रकल्पं

सवातदिदेशेन्द्रजितं स रोषात् ॥ १ ॥

त्वमस्रविच्छन्नविदां वरिष्ठः

सुरासुराणामपि शोकदाता ।

सुरेषु सेन्द्रेषु च दृष्टकर्मा

वितामहाराधनसंचिताङ्गः ॥ २ ॥

। वास्त्रबळमासाद्य नासुरा न मरुद्वजाः ।

। शोकः समरे स्वातु सुरेश्वरसमाश्रिताः ॥ ३ ॥

। कश्चिन्निषु लोकेषु संयुगे न गतश्रमः ।

। ज्वीर्याभिगुप्तश्च तपसा चाभिरक्षितः ।

। शकाळविभागज्ञस्त्वमेव मतिसत्तमः ॥ ४ ॥

न तेऽस्त्यश्वक्यं समरेषु कर्मणा

न तेऽस्त्यकार्यं मतिपूर्वमन्त्रणे ।

न सोऽस्ति कश्चिन्निषु संग्रहेषु वै

न वेद यस्नेऽस्त्रबळं बळं च ते ॥ ५ ॥

ममानुरूपं तपसो बळं च ते

पराक्रमश्चास्त्रबळं च संयुगे ।

न त्वां समासाद्य रणावमर्दे

मनः श्रमं गच्छति निश्चितार्थम् ॥ ६ ॥

निहताः किंकराः सर्वे जम्बुमाळी च राक्षसः ।
अमात्यपुत्रा वीराश्च पञ्च सेनाग्रयायिनः ॥७॥

बळानि सुसमृद्धानि साश्वनागरयानि च ।
सहोदरस्ते दयितः कुमारोऽक्षय्य सूदितः ।
न हि तेष्वेव मे सारो यस्त्वय्यरिनिषूदन ॥

इदं हि दृष्ट्वा मतिमन्महद्बलं
कपेः प्रभावं च पराक्रमं च ।
त्वमात्मनश्चापि समीक्ष्य सारं
कुरुष्व बेग स्वबळानुरूपम् । ९ ॥

बळावमर्दस्त्वयि संनिकृष्टे
यथागते शाम्यति शान्तश्चक्रौ ।
तथा समीक्ष्यात्मबळ परं च
समारभस्वास्त्रविदां वरिष्ठम् ॥ १० ॥

न वीर सेना गणश्चोच्यवन्ति
न बज्रमादाय विशालसारम् ।
न पावतस्यास्य गतिप्रमाणं
न चाभिकल्पः करणेन हन्तुम् ॥११॥

तमेवमर्थं प्रसमीद्व सभ्य-
 क्स्वकर्मसाध्याद्दि समाहितात्मा ।
 अरश्च दिव्यं वज्रुषोऽस्त्रवीर्यं
 ब्रजाक्षत कर्म समारभस्व ॥ १२ ॥

न स्वस्वियं मतिः श्रेष्ठा यश्चां संप्रेषयाम्यहम् ।
 इयं च राजधर्माणां क्षत्रस्य च मतिर्मता ॥

नानाश्लेष संग्रामे वैशारथ्यपरिदम ।
 अवश्यमेव बोद्धव्यं काम्यश्च विजयो रणे ॥

ततः पितुस्तद्वचनं निश्चम्य
 प्रदक्षिणं दक्षसुतप्रभावः ।
 चकार भर्तारमहीनसम्बो
 रणाय वीरः प्रतिपन्नबुद्धिः ॥ १५ ॥

वतस्तेः स्वगणैरिष्टैरिन्द्रजित्प्रतिपूजितः ।
 बुद्धोद्धतः कृतोत्साहः संग्रामं प्रत्यपद्यत ।
 भीमान्पक्षपलाशाक्षो राक्षसाधिपतेः सुतः ।
 निर्जगाम महातेजाः समुद्र इव पर्वसु ॥ १७ ॥

स पक्षिराजानिच्छतुल्यवेगै-

र्व्यालैश्चतुर्भिः सिततीक्ष्णदंष्ट्रैः ।

रथ समायुक्तमसङ्गवेगं

समारोहेन्द्रजिदिन्द्रकल्पः ॥ १८ ॥

स रथी घन्निर्मां श्रेष्ठः शस्त्रहोऽस्त्रविदां वरः ।

रथेनाभिययौ क्षिप्रं हनूमान्यत्र सोऽभवत् ॥

स तस्य रथनिर्घोषं ज्यास्वन कार्मुकस्य च ।

निश्चम्ब हरिबीरोऽसौ मपहृष्टतरोऽभवत् ॥

स महत्पापमादाय क्षितशुल्यांश्च सायकान् ।

हनुमन्तमभिप्रेत्य जगाम रणपण्डितः ॥ २१ ॥

तस्मिंस्ततः संयति जातहर्षे

रणाय निर्गच्छति बाणपाणौ ।

दिशश्च सर्वाः कस्युषा बभूवु

र्षुगाश्च रौद्रा बहुधा विनेदुः ॥ २२ ॥

समागतास्तत्र तु नागपक्षा

महर्षयश्चक्रवराश्च सिद्धाः ।

नभः समावृत्य च पक्षिसया

विनेदुरुक्षैः परमप्रहृष्टाः ॥ २३ ॥

आयान्तं सरथ वृष्ट्वा तूर्णमिन्द्रजितं कपिः ।

विननाद् महानाद् व्यवर्धत च वेगवान् ॥

इन्द्रजित्पु रथ दिव्यमास्थितश्चित्रकार्मुकः ।

घञ्जुर्विष्फारयामास तडिद्भिर्जितानिःस्वनम् ॥

ततः समेतावतितीक्ष्णवेगौ

महाबली तौ रणनिर्विशङ्कौ ।

कपिश्च रक्षोधिपतेश्च पुत्रः

सुरासुरेन्द्राविव बद्धवैरौ ॥ २६ ॥

स तस्य वीरस्य महारथस्य

घञ्जुष्पतः संयति संमतस्य ।

शरमवेग व्यहनत्प्रवृद्ध-

इष्वचार मार्गे पितुरप्रमेयः ॥ २७ ॥

ततः शरानायततीक्ष्णशल्या-

न्सुपत्रिणः काञ्चनचित्तुङ्गान् ।

मुमोच वीरः परबीरहन्ता

सुसंनतान्वञ्जनिपातवेगान् ॥ २८ ॥

स तस्य तत्स्यन्दननिःस्वनं च

पृदङ्गधेरीपटहस्वन च ।

विकृष्यमाणस्य च कार्मुकस्य

निश्चम्य घोष पुनरुत्पपात ॥ २९ ॥

शराणामन्तरेष्वाशु व्यवर्तत महाकपिः ।

हरिस्तस्याभिलक्ष्यस्य मोघयँल्लक्ष्यसंग्रहम् ॥

शराणामग्रतस्तस्य पुनः समभिवर्तत ।

प्रसार्य हस्तौ हनुमानुत्पपातानिलात्मजः ।

तावुभौ वेगसपन्नौ रणकर्मविश्वारदौ ।

सर्वभूतमनोग्राहि चक्रतुर्युद्धमुत्तमम् ॥ ३२ ॥

हनूमतो वेद न राक्षसोऽन्तरं

न मारुतिस्तस्य महात्मनोऽन्तरम् ।

परस्परं निर्विचहौ बभूवतुः

समेत्य तौ देवसमानविक्रमौ ॥ ३३ ॥

ततस्तु लक्ष्ये न विहन्यमाने
 श्वरेष्वमोघेषु च संपतत्सु ।
 जगाम चिन्तां महतीं महात्मा
 समाधिसयोगसमाहितात्मा ॥ ३४ ॥

ततो मतिं राक्षसराजसूनु-
 श्चकार तस्मिन्हरिवीरमुख्ये ।
 अवध्यतां तस्य कपेः समीक्ष्य
 कथं निगच्छेदिति निग्रहार्थम् ॥ ३५ ॥

ततः पैतामह वीरः सोऽस्त्रमस्त्रविदां वरः ।
 संदधे सुमहातेजास्त हरिप्रवरं प्रति ॥ ३६ ॥

अबध्योऽयमिति ज्ञात्वा तमस्त्रेजास्त्रतत्त्वविद् ।
 निजग्राह महाबाहुर्पाकृतात्मजमिन्द्रजित् ॥ ३७ ॥

तेन बद्धस्ततोऽस्त्रेण राक्षसेन स वामरः ।
 अभवन्निर्विचेष्टश्च पपात च महीतले ॥ ३८ ॥

ततोऽथ बुद्ध्वा न तदस्त्रबन्धं
 प्रभोः प्रभावाद्दिग्गतास्पवेगः ।

पितामहानुग्रहमात्मनश्च

विचिन्तयामास हरिमवीरः ॥ ३९ ॥

ततः स्वायंभुवैर्मन्त्रैर्ब्रह्मास्त्रमभिमन्त्रितम् ।

हनूमांश्चिन्तयामास वरदानं पितामहात् ॥

न मेऽस्य बन्धस्य च शक्तिरस्ति

विमोक्षणे लोकगुरोः प्रभाषात् ।

इत्येव मत्वा विहितोऽस्त्रबन्धो

मयात्मयोनेरनुवर्तितव्यः ॥ ४१ ॥

स वीर्यमस्त्रस्य कपिर्बिचार्य

पितामहानुग्रहमात्मनश्च ।

विमोक्षशक्तिं परिचिन्तयित्वा

पितामहाज्ञामनुवर्तते स्म ॥ ४२ ॥

अस्त्रेणापि हि बद्धस्य भयं मम न जायते ।

पितामहमहेन्द्राभ्यां रक्षितस्थानिकेन च ॥

ग्रहणे वापि रक्षोभिर्महान्मे गुणदर्शनः ।

राक्षसेन्द्रेण संवादस्तस्माद्बृहन्तु मां परे ॥४४॥

स निश्चितार्थः परवीरहन्ता
 समीक्ष्यकारी विनिवृत्तचेष्टः ।
 परैः पसङ्गाभिगतैर्निपृष्ट
 ननाद तैस्तैः परिभस्स्यमानः ॥ ४५ ॥

ततस्तं राक्षसा दृष्ट्वा निर्विचेष्टमरिदमम् ।
 बबन्धुः श्लणबल्केश्च क्रुमचीरैश्च सहैतैः ॥

स राञ्चयामास परैश्च बन्धन
 पपङ्ग वीरैरभिनिग्रहं च ।
 कौतूहलान्मां यदि राक्षसेन्द्रो
 द्रष्टुं व्यवस्येदिति निश्चितार्थः ॥४७॥

स बद्धस्तेन बल्केन विमुक्तोऽस्त्रेण वीर्यवान् ।
 अस्त्रबन्धः स चान्य इि न बन्धमनुवर्तते ॥

अथेन्द्रजितु क्रुमचीरबद्ध
 विचार्य वीरः कपिमत्तमं तम् ।
 विमुक्तमस्त्रेण जगाम चिन्तां
 नान्येन बद्धो अनुवर्ततेऽस्त्रम् ॥ ४९ ॥

अहो महस्कर्म कृतं निरर्चकं
 न राक्षसैर्मन्त्रगतिर्विपृष्टा ।
 पुनश्च नास्त्रे विहतेऽस्त्रमभ्य-
 त्प्रवर्तते संशयिताः स्म सर्वे ॥ ५० ॥

अस्त्रेण इत्तुमान्मुक्तो नात्मानमबबुध्वत ।
 कुभ्यमाणस्तु रक्षोभिस्तैश्च बन्धैर्विपीडितः ॥
 इन्वयमानस्ततः क्रूरे राक्षसैः काष्ठमुष्टिभिः ।
 समीपं राक्षसेन्द्रस्य प्राकुभ्यत स वानरः ॥

अयेन्द्रजित्तं प्रसमीक्ष्य मृक्त-
 मस्त्रेण बद्धं क्रुमचीरसूत्रैः ।
 व्यदर्शयत्तत्र महाबल त
 हरिप्रवीरं सगणाय राज्ञे ॥ ५३ ॥

तं मत्तमिव मातङ्गं बद्धं कपिवरोत्तमम् ।
 राक्षसा राक्षसेन्द्राय रावणाय न्यवेदयन् ॥

कोऽयं कस्य कुतो वात्र किं कार्यं को वपशाश्रयः ।
 इति राक्षसवीरानां तत्र संजज्ञिरे कथाः ॥

हन्यतां दक्षतां चापि भक्ष्यतामिति चापरे ।
राक्षसास्तत्र संक्रुद्धाः परस्परमथाब्रुवन् ॥५६॥

अतीत्य मार्ग सहसा महात्मा
‘ स तत्र रक्षोऽधिपपादमूले ।
ददर्श राक्ष परिचारवृद्धा
नृपुं महारज्जिविभूषितं च ॥ ५७ ॥

स ददर्श महातेजा रावणः कपिसत्तमम् ।
रक्षोभिर्विकृताकारैः कृष्यमाणमितस्ततः ॥

राक्षसाधिपतिं चापि ददर्श कपिसत्तमः ।
तेषोबलसमायुक्त तपन्तमिव भास्करम् ॥

स रोषसघर्तितताम्रदृष्टि
र्दशाननस्त कपिपन्वबेक्ष्य
अयोपविष्टान्कुलशीलवृद्धा
न्समादिशत्तं प्रति मन्त्रिमुखयान् ॥

ययाक्रमं तैः स कपिर्विपृष्टः
कार्यार्थमर्थस्य च मूलमादौ ।

निवेद्यामास हरीश्वरस्य

दूतः सकाशादहमागतोऽस्मि ॥ ६१ ॥

इति अष्टमत्वारिंश सर्गः ॥

—*—

एकोनपञ्चाशः सर्गः ॥

ततः स कर्मणा तस्य विस्मितो भीमविक्रमः ।

इन्द्रुमान्रोचताम्राक्षो रक्षोधिपमवैक्षत ॥ १ ॥

भ्राजमानं महार्हेण काञ्चनेन विराजता ।

हुक्काजाळावृतेनाय मकुटेन महाद्युतिम् ॥ २ ॥

वज्रसंयोगसंयुक्तैर्महार्हपाणिविग्रहैः ।

हैमैराभरणैश्चिप्रैर्यनसेव प्रकल्पितैः ॥ ३ ॥

महार्हसौमसंवीतं रक्तचन्दनरूपितम् ।

स्वनुच्छिप्तं विचित्राभिर्विविधाभिश्च भक्तियिः ॥

विदुषैर्दर्शनीयैश्च रक्ताक्षैर्भीमदर्शनैः ।

दीप्ततीक्ष्णमहादंष्ट्रैः प्रकम्बदशनच्छदैः ॥ ५ ॥

शिरोभिर्दशभिर्वीरं भ्राजमानं महौजसम् ।
 नानाव्याकुलसमाकीर्णैः शिखरैरिव मन्दरम् ॥
 नीलाञ्जनचयप्रख्य हारेणोरसि राजता ।
 पूर्णचन्द्राभवक्रेण सबलाकपिवाम्बुदम् ॥ ७ ॥
 बाहुभिर्बद्धकेयूरैश्चन्दनोत्तमरूपितैः ।
 भ्राजमानाङ्गदैः पीनैः पञ्चश्रीर्वैरिवोरगैः ॥८॥
 महति स्फाटिके चित्रे रत्नसंयोगसंस्कृते ।
 वसुधास्तरणास्तीर्णे मूपविष्ट वरासने । ९ ॥
 भलकुताभिरत्यर्थ प्रमदाभिः समन्ततः ।
 बालन्यजनहस्ताभिरारात्समुपसेवितम् ॥१०॥
 दुर्धरेण प्रहस्तेन महापार्श्वेन रक्षमा ।
 मन्त्रिभिर्मन्त्रतस्वह्नैर्निकुम्भेन च मन्त्रिणा ॥
 उपोपविष्टं रक्षोभिश्चतुर्भिर्वलदपितैः ।
 कुत्सनः परिवृतो लोकश्चतुर्भिरिव सागरैः ॥
 मन्त्रिभिर्मन्त्रतस्वह्नैरन्यैश्च शुभशुद्धिभिः ।
 भन्वास्यामानं सचिवैः सुरैरिव सुरेश्वरम् ॥

अपश्यद्राक्षसपतिं हनुमानतितेजसम् ।
 विष्टितं मेरुशिखरे सतोषमिव तोयदम् ॥ १४ ॥
 स तैः संपीड्यमानोऽपि रक्षोभिर्भीषविक्रमैः ।
 विस्मयं परमं गत्वा रक्षोधिपमवैजत ॥ १५ ॥
 भ्राजमानं ततो दृष्ट्वा हनुमान् राक्षसेश्वरम् ।
 मनसा चिन्तयामास तेजसा तस्य मोहितः ॥
 अहो रूपमहो वैर्यमहो सश्रममहो द्युतिः ।
 अहो राक्षसराजस्य सर्वलक्षणयुक्तता ॥ १७ ॥
 यद्यधर्मो न बलवान्स्यादयं राक्षसेश्वरः ।
 स्यादयं सुरलोकस्य सशक्रस्यापि रक्षिता ॥
 अस्य क्रूरैर्नृशंसैश्च कर्मभिलोककृत्सितैः ।
 तेन विभ्यति स्वन्वस्माल्लोकाः सामरदानवाः ॥
 अयं द्युत्सहते क्रुद्धः कर्तुमेकार्णव जगत् ।
 इति चिन्तां बहुविधामकरोन्मातिमान्कपिः ।
 दृष्ट्वा राक्षसराजस्य प्रभाषमपितौजसः ॥ २० ॥
 इति एकोनपञ्चाश सर्ग ॥

पञ्चाशः सर्गः ॥

—*—

तमुदीक्ष्य महाबाहुः पित्राक्षं पुरतः स्थितम् ।
रोषेण महताविष्टो रावणो लोकरावणः ॥१॥

सङ्गाहतात्मा दध्यौ स कपीन्द्र तेजसाहतम् ।
किमेष भगवानन्दी भवेत्सक्षादिहागतः ॥ २ ॥

येन श्लोऽस्मि कैलासे मया सचाकिते पुरा ।
सोयं बानरमूर्तिः स्यात्किंस्विद्वाणोऽपि बाहुरः

स राजा रोषताम्राक्षः महस्तं मन्त्रिसत्तमम् ।
काळयुक्तमुवाचेदं बभौ विपुलमर्यवत् ॥ ४ ॥

दुरात्मा पृच्छयतामेष कुतः किं वास्य कारणम् ।
वनमन्त्रे च कोऽस्यार्थो राक्षसीनां च तर्जने ॥

मत्पुरीमप्रपृष्यां बागमने किं प्रयोजनम् ।
आयोधने वा किं कार्यं पृच्छयतामेष दुर्मतिः ॥

रावणस्य बचः भूत्वा महस्तो वाक्यमब्रवीत् ।
सपान्वासिहि भद्रं ते न भीः कार्या स्वया कपे ॥

यदि तावत्प्रमिन्द्रेण प्रेषितो रावणाक्षयम् ।
तत्प्रवशाख्याहि मा भूते भयं वानर मोक्ष्यसे ॥

यदि वैश्रवणस्य त्वं यमस्य वरुणस्य वा ।
चाक्षुर्यमिदं कृत्वा प्रविष्टो नः पुरीमिमाम् ॥

विष्णुना प्रेषितो चापि दूतो विजयकाङ्क्षिणा ।
न हि ते वानर तेजो रूपमात्र तु वानरम् ॥

तस्वतः कथयस्वाद्य ततो वानर मोक्ष्यसे ।
अनृतं वदतश्चापि दुर्लभं तत्र जीवितम् ॥११॥

अथ वा यन्निमित्तस्ते प्रवेशो रावणाक्षये ।
एवमुक्तो हरिवरस्तदा रक्षोगणेश्वरम् ॥ १२ ॥

अत्रवीणास्मि शक्रस्य यमस्य वरुणस्य वा ।
वनदेन न मे सख्यं विष्णुना नास्मि चोदितः ।

जाकिरेव मम त्वेषा वानरीऽहमिहागतः ।
दर्शने राक्षसेन्द्रस्य दुर्लभे तदिदं मया ॥१४॥

वर्नं राक्षसराजस्य दर्शनार्थे विनाशितम् ।
ततस्ते राक्षसाः प्राप्ता बन्धिनो पुद्गकाङ्क्षिनः ॥

रक्षणार्थं तु देहस्य प्रतिशुद्धा मया रणे ।
 अस्त्रपाशैर्न शक्योऽहं वञ्च देवासुरैरपि ॥२६॥
 पितामहादेव वरो ममाप्येषोऽभ्युपागतः ।
 राजानं द्रष्टुकामेन मयास्त्रमनुवर्तितम् ॥२७॥
 विमुक्तो ह्यहमस्त्रेण राक्षसैस्त्वभिपीडितः ।
 केनचिद्राजकार्येण मंभाप्तोऽस्मि तवात्मिकम् ॥
 दूतोऽहमिति विज्ञेयो राघदस्यामितौजसः ।
 भूयतां चापि वचन मम पथ्यामिदं प्रभो ॥
 इति एकपञ्चाशः सर्गः ॥

— —

एकपञ्चाशः सर्गः ॥

~~~~~

त समीक्ष्य महासस्त्र सश्वबान्धरिसत्तमः ।
 वाक्यमर्थबदव्यग्रस्तमुवाच दशाननम् ॥ १ ॥
 अहं सुग्रीवसंदेशादिह प्राप्तस्तवाक्यम् ।
 राक्षसेन्द्र हरीशस्त्वां भ्राता कुशळमभवीत् ॥

भ्रातुः मृगु समादेष्टं सुग्रीवस्य महात्मनः ।
 वर्माश्वोपहित वाक्यमिह वामुत्र च क्षमम् ॥
 राजा दक्षरथो नाम रघुकुञ्जरवाजियान् ।
 पितेव बन्धुर्कोरुस्य सुरेश्वरसमद्युतिः ॥ ४ ॥
 ज्येष्ठस्तस्य महाबाहुः पुत्रः प्रियकरः प्रभुः ।
 पितुर्निदेशाभिष्क्रान्तः प्रविष्टो दण्डकावनम् ।
 कक्षमणेन सह भ्रात्रा सीतया चापि भार्यया ।
 रामो नाम महातेजा धर्म्यं पन्यानमाश्रितः ॥
 तस्य भार्या वने नष्टा सीता पतिमनुव्रता ।
 वैदेहस्य सुता राज्ञो जनकस्य महात्मनः ॥ ७ ॥
 स मार्गमाणसनां देवीं राजपुत्रैः सहानुजः ।
 ऋश्यमूकमनुपाप्तः सुग्रीवेण च संगतः ॥ ८ ॥
 तस्य तेन प्रतिज्ञात सीतायाः परिमार्गणम् ।
 सुग्रीवस्यापि रामेण हरिराज्यं निवेदितम् ॥
 ततस्तेन सूचे इत्वा राजपुत्रेण वाञ्छितम् ।
 सुग्रीवः स्थापितो राज्ये हर्यृक्षाणां गजेश्वरः ॥

त्वया विज्ञातपूर्वश्च बाली बानरपुंगवः ।
 रायेण निहतः सख्ये श्वरेणैकेन बानरः ॥ ११ ॥
 स सीतामार्गणे व्यग्रः सुग्रीवः सत्यसंगरः ।
 हरीन्संप्रेषयामास दिशः सर्वा हरीन्वरः ॥
 तां हरीणां सहस्राणि शतानि नियुतानि च ।
 दिक्षु सर्वासु मार्गन्ते ह्यश्वोपरि चाम्बरे ॥
 वेनतेयसमा. केचित्केचित्शत्रानिकोपमाः ।
 असङ्गतयः शीघ्रा हरिवीरा महाबलाः ॥
 अहं तु हनुमाश्राम पाकृतस्यौरस. सुतः ।
 सीतायास्तु कृते तूर्णं शतयोजनमायतम् ॥
 समुद्रं कङ्कयित्थैव तां दिदृक्षुरिहागतः ।
 भ्रमता च मया दृष्टा युहे ते जनकात्मजा ॥
 तद्भवान्दृष्ट्वाभर्मार्थस्तपःकृतपरिग्रहः ।
 परदारान्महाप्राज्ञ नोपरांढु त्वमर्हसि ॥ १७ ॥
 न हि धर्मविकल्पेषु बहवापेषु कर्मसु ।
 मूक्यातिष्ठ सज्जन्ते बुद्धिमन्तो भवाद्विधाः ॥
 अ. ए. २०

कथं कस्मिन्मुक्तानां रामकोपानुवर्तिनाम् ।
 शरानामग्रतः स्यात्तु शक्तो देवासुरैरपि ॥
 न चापि त्रिषु लोकेषु राजन्विद्यते कश्चन ।
 राघवस्य व्यक्तीकं यः कृत्वा सुखमवाप्नुयात् ॥
 तत्रिकाकण्डिन वाक्य धर्म्यमर्थानुबन्धि च ।
 मन्यस्व नरदेवाय जानकी प्रतिदीयताम् ॥
 दृष्ट्वा हीय मया देवी लब्धं यदिह दुर्लभम् ।
 उत्तरं कर्म यच्छेषं निमित्तं तत्र राघवः ।
 कसितेय मया सीता तथा श्लोकपरायणा ।
 शृणु यां नाभिजानासि पञ्चास्यामिब पद्मगीम् ॥
 नेयं जरायितुं शक्या सासुरैरमरैरपि ।
 विषसंघृष्टमत्यर्थं भुक्तमन्नमिन्नौजसा ॥ २४ ॥
 तपःसंतापकञ्चस्ते योऽयं धर्मपरिग्रहः ।
 न स नाश्नयितुं श्वाद्य आत्मप्राणपरिग्रहः ॥
 अबध्यतां तपोधिर्या भवाम्समनुपश्यति ।
 आत्मनः सासुरैर्देवैर्हेतुस्तत्राप्ययं महान् ॥

सुग्रीवो न हि देशोऽयं नामुरो न च राक्षसः ।
न दानवो न गन्धर्वो न यक्षो न च पन्नगः ॥

तस्मात्प्राणपरिश्राणं कथं राजन्करिष्यसि ।
न तु धर्मोपसंहारमधर्मफलसंहितम् ॥ २८ ॥

तदेव फलमन्वोति धर्मश्चाधर्मनाशनः ।
शान्त धर्मफल तान्द्रवता नात्र संशयः ॥ २९ ॥

फलमस्याप्यधर्मस्य क्षिप्रमेव प्रपत्स्यसे ।
जनस्थानत्रय बुद्ध्वा बुद्ध्वा वाळिश्वं तथा ॥

रामसुग्रीवसरुय च बुध्यस्व हितमात्मनः ।
कामं स्वत्वहमप्येक सवाजिरथकुञ्जरात् ॥

कङ्कां नाशयितु शक्तस्नस्यैष तु न निश्चयः ।
रामेण हि प्रातिज्ञात हर्यृक्षगणसंनिधौ ॥ ३२ ॥

उत्सादनमपित्राणां सीता येस्तु प्रधर्षिता ।
अपकुर्वन्निह रामस्य साक्षादपि पुरंदरः ॥ ३३ ॥

न सुखं प्राप्नुयादन्यः किं पुनस्त्वद्विधो जनः ।
यां सीमेत्यभिमानासि येयं तिष्ठति ते वधे ॥

काळरात्रीति तां विद्ध सर्वकङ्काविनाशिनीम् ।
तदहं काळपाशेन सीताविग्रहरूपिणा ॥ ३५ ॥

स्वयं स्कन्धावसक्तेन क्षममात्मनि चिन्त्यताम् ।
सीतायास्तेजसा दग्धां रामकोरप्रपीडिताम् ॥

दह्यमानामिमां पश्य पुरीं माट्टप्रतोलिकाम् ।
स्वानि मित्राणि मन्त्रीश्च ज्ञातीन्भ्रातृन्सुता
न्हितान् ॥

भोगान्दारांश्च लङ्कां च या विनाशमुपानय ।
सत्य राक्षसराजेन्द्र शृणुष्व वचनं मम ३८ ॥

रामदासस्य दूतस्य बानरस्य विशेषणः ।
सर्वाल्लोकान्सुसहृत्य सभूतान्सचराचरान् ॥

बुनरेव तथा अष्टुं शक्तो रामो महायशः ।
देवासुरनरेन्द्रेषु यक्षरक्षोगणेषु च ॥ ४० ॥

विद्याधरेषु सर्वेषु गन्धर्वैर्पुरगेषु च ।
सिद्धेषु किनरेन्द्रेषु पतत्रिषु च सर्वतः ॥ ४१ ॥

सर्वभूतेषु सर्वत्र सर्वकालेषु नास्ति सः ।
 यो रामं प्रतिबुध्येत विष्णुतुल्यपराक्रमम् ॥
 सर्वलोकेऽनुरस्यैवं कृत्वा विभियर्षीदृष्टम् ।
 रामस्य रामसिंहस्य दुर्लभं तव जीवितम् ॥

देवाश्च दैत्याश्च निशाचरेन्द्र
 गन्धर्वविद्याधरनागयक्षाः ।
 रामस्य लोकत्रयनायकस्य
 स्थातु न शक्ताः समरेषु सर्वे ॥ ४४ ॥

ब्रह्मा स्वयभूधतुराननो वा
 रुद्रस्त्रिनेत्रस्त्रिपुरान्तको वा ।
 इन्द्रो महेन्द्रः सुरनायको वा
 त्रातु न शक्ता युधि रामबध्यम् ॥

स सौष्ठवोपेनमदीनबादिनः
 कपेर्निशम्याप्रतिमोऽप्रियं वधः ।
 इक्ष्वाकननः कोपविवृत्तलोचनः
 समादिशतस्य वधं महाकपेः ॥ ४६ ॥
 इति एकपञ्चाश सर्गः ॥

द्विपञ्चाशः सर्गः ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वानरस्य महात्मनः ।
आज्ञापयत्तस्य वधं रावणः क्रोधमूर्छितः ॥१॥

वधे तस्य समाज्ञप्ते रावणेन दुरात्मना ।
निवेदितवतो दौत्यं नानुमेने विभीषणः ॥२॥

तं च रत्नोषिपं क्रुद्ध तच्च कार्यमुपस्थितम् ।
विदित्वा चिन्तयायास कार्ये कार्यविधौ स्थितः ॥

निश्चितार्यस्ततः साम्नापूज्य शत्रुजिदग्रजम् ।
उवाच हितमत्यर्थं वाक्य वाक्यविशारदः ॥

अमस्व रोषं त्यज राजसेन्द्र

प्रसीद मद्वाक्यमिदं शृणुष्व ।

वधं न कुर्वन्ति परावरणा

दूतस्य सन्तो वसुधाधिपेन्द्राः ॥ ५ ॥

राजधर्मविकृद्धं च लोकहृषेश्च गर्हितम् ।

तव चासदृशं वीर कपेरस्य प्रमापणम् ॥ ६ ॥

धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च राजधर्मविचारदः ।
 परावरज्ञो भूतानां त्वमेव परमार्थवित् ॥ ७ ॥
 युञ्जन्ते यदि रोषेण त्वाहञ्जोऽपि विपश्चित्तः ।
 ततः श्लाघविपश्चित्त्र भ्रम एव हि केवलम् ॥
 तस्मात्प्रसीद शत्रुघ्न राक्षसेन्द्र दुर्गमद ।
 युक्तायुक्तं विनिश्चित्य दूते दण्डो विधीयताम् ॥
 विभीषणवचः श्रुत्वा रावणो राक्षसेश्वरः ।
 रोषेण महताविष्टो वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥ १० ॥
 न पापानां बधे पाप विद्यते शत्रुसूदन ।
 तस्मादेन त्रिधिष्यामि वानरं पापकारिणम् ॥

अधर्ममूढं बहुरोषयुक्त
 मनार्थजुष्ट वचनं निश्चम्य ।
 उवाच वाक्यं परमार्थतत्त्वं
 विभीषणो बुद्धिपता बरिष्ठः ॥ ११ ॥

प्रसीद लङ्केश्वर राक्षसेन्द्र
 धर्मार्थयुक्त वचनं शृणुष्व ।

दूतान्बध्यान्समयेषु राज-

न्सर्वेषु सर्वत्र बदन्ति सन्तः ॥ १३ ॥

असंख्यं शत्रुभ्य प्रवृद्धः

कृतं हनेनावियमप्रमेयम् ।

न दूतवर्ष्यां प्रवदन्ति सन्ता

दूतस्य दृष्टा बहवो हि दण्डाः ॥ १४ ॥

वैरुन्वपद्मेषु कक्षाभिघातो

मौण्ड्यं तथा हसणमनिपातः ।

एतान्हि दूते प्रवदन्ति दण्डा-

न्वधस्तु दूतस्य न नः श्रुतोऽपि ॥ ५ ॥

कथं च धर्मार्थविनीतबुद्धिः

परावरप्रत्ययनिश्चितार्थः

भवद्विध' कोपवशे हि तिष्ठे-

त्कोपं निपच्छन्ति हि सन्वदन्तः ॥

न धर्मवादे न च लोकवृत्ते

न शास्त्रबुद्धिग्रहणेषु चापि ।

विद्येत कश्चित्त्व वीर तुल्य-

स्त्व सुतमः सर्वसुरासुराणाम् । १७ ॥

शूरेण वीरेण निष्ठाचरेन्द्र

सुरासुराणामपि दुर्जयेन ।

त्वया प्रगल्भाः सुरदैत्यमघा

युद्धेषु युद्धेष्वसकृन्नरेन्द्राः ॥ १८ ॥

इत्यविधस्यामरदैत्यशत्रोः

शूरस्य वीरस्य तत्राजितस्य ।

कुर्वन्ति मूढा मनसो व्यलीकं

प्राणैर्वियुक्ता ननु ये दुरा ते ॥ २९ ॥

न चाप्यस्य कपेर्गते कंचित्पश्याम्यह गुणम् ।

तेष्वय पात्यतां दण्डो गैरय प्रेषितः कपिः ॥

साधुर्वा यदिवासधुः परैरेष समर्पितः ।

शुभन्यरार्थं परवाञ्ज दूतो बधमर्हति ॥ २१ ॥

अपि चास्मिन्वते राजन्नान्य पश्यामि स्वधरम् ।

इह यः पुनरागच्छेत्परं पारं महोदधेः ॥ २२ ॥

तस्मात्तस्य वचे यत्नः कार्यः परपुरंजय ।
 यवान्सेन्द्रेषु देवेषु यत्नमास्यातुमर्हति ॥ २३ ॥

अस्मिन्निवने न हि दूतमन्त्रं
 पश्यामि यस्तौ नरराजपुत्रौ ।
 युद्धाय युद्धप्रिय दुर्विनीता-
 बुधोजयेर्षीर्षपथावरुद्धौ ॥ २४ ॥

अस्मिन्हते वानरयूयमूर्खे
 सर्वापवाद प्रवदन्ति सर्वे ।
 न हि प्रपश्यामि गुणान्यज्ञो वा
 लोकापवादो भवति प्रसिद्धः ॥ २५ ॥

धराक्रपोत्साहमनस्विनां च
 सुरासुराणामपि दुर्जयेन ।
 स्वया मनोनन्दन नैर्ऋतानां
 युद्धायतिर्नाशयितु न युक्ता ॥ २६ ॥

हिताश्च शूराश्च समाहिताश्च
 कुलेषु जाताश्च महागुणेषु ।

यनस्विनः शस्त्रभृतां वरिष्ठाः
कोट्यग्रतस्ते सुभृताश्च योधाः ॥ २७ ॥

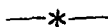
तदेकदेशेन बलस्य ताव-
त्केचित्तवादेशकृतोऽभियान्तु ।
तौ राजपुत्रीं विनिगृह्य मूढौ
परेषु ते भावयितु प्रभावम् ॥ २८ ॥

तस्यानुजस्याधिकमर्यतस्व
विभीषणस्योत्तमवाक्यमिष्टम् ।
जग्राह मुख्या सुरलोकशत्रु-
र्महाबलो राक्षसराजमुख्यः ॥ २९ ॥

क्रोधं च जातं हृदये निरुध्य
विभीषणोक्तं वचनं सुपूज्यम् ।
उवाच रक्षोधिपतिर्महात्मा
विभीषणं शस्त्रभृतां वरिष्ठम् ॥ ३० ॥

इति द्विपञ्चाश. सर्गः ॥

त्रिपञ्चाशः सर्गः ॥

तस्य तद्वचनं भुत्वा दशग्रीवो महात्मनः ।
देशकाखहित वाक्यं भ्रातुरुत्तरमब्रवीत् ॥ १ ॥
सम्यगुक्तं हि भवता दूतवध्या विगर्हिता ।
भवश्यं तु वधादन्यः क्रियतामस्य निग्रहः ॥ २ ॥
कपीनां किल लाङ्गुलमिष्टं भवति भूषणम् ।
तदस्य दीप्यतां शीघ्रं तेन दग्धेन गच्छतु ॥
ततः पश्यन्त्विमं टीनमङ्गुलं रूप्यकर्षितम्
समिप्रज्ञातयः सर्वे बान्धवाः समुद्भङ्गनाः ।
आज्ञापयद्राक्षसेन्द्रः पुरं सर्वं सचत्वरम्
लाङ्गुलेन शदीप्तेन रक्षोभिः परिणीयताम् ॥
तस्य तद्वचनं भुत्वा राक्षसाः कोपकर्कशाः ।
वेष्टयन्ति स्म लाङ्गुलं जीर्णं कार्पासकैः पटैः ॥
संवेष्ट्यमाने लाङ्गुले व्यवर्धत महाकविः ।
शुष्कमिन्धनमासाद्य बनेष्विव हुताशनः ॥

तैकेन परिषिच्याद्य तेऽग्निं तत्रावपातयन् ।
 काङ्गुलेन पदीप्तेन राक्षसांस्तानपातयत् ॥ ८ ॥
 स तु रोषपरीतात्मा बालसूर्यसमाननः ।
 काङ्गुलं संपदीप्तं तद्दृष्ट्वा तस्य हनूमतः ॥ ९ ॥
 सहस्रीबालवृद्धाश्च जग्मुः प्रीतिं निष्वाचराः ।
 स भूयः सगतैः क्रूरै राक्षसैर्हरिमत्तमः ॥१०॥
 निबद्धः कृतवान्बीरस्तत्कालमदर्शी मतिम् ।
 कामं खलु न मे शक्ता निबद्धस्यापि राक्षसाः ॥
 छिन्वा पाशान्प्रमुत्पत्य हन्यामहमिमान्पुनः ।
 यदि भर्तृहितार्थाय चरन्तं भर्तृज्ञासनात् ॥
 बध्नन्त्येते दुर्गात्मानो न तु मे निष्कृतिः कृता ।
 सर्वेषामेव पर्याप्तो राक्षसानामहं युधि ॥ १३ ॥
 रामस्य किं तु प्रीत्यर्थं विषादिष्येऽहमीदृशम् ।
 लङ्का चारपितठ्या वै पुनरेव भवेदिति ॥१४॥
 तत्रौ न हि सुदृष्टा मे दुर्मकर्मविधानतः ।
 भवइयमेव द्रष्टव्या मया लङ्का निष्वाप्तये ॥

क्रामं बग्धैश्च मे भूयः पुरुच्छस्गोरीपनेन च ।
पीडां कुर्वन्तु रक्षांसि न मेऽस्ति मनसः भयः ॥

ततस्ते संवृताकारं सस्ववन्तं महाकपिम् ।
परियुक्त ययुर्दृष्टा राक्षसाः कपिकुञ्जरम् ॥१७॥

बहुभेरीनिनादैश्च घोषयन्तः स्वरुर्मभिः ।
राक्षसाः क्रूरकर्माणश्चारयन्ति स्म तां पुरीम् ॥

अम्बीयमानो रक्षोभिर्पथौ सुखपरिंदपः ।
इन्मार्गश्चारयामास राक्षसानां महापुरीम् ॥

अथापश्यद्विमानानि विचित्राणि महाकपिः ।
संवृतान्भूमिभागांश्च सुविभक्तांश्च चत्वरान् ॥

वीचीश्च गृहसंवाधा अपि भृङ्गाटकानि च ।
तथा रथ्योपरथ्याश्च तथैव गृहकान्तरान् ॥

गृहांश्च मेषसंकाशान्ददर्श पवनात्पजः ।
चत्सरेषु चतुष्केषु राजपार्श्वे तथैव च ॥ २२ ॥

घोषयन्ति कपिं सर्वे चारीक इति राक्षसाः ।
क्षीबालवृद्धा निर्जग्युस्त्वत्र तत्र कुतूहलात् ॥

तं पदीपितलाङ्गूल इनुपन्तं विद्वज्जवः ।
दीप्यमाने ततस्तस्य काङ्गूलाग्रे इनूपतः ॥

राक्षस्यस्ता विरूपाक्ष्यः असुर्देवास्तदभियम् ।
यस्त्वया कृतसवादः सीते ताञ्जमुखाः कपिः ॥

काङ्गूलेन पदीप्तेन स एष परिणीयते
भुत्वा तद्वचनं क्रूरमात्मापहरणोपमम् ॥ २६ ॥

वैदेही शोकसंतप्ता हुताञ्जनमुपागमत्
मङ्गलाभिमुखी तस्य सा तदासीन्महाकथेः ॥

उपतस्ये विज्ञाकाली प्रयता हव्यवाहनम् ।
यद्यस्ति पातशुभ्रूषा यद्यस्ति चरितं तपः ॥

यदि चास्त्येकपत्नीत्वं शीतो भव इनूपतः ।
यदि कश्चिदनुक्रोशस्तस्य मद्यस्ति शीमतः ॥

यदि वा भाग्यशेषो मे शीतो भव इनूपतः ।
यदि मां वृषसंपन्नां तत्समागमकलासाम् ॥

स विजानाति धर्मात्मा शीतो भव इनूपतः ।
यदि मां तारवेदार्यः सुप्रीवः सत्यसंगरः ॥

अस्माद्दुःखाम्बुमंरोधाच्छीतो भव हनूमतः ।
 ततस्तीक्ष्णाविरव्यग्रः प्रदक्षिणशिवोऽनलः ॥
 जज्वाल मृगस्ताबाक्ष्याः श्रमशिव शिव कपेः ।
 हनूमज्जनकश्चापि पुच्छानलयुतोऽनिलः ॥
 ववौ स्वास्थ्यकरो देव्याः प्रालेयानिलक्षीतलः ।
 दक्षमाने च लाङ्गूले चिन्तयामास वानरः ॥
 मदीप्तोऽग्निरयं कस्मान्न मां दहति सर्वतः ।
 दृश्यते च महाज्वालो न करोति च मे रुजम् ॥
 शिशिरस्येव संपातो लाङ्गूलाग्रे प्रतिष्ठितः ।
 अथ वा तदिदं वृक्तं यद्दृष्टं पुत्रता मया ।
 रामप्रभवादाश्चर्यं पर्वतः सरितां पतौ ।
 यदि तावत्समुद्रस्य पैनाकस्य च धीमतः ॥
 रामार्थं संभ्रमस्तादृक्किमग्निर्न करिष्यति ।
 सीतायाश्चानृशस्येन तेजसा राघवस्य च ॥
 पितृश्च मम सरुयेन न मां दहति पावकः ।
 भूयः स चिन्तयामास मुहूर्ते कपिकुञ्जरः ॥

उत्पपाताथ वेगेन ननाद च महाकपिः ।

पुरद्वार ततः श्रीपाञ्चैलशृङ्गविवोद्यतम् ॥४०॥

विभक्तरक्षःसंवाधमाससादानिलात्मजः ।

स भूत्वा शैलसकाक्षः क्षणेन पुनरात्मवान् ॥

इत्थतां परमां प्राप्तो बन्धनान्यबन्धातयत् ।

विमुक्तभावच्छ्रीमान्पुनः पर्वतसंनिभः ॥४२॥

वीक्षमाणश्च दृष्ट्वा परिघं तोरजाभितम् ।

स तं गृह्य महाबाहुः कालायसपरिष्कृतम् ।

रक्षिणस्तान्पुनः सर्वान्सूदयामास यावतिः ॥

स ताभिहत्वा रणचण्डविक्रमः

समीक्षमाणः पुनरेव लङ्काय् ।

प्रदीप्तलाङ्गुलकुतार्चिमाळी

प्रकाशतादित्य इवार्चिमाळी ॥ ४४ ॥

इति त्रिपञ्चाश सर्ग ॥

चतुःपञ्चाशः सर्गः ॥

वीक्ष्यवाणस्ततो कङ्कां कपिः कुतमनोरथः ।
वर्षवानसमुत्साहः कार्यशेषमचिन्तयत् ॥ १ ॥

किं नु सख्यवशिष्टं मे कर्तव्यमिह सांप्रतम् ।
वदेर्षा रक्षसां भूयः संतापजननं भवेत् ॥ २ ॥

चतु पञ्चाशः सर्गः ।

३२३

वनं तावत्प्रमथित प्रकृष्टं राक्षसा हताः ।
 बलैकदेवः क्षमितः क्षेपं दुर्गेविनाशनम् ॥ ३ ॥
 दुर्गे विनाशिते कर्म भवेत्कुस्वपरिभ्रमम् ।
 अल्पघनेन कार्येऽस्मिन्मम स्यात्सकलः श्रमः ॥
 यो ह्येवं मम काङ्क्षे दीप्यते ह्य्यवाहनः ।
 अस्य संतर्पणं न्याय्यं कर्तुमेभिर्होचमैः ॥५॥
 ततः प्रदीप्तकाङ्क्षः सविद्युदिब तोयदः ।
 भवनाग्रेषु कङ्क्षाया विचचार महाकपिः ॥ ६ ॥
 गृहाद्गृहं राक्षसानामुद्यानानि च वानरः ।
 वीक्षमाणो ह्यसंत्रस्तः प्रासादांश्च चचार सः ॥
 अबभ्रुत्य महावेगं प्रहस्तस्य निवेशनम् ।
 अग्निं तत्र स निक्षिप्य श्वसनेन समो बली ॥
 ततोऽभ्यत्पुष्पुवे वेष्म महापाश्वर्यस्य वीर्यवान् ।
 हुमोच हनुमानग्निं काळानकशिखोपमम् ॥९॥
 वज्रदंष्ट्रस्य च तथा पुष्पुवे स महाकपिः ।
 भ्रुकस्य च महातेजाः सारजस्य च वीर्यवान् ॥

तथा चेन्द्रजितो वेश्म ददाह हरियूषपः ।
 जम्बुमाळेः सुमालेष ददाह भवन ततः ॥
 रश्मिकेतोश्च भवनं सूर्यशप्रोस्तयैव च ।
 इस्वकर्णस्य दृष्टस्य रोमशस्य च रक्षसः ॥
 युद्धोन्मत्तस्य मत्तस्य ध्वजग्रीवस्य रक्षसः ।
 विद्युज्जिह्वस्य घोरस्य तथा हस्तिमुखस्य च ॥
 करालस्य पिशाचस्य शोणिताक्षस्य चैव हि ।
 कुम्भकर्णस्य भवनं पकराक्षस्य चैव हि ।
 यज्ञशप्रोश्च भवनं ब्रह्मशतोस्तयैव च ।
 नरान्तकस्य कुम्भस्य निकुम्भस्य दुरात्मनः ॥
 बर्जपित्ता महातेजा विभीषणगृहं प्रति ।
 क्रममाणः क्रमेणैव ददाह हरिपुंगवः ॥ १६ ॥
 तेषु तेषु महार्हेषु भवनेषु महायज्ञाः ।
 गृहेष्वृद्धिमतापृद्धिं ददाह स महाकविः ॥ १७ ॥
 सर्वेषां सप्रतिक्रम्य राक्षसेन्द्रस्य वीर्यवान् ।
 आससादाथ कश्मीवान्रावणस्य निवेशनम् ॥

ततस्तस्मिन्गृहे मुरूये नानारत्नविभूषिते ।
 मेरुपन्दरसंकाशे सर्वमङ्गलशोभिते ॥ १९ ॥
 प्रदीप्तमग्निमुत्सृज्य ङ्गाकूलाग्रे प्रतिष्ठितम् ।
 ननाद हनुमान्वीरो पुगान्ते जलदो यथा ॥
 श्वसनेन च सयोगादतिवेगो महाबलः ।
 काष्ठाग्निरिव संदीप्तः पावर्धत हुताशनः ॥
 भवृद्धमग्निं पवनस्तेषु वेद्यमसु चारयन् ।
 अभूच्छ्वसनसयोगादतिवेगो हुताशनः ॥ २२ ॥
 तानि काञ्चनजाळानि मुक्तामणिमयानि च ।
 भवनान्यवशीर्यन्त रत्नवन्ति महान्ति च ॥
 तानि भग्नाविमानानि निपेतुर्धरणीतले ।
 भवनानीव सिद्धानामम्बरात्पुण्यसंक्षये ॥ २४ ॥
 संजग्ने तुमुलः शब्दो राक्षसानां प्रधावताम् ।
 स्वपृहस्य परित्राणे भग्नोत्साहोर्जितश्रियाम् ॥
 नूनमेवोऽग्निरायातः कपिरूपेण हा इति ।
 क्रन्दन्त्यः सहसा पेतुः स्तनधयधराः स्त्रियः ॥

काशिदग्निपरीतेभ्यो हर्षेभ्यो मुक्तमूर्धजाः ।
 पतन्त्यो रेजिरेऽश्रेभ्यः सौदामिन्य इवाम्बरात् ॥
 वज्रविद्युद्वैद्यैर्यहुकारणतसंहितान् ।
 विचित्रान्धवचान्वातून्स्यन्दमानान्दर्श सः ॥
 नाग्निस्तृप्यति काष्ठानां तृणानां च यथा तथा ।
 हनूपान्नाक्षसेन्द्राणां वधे किञ्चिन्न तृप्यति ॥
 न हनूमद्विश्वस्तानां राक्षसानां वसुंधरा ।
 क्वचित्किंशुकसंकाशाः क्वचिरुष्णाल्मलिसंनिधाः
 क्वचित्कुङ्कुपसंकाशाः शिखा बद्धेशकाक्षिरैः ।
 हनूमता वेगवता वानरेण महात्मना ।
 लङ्कापुरं प्रदग्ध तद्गुद्रेण त्रिपुर यथा ॥ ३१ ॥

ततस्तु लङ्कापुरपर्वताग्रे

समुत्थितो भीमपराक्रमोऽग्निः ।

प्रसार्य चूडाबलयं प्रदीप्तो

हनूमता वेगवता विसृष्टः ॥ ३२ ॥

युगान्तकाळानलतुल्यवेगः

समारुहोऽग्निर्वेगवृधे दिविस्पृष्टः ।

विधुपरक्षिर्भवेनेषु सन्

रक्षःशरीराज्यसमर्पिताभिः ॥ ३३ ॥

भादित्यकोटीमहश्चः सुतेजा

कङ्कां सपस्तां परिवार्य तिष्ठन् ।

वन्दैरनेकैरक्षनिप्रकटै-

भिन्दभिवाण्ट पवभौ महाभिः ॥ ३४ ॥

वत्राम्बरादग्निरतिप्रवृद्धो

रुक्मप्रभः किंशुकपुष्पचूडः ।

निर्वाणध्रुवाकुलराजस्य

नीलोत्पलाभाः प्रचकाश्विरेऽभ्राः ॥

वर्षी महेन्द्रसिद्धेश्वरो वा

माक्षाद्यमो वा वरुणोऽनिको वा ।

ऽग्निरको वनदश्च सोमः

न वानरोऽय स्वयमेव काकाः ॥ ३५ ॥

किं ब्रह्मणः सर्वपितामहस्य

सर्वस्य धातुश्चतुरावनस्य ।

इहागतो वानररूपधारी

रक्षोपसंहारकरः प्रकोपः ॥ ३७ ॥

किं वैष्णव वा कपिरूपमेत्य

रक्षोविनाशाय परं सुतेजः ।

अनन्तमव्यक्तमचिन्त्यमेकं

स्वमायया सांप्रतमागत वा ॥ ३८ ॥

इत्येवमूचुर्बहवो विशिष्टा

रक्षोगणास्तत्र समेत्य सर्वे ।

सप्राणिसर्घा समृहां सबृक्षां

दग्धां पुरीं तां सहसा समीक्ष्य ॥

वतस्तु कङ्का सहसा प्रदग्धा

सरास्रमा माश्वरथा सनागा ।

सपक्षिसंघा समृगा सबृक्षा

करोद दीना तुमुल सञ्चङ्गम् ॥ ४० ॥

हा तात हा पुत्रक कान्त मित्र

हा जीवितं भोगयुतं सुपुण्यम् ।

रक्षोभिरेव बहुधा भुवन्निः

शब्दः कृतो घोरतरः सुधीमः ॥ ४१ ॥

हुताशनज्वालसमावृता सा

हतप्रवीरा परिवृत्तयोधा

हनूमतः क्रोधबलाभिभूता

बभूव शपोपहतव लङ्का ॥ ४२ ॥

स संभ्रमत्रस्तत्रिषण्णराक्षसां

समुज्ज्वलज्वालहुताशनाङ्किताम् ।

ददर्श लङ्कां हनुमान्महामनाः

स्वयभुकोशोपहताभिवावनिम् ॥ ४३ ॥

भङ्क्त्वा वनं पादपरव्रसकुलं

इत्वा तु रक्षामि महान्ति सयुगे ।

दग्ध्वा पुरीं तां पृथ्वरज्यालिनीं

तस्थौ हनूमान्पवनात्मजः कपिः ॥ ४४ ॥

त्रिकूटशृङ्गाग्रतले विचित्रे

प्रतिष्ठितो बानरराजसिंहः ।

प्रदीप्तकाञ्चुककुतारिषाळी

व्यराजतादित्य इषाङ्गुपाळी ॥ ४५ ॥

स राक्षसांस्तान्मुबहूंश्च हत्वा

वनं च भङ्क्वा बहुपादपं तत् ।

विष्टुष्य रक्षोभबनेषु चाम्नि

जगाम रामं मनसा महात्मा ॥ ४६ ॥

ततस्तु तं वानरवीरमुख्य

महाबल मारुततुल्यवेगम् ।

महामतिं वायुसुत वारिष्ठं

प्रतुष्टुवुर्देवगणाश्च सर्वे ॥ ४७ ॥

अरुन्वा वनं महातेजा हत्वा रक्षांसि संयुगे ।

दग्ध्वा लङ्कापुरीं रम्यां रराज स महाकपिः ॥

तत्र देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।

दृष्ट्वा लङ्कां प्रदग्धां तां विस्मय परमं गताः ॥

तं दृष्ट्वा वानरश्रेष्ठं इनुमन्तं महाकपिम् ।

काळाग्निरिति संबिन्त्य सर्वभूतानि तत्रसुः ॥

हेस्यश्च सर्वे शुनिपुंगवाश्च
 गन्धर्वविद्याधरकिनराश्च ।
 भूतानि सर्वाणि महान्ति तत्र
 जग्मुः परां प्रीतिमतुल्यरूपाम् ॥ ५१ ॥
 इति चतु पञ्चाशः सर्गः ॥

पञ्चपञ्चाशः सर्गः ॥

कङ्कां समस्तां संदीप्य ङाङ्गूलाग्निं महाबलः ।
 निर्वापयामास तदा समुद्रे हरिसत्तमः ॥ १ ॥
 संदीप्यमानां विध्वस्तां त्रस्तरक्षोगणां पुरीम् ।
 अवेक्ष्य हनुमाल्लङ्कां चिन्तयामास बानरः ॥
 तस्याभूत्सुमहांस्त्रासः कुत्सा चात्मन्यजायत ।
 कङ्कां प्रदहता कर्ष किं स्वित्कृतमिदं मया ॥
 घन्यास्ते पुरुषभेष्टा ये बुद्ध्या कोपमुत्थितम् ।
 निरुन्धन्ति महात्मानो दीप्त्यग्निमिवाम्भसा ॥

क्रुद्धः पापं न कुर्यात्क्रुः क्रुद्धो इत्याद्युक्तमपि ।
 क्रुद्धः परुषया वाचा नरः साधूनधिक्षिपेत् ॥
 वाच्यावाच्यं प्रकृपितो न विजानाति कर्हिचित् ।
 नाकार्यमस्ति क्रुद्धस्य नावाच्य विद्यते क्वचित् ॥
 यः समुत्पतितं क्रोधं क्षमयैव निरस्यति ।
 यथोरगस्त्वचं जीर्णं स वै पुरुष उच्यते ॥
 धिगस्तु मां सुदुर्बुद्धिं निर्लज्ज पापकृतमम् ।
 अचिन्तयित्वा तां सीतामस्मिद् स्वामिघातकम् ॥
 यदि दग्धा त्वियं कङ्का नूनमार्यापि जानकी ।
 दग्धा तेन मया भर्तुर्हतं कार्यमजानता ॥ ९ ॥
 यदर्यमयमारम्भस्तत्कार्यमवसादितम् ।
 मया हि दहता कङ्कां न मीता परिरक्षिता ॥
 ईषत्कार्यमिदं कार्यं कृतमासीन्न संशयः ।
 तस्य क्रोधाभिभूतेन मया मूलक्षयः कृतः ॥
 विनष्टा जानकी नूनं न ह्यदग्धः प्रदृश्यते ।
 कङ्कायां कश्चिदुद्देशः सर्वा भस्मीकृता पुरी ॥

यदि तद्विहतं कार्यं मम प्रज्ञाविपर्ययात् ।
 इहैव प्राणसन्यासो ममापि ह्यथ रोचते ॥
 किमग्नौ निपताम्यद्य आहोस्त्रिद्वडबासुत्वे ।
 शरीरमाहो सप्तानां दक्षि सागरवासिनाम् ॥
 कथं हि जीवता शक्यो मया द्रष्टुं हरीश्वरः ।
 तौ वा पुरुषशार्दूलौ कार्यसर्वस्वघातिना ॥
 मया खलु तदेवेदं रोषदोषात्प्रदर्शितम् ।
 प्रथितं त्रिषु लोकेषु कपित्वमनवस्थितम् ॥
 धिगस्तु राजस भावमनीशमनवस्थितम् ।
 ईश्वरेणापि यद्भागान्मया सीता न रक्षिता ॥
 विनष्टायां तु सीतायां तावुभौ विनश्चिष्यतः ।
 तयोर्विनाशे सुग्रीवः स्रबन्धुर्विनश्चिष्यति ॥
 एतदेव वचं श्रुत्वा भरतो भ्रातृवत्सलः ।
 धर्मात्मा सहस्रशुभ्रः कथं शक्यति जीवितुम् ॥
 इक्ष्वाकुवंशे धर्मिष्ठे गते नाशमसंशयम् ।
 भविष्यन्ति मजाः सर्वाः श्लोकसंतापपीडिताः ॥

तदहं नाग्वरहितो लुप्तधर्मार्थसंग्रहः ।
 रोषदोषपरीतास्या षडक्षं लोकादिनाशनः ॥
 इति चिन्तयतस्तस्य निमिच्चान्द्रुपवेदिरे ।
 पूर्वपप्युपलब्धानि साक्षस्तदुनरचिन्तयत् ।
 बध्वा चास्मर्त्तन्नी रक्षिता स्वेन तेजसा ।
 न नक्षिष्यति कल्याणी नाग्निरग्नौ प्रवर्तते ॥
 न हि धर्मात्कनस्तस्य मार्यामपिततेजसः ।
 स्वचारिजाभिगुह्यं तां स्पन्दुमर्हति पावकः ॥
 नूनं रामप्रभाषेण वैदेह्याः सुकृतेन च ।
 बन्धा दहनकर्मायं नादहद्बध्यवाहनः ॥ २५ ॥
 त्रयानां भरतादीनां भ्रातॄणां देवता च या ।
 रामस्य च मनःकाम्ता सा कथं चिनक्षिष्यति ॥
 यद्वा दहनकर्मायं सर्वज्ञ महुरव्ययः ।
 न के दहति काङ्क्षुर्लं कथमर्थो प्रथक्ष्यति ॥
 पुनश्चापि ह्यस्य हनुमान्चिन्तितस्तदा ।
 हिरण्यनाभस्य विरेर्जलघट्टे प्रदर्शनम् ॥ २६ ॥

तपसा सत्यवाक्येन अनन्वत्वाच्च यर्तेरि ।
 अपि सा निर्देहेदर्शिनं न तापग्निः प्रवक्ष्यति ॥
 स तथा चिन्तयस्वप्र देव्या धर्मपरिग्रहम् ।
 श्रुत्वाच हनुमान्वाक्यं चारुणानां महात्मनाम् ॥
 अहो खलु कृतं कर्म दुष्करं हि हनुमता ।
 अग्निं विसृजताभीक्ष्णं शीघ्रं राक्षसवधनि ॥
 प्रपलायितरक्षःस्त्रीबालवृद्धममाकुला ।
 जनकोत्सहकाध्माता क्रन्दन्तीवाद्रिकंदरे ॥
 दग्धेय नगरी सर्वा साट्टप्राकारतोरणा ।
 जानकी न च दग्धेति विस्मयोऽद्भुत एव नः ॥
 न निमित्तैश्च दृष्टायैः कारणैश्च महागुणैः ।
 ऋषिवाक्यैश्च हनुमानवत्प्रीतमनसः ॥

ततः कृपिः प्राप्तमनोरथार्थ-

स्तामक्षतां राजसुतां विदित्वा ।

प्रत्यक्षतस्तां पुनरेव दृष्ट्वा

प्रतिप्रवाणाच्च मतिं चकार ॥ ३५ ॥

इति पञ्चपञ्चाशत् सर्गः ॥

षट्पञ्चाशः सर्गः ॥

ततस्तां शिशुपामूले जानकीं पर्यवस्थिताम्
अभिवाद्यान्नवीदिष्ट्या पश्यामि त्रामिहासताम्
ततस्त्रं प्रस्थित सीता वीक्षमाणा पुनः पुनः ।
भर्तृस्नेहान्वितं वाक्य इन्मन्तमपाचन ॥ २ ॥
काममस्य त्वमेवैक' कार्यस्य परिसाधने ।
पर्याप्तः परवीरघ्न यद्यस्यस्ने बलोदयः ॥ ३ ॥
घ्नरेः सुसंकुलां कृत्वा लङ्कां परबलार्दनः ।
सां नयेद्यदि काकुत्स्थस्तत्तस्य सदृश भवेत् ॥ ४ ॥
तद्यथा तस्य विक्रान्तमनुरूपं महात्मनः ।
भवेदाहवशूरस्य तथा त्वमुपपादय ॥ ५ ॥
तदयोपहितं वाक्यं प्रश्रितं हेतुसंहितम् ।
निश्चम्य हनुमांस्तस्या वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥ ६ ॥
क्षिप्रमेष्यति काकुत्स्थो हर्युत्सवरेर्वृतः ।
वस्ते युधि विनित्यारीञ्चोक्रं व्यपनयिष्यति ॥

एवमान्वास्य वैदेहीं इनुमान्माकतात्मजः ।
गमनाय मतिं कृत्वा वैदेहींमभ्यवाहयत् ॥ ८ ॥

ततः स कपिशार्दूलः स्वामिसंदर्शनोत्सुकः ।
आकरोह गिरिश्रेष्ठपरिहृमरिपर्दनः ॥ ९ ॥

तुङ्गपथकजुष्टाभिर्नीळाभिर्वनराजिभिः ।
सोत्तरीयमिवाग्भोदैः शृङ्गान्तरविलम्बिभिः ॥

बोध्यमानमिव प्रीत्या दिवाकरकरैः शुभैः ।
जम्बिषन्तमिषोऽसूतैर्लोचनैरिव घातुभिः ॥ ११ ॥

तोषौघनिःस्वनैर्मन्दैः प्राधीतमिव सर्वतः ।
शगीतमिव विस्पष्टैर्नानाप्रस्नवणस्वनैः ॥ १२ ॥

देवदारुभिरत्युच्चैरूर्ध्वबाहुमिव स्थितम् ।
प्रपातजलनिर्घोषैः प्राकुष्टमिव सर्वतः ॥ १३ ॥

बेषमानमिव श्यामैः कम्पमानैः शरद्वनैः ।
बेषुभिर्मारुतोऽसूतैः कूजन्तमिव कीचकैः ।

निःश्वसन्तमिवावर्षाद्गौरैराग्नीविषोत्तमैः ।
नीहारकृतगम्भीरैर्ध्याययन्तमिव गहरैः ॥ १५ ॥

मेघपादनिभैः शार्दैः प्रक्रान्तमिष सर्वतः ।
 जृम्भमाणमिवाकाशे त्रिस्वरैरभ्रजालिभिः ।
 कूटैश्च बहुधाकीर्णैः शोभित बहुकदरैः ।
 साकृताकाशकर्मैश्च वसैश्च बहुभिर्वृत्तम् ॥ १७ ॥
 कृतावितानैर्विततैः पुष्पवज्जिरलंकृतम् ।
 नानामृगगणाकीर्ण धातुनिष्पन्दभूषितम् ॥
 बहुप्रसन्नवणोपेतं शिलासंचयसंकटम् ।
 महर्षियसगन्धर्वकिन्नरोरगसेवितम् ॥ १९ ॥
 कृतापादपसंबाध सिंहाध्युषितकंदरम् ।
 व्याघ्रसंघसमाकीर्णं स्वादुमूळफलोदकम् ॥
 तमाकरोह इन्द्रमोन्पर्वतं पृथगोत्तमः ।
 रामदर्शनशीघ्रेण प्रहर्षेणाभिचोदितः ॥ २१ ॥
 तेन पादतलाक्रान्ता रम्येषु गिरिसानुषु ।
 सघोषाः समशीर्यन्त शिलाश्चूर्णीकृतास्ततः ॥
 स तमारुह वैलेन्द्रं व्यवर्षत महाकपिः ।
 दक्षिणादुत्तरं पारं पार्ययँल्लवणाम्भसः ॥ २३ ॥

अधिरुद्ध ततो वीर. पर्वत पवनात्मजः ।
ददर्श सागरं भीमं मीनोरगनिषेधितम् ॥२४॥

स मारुत इवाकाशं मारुतस्यात्मसंभवः ।
प्रपेदे हरिशार्दूलो दक्षिणादुत्तरां दिशम् ॥

स तदा पीडितस्तेन कपिना पर्वतोत्तमः ।
ररास सह तैर्भूतैः प्रविशन्वसुधातलम् ॥२६॥

कम्पमानैश्च शिखरैः पतञ्जिरपि च द्रुमैः ।
तस्योरुवेगोन्मथिताः पादपाः पुष्पशालिनः ॥

निपेतुर्भूतके रूग्णाः शक्रायुधहता इव ।
कद्रोदरसस्थानां पीडितानां महौजसाम् ॥

सिंहानां निनदो भीमो नभो भिन्दन्मशुभ्रुवे ।
ऋस्तव्याविद्धवसना व्याकुलीकृतभूषणाः ॥

विद्याधर्यः समुत्पेतुः सहसा धरणीधरात् ।
अतिप्रमाणा बलिनो दीप्तजिह्वा महाविषाः ॥

निपीडितसिरोश्रीवा व्यवेष्टन्त महाहवः ।
किंनरोरगगन्धर्बयक्षविषाधरास्तदा ॥ २१ ॥

पीडितं च नगवरं त्यक्त्वा गगनमास्थिताः ।
स च भूमिधरः श्रीमान्बलिना तेन पीडितः ॥

सवृक्षाधिस्वरोदग्रः प्रविवेक्ष रसातलम् ।
दक्षपौजनविस्तारस्त्रिंशद्योजनमुच्छ्रितः ॥

धरण्यां समता यातः स बभूव धराधरः ।
स क्लिष्टकृषियुर्भीषं सलील कवणार्णवम् ।
कह्लोकास्फाकवेळान्तमुत्पपात नभो हरिः ॥

इति षट्पञ्चाश सर्गः ॥

सप्तपञ्चाशः सर्गः ॥

सचन्द्रकुमुद रम्यं सार्ककारण्डवं शुभम् ।
तिप्यभरणकादम्बमभ्रशैवालसादृकम् ॥ १ ॥

पुनःसुवहामीनं लोहिताङ्गमहाप्रहस्य ।
देरावतमहाद्वीपं स्वातीहंसबिलोकितम् ॥ २ ॥

वातसंघातजातोर्मि चन्द्रांशुशिशिराम्बुपम् ।

शुभ्रंगयक्षगन्धर्वप्रबुद्धकमलोत्पलम् ॥ ३ ॥

हनुमान्मारुतगतिर्मेहानौरिव सागरम् ।

अपारमपरिश्रान्तः वृष्टुवे गगनार्णवम् ॥ ४ ॥

प्रसमान इवाकाशं ताराधिपमिबोल्लिखन् ।

हरशिव सनक्षत्रं गगनं सार्कषण्डकम् ॥ ५ ॥

मारुतस्यात्मजः श्रीमान्कपिवर्योपचरो महान् ।

हनुमान्मेघजालानि विकर्षन्निव गच्छति ॥ ६ ॥

पाण्डरारुणवर्णानि नीलमाञ्जिष्ठकानि च ।

हरितारुणवर्णानि महाभ्राष्टि चकाञ्चिरे ॥ ७ ॥

प्रविशन्मध्रजाकानि निष्क्रामंश्च पुनः पुनः ।

प्रच्छमश्च प्रकाशश्च चन्द्रया इव लक्ष्यते ॥ ८ ॥

विविधाभ्रघनापन्नगोचरो धवलाम्बरः ।

हृष्याहृष्यतनुर्वीरस्तदा चन्द्रायतेऽम्बरे ॥ ९ ॥

ताक्षर्यायमाणो गगने बभासे वायुनन्दनः ।

दारयन्मेघवृन्दानि निष्पतश्च पुनः पुनः ॥

नदभादेन महता मेघस्वनमहास्वनः ।

प्रवरान्नाससान्हता नाम विश्राव्य चात्मनः ॥

आङ्गुलीं नगरीं कृत्वा व्यथयित्वा च रावणम् ।

भर्दयित्वा बलं घोरं वैदेशीमभिवाध च ॥१२॥

आजगाम महातेजाः पुनर्मध्येन सागरम् ।

पर्वतेन्द्रं सुनाभं च समुपस्पृश्य वीर्यवान् ॥१३॥

ज्वामुक्त इव नाराचो महाबेगोऽभ्युपागतः ।

स किञ्चिदनुसंभ्रातः समाळोक्य महागिरिम् ॥

महेन्द्रं मेघसंकाशं ननाद हरिपुण्ड्रः ।

स पूरयामास कषिर्दिग्धो दश समन्ततः ॥१५॥

नदभादेन महता मेघस्वनमहास्वनः ।

स तं देख्यमनुप्राप्तः सुहृद्दर्शनकालतः ॥ १६ ॥

ननाद हरिश्चार्दूलो काङ्गुलं चाप्यकम्पयत् ।

तस्य नानद्यमानस्य सुपर्णचरिते पथि ॥१७॥

फळतीवास्य घोषेण गगनं सार्कमष्टकम् ।

ये तु तमोचरे तीरे समुद्रस्य महाबलाः ॥१८॥

पूर्वं संविष्टिताः शूरा वायुपुत्रविदक्षवः ।
महतो वायुनुन्नस्य तोयदस्येव गर्जितम् ॥१९॥

शुभ्रुवुस्ते तदा घोषमूर्खेनं हनूमतः ।
ते दीनवदनाः सर्वे शुभ्रुवुः काननौकसः ॥२०॥

वानरेन्द्रस्य निर्घोषं पर्जन्यनिनदोपमम् ।
निश्चम्य नदतो नादं वानरास्ते समन्वतः ॥

बभ्रुवुवत्सुकाः सर्वे सुहृदर्शनकाङ्क्षिणः ।
जाम्बवांस्तु हरिश्रेष्ठः प्रीतिसंहृष्टमानसः ॥२२॥

उपामन्व्य हरीन्सर्वानिदं वचनमब्रवीत् ।
सर्वथा कृतकार्योऽसौ हनूमात्मात्र संशयः ॥

न ह्यस्याकृतकार्यस्य नाद एवंविधा भवेत् ।
तस्य बाहूरुबेग च निनादं च महात्मनः ॥

निश्चम्य हरयो हृष्टाः समुत्पेतुस्ततस्ततः ।
ते नगाग्राणागाग्राणि त्रिस्वराच्छिस्वराणि च ॥

प्रहृष्टाः समपद्यन्त हनूमन्तं दिदक्षवः ।
ते प्रीताः पादपात्रेषु गृह्यन्त्याः सुपुष्पिताः ॥

वासंसीव प्रह्लासाच्च समाधिध्यन्त बानराः ।
गिरिनहरसंकीर्णो यथा गर्भति पाकृतः । २७ ॥

एवं जगर्ज बल्लभान्दन्वन्वाम्पारुतात्मजः ।
तमभ्रघनसकाक्षमापतन्त महाकपिम् ॥ २८

कृष्ण ते बानराः सर्वे तस्युः प्राञ्जलयस्तदा ।
ततस्तु वेगवांस्तस्य गिरेर्गिरिनिधः कपिः ॥

निपपात महेन्द्रस्य शिखरे पादपाकुळे ।
हर्षेणार्प्यमाणोऽसौ रम्ये पर्वतनिर्गरे ॥ ३० ॥

छिन्नपक्ष इवाकाशात्पपात धरणीधरः ।
ततस्ते प्रीतमनसः सर्वे बानरपुंगवाः । ३१ ॥

इन्मन्त्रं महात्मान परिबार्धोपतस्त्रिरे ।
परिबार्धं च ते सर्वे परां प्रीतिमुपागताः ॥

महृष्टवदनाः सर्वे तमरोगमुपागतम् ।
व्यायनानि चादाय मूकानि च फलानि च ॥

प्रत्यार्थयन्हरिश्रेष्ठ हरवो पाकृतात्मजम् ।
एषुवांस्तु गुरुमृदाञ्जाम्बवत्प्रहृत्वांस्तदा ॥

कुमारयज्ञद चैव सोऽबन्दत महाकपिः ।

स ताभ्यां पूजितः पूज्यः कपिभिश्च प्रसादितः ॥

दृष्ट्वा सीतेति विक्रान्तः संक्षेपेण न्यवेदयत् ।

निषसाद् च हस्तेन पृथीक्षा वाक्छिनः सुतम् ॥

रमणीये बनोद्देशे महेन्द्रस्य गिरेस्तदा ।

इत्नुमानव्रवीद्धृष्टस्तदा तान्वानरर्षभान् ॥३७॥

अज्ञोकवानिकासस्वा दृष्ट्वा सा जनकात्मजा ।

रक्ष्यमाणा सुघोराभी राक्षसीधिरनिन्दिता ॥

दक्रुवैणीधरा दीना रामदर्शनलाळसा ।

उपवासपरिश्रान्ता जटिळा मलिना कृष्णा ॥

ततो दृष्टेति वचन महार्थमपृतोपमम् ।

निश्चम्य मारुतेः सर्वे मुदिता वानराभवन् ।

क्ष्वेलन्त्यन्ये नदन्त्यन्ये गर्जन्त्यन्ये महाबलाः ।

चक्रुः किलिकिलामन्ये प्रतिमर्जन्ति चापरे ॥

केचिदुच्छ्रितकाङ्क्षाः प्रहृष्टाः कपिकुञ्जराः ।

अश्रितायतदीर्घाणि काङ्क्षकानि प्रविश्वसुः ॥

अपरे च हनूमन्तं वानरा वारणोपमम् ।
 आमुत्य गिरिमृङ्गेभ्यः संस्पृशन्ति स्य इर्विताः ॥
 उक्तवाक्यं हनूमन्तमद्भुतस्तमवाब्रवीत् ।
 सर्वेषां हरिबीराणां मध्ये वाचमनुत्तमाम् ॥
 सत्त्वे वीर्ये न ते क्वचित्समो वानर विद्यते ।
 यदबभूत्य विश्वीर्णे सागर पुनरागतः ॥ ४५ ॥
 अहो स्वामिनि ते भक्तिरहो वीर्यमहो धृतिः ।
 दिष्ट्या इष्टा त्रया देवी रामपत्नी यशस्विनी ॥
 दिष्ट्या त्यक्ष्यति काकुत्स्थः शोकं सीतावियोगजं
 ततोऽद्भुतं हनूमन्तं जाम्बवन्तं च वानराः ॥
 परिवार्य प्रमुदिता भोजिरे विपुलाः शिलाः ।
 श्रोतुकामाः समुद्रस्य लङ्घनं वानरोत्तमाः ॥
 दर्शनं चापि लङ्काया सीताया रावणस्य च ।
 तस्थुः प्राञ्जलयः सर्वे हनुपद्दनोन्मुखाः ॥
 तस्थौ तत्राद्भुतः श्रीमान्वानरैर्षडुभिर्वृतः ।
 उपास्यमानो विबुधैर्दिशि देववतिर्यया ॥ ५० ॥

हनूमता कीर्तिमता यज्ञस्विना
 तथाङ्गदेनाङ्गदशदबाहुना ।
 मुदा तदाध्यासितमुन्नतं मह-
 न्महीधराग्रं ज्वलितं श्रियावबत् ॥
 इति सप्तपञ्चाशः सर्गः ॥

अष्टपञ्चाशः सर्गः ॥

—*—

ततस्तस्य गिरेः शृङ्गे महेन्द्रस्य महाबलाः ।
 हनुमत्प्रमुखाः प्रीतिं हरयो जग्मुस्तमाम् ॥
 तं ततः प्रीतिसंहृष्टः प्रीतिमन्तं महाकपिम् ।
 जाम्बवान्कार्यवृत्तान्तमपृच्छदनिकात्मजम् ॥
 कथं दृष्ट्वा त्वया देवि कथं वा तत्र वर्तते ।
 तस्यां वा स कथंवृत्तः क्रूरकर्मा दशाननः ॥
 तस्वतः सर्वमेतन्नः प्रभूहि त्वं महाकपे ।
 भुतार्थाभिन्तयिष्यामि भूयः कार्यविनिश्चयम् ॥

यश्चार्थस्तत्र वक्तव्यो गतैरस्माभिरात्मवान् ।
रक्षितव्यं च यत्तत्र तन्नवान्म्याकरोतु नः ॥

स नियुक्तस्ततस्तेन संपहृष्टतनूकहः ।
प्रणम्य शिरसा देव्यै सीतायै प्रत्यभाषत ॥

प्रत्यक्षमेव भवतां महेन्द्राग्रात्स्वमाश्रुतः ।
उदधेर्दक्षिणं पारं कारुक्षमाणः समाहितः ॥

मञ्जतश्च हि मे घोरं विघ्नरूपमिवाभवत् ।
काञ्चनं शिखरं दिव्यं पश्यामि सुपनोहरम् ॥

स्थितं पन्वानमावृत्य मेने विघ्नश्च तं नगम् ।
उपसगम्य तं दिव्यं काञ्चनं नमसचमम् ॥९॥

कृता मे मनसा बुद्धिर्भेत्तव्योऽयं भवेति च ।
प्रहतं च मया तस्य कारुण्येन महागिरेः ॥

शिखरं सूर्यसंकाशं व्यञ्जीर्यत सहस्रधा ।
व्यवसायश्च तं बुद्ध्वा स होवाच महामिरिः ॥

बुभ्रेति मधुरां वार्णां धनः प्रहादयन्निव ।
वितृष्यं चापि मां विद्धि सखायं मातरिभ्वनः ॥

मैनाक इति विलुपातं निवसन्तं महोदधौ ।
 पद्मवन्तः पुरा पुत्र बभूवुः पर्वतोत्तमाः ॥ १३ ॥
 छन्दतः पृथिवीं चेरुर्वाधमानाः समन्वतः ।
 भुत्वा नगानां चरितं महेन्द्रः पाकशासनः ॥
 विच्छेद भगवान्पक्षान्बज्रेणैषां सहस्रशः ।
 अहं तु मोक्षितस्तस्मात्तव पित्रा महात्मना ॥
 माकतेन तदा वत्स प्रक्षिप्तोऽस्मि महार्णवे ।
 रामस्य च मया साधे वर्तितव्यमरिन्दम ॥ १४ ॥
 रामो धर्मभृतां भेषो महेन्द्रसमधिक्रमः ।
 एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य मैनाकस्य महात्मनः ॥
 कार्यमावेथ तु गिरेरुद्यत च मनो मम ।
 तेन चाहयन्नुद्धातो मैनाकेन महात्मना ॥ १८ ॥
 स चाप्यन्तर्हितः शैळो यानुषेण बभ्रुष्मता ।
 शरीरेण महाशैळः शैलेन च महोदधौ ॥ १९ ॥
 उत्तमं जवमास्वाय शेष पन्थानमास्वितः ।
 ततोऽहं सुचिरं काळ बेगेनाभ्यगमं पथि ॥

ततः पश्याम्यह देवीं सुरसां नागमातरम् ।
 सङ्घट्टमध्ये सा देवी वचनं मामभाषत । २१ ॥
 मम भक्तः प्रदिष्टस्त्वममरैर्हरिमत्तम ।
 अतस्त्वां ब्रह्मविष्यामि विदितस्त्वं चिरस्थ मे ॥
 एवमुक्तः सुरसया प्राञ्जलिः पणतः स्थितः ।
 विवर्णवदनो भूत्वा वाक्यं चेदमुदैरयम् ॥
 रामो दाक्षरयिः श्रीमान्प्रविष्टो दण्डकावनम् ।
 लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया च परतपः ॥
 तस्य सीता हता भार्या रावणेन दुरात्मना ।
 तस्याः सकाञ्चं दूतोऽहं गमिष्ये रामज्ञासनात् ॥
 कर्तुमर्हसि रामस्य साहाय्य विषये सति ।
 अथ वा मैथिलीं दृष्ट्वा रामं चाक्लिष्टकारिणम् ॥
 आगमिष्यामि ते वक्त्रं सत्यं श्रुतिश्रुणोमि ते ।
 एवमुक्त्वा मया सा तु सुरसा कापरूपिणी ॥
 अत्रबीजातिवर्तेत कश्चिदेष बरो मम ।
 एवमुक्तः सुरसया दक्षयोजनमायतः । २८ ॥

ततोऽर्धगुणविस्तारो बभूवाह क्षणेन तु ।
मत्प्रपाणाधिकैव व्यादित तु मुखं तथा ॥

तद्दृष्ट्वा ऋषादितं चास्यं ह्रस्व झकरव बधुः ।
तस्मिन्मुहूर्ते च पुनर्बभूवाङ्घ्रिमात्रकः ॥ ३० ॥

अभिपत्याशु तद्वक्त्रं निर्गतोऽह ततः क्षणात् ।
अम्रवीत्सुरसा देवी स्वेन रूपेण मां पुनः ॥

अर्थतिद्धयै हरिभेषु गच्छ सौम्य यथासुखम् ।
समानय च वैदेहीं राघवेण महात्मना ॥ ३१ ॥

सुखी भव महाबाहो प्रीतास्मि तव बानर ।
ततोऽह साधु साधिवति सर्वभूतैः प्रशंसितः ॥

ततोऽन्तरिक्षं विपुलं प्लुतोऽह गरुडो यथा ।
छाया मे निपृहीता च न च पश्यामि किं वन ।

सोऽह विगतवेगस्तु दिशो दश विलोकयन् ।
न किञ्चित्तत्र पश्यामि येन मेऽपहृता गतिः ॥

ततो मे बुद्धिरुत्पन्ना किं नाम गगने मम ।
ईदृशो विघ्न उत्पन्नो रूपं यत्र न दृश्यते ॥ ३६ ॥

अधोभागेन मे दृष्टिः शोचता पातिता मया ।
ततोऽद्राक्षपहं भीमां राक्षसीं सखिसेनयाम् ॥

प्रहस्य च महानादहृक्तोऽह भीमया तथा ।
भवस्थितमसंभ्रान्तामिदं वाक्यमशोभनम् ॥

क्वासि गन्ता महाकाय क्षुधिताया ममोपेततः ।
भक्ष. प्रीणय मे देह विरयाहारवर्जितम् ।

बाढमित्येव तां वार्णां प्रत्यष्टुहामह ततः
आस्यममाणादधिकं तस्याः कायमपूरयम् ॥

तस्याश्वास्यं महर्क्षीमं वर्धते मम भक्षणे ।
न च मां सा तु बुबुधे मम वा निकृत्त कुतम् ॥

ततोऽहं विपुलं रूपं संक्षिप्य निमिषान्तरात् ।
तस्या हृदयमादाय प्रपतामि नभःस्थळम् ।

सा विस्मृष्टभुजा भीमा वपात कवणाम्भसि ।
मया पर्वतसंकाशा निकृत्तहृदया सती ॥ ४३ ॥

शृणोमि स्वगतानां च सिद्धानां चारणैः सह ।
राक्षसीं सिंहाका भीमां क्षिप्रं इनुमता हता ॥

तां इत्वा पुनरेवाह कृत्यमात्ययिकं स्मरन् ।
गत्वा चाहं महाध्वानं पश्यामि नगमण्डितम् ॥

दक्षिणं तीरमुदधेर्छेद्वा यत्र च सा पुरी ।
अस्त दिनकरे याते रक्षसां निखयं पुरम् ॥

प्रविष्टोऽहमविज्ञातो रक्षोभिर्धामविक्रमैः ।
तत्र प्रविशतश्चापि कल्पान्तघनसनिभा ॥४७॥

अट्टहास विभ्रुश्चन्ती नारी काप्युत्थिता पुरः ।
जिघांसन्तीं ततस्तां तु ऽबळदग्निशिरोरुहाम् ॥

सठ्यमुष्टिप्रहारेण पराजित्य सुभैरवाम् ।
प्रदोषकाळे प्रविशन्मीतयाहं तयोदितः ॥४९॥

अहं छद्वापुरी वीर निर्जिता विक्रमेण ते ।
यस्मात्तस्माद्विजेतासि सर्वरक्षांस्यशेषतः ॥

तत्राहं सर्वराश्रं तु विचिन्वञ्जनकात्मजाम् ।
रावणान्तःपुरगतो न चापश्यं सुमध्यमाम् ॥

ततः सीतामपश्यंस्तु रावणस्य निवेद्यने ।
लोकसागरमासाद्य न पारमुपलक्षये ॥ ५२ ॥

श्लेषता च मया रहं प्राकारेण समावृतम् ।
काञ्चनेन विद्युष्टेन दुरोपवनमुत्तमम् ॥ ५३ ॥

तं प्राकारमवप्लुत्य पश्यामि बहुपादकम् ।
अश्लोकवमिकामध्ये शिशुपापादके महान् ॥

तपारुह्य च वक्ष्यामि काञ्चन कदलीवनम् ।
अदूरे शिशुपावृक्षात्पश्यामि वरवर्णिनीम् ॥

श्यामां कपळपत्राक्षीमुपवासकुञ्जाननाम् ।
बदेकवासःसंकीर्तां रजोप्वस्तशिरोरुहाम् ॥

शोकसंश्रयदीनार्त्नीं सीतां मर्तृहिते विवताम् ।
राक्षसीभिर्द्विहंवाभिः कुराभिरभिसंवृताम् ।

मांसशोणितभक्ष्याभिर्य्याघ्रीभिर्हरिणीभिश्च ॥
सा मया राक्षसीमध्ये तर्ज्यमाना ब्रह्मर्षिदुः ॥

एककेनीश्वरा दीना बर्तुकिन्तापरायणा ।
भूमिद्वय्या विकर्णाङ्गी पक्षिनीश्च दिवानमे ॥

रावणाग्रहिनिकृच्छार्त्ता बर्तुक्कृत्तनिवृत्ता ।
कर्बुचिम्बुद्वयवल्ली तूर्णमास्ताहिता मया ॥

तां दृष्ट्वा तादृशीं नारीं रामपत्नीं यच्चस्त्रिणीम् ।

तत्रैव त्रिशुपावृक्षे पश्यन्नहमवस्थितः ॥ ६१ ॥

ततो हस्तहस्ताशब्दं काञ्चीनूपुरमिधितम् ।

शृणोम्यधिकगम्भीरं रावणस्य निवेदने ।

ततोऽहं परमोद्विग्नः स्वं रूपं प्रतिसंहरन् ।

अहं तु त्रिशुपावृक्षे पत्नीव गहने स्थितः ॥

ततो रावणदाराश्च रावणश्च महाबलः ।

तं देव समनुप्राप्ता यत्र सीताभवतिस्थिता ॥

तद्दृष्ट्वा च वरारोहा सीता रक्षोमहाबलम् ।

संकुप्योरु स्तनौ पथिनौ बाहुभ्यां परिरभ्य च ॥

वित्रस्तां परमोद्विग्नां वीक्ष्यमाणं ततस्ततः ।

प्राण किञ्चिदपश्यन्तीं वेपथ्यानां तपस्त्रिणीम् ॥

तामुवाच दक्षप्रियः सीतां परमदुःखिताम् ।

अथाक्लिष्टराः प्रपतितो बहु यम्यस्य मामिति ॥

यदि चेत्त्वं तु दर्पान्मां नाभिनन्दसि मर्षिते ।

द्वौ वासावन्तरं सीते पास्यामि रुधिरं तव ॥

एतच्छ्रुत्वा बचस्तस्य रावणस्य दुरात्मनः ।

उवाच परमक्रुद्धा सीता बचनमुत्तमम् ॥ ६९ ॥

राक्षसाधम रामस्य भार्याममिततेजसः ।

इक्ष्वाकुकुलनाथस्य स्नुषां दक्षरथस्य च ॥

अवार्यं वदतो जिह्वा कथं न पतिता तव ।

किञ्चिद्दीर्यं तवानार्यं यो मां भर्तुरसंनिधौ ॥

अपहृत्यागतः पाप तेनादृष्टो महात्मना ।

न त्वं राघस्य सहस्रो दास्येऽप्यस्य न युज्यसे ॥

यज्ञीयः सत्यवादी च रणश्लार्थी च राघवः ।

जानक्या पुरुष वाक्यमेवमुक्तो दक्षाननः ॥

अज्वाळ सहसा क्रोपाश्रितास्य इव पावकः ।

विभृत्य नयने क्रूरे मुष्टिमुपम्य दक्षिणम् ॥

मैथिलीं हन्तुमारब्धः स्त्रीभिर्हाहाकृत तदा ।

स्त्रीणां मध्यात्समुत्पत्य तस्य भार्या दुरात्मनः ।

वरा मण्डोदरी नाम तया स प्रतिषेधितः ।

उक्तम् मधुरां वार्णीं तया स मदनार्दितः ॥

सीतया तव किं कार्यं महेन्द्रसमविक्रम ।
देवमन्धर्वकन्याभिर्षक्षकन्याभिरेव च ॥ ७७ ॥

सार्धं प्रभो रमस्त्रेह सीतया किं करिष्यसि ।
ततस्ताभिः समेताभिर्नारीभिः स महाबळः ॥

प्रसाद्य सहसा नीतो भवनं स्वं निश्चाचरः ।
याते तस्मिन्दश्वग्रीवे राक्षस्यो विकृताननाः ॥

सीतां निर्भत्सयामासुर्वाक्यैः क्रूरैः सुदारुणैः ।
वृणवज्राभितं तासां गणयामास जानकी ॥

तर्जितं च तदा तासां सीतां प्राप्य निरर्थकम् ।
वृथा गर्जितनिश्चेष्टा राक्षस्यः पिश्विताक्षनाः ॥

रावणाय शृङ्गसुक्ताः सीताव्यवासितं महत् ।
ततस्ताः सद्विताः सर्वा बिहताश्चा निरुद्यमाः ॥

परिश्रिय्य समन्तात्तां निद्रावज्जगुपागताः ।
तासु चैव प्रसुप्तासु सीता भर्तृहिते रता ॥

बिभ्रप्य करुणं दीना प्रशुद्धौच सुदुःखिता ।
तासां मध्वात्समुत्थाय त्रिजटा वाक्यमब्रवीत् ॥

आत्मसंनं त्वादत्त क्षिप्रं न सीता विनश्चिष्यति ।

जनकस्यात्मजा साध्वी स्तुषा दशरथस्य च ॥

स्वप्नो ह्ययं मया दृष्टो दारुणो रोमहर्षजः ।

रक्षसां च विनाशाय भर्तुरस्या जयाय च ॥

अक्षयस्मात्परिभ्रातुं राघवाद्राक्षसीगणम् ।

अभियाचाम वैदेहीमेतद्धि मम रोचते ॥८७॥

तस्या श्लेष्मन्विधः स्वप्नो दुःस्वितायाः महश्यते ।

सा दुःसौर्विचिष्यैर्हृक्ता सुस्वप्नाप्नोत्यनुत्तमम् ॥

प्रणिपातप्रसन्ना हि वैचित्री जनकात्मजा ।

ततः सा ह्रीमती वाळा भर्तुर्विजयहर्षिता ॥

अबोचथदि तत्तद्यं भवेयं शरणं हि वः ।

तां चाहं तादृशीं दृष्ट्वा सीताया दारुणां दशाम् ॥

चिन्तयामास विक्रान्तो न च मे निर्भृतं मनः ।

संभाषणार्थं च मया जानक्याश्चिन्तितो विधिः ॥

इक्ष्वाकूणां हि वंशस्तु ततो मम पुरस्कृतः ।

शुत्वा तु गदितां वाचं राजर्षिगणपूजिताम् ॥

प्रत्यभाषत मां देवी बाणैः पिहितलोचना ।
कस्त्वं केन कथं वेदं प्राप्तो वनारधुगव ॥९३॥

का च रामेण ते प्रीतिस्तन्वे शंसितुर्वहसि ।
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मप्यब्रवं वचः ॥९४॥

देवि रामस्य भर्तुस्ते महायो भीमविक्रमः ।
सुप्रीवो नाम विक्रान्तो वानरेन्द्रो महाबलः ॥

तस्य मां विद्धि भृत्यं त्वं हनुमन्तापिहागतम् ।
भर्त्राहं प्रेषितस्तुभ्यं रामेणाह्निहकर्मणा ॥

इदं च पुरुषन्याघ्रः श्रीमान्दाक्षराधिः स्वयम् ।
अङ्गुलीयमभिज्ञानमदास्तुभ्यं यक्षस्त्रिणि ॥९७॥

तदिच्छामि त्वयाज्ञप्तं देवि किं करवाण्यहम् ।
रामलक्ष्मणयोः पार्श्वं नयामि त्वां किमुत्तरम् ॥

एतच्छ्रुत्वा विदित्वा च सीता जनकनन्दिनी ।
आह रावणमुत्साद्य राघवो मां नवत्थिति ॥

प्रणम्य क्षिरसा देवीमहदार्चापनिम्बिताम् ।
राघवस्य मनोहादमभिज्ञानमयाचिषम् ॥

अथ मामब्रवीत्सीता गृह्णतामयमुत्तमः ।
 बर्णियेन महाबाहू रामस्त्वा बहु मन्यते ॥
 इत्युक्त्वा तु वरारोहा मणिप्रबरमद्भुतम् ।
 प्रायच्छत्परमोद्दिग्ना वाचा मां संदिदेश ह ॥
 ततस्तस्यै प्रणम्याहं राजपुत्र्यै समाहितः ।
 प्रदक्षिण परिक्राममिहाभ्युद्गतमानसः ॥१०३॥
 वक्रोऽहं पुनरेषेद निधित्य मनसा तथा ।
 हनुमन्मम वृत्तान्तं वक्तुमर्हसि राघवे ॥१०४॥
 यथा शूत्रैव न चिरात्तावुभौ राघलक्ष्मणौ ।
 सुग्रीवसहितौ वीरावुपेयातां तथा कुरु ॥
 यद्यम्यथा भवेदेतद्द्वौ मामौ जीवित मम ।
 न मां द्रक्ष्यति काकुत्स्थो श्रिये साहमनाश्वरम् ॥
 तच्छ्रुत्वा करुणं वाक्यं क्रोधो मामभ्यवर्तत ।
 उत्तरं च मया दृष्टं कार्यक्षेपमनन्तरम् ॥
 ततोऽवर्षत मे कायस्तदा पर्वतमंनिभः ।
 बुद्धकाङ्क्षी वनं तच्च विनाशयितुमारभे ॥

तद्द्वयं वनबण्डं तु भ्राम्तप्रस्तयुगद्विजम् ।
 मातिबुद्धा निरीक्षन्ते राक्षस्यो विकृताननाः ॥
 मां च वृष्ट्वा वने तस्मिन्समागम्य ततस्ततः ।
 ताः समभ्यागताः क्षिप्रं रावणायाचचक्षिरे ॥
 राजन्वनमिदं दुर्गं तव भ्रमं दुरात्मना ।
 वानरेण ह्यविज्ञाय तव वीर्यं महाबल ॥ १११ ॥
 दुर्बुद्धेस्तस्य राजेन्द्र तव विप्रियकारिणः ।
 बधमाज्ञापय क्षिप्रं यथासौ विलयं व्रजेत् ॥
 तच्छ्रुत्वा राक्षसेन्द्रेण विसृष्टा भृशदुर्जयाः ।
 राक्षसाः किंकरा नाम रावणस्य मनोजुगाः ॥
 तेषामश्नीतिसाहस्रं शूलघ्नुररपाणिनाम् ।
 मया तस्मिन्वनोदेषे परिघेण निवृद्धितम् ॥
 तेषां तु हतशेषा ये ते गत्वा लघुविक्रमाः ।
 निहतं च महत्सैन्यं रावणायाचचक्षिरे ॥
 ततो मे बुद्धिरुत्पन्ना चैत्यघासादमाक्रमम् ।
 तत्रस्वान्नाक्षसान्धत्वा शतं स्तम्भेन वै पुनः ॥

कलावभूतो कङ्कमा' स च विध्वंसितो मया ।
ततः महस्तस्य सुत जम्बुमाडिनमादिहत् ॥

राक्षसैर्बहुभिः सार्धं घोररूपैर्भयानकैः ।
तमहं बलसपन्नं राक्षसं रणकोविदम् ॥ ११८ ॥

परिघेणातिघोरेण सूदयामि सहानुजम् ।
तच्छ्रुत्वा राक्षसेन्द्रस्तु मन्त्रिपुत्रान्महाबलान् ॥

पदातिबलमंपन्नान्प्रेषयामास रावणः ।
परिघेणैव तान्सर्वाभयामि यमसादनम् ॥

मन्त्रिपुत्रान्हताञ्छ्रुत्वा सपरे लघुविक्रमान् ।
पञ्च सेनाग्रगान्शूरान्प्रेषयामास रावणः ॥

तानहं सहसैन्यान्वै सर्वाभेवाभ्यसूदयम् ।
ततः पुनर्दक्षप्रोषः पुत्रमहं महाबलम् ॥ ११९ ॥

बहुश्री राक्षसैः सार्धं प्रेषयामास रावणः ।
तं तु मण्डोदरीपुत्रं कुमारं रणपण्डितम् ॥

सहसा स्वं समुत्क्रान्तं पादयोश्च पृहीतवान् ।
चर्वासिनं चतगुणं भ्रामयित्वा व्यपेषयम् ॥

तमस्रमावर्तं भक्तं निश्चय्य स दक्षाननः ।
 तत इन्द्रजितं माष द्वितीयं रावणः सुतम् ॥
 व्यादिदेश सुशंकुद्धो बलिब पुद्गदुर्भवम् ।
 तद्व्याप्यहं बलं सर्वं त च राक्षसपुंगवम् ॥
 नष्टौजस रणे कृत्वा वरं हर्षमुपतामम् ।
 महता हि महाबाहुः प्रत्ययेन महाबलः ॥
 वेपितो रावणेनैव सह कीरैर्महोत्कटैः ।
 सोऽविषन्न हि मां बुद्ध्वा स्वसैन्य चाव्यर्दितम् ॥
 ब्राह्मेणास्त्रेण स तु मां पाषाणात्तापेमितः ।
 रञ्जुभिर्बाभिवध्नन्ति ततो मां तत्र राक्षसाः ॥
 रावणस्य समीप च गृहीत्वा मामुपानयन् ।
 वृद्धा संभाषितम्बाहं रावणेन दुरात्मना ॥
 पृष्ट्वा लङ्कागमनं राक्षसानां च तं वचम् ।
 तत्सर्वं च मया तत्र सीतार्थमिति जल्पितम् ॥
 १ अस्यैव दर्शनात्काङ्क्षी प्रातस्स्वप्नवनं विधी ।
 मारुतस्यौरसः पुत्रो वानरो हनुमानस्य ॥

राघदूतं च मां विद्धि सुग्रीवसचिवं कपिसु ।
सोऽहं दूत्येन राघस्य त्वत्सकाशमिहागतः ॥

सुग्रीवस्य महासेनाः स त्वां कुशकमवधीत् ।
वर्षार्थकायसहितं हितं पथ्यमुवाच च ॥१३४॥

वसतो ऋश्यभूके मे पर्वते विपुलद्रुमे ।
राघवो रणविक्रान्तो भिन्नत्व समुपागतः ॥

तेन मे कथितं राज्ञा भार्या मे रक्षसा हता ।
तत्र साहाय्यमस्माकं कार्यं सर्वात्मना त्वया ॥

मया च कथितं तस्मै बालिनश्च बधं प्रति ।
तत्र साहाय्यहेतोर्मे समयं कर्तुमर्हसि ॥१३७॥

बालिना हतराज्येन सुग्रीवेण सह प्रभुः ।
चक्रेऽमित्साक्षिकं सख्यं राघवः सहकश्यपः ॥

तेन बालिनमुत्पात्य शूरेणैकेन संयुगे ।
वानराणां महाराजः कृतः स पुत्रतां प्रभुः ॥

तस्य साहाय्यमस्माभिः कार्यं सर्वात्मना विह ।
तेन प्रस्थापितस्तुभ्यं समीपमिह वर्धतः ॥

सिप्रवानीयतां सीता दीयतां राघवाय च ।
यावन्न हरयो वीरा विषमन्ति बलं तव ॥

वानराणां प्रभावो हि न केन विदितः पुरा ।
देवतानां सकाशं च ये गच्छन्ति निमज्जिताः ॥

इति वानरराजस्त्रामाहेत्यभिहितो मया ।
मामैक्षत ततः क्रुद्धश्शुषा प्रदहन्निव ॥ १४३ ॥

तेन बध्योऽहमाज्ञतो रक्षसा रौद्रकर्मणा ।
मत्प्रभावमविज्ञाय रावणेन दुरात्मना ॥ १४४ ॥

ततो विभीषणो नाम तस्य भ्राता महामतिः ।
तेन राक्षसराजोऽसौ याचितो मम कारणात् ॥

नैव राक्षसश्चार्दूल त्यज्यतामेष निश्चयः ।
राजशास्त्रव्यपेतो हि मार्गः संसेव्यते त्वया ॥

दूतबध्या न दृष्टा हि राजशास्त्रेषु राक्षस ।
दूतेन वेदितव्यं च ययार्थं हितवादिना ॥

सुमहत्परराधेऽपि दूतस्यातुल्यविक्रम ।
विरूपकरणं दृष्टं न बधोऽस्तीह शास्त्रतः ॥

विभीषणेनैवमुक्तो रावणः संदिदेश ताम् ।
 राक्षसानेतदेवास्व काङ्क्षुः क दक्षताविति ॥ १४९ ॥

ततस्तस्य वचः श्रुत्वा मम पुच्छं समन्ततः ।
 वेष्टितं क्षणवल्कैश्च जीर्णैः कार्पासजैः पदैः ॥

राक्षसाः सिद्धसंनाहास्ततस्ते चण्डविक्रमाः
 तदादहन्त मे पुच्छं निम्नन्तः काष्ठमुष्टिभिः ॥

बद्धस्य बहुभिः पाशैर्यन्त्रितस्य च राक्षसैः ।
 ततस्ते राक्षसाः शूरा बद्धं मायमिसवृत्तम् ॥

अधोवन्त्राजमार्गे नगरद्वारमागताः ।
 ततोऽहं सुमहद्रूपं सक्षिप्य पुनरात्मनः ॥ १५३ ॥

विमोचयित्वा तं वग्धं पकृतिस्थः स्थितः पुनः ।
 आयसं परिषं शृणु तानि रक्षास्यसूदयम् ॥

ततस्तन्नगरद्वारं वेपेनाप्लुतवानहम् ।
 बुध्येन च पदीसेन तां पुरीं साहृगोपुराम् ॥

दहाम्यहमसंभ्रान्तो युगान्ताधिरिव प्रजाः ।
 ततो मे ह्यभवन्नासो लङ्कां दग्न्वासमीक्ष्य तु ॥

विनष्टा जानकी व्यक्त न हृदयः प्रहृश्यते ।
 कङ्कायां कश्चिदुद्देशः सर्वा भस्मीकृता पुरी ॥
 दहता च मया कङ्का दग्धा सीता न सञ्चयः ।
 रामस्य हि महत्कार्ये मयेद वितर्थाकृतम् ।
 इति शोकसमाविष्टश्चिन्ताबहस्रुपागतः ।
 अथाहं वाचमश्रीष चरणानां शुभाक्षराम् ॥
 जानकी न च दग्धेति विस्मयशोभनभाषिणाम् ।
 ततो मे बुद्धिरुत्पन्ना भुक्त्वा तामञ्जुतां गिरम् ॥
 अदग्धा जानकीत्येव निमित्तैश्चोपकृतिता ।
 दीप्यमाने तु लाङ्गुले न मां दहति पावकः ॥
 हृदयं च प्रहृष्ट मे वाताः सुरभिगन्धिनः ।
 तेनिमित्तैश्च दृष्टार्थैः कारणैश्च महागुणैः ॥
 ऋषिवाक्यैश्च सिद्धार्थैरथ च दृष्टमानसः ।
 पुनर्वृष्ट्वा च वैदेहीं विसृष्टश्च तथा पुनः ॥
 ततः पर्वतमासाद्य तत्रारिष्टमहं पुनः ।
 प्रतिष्ठुवनमारेभे युष्मदर्शनकाङ्क्षया ॥ १३४ ॥

ततः पेंबनचन्द्रार्कसिद्धगन्धर्वसेवितम् ।
 पन्थानमहमाक्रम्य भवतो दृष्टवानिह ॥१६५॥
 राघवस्य प्रभावेण भवतां चैव तेजसा ।
 सुग्रीवस्य च कार्यार्थं मया सर्वमनुष्ठितम्
 एतत्सर्वं मया तत्र यथाबहुपपादितम् ।
 अत्र यन्न कुतं श्रेवं तत्सर्वं क्रियतामिति ।

इति अष्टपञ्चाशः सर्गः ॥

एकोनषष्टितमः सर्गः ॥

एतदारूपाय तत्सर्वं इन्द्रमान्माहतात्मजः ।
 भूयः समुपचक्राम बचनं वक्तुमुत्तरम् ॥ १ ॥
 सफलो राघवोद्योगः सुग्रीवस्य च सध्रमः ।
 शीलमासाद्य सीताया मम च प्रबल मनः ॥
 तपसा धारयेल्लोकान्कुद्धो वा निर्देहेदपि ।
 सर्वथातिप्रवृद्धोऽसौ रावणो राक्षसाधिपः ॥

तस्य तां स्पृष्टतो गात्र तपसा न विनाशितम् ।
न तदग्निश्चिखा कुर्यात्संस्पृष्टा पाणिना सती ॥

जनकस्यात्मजा कुर्याद्यत्क्रोधकलुषीकृता ।
जाम्भवत्प्रभृत्वान्सर्वाननुज्ञाप्य महाहरीन् ॥५॥

अस्मिन्नेवंगते कार्ये भवतां च निवेदिते ।
न्याय्य स्म सह वेदेष्वा द्रष्टु तौ पार्यिवात्मजौ ॥

अहमेकोऽपि पर्याप्तः सराक्षमगणां पुरीम् ।
तां कङ्कां तरसा हन्तुं रावण च महाबळम् ॥

किं पुनः सहितो वीरैर्बळवद्भिः कृतात्मभिः ।
कृतास्त्रैः प्रवगैः शूरैर्भवद्भिर्विजयैषिभिः ॥ ८ ॥

अह तु रावणं युद्धे समैन्यं सपुरःसरम् ।
सहपुत्र वधिष्यामि सहोदरयुतं युधि ॥ ९ ॥

ब्राह्ममैन्द्रं च रौद्रं च वायव्य वारुणं तथा ।
यदि शक्रजितोऽस्त्राणि दुर्निरीक्षाणि संयुगे ॥

तान्यहं विधमिष्यामि निहनिष्यामि राक्षसान् ।
भवतामभ्यनुज्ञातो विक्रमो मे रुणद्धि तम् ॥

यथातुला विसृष्टा हि शैलवृष्टिर्निरन्तरा ।
 देवानपि रणे ह्य्यात्किं पुनस्तामिच्छाचरान् ॥
 सागरोऽप्यतियाद्वेलां मन्दरः प्रचलेदपि ।
 न जाम्बवन्तं समरे कम्पयेदरिवाहिनी ॥ १३ ॥
 सर्वराक्षसमंघानां राक्षसा ये च पूर्वकाः ।
 अक्षमेको विनाशाय वीरो वाञ्छिसुतः कृपिः ॥
 पनसस्योद्धवेगेन नीलस्य च महात्मनः ।
 मन्दरोऽपि विञ्जीयेत किं पुनर्युधि राक्षसाः ॥
 सदेवासुरयज्ञेषु गन्धर्वोरगपक्षिषु ।
 मैन्दस्य प्रतियोद्धारं ञ्जसत द्विविदस्य वा ॥
 अम्बिपुत्रौ महाभागाबेनौ पुत्रगसत्तमौ ।
 एतयोः प्रतियोद्धारं न पश्यामि रणाञ्जिरे ॥
 पितामहवरोत्सेकात्परमं दर्पमास्थितौ ।
 अमृतप्राक्षिनाबेती सर्ववानरसत्तमौ ॥ १८ ॥
 अम्बिनोर्माननार्थं हि सर्वलोकपितामहः ।
 सर्वावश्यस्त्वमतुल्यमनयोर्दक्षशान्पुरा ॥ १९ ॥

वरोत्सेकेन यशौ च प्रमथय महतीं चयूषु ।
सुराणामपृतं वीरौ पीतवन्तौ पुबंमपौ ॥२०॥

एतावेष हि सकुटौ सवाजिरथकुञ्जराम् ।
लङ्कां नाशयितु शक्नौ सर्वे तिष्ठन्तु वानराः ।

यथैव निहता लङ्का दग्धा भस्मीकृता पुनः ।
राजमार्गेषु सर्वत्र नाम विश्रावितं मया ॥२२॥

जयत्यतिबलौ रामो लक्ष्मणश्च महाबलः ।
राजा जयति सुग्रीवो राघवेणाभिपालितः ॥

अह कोसकराजस्य दासः पवनसंभवः ।
इन्द्रमानिति सर्वत्र नाम विश्रावित मया । २४॥

अश्लोकवनिकामध्ये रावणस्य दुरात्मनः ।
अधस्तार्क्षिष्णुपावृक्षे साध्वी करुणमास्थिता ॥

राक्षसीभिः परिवृता श्लोकसंतापकञ्चिता ।
मेघकेसापरिवृता चन्द्रकेखेव निष्प्रभा ॥२६॥

अचिन्तयन्ती वैदेही रावणं बलदर्शितम् ।
पतिव्रता च सुभोषी अबधुब्धा च जानकी ॥

अनुरक्ता हि वैदेही रामं सर्वात्मना शुभा ।
जनन्यक्षिता रामे च पौळोमीव पुरंदरे ॥२८॥

तदेकवामःसंवीता रजोध्वस्ता तथैव च ।
शोकसतापदीनाङ्गी मीता भर्तृहिते रता ॥२९॥

सा मया राक्षसीमध्ये तर्ज्यमाना मुहुर्मुहुः ।
राक्षसीभिर्विरूपाभिर्दृष्टा हि प्रमदावने ॥३०॥

एकवेषीधरा दीना भर्तृचिन्तापरायणा ।
अधःशय्या विवर्णाङ्गी पश्चिनीव हिमागमे ॥

रावणाद्विनिवृत्तार्या मर्तव्यकृतनिक्षया ।
कयंचिन्मृगशाबासी विश्वासमुपपादिता ॥३२॥

ततः संभाषिता चैव सर्वपर्यं च दर्शिता ।
रामसुग्रीवमख्यं च श्रुत्वा प्रीतिसुपागता ।

नियता समुदाचारो भक्तिर्भर्तुरि चोत्तमा ।
यत्न हन्ति दशग्रीवं स महात्मा कृतागसम् ॥

निमित्तमात्रं रामस्तु वधे तस्य भविष्यति ।
सा प्रकृत्यैव तन्वङ्गी तद्वियोगाच्च कश्चिता ॥

षष्टितमः सर्गः ।

३७३

प्रतिपत्पाठशीलस्य विद्येव तनुतां गता
 एवमास्ते महाभागा सीता शोकपरायणा ।
 यदत्र प्रतिकर्तव्यं तत्सर्वमुपपाद्यताम् ॥ ३६ ॥
 इति एकोनषष्टितमः सर्गः ॥

षष्टितमः सर्गः ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वाञ्छिषूनुरभाषत ।
 अयुक्तं तु विना दर्शं दृष्ट्वाङ्घ्रिश्च धानराः ॥
 समीपं गन्तुमस्माधी राघवस्य महात्मनः ।
 दृष्ट्वा देवी न चानीना इति तत्र निवेदनम् ॥
 अयुक्तमिव पश्यामि भवद्भिः स्रुयातचिक्रमैः ।
 न हि नः पुत्रने कश्चिन्नापि कश्चित्पराक्रमे ॥
 सुख्यः सामरदैत्येषु लोकेषु हरिसत्तमाः ।
 तेष्वेवं हतवीरेषु राक्षसेषु हनूमता ॥ ४ ॥
 किमन्यद्भ्र कर्तव्यं गृहीत्वा याम जानकीम् ।
 तेष्वेवं कुतपकल्पं जाम्बवान्हरिसत्तमः ।
 उवाच परमप्रीतो वाक्यमर्थवदद्गदम् ॥ ५ ॥

न तावदेषा मतिरज्ञाना नो
 यथा भवान्पश्यति राजपुत्र ।
 यथा तु रामस्य मतिर्निबिष्टा
 तथा भवान्पश्यतु कार्यमिच्छिम् ॥ ६ ॥

इति षष्ठितम सर्ग ॥

एकषष्टितमः सर्गः ॥

ततो जाम्भवतो वाक्यमप्युक्त्वा वनौकसः ।
 अद्भुतममुखा वीरा इन्प्रांश महाकापिः ॥ १ ॥
 प्रीतिमन्तस्ततः सर्वे वायुपुत्रपुरःसराः ।
 महेन्द्राश्रं परित्यज्य पुण्ड्रुवु पुत्रगर्षभाः ॥ २ ॥
 मेघमन्दरसकाशा यत्ता इव महागजाः ।
 छाद्यन्त इवाकाशं महाकाया महाबलाः ॥ ३ ॥
 सबाज्यमान भूतैस्तमास्पन्नं महाबलम् ।
 हनुमन्तं महावेगं वहन्त इव दृष्टिभिः ॥ ४ ॥

राघवे चार्धनिर्घृतिं कर्तुं च परमं वचः ।
 समाधाय समुद्धार्याः कर्मासिद्धिधिरुज्ज्वलाः ॥
 भियास्त्वानोन्मुखाः सर्वे सर्वे युद्धाभिनन्दिनः ।
 सर्वे रामप्रतीकारे निश्चितार्था मनस्विनः ॥
 पुष्यमानाः स्वमुत्पत्य ततस्ते काननौकसः ।
 नन्दनोपममासेदुर्वनं ह्यमळतायुतम् ॥ ७ ॥
 यत्तन्मधुवनं नाम सुग्रीवस्याभिरक्षितम् ।
 बभूव्यं सर्वभूतानां सर्वभूतमनोहरम् ॥ ८ ॥
 यद्रक्षति महावीर्यः सदा दक्षिमुखः कपिः ।
 मातुळः कपिमुखस्य सुग्रीवस्य महात्मनः ॥
 ते तद्दनमुपागम्य बभूवुः परमोन्कटाः ।
 बानरा बानरेन्द्रस्य मनःक्रान्ततमं महत् ॥ १० ॥
 ततस्ते बानरा हृष्टा हृष्टा मधुवनं महत् ।
 कुमारमभ्ययाचन्त मधूनि मधुपिङ्गवाः ॥ ११ ॥
 ततः कुमारस्तान्वृद्धाञ्जाम्बवत्प्रभुत्वान्कपीन् ।
 अनुमान्य ददौ तेषां निसर्गं मधुमक्षणे ॥ १२ ॥

ततश्चानुमताः सर्वे संप्रहृष्टा वनौरुसः ।
 मुदिताः मेरिताम्बापि प्रनृत्यन्ति ततस्ततः ॥

गायन्ति केचित्पणयन्ति केचि-
 नृत्यन्ति केचित्प्रहसन्ति केचित् ।
 पतन्ति केचिद्विवरन्ति केचि-
 त्पुवन्ति केचित्प्रस्रवन्ति केचित् ॥ १४ ॥

परस्पर केचिदुपाश्रयन्ते
 परस्परं केचिदुपाक्रमन्ते ।
 परस्पर केचिदुपब्रुवन्ते
 परस्पर केचिदुपारमन्ते ॥ १५ ॥

सुमाद्रुमं केचिदभिद्रवन्ते
 क्षितौ नगाग्राक्षिपन्ति केचित् ।
 महीतळात्केचिदुदीर्णवेगा
 महाद्रुमाग्राण्वभिसपतन्ति ॥ १६ ॥

गायन्तमग्न्यः प्रहसन्नुपैति
 हसन्तमग्न्यः प्रहसन्नुपैति ।

रुदन्तमन्यः प्रणदभ्रुपैति

नदन्तमन्यः प्रणुदभ्रुपैति ॥ १७ ॥

समाकुलं तत्कपिमैन्यमासी-

न्यधुप्रपानोत्कटसद्वचेष्टम् ।

न चात्र कश्चिन्न बभूव मत्तो

न चात्र कश्चिन्न बभूव वृत्तः ॥ १८ ॥

ततो वन नैः परिभक्ष्यमाण

द्रुमांश्च बिध्वंसितपत्रपुष्पान् ।

समीक्ष्य कोपाद्दधिवक्रनापा

निवारयामास कपिः कर्पीस्तान् ॥ १९ ॥

स तैः प्रवृद्धैः परिभत्स्यमानो

वनस्य गोप्ता हरिबीरवृद्धः ।

चकार भूयो मतिमुग्रतेजा

वनस्य रक्षां प्रति वानरेभ्यः ॥ २० ॥

उवाच काश्चित्पुरुषाणि वृष्ट-

मसक्तमन्यांश्च तल्लैर्जघान ।

सपेत्य कैथित्कळं चकार

तथैव साञ्जोपजगाम काञ्चित् ॥ २१ ॥

स तैर्मदात्संपरिवार्य वाक्यै-

र्षकाच्च तेन प्रतिवार्षमाणैः ।

प्रवर्षितस्त्यक्तभयैः सपेत्य

प्रकृष्यते चाप्यनवेक्ष्य दोषम् ॥ २२ ॥

नस्त्रैस्तुदन्तो दक्षनेर्दक्षन्त-

स्तकैश्च पादैश्च समापयन्तः ।

मदात्कर्षिं तं कपयः समग्रा

महावन निर्विषयं च चक्रुः ॥ २३ ॥

इति एकषष्टितम सर्गः ॥

द्विषष्टितमः सर्गः ॥

तानुवाच हरिभेषो हनुमान्बानरर्षभः ।

अभ्यङ्गमनसो यूयं मधु सेवत बानराः ॥ १ ॥

बहमावारयिष्यामि युष्माकं परिपम्बिनः ।
 भुत्वा हनुमतो वाक्यं हरीणां प्रबरोऽङ्गदः ॥
 प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा पिबन्तु हरयो मधु ।
 अबश्यं कृतकार्यस्य वाक्यं हनुमतो मया ॥३॥
 अकार्यमपि कर्तव्यं किमङ्ग पुनरीदृशम् ।
 अङ्गदस्य मुस्ताच्छ्रुत्वा वचन वानरर्षभाः ॥
 साधु साध्विति संदृष्ट्वा वानराः प्रत्यपूजयन् ।
 पूजयिन्नाङ्गदं सर्वे वानरा वानरर्षभम् ॥ ५ ॥
 जग्मुर्मधुवनं यत्र नदीवेगा इव द्रुतम् ।
 ते प्रविष्टा मधुवनं पालानाक्रम्य वीर्यतः ॥६॥
 अतिसर्गाच्च पटवो वृष्टा धुम्बा च वैचिकीम् ।
 पपुः सर्वे मधु तदा रसवत्फलपाददु ॥ ७ ॥
 उत्पत्य च ततः सर्वे वनपालान्समागतान् ।
 ताडयन्ति स्म शतशः सक्ताम्मधुवने तदा ॥८॥
 मधूनि द्रोणमात्राणि बाहुभिः परिसृज्य ते ।
 पिबन्ति सहिताः सर्वे निघ्नन्ति स्म तथापरे ॥

केचित्पीलापविध्यन्ति मधूनि मधुपिङ्गलाः ।

मधुच्छिष्टेन केचिच्च जघ्नुरन्योन्यमुत्कटाः ॥

अपरे वृक्षमूले तु शालां पृथ्वा व्यवस्थिताः ।

अत्यर्थं च मद्गलानाः पर्णान्यास्तीर्य शेरते ॥

सन्मत्तभूताः पुनगा मधुपत्ताश्च हृष्टवत् ।

शिपनि च तदान्योन्यं स्वकृन्ति च तथापरे ॥

केचित्क्षेपेणां प्रकुर्वन्ति केचिन्कृजन्ति हृष्टवत् ।

हरयो मधुना मत्ताः केचित्सुप्ता महीतले ॥

कुत्वा किञ्चिद्दसन्पम्ये केचित्कुर्वन्ति चेतरेत् ।

कुत्वा किञ्चिद्दन्त्यन्ये केचिद्बुध्यन्ति चेतरेत् ॥

येऽप्यत्र मधुपालाः स्युः प्रेष्या दधिप्लुत्सस्य तु ।

वेऽपि तैर्वानरैर्भीमैः प्रतिषिद्धा दिशो गताः ॥

जानुभिस्तु प्रकृष्टाश्च देवमार्गं च दर्शिताः ।

अमृदन्परमोद्दिग्ना गत्वा दधिप्लुत्सं वचः ।

हसूयता दत्तवरैर्दत्त मधुवनं वलात् ।

वयं च जानुभिः कृष्टा देवमार्गं च दर्शिताः ॥

ततो दधिमुखः क्रुद्धो वनपस्तत्र वानरः ।
 इतं मधुवनं भुत्वा सान्त्वयामास तान्हरीन् ॥
 इहागच्छत गच्छामो वानरान्बलदर्षितान् ।
 बलेन वारयिष्यामो मधु भक्षयतो वयम् ॥
 भुत्वा दधिमुखस्त्रेदं वचनं वानरर्षभाः ।
 पुनर्वीरा मधुवन तेनैव सहिता ययुः । २० ॥
 मध्ये चैषां दधिमुखः प्रपृष्ट तरसा तरुम् ।
 समभ्यधावद्देगेन ते च सर्वे पुर्वंगमाः ॥ २१ ॥
 ते श्लिळाः पादपांश्चापि पर्वतांश्चापि वानराः ।
 पृहीत्वाभ्यगमन्क्रुद्धा यत्र ते कपिकुञ्जराः ॥
 ते स्वामिबचन वीरा हृदयेष्ववसज्य तत् ।
 वरया ह्यभ्यधावन्त सालतालश्लिळायुधाः ॥
 वृक्षस्यांश्च तलस्यांश्च वानरान्बलदर्षितान् ।
 अभ्यक्रामस्ततो वीराः पाळास्तत्र सहस्रजः ॥
 अथ दृष्ट्वा दधिमुखं क्रुद्धं वानरपुंगवाः ।
 अभ्यधावन्त वेगेन हनुमत्प्रमुखास्तदा ॥ २५ ॥

त सवृक्षं पहाबाहुमापतन्त पहावकम् ।
 आर्यकं प्राहरत्तत्र बाहुभ्यां कुपितोऽङ्गदः ॥
 यदान्धश्च न वेदैर्नमार्यकोऽयं ममेति सः ।
 अथैन निष्पिपेथाशु बेगवद्सुघातके । २७ ॥
 स ममबाहुरुजो विदूकः शोणितोक्षितः ।
 शुभोह सहसा वीरो सुहूर्ते कपिकुञ्जर' ॥२८॥
 स समाश्वस्य सहसा संकुब्धो राजमातुङ्गः ।
 बानरान्बारषापास दृष्ट्वेन मधुमोहितान् ॥
 स कथंविद्विमुक्तस्तैर्वानरैर्वानरर्षभः ।
 उवाचैकान्तमाश्रित्य भृत्यान्त्वान्समुपागतान् ॥
 एते तिष्ठन्तु गच्छामो भर्ता नो यत्र बानरः ।
 सुग्रीवो विपुलग्रीवः सह रामेण तिष्ठति ॥
 सर्वे चैवाङ्गदे दोषं श्रावयिष्यामि पार्श्विने ।
 अमर्षां वचनं भुत्वा घातयिष्यति बानरान् ॥
 इष्टं मधुवनं क्लृप्तसुग्रीवस्य महात्मनः ।
 पितृपैतामह दिव्य देवैरपि दुरासदम् ॥ ३३ ॥

स वानरानिमान्सर्वान्पधुल्लुब्धान्मतायुषः ।
 पातयिष्यति दण्डेन सुग्रीवः ससुहृज्जनान् ॥
 बध्या ह्येते दुरात्मानो नृपाङ्गापरिभाषिनः ।
 अमर्षप्रभवो रोषः सफलो नो भविष्यति ॥
 एवमुक्त्वा दधिमुखो वनपाळान्महाबलः ।
 जगाम सहस्रोत्पत्य वनपाळैः समन्वितः ।
 निमेषान्तरमात्रेण स हि प्राप्तो वनालयः ।
 सहस्रांशुसुतो धीमान्सुग्रीवो यत्र वानरः ॥
 रामं च कक्ष्मण चैव दृष्ट्वा सुग्रीवमेव च ।
 समप्रतिष्ठां जगतीमाकाशाग्निपपात ह ॥ ३८ ॥
 संनिपत्य महावीर्यः सर्वैस्तैः परिवारितः ।
 हरिर्दधिमुखः पाळैः पाळानां परमेश्वरः ॥
 स दीनवदनो भूत्वा कृत्वा शिरसि चाञ्जलिम् ।
 सुग्रीवस्य शुभौ मूर्ध्ना चरणौ प्रत्यपीडयत् ॥
 इति द्विषष्टितम सर्ग ॥

त्रिषष्टितमः सर्गः ॥

ततो मूर्धा निपतित वानरं वानरर्षभः ।
वृष्टैर्बोद्धिप्रहृदयो वाक्यमेतदुवाच ॥ १ ॥
उच्छिष्टोच्छिष्ट कस्मान्नं पादयोः पतितो मम ।
अभयं ते भय वीर पर्वमेवाभिधीयताम् ॥ २ ॥
स तु विश्वापितस्तेन सुग्रीवेण महात्मना ।
उत्थाय सुमहाप्राज्ञो वाक्य दधिमृन्बोऽब्रवीत् ॥
नैवर्क्षरजसा राजन्न त्वया नापि शक्तिना ।
वनं निःसृष्टपूर्वं हि भक्षितं तत्तु वानरैः ॥ ४ ॥
एभिः प्रघर्षिताश्चैव वारिता वनरक्षिभिः ।
मधून्यचिन्तयित्वेषान्भक्षयन्ति पिबन्ति च ॥
शिष्टमत्रापविध्यन्ति भक्षयन्ति तथापरे ।
निवार्यमाणास्ते सर्वे भुवौ वै दर्शयन्ति हि ॥
इमे हि सरन्धतरास्तथा तैः संप्रघर्षिताः
वारयन्तो वनात्तस्मात्क्रुद्धैर्वानरपुङ्गवैः ॥ ७ ॥

ततस्तैर्बहुभिर्बीरैर्बानरैर्बानरर्षभ ।

संरक्तनयनैः क्रोधाद्धरयः प्रविचाळिताः ॥८॥

पाणिभिर्निहताः केचित्कंचिज्जानुभिराहताः ।

प्रकुष्टाश्च यथाकाम दशमार्गं च दर्शिताः ॥ ९ ॥

एवमेते हताः शूरास्त्वाय तिष्ठति मर्तरि ।

कृत्स्न मधुवनं चैव प्रकामं तैः प्रमदयते ॥१०॥

एव विज्ञाप्यमान तु सुग्रीवं बानरर्षभम् ।

अपृच्छत महाप्राज्ञो लक्ष्मणः परधीरहा ॥

किमयं वनपा राजन्भवन्तं प्रत्युपस्थितः ।

कं चार्यमभिनिर्दिश्य दुःस्त्रितो वाक्यमब्रवीत् ॥

एवमुक्तस्तु सुग्रीवो लक्ष्मणेन महात्मना ।

लक्ष्मण प्रत्युवाचेद् वाक्यं वाक्यविशारदः ॥

आर्यं लक्ष्मणं समाह वीरा दधिमुखः कपिः ।

अद्भुतमसुखैर्बीरैर्भक्षितं मधु बानरैः ॥ १४ ॥

विचित्य दक्षिणामाश्रापागतैर्हरिपुंगवैः ।

नैषामकृतकृत्यानामीदृशः स्यादुपक्रमः ॥ १५ ॥

आगतैश्च प्रमथित यथा मधुवनं हि तैः ।
 वधित च वनं कुत्स्नस्युपपुक्तं च वानरैः ॥ १६ ॥
 वनं यदपिपक्षास्ते साधितं कर्म वानरैः ।
 दृष्ट्वा देवी न संदेहो न चाम्येन हनूमता ॥
 न ह्यम्यः साधने हेतु' कर्मणोऽस्य हनूमतः ।
 कार्यसिद्धिर्पतिमैव तस्मिन्वानरसुंमने ॥ १८ ॥
 षडवसायश्च वीर्यं च श्रुतं चापि पतिष्ठितम् ।
 जाम्बवान्यत्र नेता स्यादङ्गदश्च महाबलः ॥
 हनूमांश्चाप्यविष्णुता न तस्य गतिरन्यथा ।
 अङ्गदप्रसृतैर्वीरैर्हतं मधुवनं किल ॥ २० ॥
 वारयन्तश्च सहिनास्तथा जानुभिराहताः ।
 एतदर्यमयं प्राप्तो वक्तु मधुरवागिह ॥ २१ ॥
 नाज्जा दधिपुत्रो नाम हरिः प्ररुयात्तविक्रमः ।
 दृष्ट्वा सीता महाबाहो सौमित्रे पश्य तस्वतः ॥
 अभिगम्य तथा सर्वे पिबन्ति मधु वानराः ।
 न चाप्यदृष्ट्वा वैदेहीं विष्णुताः पुरुषर्षभ ॥ २३ ॥

वनं दत्तवरं दिव्यं वर्षयेयुर्बनौकसः ।

ततः महृष्टो बर्मात्मा कक्ष्मणः सहराघवः ॥

भुत्वा कर्णसुखां बाणीं सुग्रीववदनाच्छ्रुताम् ।

माहृष्यत भृशं रामो कक्ष्मणश्च महाबलः ॥

भुत्वा दक्षिणमुखस्येदं सुग्रीवस्तु महृष्य च ।

वनपाकं पुनर्वाक्यं सुग्रीवः प्रत्यभाषत ॥ २६ ॥

प्रीतोऽस्मि सोऽहं चञ्चुकं वनं तैः कृतकर्मभिः ।

मर्षितं वर्षणीयं च वेष्टितं कृतकर्मणाम् ॥ २७ ॥

इच्छामि शीघ्रं हनुमत्प्रधाना

ऋणात्वाहृर्गास्तान्मृगराजदर्पान् ।

द्रष्टुं कृतार्थान्सह राघवाभ्यां

श्रोतुं च सीताधिगमे प्रथमम् ॥ २८ ॥

प्रीतिस्फीताक्षौ संप्रहृष्टौ कुमारौ

दृष्ट्वा सिद्धार्थौ वानराणां च राजा ।

अत्रैः संहृष्टैः कर्मसिद्धिं विदित्वा

बाहोरासनां सोऽतिमात्रं ननन्द ॥

इति त्रिषष्टितम सर्गः ॥

चतुःषष्टितमः सर्गः ॥

सुग्रीवेणैवमुक्तस्तु दृष्टो दधिमुत्सः कपिः ।
राघवं लक्ष्मणं चैव सुग्रीव चाभ्यवाद्यत् ॥
स प्रणम्य च सुग्रीवं राघवो च महाबळौ ।
वानरैः सह तैः शूरैर्दिवमेवोत्पपात इ ॥ ७ ॥
स यथैवागतः पूर्वं तथैव त्वरितो गतः ।
निपत्य गगनाद्भूमौ तदनं प्रविवेश इ ॥ ३ ॥
स प्रविष्टो मधुवनं ददर्श हरियूयपान् ।
विमतानुत्थितान्सर्धान्मेहमानान्मधूदकम् ॥
स तानुपागमहीरो बद्ध्वा करपुटाञ्जलिम् ।
उवाच वचनं श्लक्ष्णमिदं दृष्ट्वदङ्गदम् ॥ ५ ॥
सौम्य रोषो न कर्णव्यो यदेभिरभिवारितः ।
अज्ञानाद्रक्षिभिः क्रोधाञ्ज्वलन्तः प्रतिषेधिताः ॥
पुत्रराजस्त्वमीश्वर्यं वनस्यास्य महाबळ
पौरुष्यात्पूर्वं कुतो दोषस्तं भवान्क्षन्तुमर्हति ॥

आख्यातं हि मया गत्वा पितृष्यस्य तवानघ ।
इहोपयातं वर्षेषामेतेषां वनचारिणाम् ॥ ८ ॥

स त्वदागमन भुत्वा सहैर्भिर्हरियूथपैः ।
प्रहृष्टो न तु रुष्टोऽसौ वन भुत्वा प्रधर्वितम् ॥

प्रहृष्टो मां पितृष्यस्ते सुग्रीवो वानरेश्वरः ।
शीघ्रं प्रेषय सर्वास्नानिति होवाच पार्ष्विणः ॥

भुत्वा दधिमृत्स्वस्यै नद्वचनं श्लक्ष्णमङ्गदः ।
अब्रवीत्तान्हरिश्रेष्ठो वाक्य वाक्यावशारदः ॥

अङ्गे भुतोऽय वृत्तान्तो रामेण हरियूथपाः ।
तत्क्षमं नेह नः स्यातुं कृते कार्ये परंतपाः ॥

पीत्वा मधु यथाकामं विश्रान्ता वनचारिणः ।
किं शेष गमन तत्र सुग्रीवो यत्र मे गुरुः ॥

सर्वे यथा मां वक्ष्यन्ति समेत्य हरियूथपाः ।
तथास्मि कर्ता कर्तव्ये भवाम्भिः परवानहम् ॥

नाज्ञापयितुमीशोऽहं युवराजोऽस्मि यद्यपि ।
अयुक्तं कृतकर्माणो यूयं धर्षयितुं मया ॥१५॥

शुचतथाङ्गस्त्वैवं श्रुत्वा वचनमठपयम् ।
महृष्टमनसो वाक्यमिदमूर्ध्वनौकसः ॥ १६ ॥

एवं वक्ष्यति को राजन्प्रभुः सम्बानरर्षभः ।
ऐश्वर्यमदमत्तो हि सर्वोऽहमिति मन्यते ॥१७॥

तव चेदं सुसहस्रं वाक्यं नान्यस्य कस्यचिद् ।
संनतिर्हि तवारूपाति भविष्यच्छुभभाग्यताम् ॥

सर्वे वयमपि प्राप्तास्तत्र गन्तु कृतक्षमाः ।
स यत्र हरिवीराणां सुग्रीवः पतिरठ्यय' ॥

त्वया अनुकैर्हारभिर्नैव शक्य पदात्पदम् ।
कश्चिद्गन्तुं हरिभंगु द्रुपः सत्यमिदं तु ते ॥२०॥

एवं तु वदतां तेषामङ्गदः प्रत्यभाषत ।
वाढं गच्छाम इत्युक्त्वा उत्पपात महीत्रलात् ॥

उत्पतन्तमनून्पेतुः सर्वे ते हरियूथपाः ।
कृत्वाकाशं निराकाशं यन्त्रोत्क्षिप्ता इवाचकाः ॥

तेऽञ्जर सहस्रोत्पत्य वेगवन्तः पृथंगमाः ।
विभदन्तो महानाद घना बाधेरिता यथा ॥

अङ्गदे ह्यननुप्राप्ते सुग्रीवो बानराधिपः ।
उवाच शोकोपहतं रामं कपकलोचनम् ॥ २४ ॥

समाश्वसिहि भद्रं ते हृष्टा देवी न संशयः ।
नागन्तुमिह शक्यं तैरतीते समये हि नः ॥

न मत्सकाशमागच्छेत्कृत्ये हि विनिपातिते ।
युवराजो महाबाहुः पुवतां प्रवरोऽङ्गदः ॥ २६ ॥

यथप्यकुतकृत्यानामीदृशः स्यादुपक्रमः ।
भवेत्तु दीनबन्धो भ्रान्तविप्रुगमानसः ॥ २७ ॥

पितृपैतामहं चैतत्पूर्वकैरभिरक्षितम् ।
न मे मधुवनं हन्याददृष्टः पुवगेश्वरः ॥ २८ ॥

कौसल्या सुप्रजा राम समाश्वसिहि सुव्रतः ।
हृष्टा देवी न संदेहो न चान्येन हन्यता ॥

न ह्यन्यः साधने हेतुः कर्मणोऽस्य हन्यतः ।
हन्यति हि सिद्धिश्च मतिश्च मत्तिसत्तम ॥ ३० ॥

व्यवसायइव वीर्यं च सूर्ये तेज इव ध्रुवम् ।
जाम्बवान्यत्र नेता स्यादङ्गदश्च बलेश्वरः ॥

उवाच वाक्यं वाक्यज्ञः सीताया दर्शनं यथा ।

समुद्रं लङ्घयित्वाहं घतपोजनमायतम् ॥ ८ ॥

अगच्छं जानकीं सीतां मार्गमाणो दिदृक्षथा ।

तत्र लङ्केति नगरी रावणस्य दुरात्मनः ॥

दक्षिणस्य समुद्रस्य तीरे वसति दक्षिणे ।

तत्र सीता मया दृष्टा रावणान्तःपुरे सती ॥

सैन्यस्य स्वयि जीवन्ती रामा राम मनोरथम् ।

दृष्टा मे राक्षसीमध्ये तर्ज्यमाना मुहुर्मुहुः ॥

राक्षसीभिर्विक्रुपाभी रक्षिता प्रपदावने ।

दुःस्वपापयते देवी तवादुःखोचिता सती ॥

रावणान्तःपुरे कञ्चु। राक्षसीभिः सुरक्षिता ।

एकवेणीधरा दीना स्वयि चिन्तापरायणा ॥

अथःश्रुत्वा विवर्णाङ्गी पथिनीर हिमागमे ।

रावणाद्दिनिवृत्तार्था मर्तव्यकुतनिश्चया ॥१४॥

देवी कथंचित्काकुत्स्थ त्वन्मना मार्गिता मया ।

इक्ष्वाकुवंशविरुयातिं श्वनेः कीर्तयतानघ ॥१५॥

सा मया नरसार्दक विन्वासमुपपादिता ।
ततः संभाषिता देवी सर्ववर्षे च दक्षिता ॥

रामसुग्रीवसरूपं च श्रुत्वा प्रीतिसुपागता ।
नियतः समुदाचारो भक्तिः सास्यास्तथा स्वयि ॥

एवं मया महाभाग हृष्टा जनकनन्दिनी ।
उप्रेण तपसा युक्ता त्वद्भक्त्या पुरुषवर्षभ ॥

अभिज्ञानं च मे दत्तं यथादत्तं तवान्ति के ।
विश्रुकूटे महाप्राज्ञ वायस प्रति राघव ॥ १९ ॥

विज्ञाप्यश्च नरव्याघ्रो रामो वायुसुत त्वया ।
अखिलेनेह यद्दृष्टमिति मामाह जानकी ॥ २० ॥

अयं चास्मै प्रदानव्यो यत्रात्सुपरिरक्षितः ।
शुभता वचनान्पेवं सुग्रीवस्योपशृण्वतः ॥ २१ ॥

एष चूडामणिः श्रीमान्मया सुपरिरक्षितः ।
मनःश्लिषायास्तिलको गण्डपार्श्वे निवेशितः ॥

त्वया प्रणष्टे तिलके तं किल स्मर्तुमर्हसि ।
एष निर्पातितः श्रीमान्मया ते वारिसंभवः ॥

एतं दृष्ट्वा प्रघोदिव्ये व्यसने त्वामिबानघ ।
जीवित्रं धारयिष्यामि माप दक्षरथात्मज ॥

ऊर्ध्वं मासाञ्ज जीवेयं रक्षसां वञ्चमागता
इति मापञ्जरीत्मीता कुशाङ्गी वरवर्णिनी ॥

रावणान्तःपुरे रुद्धा मृगीवोत्कृष्टलोचना ।
एतद्वयमयाख्यात मर्षं राघव यथा ।
सर्वथा सागरजले संतारः प्रविधीयताम् ॥

तौ जाताश्वासौ राजपुत्रौ विदित्वा
तथाभिज्ञानं राघवाय प्रदाय ।
देव्या चाख्यात मर्षमेवानुपूर्व्या-
द्याद्या संपूर्णं वायुपुत्रः शर्मस ॥ २७ ॥
इति पञ्चषष्टितमः सर्गः ॥

षट्षष्टितमः सर्गः ॥

एवमुक्त्वा इनुयता रामो दक्षरथात्मजः ।
तं मणिं हृदये कृत्वा प्ररुद सकृदम्भः ॥१॥

त तु दृष्ट्वा मणिश्रेष्ठं राघव' शोककर्मिनः ।
नेत्राभ्यामभुपूर्णाभ्यां सुग्रीवाभ्यमब्रवीत् ॥ २ ॥

यथैव धेनुः स्रवति स्नेहाद्वत्सस्य वत्सला ।
तथा ममापि हृदयं मणिरत्नस्य दर्शनात् ॥ ३ ॥

मणिरत्नमिदं दत्तं वैदेह्याः श्वशुरेण मे ।
बधूकाळे यथाबद्धमधिरुं मूर्ध्नि शोभते ॥ ४ ॥

अयं हि जलसंभूतो मणिः मज्जनपूजितः ।
यज्ञे परमतुष्टेन दत्तः स्रकेण धीमता ॥ ५ ॥

इमं दृष्ट्वा मणिश्रेष्ठं यथा तातस्य दर्शनम् ।
अद्यास्म्यवगतः सौम्य वैदेहस्य तथा विभोः ॥

अयं हि शोभने तस्याः मियाया मूर्ध्नि मे मणिः ।
अद्यास्य दर्शनेनाहं प्राप्तां तामिव चिन्तये ॥ ७ ॥

किमाह मीता वैदेही ब्रूहि सौम्य पुनः पुनः ।
पिपासुमिव तोयेन मिश्रन्ती वाक्यवारिणा ॥

इतस्तु किं दुःस्वतरं यदिमं वारिसंभवम् ।
मणिं पश्यामि सौमित्रे वैदेहीमागतां चिना ॥

चिरं जीवति वैदेही यदि मासं धरिष्यति ।
 न जीवेयं क्षणमपि बिना तामसितेक्षणाम् ॥
 नय मामपि तं देशं यत्र दृष्टा मम मिया ।
 न तिष्ठेयं क्षणमपि प्रवृत्तिमुपलभ्य च ॥ ११ ॥

कथं सा मम सुश्रोणी भीरुभीरुः सती सदा ।
 भयावहानां घोराणां मध्ये तिष्ठति रक्षसाम् ॥

शारदस्तिमिरोन्मुक्तो नून चन्द्र इवाम्बुदेः ।
 आवृतं वदनं तस्या न विराजति राक्षसैः ।

किमाह सीता इनुमंस्तश्वतः कथयाद्य मे ।
 एतेन खलु जीविष्ये भेषजेनातुरो यथा ॥

मधुरा मधुराकाया किमाह मम भाषिणी ।
 मद्विहीना वरारोहा इनुमन्कथयस्व मे ॥ १५ ॥

इति षट्षष्टितम सर्गः ।

सप्तषष्ठितमः सर्गः ॥

एवमुक्तस्तु हनुमान् राघवेण महात्मना ।
सीताया भाषित सर्वं म्यवेदयत् राघवे ॥ १ ॥

इदमुक्तवती देवी जानकी पुरुषर्षभ ।
पूर्ववृत्तमभिज्ञान चित्रकूटं यथानथम् ॥ २ ॥

सुखसुप्ता जया सार्धं जानकी पूर्वमुत्थिता ।
बायसः सहस्रोत्पत्य विरराद स्तनान्तरे ॥ ३ ॥

पर्यायेण च सुप्तस्त्वं देव्यङ्गे भरताग्रज ।
पुनश्च किञ्च पक्षी स देव्या जनयति व्यथाम् ॥

पुनः पुनरुवागम्य विरराद भृशं किञ्च ।
ततस्त्वं बाधितस्तस्याः शोणितेन समुक्षितः ॥

बायसेन च तेनैव सततं बाध्यमानया ।
बोधितः किञ्च देव्या त्वं सुखसुप्तः परंतप ॥

तां तु दृष्ट्वा महाबाहो दारितां च स्तनान्तरे ।
आक्षीविष इव क्रुद्धो निःश्वसन्नध्यभाषयाः ॥

नस्वाग्रैः केन ते भीरु दारितं तु स्तनान्तरम् ।
कः क्रीडति सरोषेण पञ्चवक्त्रेण भोगिना ॥

निरीक्षमाणः सदृसा वायवं समवेक्षयाः ।
नखैः सकधिरैस्तीक्ष्णैस्तापेवाभिमुख स्थितम् ॥

सुतः किञ्च स शकस्य वायस पततां वरः ।
धरान्ताचरः शीघ्र पवनस्य गतौ समः ॥१०॥

ततस्तस्मिन्महाबाहो कोपमवर्तितेक्षणः ।
वायसे त्व कृथाः क्रूरां मतिं पतिमतां वर ॥

स दर्भं सस्तराश्रुण्ण ब्रह्मास्त्रेण शयोजयः ।
स दीप्त इव काळाग्निर्ज्ज्वाळाभिमुखः स्वगम् ॥

क्षिप्तवांस्तत्र प्रदीप्त हि दर्भं तं वायसं प्रति ।
ततस्तु वायस दीप्तः स दर्भोऽनुजगाम ह ॥

स पित्रा च परिव्यक्तः सुरैश्च समहर्षिभिः ।
श्रील्लोकान्संपरिक्रम्य आतारं नाधिगच्छति ॥

पुनरेवागतस्त्रस्तस्त्रत्कासश्चपरिदम ।
स तं निपतितं भूपौ शरण्यः शरणागतम् ॥

अर्थापि काकुत्स्थ कुपया पर्यपालयः ।

भोगमङ्गं न शक्यं तु कर्तुमित्येष राघव ॥

भवांस्तस्यासि काकस्य दिनस्ति स्य स दक्षिणम् ।

राम त्वां स नमस्कृत्य राज्ञे दशरथाय च ॥

विसृष्टस्तु तदा काकः प्रतिपेदे स्वमालयम् ।

एवमस्त्रविदां श्रेष्ठः सत्प्रवाञ्छीळवानपि ॥१८५

किमर्थमङ्गं रक्षःसु न योजयति राघवः ।

न नागा नापि गन्धर्वा नासुरा न मरुद्गणाः ।

न च सर्वे रणे शक्ता रामं प्रति समासितुम् ॥

तस्य वीर्यवतः काश्चिद्यद्यस्ति मयि संभ्रमः ॥

क्षिपं सुनिश्चितैर्बाणैर्हन्यतां युधि रावण ।

भ्रातुरादेशमाज्ञाय लक्ष्मणो वा परंतपः ॥

स किमर्थं नरवरो न मां रक्षति राघवः ।

शक्तौ तौ पुरुषव्याघ्रौ बाटवामिसमतेजसौ ॥

सुराणामपि दुर्धर्षी किमर्थं मामुपेक्षतः ।

ममैव दुष्कृतं किञ्चिन्महदस्ति न संशयः ।

समर्थावपि तौ यन्मां नावेक्षते परंतपौ ।
 वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुण साश्रु भाषितम् ॥
 पुनरप्यहमार्या तामिदं वचनमब्रुवम् ।
 त्वच्छोकविमुखा रामा देवि मत्येन ते श्रुते ॥
 रामे दुःखाभिभूते तु लक्ष्मणः परितप्यते ।
 कथंचिद्भवती दृष्ट्वा न कालः परिशोचतुम् ॥
 अस्मिन्मूहूर्ते दुःखानामन्त द्रक्ष्यसि भाषिनि ।
 तावुभौ नरशार्दूलौ राजपुत्रावनिन्दितौ ॥२७॥
 त्वदर्शनकृतोत्साहौ ङ्ङ्कां भस्मीकरिष्यतः ।
 इत्वा च समरे रौद्र रावण सहवान्धवम् ।
 राघवस्त्वां वरारोह स्वां पुरीं नयत ध्रुवम् ।
 यस्तु रामो विजानीयादभिज्ञानमनिन्दिते ॥
 प्रीतिसंजननं तस्य प्रदातु त्वमिहार्हसि ।
 साभिर्वाक्ष्य दिशः सर्वा वेणुद्वयनमुत्तमम् ॥
 श्रुत्वा बभ्रावदौ मह्य मणिमेतं महाबल ।
 प्रतिशृणु मणिं दिव्यं तव हेतो रघूदह ॥ ३१ ॥

शिरसा तां प्रणम्यार्यामहमागमने त्वरे ।
 गमने च कृतोन्माहपवेक्ष्य वरवर्णिनी ॥३२॥
 शिवर्धमान च हि मामुवाच जनकात्मजा ।
 अथपुणर्मुखी दीना वाणसंदिग्धभाषिणी ॥
 ममोत्पत्तनमभ्रान्ना शास्त्रेणवशगता
 हनुमन्मिमहमकाशौ तावुभौ रामलक्ष्मणौ ॥३४॥
 सुग्रीव च सदासात्य सर्वान्भूग ह्यनापयम् ।
 तथा च म महाबाहुर्मा तास्यति राघवः ।
 अस्माद्दुःखाम्बुसरोश्चात्र समाधातुमर्हसि ॥

इमं च तीव्रं मम शोकवेगं
 रक्षोभिरेभिः परिभर्त्सनं च ।
 म्यास्तु रामस्य गतं समीपं
 शिवश्च तेऽध्वास्तु हरिप्रवीर ॥ ३३ ॥

एतत्तवार्या नृपराजभिर्ह
 पीता वचः पाठ त्रिषादपूर्वम् ।
 एतच्च बुद्ध्वा गदितं मया त्व
 श्रद्धत्स्व पीतां कुप्रलां समग्राम् ॥ ३७ ॥
 इति सप्तषष्ठितम सर्ग ॥

अष्टषष्टितमः सर्गः ॥

—*—

अथाहमुत्तरं देव्या पुनरुक्त' समंश्रयः
तव स्नेहाक्षरव्याघ्र सौहार्दाद्नुमान्य वै ॥ १ ॥
एवं बहुनिभं वाच्यो रामो दाशरथिस्त्वया ।
यथा मामापनुयाच्छीघ्र हन्वा रावणमाहवे ॥
यदि वा मन्यसे वीर तसैकाहपरिदप ।
कर्त्स्मिश्चित्तमं वृते देसे विश्रान्तः श्वो गमिष्यसि ॥
मम चाप्यल्पभाग्यायाः सांनिध्यात्तत्र वानर ।
अस्य शोकविपाकस्य मुहूर्ते स्याद्विमोक्षणम् ॥
गते हि त्वयि विक्रान्ते पुनरागमनाय वै ।
प्राणानामपि संदेहो मम स्यान्मात्र संशयः ॥
तवादर्शनजः शोको भूयो मां परितापयेत् ।
दुःखाद्दुःखपराभूता दुर्गता दुःखभागिनीम् ॥
अयं च वीर संदेहस्तिष्ठतीव ममाग्रतः ।
सुपर्हास्त्वत्सहायेषु हर्यृक्षेषु हरीश्वर । ७ ॥
कथं नु स्वल्दुष्पारं तरिष्यन्ति महोदाधिम् ।
तानि हर्यृक्षसैन्यानि तौ वा नरवरात्मजौ ॥

अयाणामेव भूतानां सागरस्यास्य कङ्कने ।
 शक्तिः स्याद्वैतयस्य बायोर्वा तव वानघ ॥
 तदस्मिन्कार्यनिर्योगे वीरैश्च दुरतिक्रमे ।
 किं पश्यसि समाधानं त्वं हि कार्यविदां वरः ॥
 कामस्य त्वमेवैकः कार्यस्य परिभाषने ।
 बर्षाप्तः परवीरघ्न यज्ञस्यस्ते बलोदयः । ११ ॥
 बलैः समग्रैर्यदि मां हत्वा रावणमाहवे ।
 विजयी स्वां पुरीं रामो नयेत्तत्स्याद्यज्ञस्करम् ॥
 यथाहं तस्य वीरस्य वनादुपधिना हता ।
 रक्षसा तद्गयादेव तथा नाहंति राघवः । १३ ॥
 बलैस्तु संकुलां कृत्वा लङ्कां परबलार्दने ।
 मां नयद्यदि काकुत्स्थस्तत्तस्य महश्च भवेत् ॥
 तद्यथा तस्य विक्रान्तपत्नुरूपं महात्मनः ।
 भवत्याहवशूरस्य तथा त्वमुपपादय । १५ ॥
 तदर्थोपहित वाक्य प्रथित हेतुमाहितम् ।
 निश्चम्याह ततः शेष वाक्यमुत्तरमब्रवम् ॥

देवि हर्यृक्षमैत्र्यानामीश्वरः पुत्रतां वरः ।

सुग्रीवः सत्त्वमपन्नस्तदार्थे कृतनिश्चयः ॥१७॥

तस्य विक्रमसपत्न्या' सत्त्ववन्तो महाबलाः ।

यन सकल्पमपाता । नदेशे हरयः स्थिताः ॥

तेषां नोपारे नाधस्ताश्च निर्यक्मज्जते गतिः ।

न च कर्मसु पीदन्ति महत्स्वाप्तितेजसः ॥

असकृत्तैर्महाभागैर्वानैर्बलमयुतैः ।

शर्दाक्षणीकृता भूमिर्वायुपार्गानृमाग्निभिः ॥२०॥

मद्विशिष्टाश्च तुल्याश्च सन्ति तत्र वनौकसः ।

वृत्तः प्रत्यवरः कश्चिन्नास्ति सुग्रीवसनिधौ ॥

अह तावदिह पापः किं पुनस्ते महाबलाः ।

न हि प्रकृष्टाः प्रेष्यन्ते प्रेष्यन्ते हातरे जनाः ॥

तदस्य परितापेन देवि मन्युर्ध्वपैतु ते

एकौत्पातेन ते छङ्कामेष्यन्ति हरियूथपाः ॥

मम पृष्ठगतौ तौ च चन्द्रसूर्याविवोदितौ ।

स्वत्सकाश्च महाभागे नृमिहाभागमिष्यतः ॥

अरिघ्न सिंहसकाश । क्षम द्रक्ष्यामि राघवम् ।
 लक्ष्मण च धनुष्याणि लङ्काद्वारमुपस्थितम् ॥
 नखदंष्ट्रायुधान्वीरान्सिंहशार्दूलविक्रमान्
 शानरान्वारणेन्द्राभान्क्षम द्रक्ष्यामि संगतान् ॥
 शैलाम्बुदनिकाशानां लङ्कामलयसानुषु
 नर्दतां कपिमुख्यानामचिराच्छ्राव्यासि खनम् ॥
 निवृत्तवनवाम च त्वया मार्धमरिंदयम् ।
 अभिषिक्तमयोध्यायां क्षिप्रं द्रक्ष्यासि राघवम् ॥

ततो मया बाग्भरतीनभाषिणा
 शिवाभिरिष्टाभिरभिषसादिता ।
 जगाम शान्तिं मम मेथिलात्मजा
 तत्रापि शोकन तदाभिषीडिता । २९ ॥

इति अष्टषष्टितम सर्ग ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीय भाविकाव्ये
 चतुर्विंशतिसहस्रिकायां संहितायाम्
 सुन्दरकाण्ड समाप्त ॥

॥ श्री ॥

॥ श्रीमद्रामायणपारायणसमापनक्रमः ॥

— * —

॥ स्मार्तसंप्रदायः ॥

स्वस्ति प्रजाभ्य परिपालयन्तां
न्याय्येन मार्गेण महीं महीशा ।
गोब्राह्मणेभ्य शुभमस्तु नित्य
लोका समस्ता सुखिनो भवन्तु ॥ १ ॥

काले वर्षतु पर्जन्य पृथिवी सस्यशालिनी ।
देशोऽय क्षोभरहितो ब्राह्मणा सन्तु निर्भया ॥

अपुत्रा पुत्रिण सन्तु पुत्रिण सन्तु पौत्रिण ।
अधना सधना सन्तु जीषन्तु शरदा शतम् ॥

अरित रघुनाथस्य शतकोटिप्रधिस्तरम् ।
एकैकमक्षर प्रोक्त महापातकनाशनम् ॥ ४ ॥

शृण्वन् रामायण भक्त्या य पाठ् पदमेष वा ।
स याति ब्रह्मण स्थान ब्रह्मणा पूज्यते सदा ॥ ५ ॥

रामाय रामभद्राय रामचन्द्राय वंद्यसे ।
रघुनाथाय नाथाय सीताया पतय नम ॥ ६ ॥

यन्मङ्गल सहस्राक्ष सर्वदेवनमस्कृते ।
वृत्रनाशे समभवत्तत्ते भवतु मङ्गलम् ॥ ७ ॥

मङ्गल कोसलेन्द्राय महनीयगुणात्मने ।
अक्रवर्तितनूजाय सार्वभौमाय मङ्गलम् ॥ ८ ॥

यन्मङ्गल सुपणस्य धिन्ताकल्पयत्पुरा ।
भमृत प्रार्थयानस्य तत्त भवतु मङ्गलम् ॥ ९ ॥

भमृतोत्पादने दैत्यान्घ्नतो अजधरस्य यत् ।
अदितिर्मङ्गल प्रादात्तत्ते भवतु मङ्गलम् ॥ १० ॥

श्रीश्विक्रमान्प्रक्रमतो विष्णोरामितनेजस ।
यदासीन्मङ्गल राम तत्ते भवतु मङ्गलम् ॥ ११ ॥

श्रुतघ सागरा द्वीपा वदा लाका दिशश्च ते ।
मङ्गलानि महाबाहो दिशन्तु नव सर्वदा ॥ १२ ॥

कायेन वाचा मनसेन्द्रियर्वा
बुद्ध्यात्मना वा प्रकृतेः स्वभावात् ।
करोमि यद्यत्सकल परस्मै
नारायणायति समर्पयामि ॥ १३ ॥

॥ श्रीवैष्णवसंप्रदायः ॥

एषमेतत्पुरावृत्तमाख्यान भद्रमस्तु व ।
प्रव्याहरत विस्रब्ध बल विष्णो प्रवर्धताम् ॥ १ ॥

लाभस्तेषां जयस्तेषां कुतस्तेषा पराभव ।
येषामिन्दीवरक्ष्यामो हृदये सुप्रतिष्ठित ॥ २ ॥

काले वर्षतु पर्जन्य पृथिवी सस्यशालिनी ।
देशोऽयं क्षामरहितो ब्राह्मणा सन्तु निर्भया ॥

कावेरी वर्धता काल काले वर्षतु घासव ।
श्रीरङ्गनाथो जयतु श्रीरङ्गथ्रीश्च वर्धताम् ॥ ४ ॥

स्वस्ति प्रजाभ्य परिपालयन्ता
भ्याय्येन मार्गेण महीं महीशा ।
गोब्राह्मणेभ्य शुभमस्तु नित्य
लांका समस्ता सुखिनो भवन्तु ॥ ५ ॥

मङ्गल कोसलेन्द्राय महनीयगुणाब्धये ।
चक्रवर्तितनूजाय सार्वभौमाय मङ्गलम् ॥ ६ ॥

वेदवेदान्तवेद्याय मेघश्यामलमूर्तये ।
पुसा मोहनरूपाय पुण्यश्लोकाय मङ्गलम् ॥ ७ ॥

विश्वामित्रान्तरङ्गाय मिथिलानगरीपतेः ।
भाग्यार्मा परिपाकाय भव्यरूपाय मङ्गलम् ॥ ८ ॥

- पितृभक्त्या सततं स्मृतृभिः सह सीतया ।
मन्विताभिलोकाय रामभद्राय मङ्गलम् ॥ ९ ॥
- ब्रह्मसाकेतघासाय खिलकूटविहारिणे ।
सेव्याय सर्वयमिनां धीरोदाराय मङ्गलम् ॥ १० ॥
- सौमित्रिणा च जामक्या चापवाणासिधारिणे ।
संसेव्याय सदा भक्त्या स्वामिने मम मङ्गलम् ॥
- वण्डकारण्यघासाय अण्डितामरशत्रवे ।
शुभराजाय भक्ताय मुक्तिदायास्तु मङ्गलम् ॥ १२ ॥
- सादर शबरीदक्षफलमूलाभिलाषिणे ।
सौलभ्यपरिपूर्णाय सत्सोद्विक्ताय मङ्गलम् ॥ १३ ॥
- हनुमत्समघेताय हरीशाभीष्टदायिने ।
वालिस्रमथनायास्तु महाधीराय मङ्गलम् ॥ १४ ॥
- भीमते रघुधीराय सेतुल्लङ्घितसिन्धवे ।
जितराक्षसराजाय रणधीराय मङ्गलम् ॥ १५ ॥
- भासाद्य नगरीं दिव्यामभिषिक्ताय सीतया ।
राजाधिराजराजाय रामभद्राय मङ्गलम् ॥ १६ ॥
- मङ्गलाशसनपरैर्मदाचार्यपुरोगमैः ।
सर्वैश्च पूर्वैराचार्यैः सत्कृतायास्तु मङ्गलम् ॥ १७ ॥

॥ माध्वसंप्रदायः ॥

स्वस्ति प्रजाभ्य परिपालयन्तां
 म्याय्येन मार्गेण महीं महीशा ।
 गोब्राह्मणेभ्य शुभमस्तु नित्य
 लोका समस्ता सुखिनो भवन्तु ॥ १ ॥

काले वर्षतु पर्जन्य पृथिवी सस्यशालिनी ।
 देशोऽय क्षोभरहितो ब्राह्मणा सन्तु निर्भया ॥

लाभस्तेषां जयस्तेषा कुनस्तेषां पराभव ।
 येषामिन्दीवरश्यामो हृदये सुप्रतिष्ठित ॥ ३ ॥

मङ्गल कोसलेन्द्राय महनीयगुणाब्धये ।
 चक्रवर्तितनूजाय सार्धभौमाय मङ्गलम् ॥ ४ ॥

कायेन वाचा मनसेन्द्रियैर्वा
 बुद्ध्यात्मना वा प्रकृते स्वभावात् ।
 करोमि यद्यत्सकल परसै
 नारायणायेति समर्पयामि ॥ ५ ॥

